

SSAD

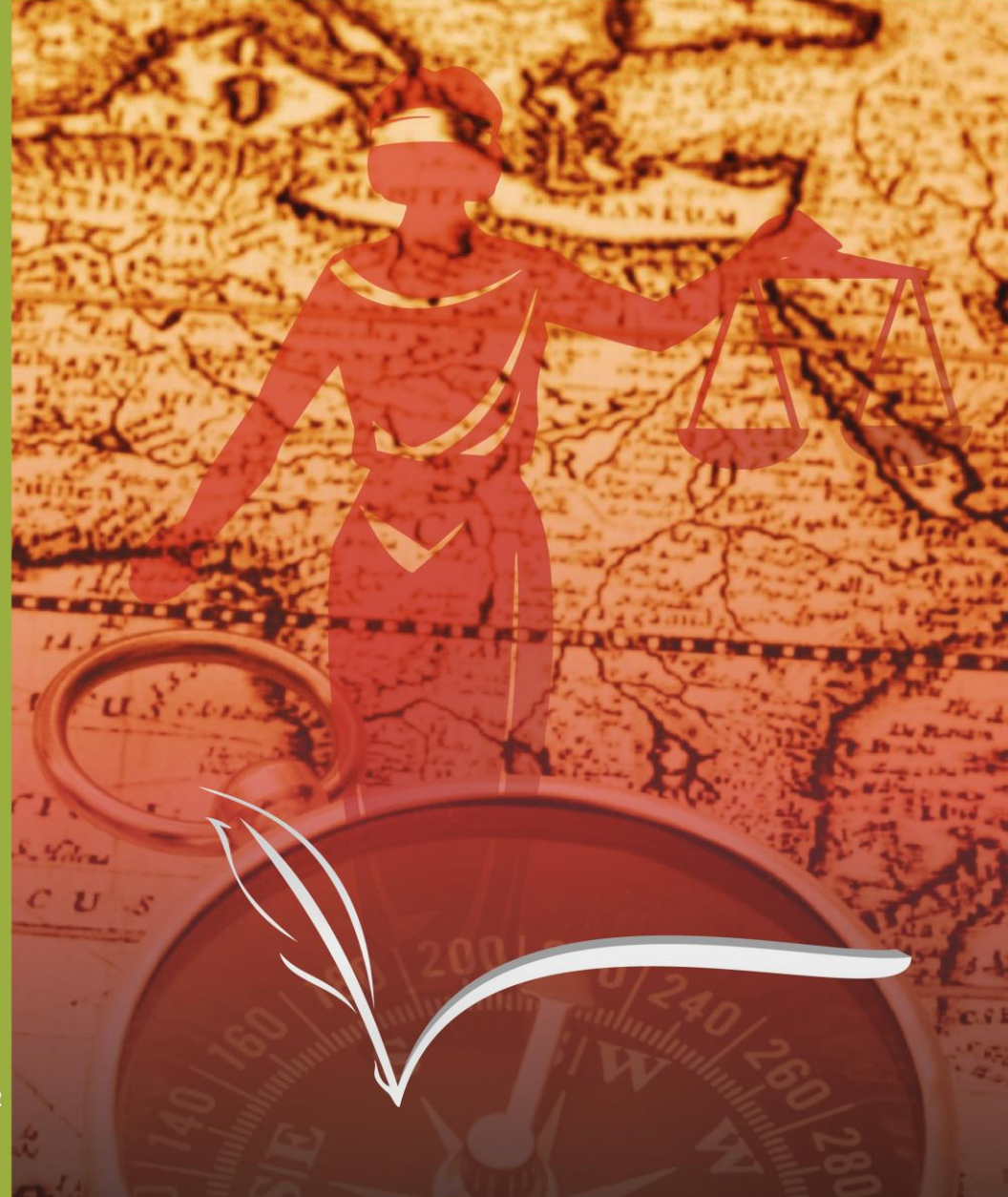
Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 8
Issue 2
July 2024
ISSN 2587-2621

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Vol 8
Issue 2
July
2024

SSAD

STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, uluslararası hakemli bir dergi olup dörder aylık dönemler halinde (Mart-Temmuz-Kasım) yılda üç sayı olarak elektronik ortamda yayınlanan akademik, hakemli ve uluslararası dergidir.

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanan yazıların dil, bilim ve hukuki sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne aittir.

Yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz veya çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir.

Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal of Strategic and Social Researches (SSAD) is an academic, refereed and international journal published electronically three times a year (March-July-November). Linguistic, scientific and legal responsibility of the articles published in the SSAD belongs to the authors, and the publication rights belong to the SSAD.

Articles may not be published or reproduced in whole or in part in any way without the written permission of the publisher.

The Editorial Board is free to publish or not publish the articles submitted to the journal.

Works sent to the journal are not returned.

Journal of Strategic and Social Researches indexed by

International Scientific Indexing, EBSCO, ResearchBib, I2OR, Google Scholar, ISAM, ESJI, ROAD, Crossref, Maktaba, Academic Journal Index, Sobiad

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 8, Sayı 2, Temmuz 2024 / Vol 8, Issue 2, July 2024

SSAD

STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

www.dergipark.gov.tr/sisad

sisaddergi@gmail.com

Sahibi | Owner

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

İstiklal Yerleşkesi 15130 BURDUR

Baş Editör | Editor in Chief

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Editör | Editor

Dr. Öğr. Gör. M. Abdullah KÜNDEYİ Afyon Kocatepe Üniversitesi

Alan Editörleri/Field Editors

İktisadi ve İdari Bilimler

İzzet GÜMÜŞ (Prof. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi - Türkiye)

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Tuncay GÜLOĞLU (Prof. Dr. Yalova Üniversitesi - Türkiye)

Makro Ekonomi

Lale VELİYEVA (Doç. Dr. Sumgayit Devlet Üniversitesi - Azerbaycan)

İşletme

İzzet GÜMÜŞ (Prof. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi - Türkiye)

Uluslararası İlişkiler

Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU (Prof. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi - Türkiye)

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Mehmet Akif KİREÇCİ (Prof. Dr. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi-Türkiye)

Sosyoloji

Ümit AKCA (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi - Türkiye)

Felsefe

Süleyman Ertan TAĞMAN (Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi - Türkiye)

Sanat Tarihi-Arkeoloji-Mimari

Abdullah Şevki DUYMAZ (Prof. Dr. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi - Türkiye)

İletişim

Burhanettin Aykut ARIKAN (Prof. Dr. Türk Alman Üniversitesi - Türkiye)

Eğitim Bilimleri

Said TAŞ (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi - Türkiye)

Tarih

Gürsoy ŞAHİN (Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi - Türkiye)

Coğrafya

Erkan YILMAZ (Doç. Dr. Ankara Üniversitesi - Türkiye)

Türk Dili ve Edebiyatı

Abdülkadir EMEKSİZ (Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi - Türkiye)

Yazı İşleri | Editorial Office

Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Türkçe Dil Editörü | Turkish Language Editor

Öğr. Gör. Fatma Zehra KÜNDEYİ
Afyon Kocatepe Üniversitesi

MA. Birgül YILMAZ

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor

Doç. Dr. DMITAR TASIĆ
Philosophical Faculty, University of Hradec Kralove, Çek Cumhuriyeti

Doktorant Umut Sergen DAL
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Mizanpaj Editörü | Layout Editor

Doğukan Celal ÇETİN

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Amira TURBIĆ-HADŽAGIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna-Hersek)

Prof. Dr. Esmâ IGUS (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - Türkiye)

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN (Afyon Kocatepe Üniversitesi - Türkiye)

Prof. Dr. Redzep SKRIJELJ (Novipazar Devlet Üniversitesi - Sırbistan)

Prof. Dr. Ümit AKCA (Süleyman Demirel Üniversitesi - Türkiye)

Doç. Dr. Armend MEHMEDİ (Priştina University - Kosova)

Doç. Dr. Dimitar ATANASSOV (Sofya Üniversitesi - Bulgaristan)

Doç. Dr. Lale VELİYEVA (Sumgayıt Devlet Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Memli KRASNİQİ (Priştina Üniversitesi - Kosova)

Doç. Dr. Mirza DZANIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna Hersek)

Doç. Dr. Nurhodja AKBULAEV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ (Akdeniz Üniversitesi - Türkiye)

Sekreteryâ | Secretary

Doktorant Ali Rıza BİLGİN (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Bu Sayının Hakemleri | Reviewers of the Issue

Prof. Dr. Ercan TAŞKIN (Dumlupınar Üniversitesi)

Prof. Dr. Melihat TÜZÜN (Trakya Üniversitesi)

Prof. Dr. MİM Sertaç TÜMTAŞ (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Prof. Dr. Muharrem GÜRKA YNAK (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK (Samsun Üniversitesi)

Doç. Dr. Canan GÖNÜLLÜ (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Doç. Dr. Figen GİRĞİN (Trakya Üniversitesi)

Doç. Dr. Gökmen KANTAR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Hakan YILDIRIM (İstanbul Gelişim Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan Hüseyin CEYLAN (Uşak Üniversitesi)

Doç. Dr. İsmail ÖZER (Ordu Üniversitesi)

Doç. Dr. Öner ÇELİKKALELİ (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Doç. Dr. Servet AVŞAR (Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi)

Dr. Öğr. Üyesi Emine Candan İRİ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Laçın AKYIL (İstanbul Arel Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Murat DERİN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Onur TÜRKER (İstanbul Gelişim Üniversitesi)

Dr. Arş. Gör. Gamze KARGIN AKKOÇ (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Dr. Öğr. Gör. Ezgi DÜLGER CEYLAN (İstanbul Aydın Üniversitesi)

Dr. Öğr. Gör. Selcen AYDOĞAN (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)

Dr. Gürdal ÇETİNKAYA

Dr. SevrA FIRINCIOĞULLARI

Dış Temsilcilikler | Country Representatives

Almanya: Uğur Berk KALELİOĞLU (M.A. Duisburg-Essen Üniversitesi)

Azerbaycan: Lale VELİYEVA (Doç. Dr. Azerbaycan Sumgayıt Devlet Üniversitesi)

Bosna Hersek: Amira Turbic HADZAGIC (Prof. Dr. Bosna Hersek Tuzla Üniversitesi)

Gürcistan: Valery MODEBADZE (Prof. Dr. Saint Andrew the First Called University)

Togo: Tete Jean Philippe GUNN (Ph. D.)

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Sezen GÜLEÇ & Mehmet BİLGİN

ADAPTATION OF THE BASIC NEED SATISFACTION IN RELATIONSHIPS SCALE
INTO TURKISH: VALIDITY AND RELIABILITY STUDIES

İlişkilerde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve
Güvenirlilik Çalışmaları

ss. 197-206

İsmet TÜRKMEN

OSMANLI DEVLETİ'NDE ZABITA TEŞKİLATI'NIN DÜZENLENMESİ SÜRECİNDE
KABUL EDİLEN KANUN, NİZAMNÂME VE DİĞER HUKUKÎ MEVZUAT

Laws, Regulations and Other Legal Legislation Adopted During the Regulation of the Police
Agency in the Ottoman Empire

ss. 207-230

Ali YALÇIN

KÜRESEL KURULUŞLARIN EĞİTİM VE KÜLTÜREL KONULARLA İLGİLİ
FAALİYETLERİ

The Activities of Global Organizations Related to Education and Cultural Issue

ss. 231-259

Göktürk KALKAN

DÜNYA'DAKİ ÖRNEK UYGULAMALARI İLE YENİLENEBİLİR ENERJİ
TEKNOLOJİLERİNİN TOPLULUK SAHİPLİĞİ YOLUYLA TOPLULUKLARI
GÜÇLENDİRMESİ

Empowering Communities through Community Ownership of Renewable Energy Technologies
with Examples from Around the World

ss. 261-280

Sümeýra ULUS

**KİTLE İMHA SİLAHLARININ ORTA DOĞU SİYASETİNE ETKİSİ: KİS TEHDİTLERİ VE
TÜRKİYE'YE YANSIMALARI**

The Impact of Weapons of Mass Destruction on Middle East Politics: WMD Threats and
Reflections on Turkey

ss. 281-298

İnan AKDAĞ

**GELİŞMEKTE OLAN TOPLUMSAL FORMASYONLARDA REİS OTORİTESİNİN
YÜKSELİŞİ VE BABA OTORİTESİNİN DÜŞÜŞÜ**

The Rise of the Authority of Leader and the Fall of the Authority of the Father in Developing
Social Formations

ss. 299-317

Şeyda URFALIOĞLU ŞAHİN & Ali ÖZDEMİR

**EN İYİ YAŞAM KOŞULLARINA SAHİP AVRUPA ÜLKELERİNİN WASPAS YÖNTEMİ
İLE SIRALANMASI**

Selection of the European Country with the Best Living Conditions by WASPAS Method

ss. 319-343

Gizem OĞUZ & Emine AĞTAŞ

**KURUMSAL KAYNAK PLANLANLAMA (ERP) SİSTEMLERİNDE YAPAY ZEKA
KULLANIMI**

Use of Artificial Intelligence in Enterprise Resource Planning (ERP) Systems

ss. 345-360

Busra İNCİRKUŞ ULUSHAN

GELENEKTEN MODERNE UKİYO-E SANATÇISI YASUNARİ İKENAGA

From Tradition to Modern Ukiyo-E Artist Yasunari Ikenaga

ss. 361-375

Adem GÜRBÜZ

1971-1980 DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA ÇOK EŞLİLİK

Polygamy in Turkish Novel of the Period 1971-1980

ss. 377-387

Serap EFE KENDÜZLER

OKUL ÖNCESİ SINIFLARINDA HİKÂYE OKUMA ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

A Qualitative Research on Story Reading in Preschool Classrooms

ss. 389-408

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 2, July 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 15.02.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.07.2024

DOI: 10.30692/sisad.1436304

ADAPTATION OF THE BASIC NEED SATISFACTION IN RELATIONSHIPS SCALE INTO TURKISH: VALIDITY AND RELIABILITY STUDIES*

*İlişkilerde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve
Güvenirlik Çalışmaları*

Sezen GÜLEÇ

Dr. Öğr. Üyesi

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-4045-1650

sezengulec@cumhuriyet.edu.tr

Mehmet BİLGİN

Doç. Dr.

Çukurova Üniversitesi

Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-1038-5077

mbilgin@cu.edu.tr

Atıf/Citation: Sezen Güleç & Mehmet Bilgin (2024), "Adaptation of the Basic Need Satisfaction in Relationships Scale into Turkish: Validity and Reliability Studies", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.2 Temmuz 2024, s.197-206.

Abstract: We carried out this study in order to adapt the Basic Psychological Need Satisfaction in Relationships Scale, which was developed by La Guardia et al. (2000) to measure the level of need satisfaction of individuals in their relationships into Turkish and to examine its psychometric properties. 187 university students in the evaluation of language validity in the translation of the scale into Turkish, and the study group consisted of 241 university

* The study is derived from first author's doctoral dissertation.

students in the examination of psychometric properties. The construct validity of the scale was confirmed (χ^2 /sd=2.45, GFI=.97, CFI=.90, IFI=.96, RMR=.05, RMSEA=.065). Criterion-related validity was tested with the Relationship Happiness Questionnaire ($r=.65$). The reliability coefficient of the scale was .71 for the total score, .78 for the autonomy, .68 for the competence and .66 for the relatedness. When the findings are evaluated in general, it can be said that the Basic Psychological Need Satisfaction in Relationships Scale is a valid and reliable measure for the Turkish sample. As a result of the study, family and couple counseling and close relationships psychology have gained a valid and reliable measure that can be used in the domestic literature.

Keywords: Relationships, Basic Psychological Needs, Scale, Self-Determination Theory.

Öz: Bu çalışma, La Guardia ve diğerleri (2000) tarafından bireylerin ilişkilerindeki temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanma düzeyini ölçmek amacıyla geliştirilen İlişkilerde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması ve Türk örneklemindeki psikometrik özelliklerinin incelenmesi amacıyla yürütülmüştür. Çalışma grubu, ölçeğin Türkçe'ye çevirisinde dil geçerliğinin değerlendirilmesi için yapılan uygulamada 187 üniversite öğrencisinden; psikometrik özelliklerinin incelenmesi için yapılan uygulamada ise 241 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliğini test etmek için doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır (χ^2 /sd=2.45, GFI=.97, CFI=.90, IFI=.96, RMR=.05, RMSEA=.065). Ölçüt bağıntılı geçerlik ilişkilerde Mutluluk Ölçeği ile sınıanmıştır ($r=.65$). Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık güvenirlik katsayısı toplam puan için .71 olmak üzere alt boyutları olan, özerklik için .75, yeterlik için .52 ve ilişkili olma için .61 olarak hesaplanmıştır. Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde İlişkilerde Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Türk örnekleminde kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir. Çalışma sonucunda, aile ve çift danışmanlığı ile yakın ilişkiler psikolojisi alanındaki çalışmalarda kullanılmak üzere yurt içi alan yazına geçerli ve güvenilir bir ölçek kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İlişkiler, Temel Psikolojik İhtiyaçlar, Ölçek, Öz Belirleme Kuramı.

INTRODUCTION

Relationship is an ongoing process that has existed since the existence of human beings. Individuals need other people in order to survive. Many scientists working on understanding human nature also emphasize the importance of interpersonal relationships. In Maslow's hierarchy of the basic needs of human beings, it is seen that after physiological needs and the need for security, there is the need for belonging and love (Maslow & Lewis, 1987). Glasser (1992) includes love and belongingness among basic psychological needs and establishes a link between psychological problems and not being in good relationships with people. One of the most important areas of life where individuals can fulfill their needs for love and belonging is romantic relationships. The quality of the relationship with an intimate partner has an important place in an individual's life. Because, individuals' perceptions about how much support they receive from the people they expect to receive support from in their lives determine the quality of the relationship, and romantic partners are the most important people from whom individuals expect to receive support (Pierce et al., 1991). The adequate level of support perceived by individuals from their romantic partners positively affects their satisfaction with their romantic relationships (Cramer, 2002; Çağ, 2011; Lawrence et al., 2008).

The Self-Determination Theory (SDT) states that individuals are innately inclined to be good and emphasizes personality development in the social sphere. According to the theory, the individual strives to integrate the different parts of his/her personality and this integration requires the satisfaction of basic psychological needs. These needs are autonomy, competence and relatedness. The need for autonomy is defined as determining one's own behavior and taking responsibility for these behaviors; the need for competence is the perception that one can perform an action; and the need for relatedness is defined as belonging to a community by establishing close relationships with people (Deci & Ryan, 1985; 2000). In romantic relationships, the fact that partners support each other in satisfying basic psychological needs strengthens the closeness in the relationship (Legault, 2017). Satisfaction of psychological needs affects the quality of the romantic relationship (Eşici, 2014), its quality and the satisfaction received from the relationship (Gallagher et al., 1998; Glasser, 2003).

It is stated that maintaining a close and meaningful relationship and fulfilling relationship needs alone is not enough to satisfy basic psychological needs in a relationship; in an optimal close relationship, each partner should support the other's needs for autonomy, competence and relatedness (Legault, 2017). According to self-determination theory, all people have a basic need to feel loved and cared for. People want to improve their relationships with people who value them and are sensitive to their needs and desires. People also want to feel special in their relationships and to know that their partners understand them. While Self-Determination Theory is based on these needs in the relationship, its first principle is that the needs for autonomy and competence in the relationship need to be fulfilled for a high level of relationship satisfaction. For example, each of the basic psychological needs has been found to contribute to important relationship components such as relationship quality, secure attachment, effective conflict management and complete subjective well-being. When people experience more need satisfaction in their relationships, they are more satisfied with their relationships (Deci and Ryan 2014; La Guardia and Patrick 2008; Patrick et al., 2007). Another main point of the theory is that when individuals are more autonomously motivated in their relationships, they will experience their relationships as more fulfilling. Thus, when individuals maintain their relationships for autonomous reasons (because they feel their relationships are important and meaningful) rather than for controlling reasons (because they feel obliged to stay in the relationship), they show greater relationship satisfaction, better daily relationship activities, and complete well-being (Deci & Ryan, 2014).

Satisfaction of basic psychological needs is examined in different life areas such as general life, relationships, exercise, work life, etc. and there are measurement tools to determine the level of satisfaction of needs in each of these life areas. The Basic Psychological Needs Scale (BPNS) developed by Deci and Ryan (2000) to determine the level of satisfaction of basic psychological needs in general was adapted into Turkish by Kesici et al. Two different scales to determine basic psychological need satisfaction at workplace were adapted into Turkish by Doğan and Eryılmaz (2012) and Güleç (2024). One of the measurement tools in the family of related scales is the Basic Psychological Needs in Relationships Scale (La Guardia et al., 2000). The Basic Psychological Needs in Relationships Scale (La Guardia et al., 2000) was developed in the context of a study testing a model derived from Self-Determination Theory. This model showed that there is a strong relationship between the degree of satisfaction of the need for relatedness in a particular relationship and secure attachment and the quality of the relationship with the partner. In addition, according to the study, the level of satisfaction of the need for autonomy and competence predicts secure attachment and relationship quality (La Guardia et al., 2000). The Basic Psychological Needs in Relationships Scale has been used in different samples and studies in foreign literature (Demir & Özdemir, 2010; Lear et al., 2020; Leung & Law, 2019), and its internal consistency reliability and construct validity have been supported. When the related studies were examined, it was seen that the Basic Psychological Needs in Relationships Scale is a measurement tool used not only in romantic relationships but also in different interpersonal relationships such as friendship relationships (Demir & Özdemir, 2010; Lear et al., 2020; Leung & Law, 2019) However, no measurement tool measuring the satisfaction level of basic psychological needs in relationships was found in the domestic literature. Therefore, the study of Self-Determination Theory (SDT), which is a widely accepted and widely studied theory in the world literature, in the field of interpersonal relationships in Turkey has remained limited. This study aims to contribute to the field by examining the psychometric properties of the Basic Psychological Needs in Relationships Scale in the Turkish sample.

METHOD

This study aimed to adapt the Basic Psychological Needs in Relationships Scale to Turkish culture. In the literature, it is seen that the method used in scale adaptation studies is to examine the psychometric properties of the scale. Psychometric properties define the performance of many measurement types, mainly validity and reliability (Güleç, 2009). The relevant

measurement types in the study are based on the quantitative method. Hambleton and Patsula (1999) defined some guiding principles regarding the process to be followed in scale adaptation studies. The process regarding the adaptation study conducted in this direction is presented in this section.

Participants

The study was conducted with 2 different groups reached through convenience sampling method. The first study group participated in the first application regarding the language validity of the scale. The participants in this group consisted of 187 students studying at Sivas Cumhuriyet University Cumhuriyet Vocational High School. The participants were between the ages of 18 and 27, with an average age of 23.8 years. The second study group represents the source of the data on which the other validity and reliability studies of the scale, including confirmatory factor analysis (CFA), criterion-related validity and Cronbach alpha internal consistency coefficient, were conducted. The relevant group consists of 241 students studying at Sivas Cumhuriyet University Faculty of Education. The participants were between the ages of 18 and 26, with an average age of 22.3 years.

Procedure

In order to adapt the Basic Psychological Needs in Relationships Scale to the Turkish sample, the researchers who developed the scale, Jennifer La Guardia, Charles Couchman and Edward Deci, were contacted and the necessary permissions were obtained. The scale was then translated. Three academicians who have field knowledge and English language proficiency were consulted for translation. The expert opinion of two psychological counselor academics was sought and the translated form was compared with the original form. After these procedures, the Turkish form of the scale was given to two academics from the field of English and they were asked to translate it into English again. After this process, it was concluded that the meanings of the two forms were equivalent. In order to determine the language validity of the scale, the scale was first applied to 187 students studying at Cumhuriyet Vocational High School of Sivas Cumhuriyet University. In line with the feedback received according to the results of the application, it was seen that the 6th item of the scale, "I perceive too much distance in our relationship when I am with my partner/lover." was not sufficiently understood. The relevant item of the scale was changed as "When I am with my partner/lover, I feel that our relationship is too distant." and the scale was finalized and the application was started. In order to examine the psychometric properties of the Psychological Needs in Relationships Scale, it was applied face-to-face to 241 students studying at Sivas Cumhuriyet University Faculty of Education on a voluntary basis.

This study was conducted within the framework of scientific research ethical principles. The necessary permissions were obtained from Sivas Cumhuriyet University Scientific Research and Publication Ethics Committee for the conduct of the study.

Measures

Basic Psychological Need Satisfaction in Relationship-(BNS-R): The scale was developed by La Guardia et al. (2000) to assess the satisfaction level of individuals' basic psychological needs in relationships. The scale consists of 9 items in total. There are 3 items in the autonomy subscale, 3 items in the competence subscale and 3 items in the relatedness subscale. It is stated that the basic psychological needs in the subscales in which individuals have high scores are more satisfied. The scale is 7-point Likert type. The scale items are marked as "1-Not true at all, 4-Somewhat true and 7-Very true". The 4th, 6th and 9th items of the scale are reverse coded. The lowest and highest scores that can be obtained from the scale are 9 and 63. The Cronbach Alpha internal consistency coefficient for the whole scale was calculated as .85 in the UK sample (Leung & Law, 2019).

Relationship Happiness Questionnaire (RHQ): Relationship Happiness Questionnaire developed by Fletcher et al. (1990) to make a general evaluation of close relationships in terms of love, happiness and satisfaction was adapted into Turkish by Tutarel-Kışlak (2002). The scale consists of 6 7-point Likert-type items. The scale gives a total score and the scores obtained from the scale show the level of happiness in the relationship. The internal consistency coefficient of the original scale is .87. The test-retest reliability coefficient obtained from two applications ranging between two and seven weeks is .90. 'Triangular Love Scales' was used in the criterion validity study and the validity coefficient was .82. The researcher who conducted the adaptation studies concluded that the scale was valid and reliable in the Turkish sample.

Data Analysis

In the data analysis phase, descriptive statistics were first used to evaluate the normal distribution of the data. Skewness and kurtosis values were found in the range of +1.6 and -1.7. In this case, the data satisfy the assumption of normal distribution ($-10 < \text{Kurtosis} < 10$; $-3 < \text{Skewness} < 3$) (Kline, 2011). Confirmatory factor analysis is conducted to test the accuracy of previously determined constructs that have a theoretical basis (Özdamar, 2004; Schumacker & Lomax, 2010). Deci and Ryan (1985; 2000) state that the needs are universal in the form of autonomy, competence and relatedness and that all people have these needs innately. In addition, basic psychological needs are based on Self-Determination Theory, which has been the basis of many studies. In this study, confirmatory factor analysis was conducted to test the appropriateness of the existing 3-factor structure of the scale, including the 3 needs, which are stated to be universal within the framework of Self-Determination Theory, for the Turkish sample and since there was no purpose of factor discovery.

The Relationship Motivation Theory, which emerged to address the relationship aspect of the Self-Determination Theory, suggests that when people experience more need satisfaction in their relationships, they achieve more satisfaction from their relationships (Deci and Ryan 2014; La Guardia and Patrick 2008). Another claim of the theory is that for an optimal close relationship, each partner should support the other's needs for autonomy, competence and relatedness (Legault, 2017). Based on this information, an individual whose basic psychological needs are met in the relationship is expected to have a high level of happiness in the relationship. For this reason, Pearson product-moment correlation analysis coefficients were examined with the RHQ to evaluate the criterion-related validity of the scale. In the adaptation study, the aforementioned analyses were conducted through SPSS 22 and AMOS 24 programs.

RESULTS

Construct Validity

Confirmatory factor analysis

According to the SDT, the structure of the scale, in which 3 needs were determined as sub-dimensions in its original form, was tested through confirmatory factor analysis (CFA). CFA results confirmed the 3-factor structure of the scale. The CFA test of the construct consisting of a total of 9 items (3 items in each sub-dimension) was conducted with 241 university student participants (136 female and 105 male). According to the CFA test results, the fit index values were $\chi^2 / \text{sd} = 2.45$, GFI = .97, CFI = .90, IFI = .96, RMR = .05, RMSEA = .065. In this case, it can be said that the data fit the model well (Byrne, 2010). In the CFA test, no significant modification suggestion was found and no modification process was required between any two items in line with the values obtained. Figure 1 shows the coefficients of the CFA of the scale.

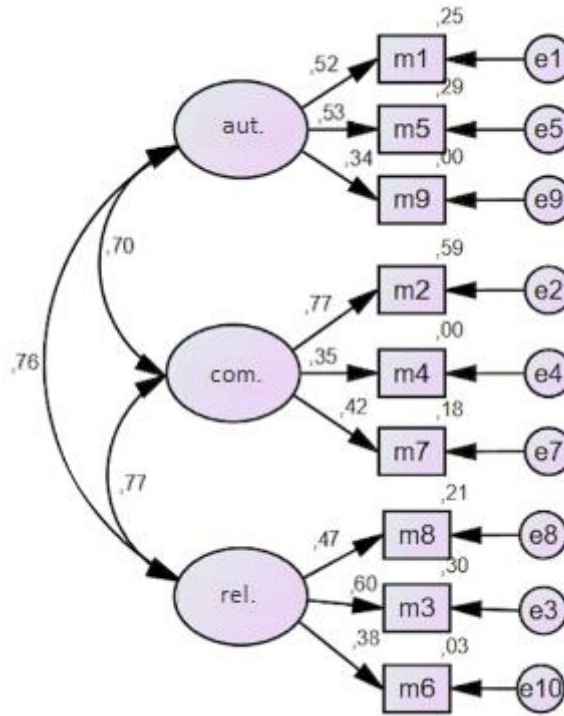

Figure 1. Confirmatory factor analysis findings of the Basic Psychological Needs In Relationships Scale

The standardized path coefficients and significance levels of the items in the model are given in Table 1.

		Path coefficients	p
Autonomy	1. When I am with my partner, I feel free to be who I am.	.52	.000
	5. When I am with my partner, I have a say in what happens, and I can voice my opinion.	.53	.000
	9. When I am with my partner, I feel controlled and pressured to be certain ways.	.34	.000
Competence	2. When I am with my partner, I feel like a competent person.	.77	.000
	4. When I am with my partner, I often feel inadequate or incompetent.	.35	.000
	7. When I am with my partner, I feel very capable and effective.	.43	.000
Relatedness	3. When I am with my partner, I feel loved and cared about.	.47	.000
	6. When I am with my partner, I often feel a lot of distance in our relationship.	.60	.000
	8. When I am with my partner, I feel a lot of closeness and intimacy.	.38	.000

Table 1. Standardized path coefficients and significance levels for scale items

Criterion-related validity

Within the scope of the criterion-related validity study of the scale, Pearson Product Moment correlation coefficients were examined with the Happiness in Relationships Questionnaire. As seen in Table 2, as expected, the total scores of the Basic Psychological Needs in Relationships Scale and the Happiness in Relationships Scale scores are positively and highly correlated ($r=.65$). Happiness in Relationships Scale scores also showed significant positive correlations with the sub-dimensions of autonomy ($r=.75$), competence ($r=.52$) and relatedness ($r=.61$). The findings indicate that the scale measures the characteristics appropriate for its purpose.

Variables	Mean	S.d.	1.	2.	3.	4.
1.Autonomy	20.77	5.34				
2.Competence	17.82	6.65	.73**			
3.Relatedness	19.35	3.07	.62**	.56**		
4.BPNRS total	52.24	4.41	.82**	.51**	.49**	
5.RHQ	36.68	3.93	.75**	.52**	.61**	.65**

Table 2: Descriptive statistics and correlation coefficients for the scale and subscales

** $p<.01$, (BPNRS: Basic Need Satisfaction in Relationships Scale, RHQ: Relationship Happiness Questionnaire).

Reliability

Cronbach Alpha internal consistency coefficients were examined to evaluate the reliability of the BPNRS. The coefficients were found to be .71 for the total score of the scale, .78 for the subscales of the scale, .78 for autonomy, .68 for competence and .66 for relatedness. The findings indicate that the BPNRS is a reliable measurement tool.

DISCUSSION AND CONCLUSION

The aim of this study is to examine the psychometric properties of the BPNRS developed by La Guardia et al. (2000) in Turkish culture. In this direction, firstly, translation procedures of the scale were carried out and language validity was ensured. The three-factor structure of the scale was validated in the Turkish sample in accordance with the theoretical information on which it is based. The criterion-related validity of the scale was evaluated with the Happiness in Relationships Scale and a significant positive relationship was found with the scale. The reliability of the Turkish form of the scale was determined by calculating the Cronbach Alpha internal consistency coefficient for the sub-dimensions and total score of the scale, and the coefficients showed that the scale was reliable. In summary, according to the analyses, the Basic Psychological Needs in Relationships Scale (BPNRS) is a valid and reliable scale in the Turkish sample.

While the Cronbach Alpha internal consistency coefficient for the whole scale was .85 in the UK sample (Leung & Law, 2019), it was .71 for the Turkish sample. Although the internal consistency coefficient of the scale is lower in the Turkish sample compared to the UK sample, it is statistically significant and high. In a study with a diverse sample including Caucasian, Black, Asian, Middle Eastern, reliability coefficients were calculated as .65 for autonomy, .74 for competence and .84 for relatedness (Demir & Özdemir, 2010). In the autonomy sub-dimension, the reliability coefficient calculated for the Turkish sample (.78) was higher than the other samples. In the competence subscale, the reliability coefficient was .74 for the mixed Caucasian, Black, Asian, Middle Eastern sample (Demir & Özdemir, 2010) and .68 for the Turkish sample. It was observed that the reliability coefficient calculated in the Turkish sample

was lower in the competence subscale. Finally, the reliability coefficient for the relatedness subscale was .84 for the mixed Caucasian, Black, Asian, Middle Eastern sample (Demir & Özdemir, 2010), while it was .66 for the Turkish sample. The reliability coefficient for the relatedness subscale was lower than the other sample. Lear et al. (2020) found the internal consistency coefficient of the entire scale to be .90 in a study with Latinx, Asian, Black, Native American/Indian and White mixed samples. In the related study, Cronbach's alpha coefficients for the competence, relatedness, and autonomy subscales were calculated as .78, .88, and .77, respectively. In this study, the satisfaction of needs was examined for friendship relationship rather than romantic relationship. As can be seen, the Basic Psychological Needs in Relationships Scale is a measurement tool whose psychometric properties have been examined and validated in many different cultures and age groups. As a result of this study, the scale was introduced to the Turkish sample to be used in various studies.

The limitation of the study is that the sample in which the scale adaptation studies were conducted consisted of university students as a single type of study group. The data related to the scale can be analyzed in samples representing different age groups and married individuals. The results of these examinations will enable the evaluation and improvement of the favorable conditions of university students' romantic relationships.

According to Self-Determination Theory, individuals show a high level of functionality by using their potential in areas of life where their needs are met. Accordingly, mental health professionals working with families and couples should be aware of the need to meet the needs of their clients in their relationships and should take into account the satisfaction of their needs while helping them improve their relationships. Indeed, as mentioned above, the satisfaction of basic psychological needs is important not only in romantic relationships but also in other social relationships, which are broadly defined as intimate relationships. This scale, which was introduced to the Turkish sample, can be used to assess the level of need satisfaction in other close relationships by removing the expression "my lover" from the items, as is done in the foreign literature. In addition, the data related to the scale can be recalculated for other close relationships. In addition, researchers working in the field of family and couple counseling and psychology of intimate relationships can use this scale in their studies on how to increase relationship satisfaction and quality through the needs.

REFERENCES

- CRAMER, D. (2002). Relationship Satisfaction And Conflict Over Minor And Major Issues In Romantic Relationships. *The Journal of Psychology*, 136(1), 75-81. <https://doi.org/10.4324/9781315540023-8>
- ÇAĞ, P. (2011). *Evli Bireylerde Eş Desteği ve Evlilik Doyumu*. (Basılmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- DECI, E. L., & RYAN, R. M. (1985). The General Causality Orientations Scale: Self-Determination In Personality. *Journal Of Research In Personality*, 19(2), 109-134. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(85\)90023-6](https://doi.org/10.1016/0092-6566(85)90023-6)
- DECI, E. L., & RYAN, R. M. (2000). The " What" And" Why" Of Goal Pursuits: Human Needs And The Self-Determination Of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

- DECI, E. L., & RYAN, R. M. (2014). Autonomy And Need Satisfaction İn Close Relationships: Relationships Motivation Theory. In, *Human Motivation And Interpersonal Relationships* (pp. 53-73). Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-017-8542-6_3
- DEMİR, M., & ÖZDEMİR, M. (2010). Friendship, Need Satisfaction And Happiness. *Journal of Happiness Studies*, 11, 243-259. <https://doi.org/10.1007/s10902-009-9138-5>
- DOĞAN, T., & ERYILMAZ, A. (2012). Akademisyenlerde İşle İlgili Temel İhtiyaç Doyumu Ve Öznel İyi Oluş. *Ege Academic Review*, 12(3). https://www.researchgate.net/profile/Dogan-Tayfun/publication/307798234_Akademisyenlerde_Isle_Ilgili_Temel_Ihtiyac_Doyumu_ve_Oznel_Iyi_Olus/links/57d6996c08ae6399a39567fa/Akademisyenlerde-Isle-Ilgili-Temel-Ihtiyac-Doyumu-ve-Oeznel-Iyi-Olus.pdf
- EŞİCİ, H. (2014). *Romantik İlişki Kalitesinin Erken Dönem Uyumsuz Şemalar, Bağlanma Ve Psikolojik İhtiyaçlar Açısından İncelenmesi*. (Basılmamış Doktora tezi). Gazi Üniversitesi/ Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- GALLIHER, R.C., WELSH, D.P., ROSTOSKY, S.S., & KAWAGUCHI, M.C. (1998). Power In Adolescent Romantic Relationships And Its Association With Well-Being. In Paul Florsheim (Chair), *Adolescent Romantic Relations: Interpersonal Processes In Developmental Perspective*. In, *Symposium Presented At The Biennial Meeting Of The Society For Research On Adolescence*, San Diego, CA.
- GLASSER, W. (1992). *Reality therapy*. Brunner/Mazel.
- GLASSER, W. (2003). *Seçim teorisi* (çev: Müge İzmirli). İstanbul: Hayat Yayınları.
- GÜLEÇ, H. (2009). Psikiyatride Psikometri: Temel Kavramlar. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1(2), 175-186.
- GÜLEÇ, S. (2024). İş Yaşamında Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları. *EKEV Akademi Dergisi*, (97), 362-373. <https://doi.org/10.17753/sosekev.1373087>
- HAMBLETON, R.K., & PATSULA, L. (1999). Increasing The Validity Of Adaptede Tests: Myths To Be Avoided And Guidelines For İmproving Test Adaptation Practices. *Journal of Applied Testing Technology*, 1(1), 1-30.
- KESİCİ, Ş., ÜRE, Ö., BOZGEYİKLİ, H., & SÜNBUİL, A. M. (2003). Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin Geçerlik Ve Güvenirliği. *İçinde, VII. Ulusal PDR Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı*, 85.
- KLINE, R. (2011). *Convergence Of Structural Equation Modeling And Multilevel Modeling*. SAGE Publications Ltd, <https://doi.org/10.4135/9781446268261>
- LA GUARDIA, J. G., & PATRICK, H. (2008). Self-Determination Theory As A Fundamental Theory Of Close Relationships. *Canadian Psychology/Psychologie Canadienne*, 49(3), 201. <https://doi.org/10.1037/a0012760>
- LA GUARDIA, J. G., RYAN, R. M., COUCHMAN, C. E., & DECI, E. L. (2000). Basic Psychological Needs Scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 367-384. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.3.367>
- LAWRENCE, E. (2008). *Partner Support And Marital Satisfaction: Support Amount, Adequacy, Provision And Solicitation*. University of Iowa/ Department of Psychology, Iowa. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2008.00209.x>

- LEAR, M. K., LUOMA, J. B., & CHWYL, C. (2020). The Influence Of Self-Criticism And Relationship Closeness On Peer-Reported Relationship Need Satisfaction. *Personality and Individual Differences, 163*, 110087. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110087>
- LEGAULT, L. (2017). Self-determination Theory. *Encyclopedia Of Personality And Individual Differences*, 1-9.
- LEUNG, A. N. M., & LAW, W. (2019). Do Extrinsic Goals Affect Romantic Relationships? The Role Of Basic Psychological Need Satisfaction. *Motivation and Emotion, 43*, 857-873. <https://doi.org/10.1007/s11031-019-09804-7>
- MASLOW, A., & LEWIS, K. J. (1987). Maslow's Hierarchy of Needs. *Salenger Incorporated, 14*, 987.
- PATRICK, H., KNEE, C. R., CANEVELLO, A., & LONSBARY, C. (2007). The Role Of Need Fulfillment In Relationship Functioning And Well-Being: A Selfdetermination Theory Perspective. *Journal of Personality and Social Psychology, 92*, 434-457.
- PIERCE, G. R., SARASON, I.G. & SARASON, B. R. (1991). General And Relationship Based Perceptions Of Social Support: Are Two Constructs Beter Than One? *Journal of Personality and Social Psychology, 61*, 1028-1039. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.6.1028>
- TUTEREL-KIŞLAK, Ş. (2002). İlişkilerde Mutluluk Ölçeği (İMÖ): Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Kriz Dergisi, 10(1)*, 37-43. https://doi.org/10.1501/Kriz_0000000174

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 2, July 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 14.03.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 16.05.2024

DOI: 10.30692/sisad.1452550

OSMANLI DEVLETİ'NDE ZABITA TEŞKİLATI'NIN DÜZENLENMESİ SÜRECİNDE KABUL EDİLEN KANUN, NİZAMNÂME VE DİĞER HUKUKİ MEVZUAT

*Laws, Regulations and Other Legal Legislation Adopted During the Regulation of the Police
Agency in the Ottoman Empire*

İsmet TÜRKMEN

Prof. Dr.

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-8198-5707

ismet.turkmen@gop.edu.tr

Atıf/Citation: İsmet Türkmen (2024), "Osmanlı Devleti'nde Zabıta Teşkilatı'nın Düzenlenmesi Sürecinde Kabul Edilen Kanun, Nizamname ve Diğer Hukukî Mevzuat", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.2, Temmuz 2024, s.207-230.

Öz: Yakın dönem Osmanlı tarihinde Avrupa hukuk sisteminin de tesiriyle hayata geçirilen yasalaştırma geniş manasıyla mevzuat; yetkili kamu kurum ve kuruluşları marifetiyle oluşturulan yazılı hukuk kurallarını, dar ve teknik anlamıyla yasama organı tarafından bu adla çıkarılan genel, sürekli ve soyut hukuk kurallarını ifade etmiştir. Bu kavramların yanında nizam-nâme "tüzük", konulan nizam ve usulü içine alan ve hangi doğrultuda hareket edileceğini bildiren resmî hükümler şeklinde tanımlanmıştır. Osmanlı bürokrasisinde Tanzimat Döneminde hazırlanan nizamname, talimatname ve lâyhalar sayesinde 'şehir polisi'nin görevleri düzenlendi. Bu sayede yerel mecliste karara bağlanan konular arasında bu polislerin yetki sahaları talimat ve yönetmeliklerle sınırlandırıldı. Bu bağlamda belediye meclisi tarafından kabul edilen şehir polisi yönetmeliği, valinin onayının ardından yürürlüğe girdi. Şehremaneti döneminden bu yana, özellikle İstanbul'da değişen ihtiyaçlara ve yasalara göre her zaman polis talimatlarını "tadil ve düzeltmeler" yoluyla güncelleme çabasında oldu. Tarihi süreçte diğer belediyeler de İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin geliştirdiği Zabıta Yönergesi'ni model olarak benimsedi. Şehremanetin kurulduğu 1855'ten Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesinin yayımlandığı 1868 yılına kadar olan süreç ilk dönem olmak üzere değerlendirilirken, 1868 ve Dersaadet Belediye Kanunu'nun çıkarıldığı 1877 yılları arası ikinci dönem olarak telakki edilmiştir. Son dönem ise 1877 yılından Cumhuriyetin ilanına kadar olan dönemi kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Şehremaneti, Zabıta, Nizamname, Talimatname, Lâyiha.

Abstract: Legislation in the broad sense of legalization, which was implemented under the influence of the European legal system in recent Ottoman history; It refers to the written legal rules created by authorized public institutions and organizations, and in its narrow and technical sense, the general, permanent and abstract legal rules issued by the

legislative body in this name. The activities of the 'city police' were regulated thanks to the regulations, instructions and petitions created during the Tanzimat Period in the Ottoman bureaucracy. In this way, the jurisdiction of these police officers, among the issues decided by the local council, is limited by instructions and instructions. Throughout the historical process, other municipalities also adopted the Police Directive developed by the Istanbul Metropolitan Municipality as their model. While the period between 1855 and 1868, when the Dersaadet Municipality Regulation was published, was used as the first period, while the period between 1868 and 1877, when the Dersaadet Municipality Law was issued, was considered as the second period. The last period covers the period from 1877 to the proclamation of the Republic.

Keywords: Şehremaneti, Police, Regulations, Instructions, Draft.

GİRİŞ

Grekçe'de arazi tahririnde öncelikle vergilemeye yönelik bir uzunluk ölçüsü birimini belirtmek amacıyla da kullanılan *kanon* kelimesi, zamanla anlam genişlemesi neticesinde, "vergiye ilişkin olanlar başta olmak üzere kamu alanındaki çeşitli esas, kural, ilke ve düzenlemeler" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Diğer taraftan bu ifadenin Suriye ve Mısır sahalarının Müslümanların kontrollerine geçmesi sonrasında Arapça'ya kanûn (çoğulu kavânin) şeklinde geçtiği düşünülmektedir (Bilge, 1975, s. 49). İslâm hukuk terminolojisinde kanun ifadesiyle kastedilen daha çok "devlet başkanının belirli alanlardaki yasama yetkisine istinaden özellikle idare, ceza, anayasa ve maliye hukuku alanlarında yürürlüğe koyduğu kurallar ve yaptığı düzenlemeler"dir. (Türk Hukuk Lûgati, 1944, s. 184-185, 188).

Belediye zabıta teşkilatının nizamnameleri, yasalarla belediyeler özelinde teşkilatın yetkilerine istinaden beldelerin kendilerine has gereksinimler esas alınarak, detaylı bir şekilde hazırlanarak maddeler ve bölümler dahilinde neşredilen uyarılar bütünüdür (Tamer, 2008, s. 167). Ayrıca belediye zabıta talimatnameleri öncelikle nizam ve kanunlara dayanır. Talimatnameler bu yönüyle farklı konulara dair sınırlandırmalar da getirmekle birlikte, "...herhangi bir yasaya dayandırılmayan yasak veya tenbihin geçerliliği olamaz ve buna istinaden ceza alınamaz." (Memiş, 2008, s. 127).

Osmanlı Devleti zamanındaki belediye faaliyetleriyle ilgili kolluk görevlerini asıl olarak teşkilatın modern bir yapıya kavuşturulduğu 1855 yılından itibaren başlatmak mümkündür. Fakat bu yıldan önce de benzer denetim fonksiyonlarına değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda Osmanlı Modern Dönem öncesinde esnaf işleri ve narh uygulaması kadılık kurumunun görevleri arasında düşünülmüştür. Örneğin esnaflarla ilgili her türlü meselelere kadılar bakar, gerekli durumlarda ceza verebilirdi (Çadırcı, 1981-1982, s. 139-143). Kadıların bu vazifeleri sırasında uhdelerinde belediye zabıtası görevi yapan Muhtesib veya İhtisab Ağası olarak tanımlanan yardımcılarını bulmaktaydı. Ayrıca kadıların hükümlerini, kararlarını halka ulaştırmak, verdiği cezaları uygulamak İhtisab Ağalarının vazifeleri arasındaydı (Ortaylı 1992, s. 399; Eryılmaz, 1992, s. 198).

Zabıta Teşkilatının İlk Nizamnamesi: Evahir-i Muharrem 1242

19. yüzyılın başlarında dönemin ifadesiyle Osmanlı idari yapısı "şirâze-i nizâmından çıkmış" ve devlet bürokrasisinde ilk ciddi reform teşebbüslerine gidilmiştir. Pek çok müessesenin de yeniden yapılandırılmaya çalışıldığı Sultan II. Mahmud (1808-1839) döneminde, ihtisab kanunlarının işleyemez duruma gelmesiyle bahsi geçen teşkilat özelinde de modernleşme gayretleri bilinmekte olup bu müessese daha işler hale getirilmeye çalışılmıştır (Alyot, 1947, s. 109-110). Bu doğrultuda İstanbul İhtisabının daha etkin bir surette işlemesini temin etmek üzere Evahir-i Muharrem 1242 (25 Ağustos-3 Eylül 1826) tarihli bir nizamname hazırlanmıştır (Memiş, 2013, s. 26; Demiryürek, 2014, s. 218).

Nizamnamenin ilk bölümlerinde, şehre köy ve kasabalardan işsiz- güçsüz kimselerin gelip huzuru bozmaması için alınacak tedbirler üzerinde durulmaktadır. Daha sonra dört taksitte ödeyecekleri miktar ile her esnaf grubuna ayrı ayrı takdir edilen gündelik resimler; "palamar

akçesi” yasakçılarının yağ tohumları vs. alacakları para ile İstanbul’a getirilecek taze meyve ve sebzeden 1/10 oranında alınacak ihtisab resmi; esircilerin esir dellâliyesinden alacakları resmin 1/5’inin ihtisaba ayrılması; çeşitli esnafın kefile bağlanması ve İstanbul İhtisabı’nın yeni gelir gelirin tespit edilip ona göre iltizama verilmesi için bir seneliğine emaneten idaresi hususlarına yer verilmiştir (Kütükoğlu, 1987, s. 481-482). Diğer taraftan İhtisab düzenlemesinde güdülen temel hedef, yeniçeri teşkilatının kaldırılmasından sonra kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye’nin giderlerinin karşılanabilmesidir (Okçabol, 1940, s. 60). Bundan hareketle, İhtisap Ağalığı Nizamnamesi ile bu kurumun görevleri ve görevlileri ayrıntılı biçimde belirlenmiştir. Bu düzenleme ile İhtisap Ağalığı’na “kâfi bir mahal lazım geldiğinden mimar ağa marifetiyle” bu meselenin çözüme kavuşturulması öngörülmüştür. Bununla birlikte “Elli altılar” yerine “İhtisap Neferi” adıyla yeni neferlerin istihdamı öngörülmüştür. Gerek askerin gerekse ödeme giderlerindeki artış sebebiyle Serasker Paşa tarafından Asâkir-i Mansûre yüzbaşısı takımından yirmi ila otuz neferin ihtisab ağası için tahsis olunması öngörülmüştür. Ayrıca ilave askere ihtiyaç duyulması halinde ise iki veya üç onbaşı ile otuz neferin görevlendirilmesi istenmiştir. Bu görevliler ise İhtisap Ağasının ihtiyacının olmaması durumunda da esas görev mahalli olan yüzbaşının yanında kalmaları planlanmıştır (Memiş, 2013, s. 26).

Nizamnamenin önem arz eden diğer bir yönü ise, eski “kol oğlanları” teşkilatının da lağvedilerek görevlerinin “mansûre neferleri”nce yürütülmeye başlanmasında dair bir hüküm içermesidir. Ayrıca ayrıntılı bir şekilde İhtisap Ağası’nın ilgilenmesi gereken konulara yer verilmiştir. Bunlar arasında esnafın denetlenip terazi, kantar, arşın ve endazelerinin kontrol edilmesi; Dersaadet’e gelenlerin tezkerelerinin denetimi, inşaat ustalarının teftişi, İstanbul’da başıboş adam bulunmasının önlenmesi; beygir ve arabacıların kontrolü, sebze ve meyveci esnafının kontrolü ve denetimi gibi görevler yer almıştır:

İhtisâb vazifesini “ifa edenler ona mukabil halktan bazı rûsûm istifa ettikleri tarihlerden anlaşılmakta olup ihtisâb rûsûmu bidayette kırkta bir üzerine tesis edilmiş ise de muahharen nispetleri bozulmuş ve miktarca her yerde mütefâvit olmuştur. 1242 tarihine gelinceye kadar bu rûsûm Devlet-i Osmaniyye’de damga, mizân, evzân ve ekyâl ve yevmiye-i dekâkin ve bâc-ı bazar gibi ünvanlarla şehir ve kasabalarda ve panayır ve Pazar mahallerinde alına gelmiştir.” (Ergin, 1922, s. 362).

Bununla birlikte ihtisab tarafından toplanan yevmiye-i dekâkin, damga, kantariyye gibi köklü bazı resimlerin muhtevaları genişletilmiş ve yürürlüğe giren yeni resimler de iç ve dış baskılar neticesinde 1838 yılında kısmen kaldırılmış, 1854’te ise ihtisab teşkilatı kaldırıldıktan sonra bu vergilerin de toplanmasına son verilmiştir. (Erdoğan, 2000, s. 142-143)

Batı Tarzı Modernleşme Gayretleri ve 1855 Sonrası Dönem

Tanzimat Dönemi modernleşme çabalarının belediye teşkilatının önemine binaen ayrı tutulmak suretiyle köklü ve çağdaş bir yapıya kavuşturulması kayıtlara göre 1855 yılı sonrasındadır (Alyot, 1947, s.110). Müessesenin 1855 yılı sonrasında özellikle belediye koluğu görevleri de tanımlanmaya başlanmıştır (Toprak, 1994, s.137). Gerek iç gerekse dış dinamiklerin tesiri altında tarihi süreçte farklı yaklaşım ve uygulamalar zuhur etmiştir. Bu nedenle Şehremaneti döneminden başlamak suretiyle, başta İstanbul olmak üzere ihtiyaçlar ve değişen kanunlar gereği İstanbul Belediyesi, talimatnameleri her daim ‘tadil ve tashih’ ederek güncelleme yoluna gitmiştir. Diğer belediyeler de İstanbul Belediyesi’nin hazırladığı belediye zabıta talimatnamesini örnek alarak kendi ihtiyaçlarına ve beldelerine uyarlayarak, kendi belediye zabıta talimatnamelerini hazırlamıştır (Akyıldız, 1993, s. 281, 289). Esas itibarıyla bu dönüşüm sürecinde Cumhuriyetin kuruluşuna değin olan bu devre, üç alt dönemde değerlendirilmektedir: Birinci dönem Şehremanetin kurulduğu 1855 tarihi ile Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesinin çıkarıldığı 1868 yılları arasını kapsamaktadır. İkinci dönem 1868 ve Dersaadet

Belediye Kanunu'nun çıkarıldığı 1877 yılları arasını ihtiva etmektedir. Son dönem ise 1877 yılından yeni devletin kuruluşuna kadar olan devri kapsamaktadır.

Şehremaneti Nizamname Layihası (1855)

Osmanlı Devleti'ni belediye örgütlenmesini oluşturmaya sürükleyen dış dinamiklerin başında 1853'te patlak veren Kırım Savaşı gelmektedir. Savaş ekonomisinin doğrudan etki ettiği İstanbul'daki travmatik süreç belediye teşkilatının kurulmasını zorunlu kılmış ve 1855 yılında ilk kez bir belediyenin kurulması gündeme alınmıştır. Bu süreç, 1868 yılında çıkarılan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesi'ne değin devam etmiştir. Bu gelişmeler neticesinde de kurumsal bir belediye teşkilatlanması başkent İstanbul için söz konusu olmuştur (Aslan, 2002, s. 9).

Osmanlı Devleti'nde belediye örgütü 1855 yılında İstanbul'da kurulduğu için belediye zabıta talimatnamesi ilk olarak İstanbul Belediyesine hazırlanmıştır. 13 Haziran 1855 tarihinde 14 maddelik bir Şehremaneti Nizamname Layihası (tasarı) düzenlenmiştir, fakat nizamname, dönemin padişahı Sultan Abdülmecid (1823-1861)'in onayına sunulmamış ve bu nedenle kesinlik kazanamamıştır. Bahsi geçen nizamname İntizam-ı Şehir Meclisi ve Şehremaneti tarafından sokakların temizliğinin sağlanması ve esnafın cezalandırılması gibi hususlar dahilinde uygulanmıştır. Ayrıca bu nizamnameden de hareketle Şehremaneti'nin Meclis-i Vâlâ'ya bağlı olarak çalışacağına da işaret edilmiştir. Nizamnamenin gerek hazırlanması gerekse uygulanması sırasında ciddi manada sorunlar yaşanmıştır. Çünkü Şehremanetin yetki sahası dikkate alındığında çok sayıda nezarete (bakanlığa) bağlı çalışmak zorunda kalmıştır. Nizamnamenin 12. maddesinin yer verilen hükme göre, Şehremaneti idaresi esnafın teftişi ve fiyatların kontrolü konusunda Ticaret Nezareti, güvenlik konusunda Zabtiye Nezareti ile ilişkide olacaktır (Memiş, 2013, s. 30); Aslan, 2002, s. 9-10). Ayrıca Şehremaneti; vergi koymak ve toplamak durumlarında Maliye Nezareti, kaldırım yapım ve onarımı için Umur-ı Nafia Nezareti ile çalışmak zorunda kalmıştır. Bu birkaç örnekle ortaya koymaya çalışılan karmaşa neticesinde; bir anlamda Şehremaneti, bürokrasiye boğulmuştur (Memiş, 2008, s. 23).

Nizamnamenin 13. maddesinde Şehir Kavvası unvanı ile özel görevlilerin istihdam edileceği ifade edilirken daha sonra bu unvan belediye çavuşu biçiminde değiştirilmiştir. Ayrıca müfettişlerine tebdil, sonra da komiser denilmeye başlanmıştır. Örneğin herhangi bir suçun tespiti sonrasında belediye kavasları suçu tespit edilen esnafın defterden suçunu okurlar, şehremini de cezalarını belirlerdi (Aslan, 2002, s. 10).

1856 yılında İntizam-ı Şehir Komisyonu (Şehir Meclisi) tarafından hazırlanan layihada uygulaması öncelikle belediye zabıtasınca gerçekleştirilen sokakta ve çarşı pazarda, nizamı sağlamayı amaçlayan esaslar belirlenmiştir. Bu esasları içerir layiha bir öncekinden farklı olarak ilkin Meclis-i Âli-i Tanzimat'a sunulmuş, sonrasında bir tezkire-i ma'rûza ile padişaha arz edilmiştir. Padişahın emri doğrultusunda hayata geçirilmiştir (Toprak, 1994, s. 137).

Belediyeciliğe Dair Hüsn-i Numune-Güzel Örnek: Altıncı Daire-i Belediye ve Sokaklara Dair Nizamnamesi (1857)

Şehremaneti'nin kurulmasından 3-4 ay sonrasında çoğunluğu Osmanlı gayrimüslim kökenli uzman kadrolarından İntizam-ı Şehir Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon tarafından İstanbul sınırları dahilinde 14 belediyenin kurulması önerilmiştir. Bu maksatla hazırlanan ve Sultan Abdülmecid tarafından onanan Nizamname-i Umumi, Babıalı'ya sunulmuş ve 1857'de yürürlüğe girmiştir. Bu nizamnameye göre Altıncı Daire adı altında İstanbul 14 belediye şubesine ayrılmıştır; 1.Beyazıt, 2.Fatih, 3.Sultanahmet, 4.Eyüp, 5.Hasköy-Kasımpaşa, 6.Beyoğlu-Galata, 7.Şişli-Beşiktaş, 8.Yeniköy, 9.Büyükdere, 10.Beykoz, 11.Anadoluhisari, 12.Üsküdar, 13.Kadıköy, 14.Adalar (Toprak, 1994, s. 221).

İşaret edilen şubeler arasında özellikle elçilik mensupları, gelir seviyeleri yüksek Musevi ve Ermeni azınlıklar Beyoğlu ve çevresinde ikamet etmekteydiler. Bu unsurlar modern bir şehir

hizmeti almak istemişlerdir. Çünkü son derece gösterişli yabancı restoran, eğlence yerleri, tiyatro ve kafelerin bulunduğu Beyoğlu'nda bakımsız sokakların varlığı zıtlık oluşturmakla birlikte sıhhi önlemlerin alınmaması, altyapı hizmetlerinin noksanlığı gibi nedenlerle de salgın hastalıklar yaşanmıştır. Osmanlı yönetimi Beyoğlu'nun mevcut yapısı itibarıyla iç ve dış dinamiklerin de tesiri altında burada modern belediyeçilik uygulamalarını başlatmak istemiştir. Özellikle dış dinamiklerin son derece baskın olduğu dikkat çekmektedir. Zira Osmanlı idaresi bu dairenin isminin belirlenmesi sırasında o dönem Paris'in en gözde bölgesi olan Altıncı Bölge'nin adına gönderme yapmak istemiştir. Burada belediyeçilik teşkilatlanmasında Fransa model alınmakla birlikte bunun sonucu olarak yaklaşık on yıl süreyle dairenin yazışma dili Türkçenin yanında Fransızca olmuştur. Ayrıca daireye ilişkin kanun hazırlığı ve örgütlenme sırasında da İstanbul'da bulunan alanında uzman, Avrupa'da eğitim görmüş, yabancı dillere hâkim gayrimüslimlerden fazlasıyla destek alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin buraya ilişkin taşıdığı hassasiyetin bir diğer işareti ise dairenin başına Hariciye Teşrifatçısı Kâmil Bey'in getirilmesi ve bu dairenin doğrudan Şehremaneti yerine Sadaret makamına bağlanmış olmasıdır. Bu noktadan hareketle İntizam-ı Şehir Komisyonu'nun modern belediye düzeninin tesis edilebilmesi, modern belediye hizmetlerinin hayata geçirilebilmesi amaçlı hazırlığını tamamladığı mazbata bu surette yürürlüğe girebilmiştir. Esas itibarıyla Beyoğlu örneğinde olduğu üzere 14 daireyi kapsayan girişimin aynı anda icraata geçirilmesi fazla masraflı ve uygulanabilir olmaması sebebiyle öncelikle Altıncı Daire uygulamasının diğerlerine de "hüsn-i numune (güzel örnek) olabileceği düşünülmüştür (Memiş, 2008, 25-26). Altıncı Daire donanımlı idareci, personel kadroları ve kendi özelinde hazırladığı nizamname sayesinde sokakların genişletilmesinden vergilerin toplanmasına, fiyat ve gıda kontrolleri de dahil olmak üzere son derece ciddi ve başarılı neticelere ulaşılmıştır (Seyitdanlıoğlu, 1995, s. 91-102). Burada özellikle zabıta teşkilatı açısından önemli bir hususa değinmek gerekmektedir. Beyoğlu bölgesinde teşkil edilen belediye örgütüne dair yayınlanan 1857 Altıncı Daire-i Belediye Nizamında belediyeye ait bir zabıta teşkilatından söz edilmemiş, yalnızca 15. maddede polislerin bazı durumlarda ikazlarda bulunması ve de polislerin de belediyeye yardımcı olacağı hükümlerine yer verilmiştir. Dairenin teşkilat yapısı uygulamaları sırasında özel bir kolluk gücü bulunmaması sebebiyle polis teşkilatından destek alınmış olmasına rağmen yeterince başarılı neticelerin alınmadığı düşünülmektedir (Aslan, 2002, s. 10-11).

Altıncı Daire'nin belediye zabıta tarihi açısından önem arz eden yönü Sokaklara Dair Nizamname'dir. Bahsi geçen nizamname bu daire bölgesi dahilinde olan Beyoğlu ve Galata sokaklarında nizamı sağlamak düşüncesinden hareketle hazırlanmıştır. Bununla birlikte, belediye zabıta talimatnamelerinin öncüsü olarak kabul görmektedir (BOA.DVN.MKL.00074.00024.001). Bu görevler ya Dersaadet Belediye Kanunu gibi kanunlarda ya da Belediye Çavuşlarına ilişkin talimatnamelerde belirtilmişlerdir. Sözcüleri Altıncı Belediye'nin sokaklarla ilgili düzenlemesi de belediye zabıtasıyla alakalı hükümler taşıdığı için bu kapsamda değerlendirilmelidir. Osman Nuri Ergin nizamnameye ilişkin, "Adı sokaklara dair nizamname olmakla beraber Dersaadet'te ilk defa olarak teşkil olunan Altıncı Daire-i Belediye'ye mahsus bir zabıta-i belediye talimatnamesidir. O tarihte Turuk ve Ebniye Nizamnamesi dahi henüz neşredilmemiş olduğu için muahharan 1280 ve 1298 Tarihli Ebniye kanunlarına derc edilmiş olan bazı hususât ve mevâdd dahi burada görülmektedir. El-yevm mefsuh olmakla beraber İstanbul'da tatbik olunmuş ilk Zabıta-i Belediye Nizamname veya Talimatnamesi olduğu için belediye tarihinde hâiz-i ehemmiyet olmak lazım gelir." ifadesine yer vermiştir (Ergin, 1995, s. 1785)

Bütçedeki giderler bölümündeki bir maddede çavuşların elbise bedeli olarak 10000 kuruş ayrılmış olması, belediyenin denetim işi ile ilgili olarak ayrı bir örgütlenmeye sahip olduğunun bir göstergesi sayılabilir. Ergin, belediye denetimlerinin yakın zamanlara kadar polis tarafından yerine getirildiğine delil olarak iki belge sunmaktadır. Bunlardan birincisi belediyenin çevre temizliği ile ilgili düzenlemelerine riayet etmeyenler hakkında polis tarafından işlem yapılması, diğerinde de imar denetimi ile ilgili yasaklara uymayanların Zabıta Müşirliği ve Ticaret

Nezaret-i Celilesi tarafından görevlendirilen memurlar tarafından denetlenmesiyle ilgilidir. Bununla birlikte belediyenin denetim görevinin polis tarafından yerine getirilmesinin yanı sıra belediye teşkilatlarında belediye çavuşlarının da istihdam edildikleri yine Ergin tarafından belirtilmektedir (Toprak, 1994, s. 137).

Örnek belediye olarak tesis edilen Altıncı Daire'nin sınırlarında yer alan sokaklarda belediye düzenini sağlamayı hedefleyen 20 Nisan 1859 tarihli Sokaklara Dair Nizamname, 103 maddedir. İlk 12 maddesi doğrudan sokaklarla ilgili hükümleri ihtiva etmektedir. Nizamnamede özetle, “sokakların süpürülmesi, sokaklara çöp atılmaması, çöp alan arabalar gelmeden çöplerin çıkarılmaması, belirli saatlerde sokakların sulanması” gibi hususlara dikkat çekilmiştir. Nizamnamenin 25. maddesinde ise, “sokaklarda ve meydanlara usul-ı belde ve inzibata aykırı bir şekilde toplanma gerçekleştiğinde, uyarılara itaat etmeyenlerin zabtiye memurlarına teslim olunacağı” hükme bağlanmıştır. Nizamnamenin 56. maddesinde, seyyar satıcılara ilişkin yeni düzenlemelere yer verildiği görülmektedir. Bu maddede, “gezdirci makulesi” (gezdirci takımı) Beyoğlu sınırları dahilinde yerleşemeyeceklerine işaret edilmiş ve yalnızca eşyalarını satabilmeleri için gerekli zaman diliminde kalabilecekleri ifade edilmiştir (Ergin, 1995, s. 1786-1787).

Devâir-i Belediye Çavuşlarının Vazâifine Dair Talimâtname (1871)

Şehremanetinin yeniden düzenlenmesi çerçevesinde 1868 yılında yayımlanan Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesiyle İstanbul 14 belediye dairesine ayrılmıştır. Ancak bu nizamnamede de belediye zabıtası ile ilgili bir hükme rastlanmamaktadır (Ortaylı, 1985, s. 242). Bu nizamnameden iki yıl sonra çıkarılan bir kanunla belediye çavuşluğu ihdas edilmiştir. Esasında 300 kadar çavuş tahsisatlarıyla beraber Zabtiye kadrosundan Emanet kadrosuna nakledilmişlerdir (Memiş, 2013, s. 31). 1870'te ise çıkarılan bu kanunu izleyen iki yıl içerisinde belediye kolluk görevlileri hakkında tam dört nizamname çıkarılmıştır. Birbiri ardına nizamname hazırlanması hususuna ilişkin Şefik Memiş özetle, Taşra belediyelerinde kolluk kuvveti görevi için personel bulundurmamak mümkün değildi. Bu nedenle taşra belediyelerinde kolluk kuvveti görevini, talimatnamede belirtilen hükümler doğrultusunda, devletin zabtiyesi yerine getirmekle yükümlüydü. Bu husus belediyeleri kaymakam ve valilerin yörüngesine sokuyordu. Belediye zabıtası vazifesini görecek olan zabtiye, ‘halkın temizliğe dikkat edip etmediğini’ kontrol edecek, ayrıca köylülere pazar yerlerini temizlettirecekti. Esnafın kontrol ve denetimi de zabtiyenin işleri arasındaydı. Ne yazık ki, kendi kolluk kuvvetine sahip olamayan belediyeler, denetleme ve yaptırım uygulama görevlerini” yerine getiremediği gerçeği üzerinde durmuştur (Memiş, 2008, s. 32).

Bir temenniden öteye geçecek şekilde taşrada belediyeciliği tafsilatıyla belirleyen ve ilk şeklini ortaya koyan, 22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayat Nizamnamesi olmuştur. Takip eden süreçte hazırlanan ve 36 maddeden oluşan talimatnameyle belediye kolluğu biçiminde örgütlenmiş olan belediye çavuşlarının esas alacakları kurallar ve vazifeleri tanımlanmıştır. Bu bağlamda talimatnameden de anlaşılacağı üzere belediyenin kolluk kuvvetleri belediye çavuşu olarak tanımlanmıştır. 1871 tarihli Şehremaneti Çavuşları Hakkında Nizamname ile de şehremaneti bünyesinde 10 komiser ve 100 çavuş istihdam edilmesi, her 10 çavuşa da bir komiserin kumanda etmesi hükme bağlanmıştır (Memiş, 2013, s.31). Nizamname bu yönüyle değerlendirildiğinde tarihimizde bir ilktir. Zira bu doğrultuda belediye kolluğu olan birimin uyacağı kurallar ilk kez aynı talimatname ile belirlenmiştir. Ayrıca talimatnamenin ilk üç maddesi özelinde çavuşların uyacakları kurallar da belirlenmiştir. Bunlara göre çavuşlar sürekli edepli olarak dolaşacaklar, kılık kıyafetlerine dikkat edecekler, sokakta gezerken sigara ve benzeri şeyleri içmeyecekler, tanıdıkları ile konuşup gülmeyecekler, şakalaşmayacaklar, dinlenmek için gittikleri kahvelerde dışarıda oturmayacaklardır. Herhangi bir olay anında eğer olayı kendi başlarına çözebileceklerse müdahale edecekler, eğer güçlerinin yetmeyeceğini anlarsa en yakın zabtiye karakoluna bildireceklerdir. 36. maddede de vazifesini yapmayan

memurlar hakkında yapılacak işlem hükme bağlanmıştır. Bunların dışındaki maddeler belediye denetimlerine ilişkindir. Denetim türleri ve ilgili maddeler şunlardır:

- Ekonomik Denetim: Madde 4/ Seyyar satıcılar, Madde 7/ Tartı ve Ölçüler, Madde 13, Madde 14, Madde 23, Madde 27, Madde 29.
- Çevre Sağlığı Denetimi: Madde 6, Madde 10, madde 11, Madde 12, Madde 15, Madde 16, Madde 17, Madde 20, Madde 21, Madde 22, Madde 28, Madde 30, Madde 31.
- Sağlık Denetimi: Madde 9, Madde 32, Madde 33, Madde 34, Madde 35.
- Çalışma Yaşamına Ait Denetim: Madde18.
- İmar Denetimi: Madde 19.
- Deniz Trafığı Denetimi: Madde 24, Madde 25, Madde 26 (Aslan, 2002, s. 13).

Anlaşılabacağı üzere 1871 nizamnamesi, kendinden önceki tüm talimatnamelerin hükümlerini tamamlamıştır. 1871 tarihli nizamnamenin içeriği, taşra belediye teşkilatının Avrupalılardan iktibas edildiği ortaya koymaktadır (Gençoğlu, 2011, s.35-37).

Devâir-i Belediye Çavuşlarının Vazâlfine Dair Talimâtname (1872)

1871 tarihli belediye çavuşlarıyla ilgili talimatnamenin hazırlanmasının üzerinden 1 yıl geçmeden 1 Ağustos 1872 tarihinde “Devâir-i Belediye Çavuşlarının Vazâlfine Dair Talimatname” adıyla yayınlanan ve yürürlüğe giren 33 maddelik talimatnamede bazı maddeler çok az bir değişiklikle tekrarlanmıştır. Çıkarılan maddelerin ikisi çavuşların davranışlarıyla ilgili olmakla birlikte ilk talimatnamede sokakta gülmenin bile yasaklanmış olması gereksiz görülmüştür. Yine ilk talimatnamede yer alan, görevini yerine getirmeyen memur hakkında hapis ve meslekten çıkarma gibi cezalarının, bu yeni talimatname de yer almaması da ilginçtir (BOA.ŞD.00676.00024.001).

Talimatnamenin ikinci maddesinde, belediye çavuşlarının nasıl davranacaklarına yer verilmiş ve halkla ilişkilerinin ne şekilde olacağına değinilmiştir. Bunun yanı sıra belediye çavuşlarının şehrin kıyı şeridinde bulunan bazı semtlerdeki kayıkların yelken açmalarını önlemesine ilişkin ayrıntıları içeren 25. madde de ikinci yönetmelikte yer bulamamıştır. Ayrıca, talimatnamenin son maddesi olan ve görevlerini hakkıyla yerine getirmeyen belediye şube çavuşlarının (yani belediye zabıta memurlarının) işten el çektirmeye kadar varacak şekilde cezalandırılmalarını öngören 36. madde yeni talimatnameye dâhil edilmemiştir (Aslan, 2002, s. 14).

1871 tarihli talimatnamenin 12. maddesi, 1872 tarihli talimatnamenin de 11. maddesi olan madde aynen bırakılırken, burada “halkı rahatsız eden sarhoş ile sokaklarda rezalet çıkaran kişilerin” en yakın zaptiye memurlarına haber verilmesi hususu, küçük bir değişiklikle zabıta memurları şeklinde baki kılınmıştır. Bunun dışında daha önce belediye çavuşuna, en yakın zaptiye karakoluna müracaat etmesi talimatını veren cümleler de talimatnameden çıkarılarak, görev alanıyla ilgili hususları ya ilgili belediye dairesine (ilçe belediyesine) ya da Şehremaneti'ne bildirmesi istenmiştir (Memiş, 2008, s. 34).

Şehremaneti Çavuşları Hakkında Nizamname (1872)

11 maddelik bu nizamname ile belediye kolluğunun iç işleyiş mekanizması ortaya konulmuştur. Bu nizamnamenin 1. maddesine göre şehremaneti içinde 10 komiser ve 100 çavuş bulunacaktır.

- (Madde 1) Her 10 çavuş bir komiserin emri altında olmak üzere 10 takım kurulacaktır.
- (Madde 2) Hükümetin görüşü alınmadıkça komiser ve çavuş sayısı arttırılamayacak ve azaltılamayacaktır.
- (Madde 3) Okuma-yazma bileceklerdir.
- (Madde 3) Askeriyeden gelmek isteyenler tercih edilecektir.

- (Madde 4) Komiser sayısı azalırsa çavuşlar içinden yeni komiser belirlenecektir. (Aslan, 2002, s. 14)

Şehremânet-i Behlyyesinde Müstahdem Komiser ve Serçavuşlar ile Çavuşların Mükellef Oldukları Vazife-i Memûriyetleriyle Sûret-i Harekâtlarını Mübeyyin Talimatnâme (1872)

12 maddeden oluşan bir talimatnamedir. Talimatnamenin 1. maddesinde, belediye kolluğu içindeki hiyerarşi serkomiser, komiser, serçavuş ve çavuş biçimindedir. Talimatnamenin bazı hükümleri, özellikle çavuşların görev sırasında nasıl davranacaklarına ilişkin olanları, Devair-i Belediye Çavuşlarının Vazaifine Dair Talimatname'ye benzemektedir. Bu talimatname daha çok kolluk görevlilerinin kendi içlerindeki hiyerarşik ilişkileri düzenlemektedir. Bu arada 12. maddedeki belediye memurlarının halka din farkı olmaksızın aynı biçimde davranmaları hükmü de ilgi çekicidir. Belediye Çavuşu nizamname ve talimatnamelerinde yer alan ve belediye zabıtası görevleri arasında bulunan bazı hususlar da bu nizamnamede yer almıştır. (Aslan, 2002, s. 14)

Dersaadet Belediye Kanunu (1877)

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla I. Meşrutiyet'in 1876 yılında ilan edilmesi sonrasında açılan Meclis-i Mebusan'ın belediye hizmetlerine ilişkin kabul ettiği iki önemli yasal düzenleme mevcuttur. Bu yasal düzenlemelerden biri İstanbul özelinde belediye örgütlenmesiyle ilgili olmakla birlikte, diğeri İstanbul dışında vilayet ve sancak idarelerinde belediye teşkilatının tesisinin kanuni altyapısını oluşturmuştur (Ergin, 1995, s. 1624-1639). İstanbul'da belediye namı ve kanunla yerel yönetim biriminin oluşturulması 1877 Dersaadet Belediye Kanunu ile başlamıştır. Yasayla Şehremaneti'nin kurulduğu tarihten itibaren, yaşanan sorunların giderilmesi ve belediye hizmetlerinin yaygınlaştırılıp bir düzen dâhilinde yapılmasını sağlamak için 20 belediye dairesi kurulması kararlaştırılmıştır (Toprak 1994, s. 137). Kanunun ikinci maddesinde, İstanbul'da 20 belediye şubesi şu şekildedir: Beyazıt, 2. Sultanahmet, 3. Fatih, 4. Samatya, 5. Eyüp, 6. Beyoğlu, 7. Hasköy, 8. Beşiktaş, 9. Arnavutköy, 10. Yeniköy, 11. Tarabya, 12. Büyükdere, 13. Beykoz, 14. Anadoluhisarı, 15. Beylerbeyi, 16. Yenimahalle, 17. Doğancılar, 18. Kadıköy, 19. Adalar, 20. Bakırköy (Koca, 1996, s. 25).

5 Ocak 1877 Tarihli Yasanın Belediye Vazâif-i Umumiyesi başlığı altında 3. maddesinde belediyenin görevleri özetle şu şekildedir (BOA.DVN.MKL.00014.00016.002.2):

- Ekonomik Denetim: Pazar yerlerinin denetimi, seyyar satıcıların çarşı caddelerde durmalarının engellenmesi, esnafın idaresi, karaborsanın önlenmesi.
- Çevre Sağlığı Denetimi: Sağlık Denetimi, lokanta, kahvehane, gazino, tiyatro, cambazhane ve panayırların denetlenmesi, fırınların denetlenmesi hasta ve zayıf hayvan satımının engellenmesi, mezbahalar yapılarak şehir içinde hayvan kesiminin engellenmesi, deniz hamamları inşaatı, Sıhhiye Nezareti ile iş birliği yapılarak genel sağlığı korumak için araçlar üretilmesi ve sağlığa aykırı maddelerin engellenmesine çalışılması.
- Trafik Denetimi: Deniz trafiği ile ilgili olarak kayıkların ve kayıkçıların denetlenmesi.

Dersaadet Belediye Kanunu'nun lüzum görülen hallerde belediye işlerinin icrası için zabıta, hatta askeri kuvvetleri görevli kıldığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda belediyenin genel itibarıyla vazifelerinin anlatıldığı 3. maddede, belediye çavuşlarının görevlerinin belirlenmesi amacıyla şu hususlara da yer verilmiştir: "Araba ve bargirlerin (beygirlerin) muntazam ve sağlam halde bulunmalarına ve tayin olunacak mahalde durmalarına ve seyyar esnafın gelip geçişinin mahalleler içine hasrıyla çarşı ve caddelerde durmalarının men'ine ve zabıta işleri ve genel ahlaka dair şeylerin nezareti Zabtiye Nezareti idaresi altında bulunmak üzere çoğunlukla lokanta ve kahve ve gazino ve tiyatro ve cambazhanelere ve halkın toplandığı her bir mahalle ve seyir yerleriyle panayırlara nezaret ve iskele kayıklarının sağlamlığıyla kayıkçıların özel

nizamını teftiş ve durumlarınınin tetkikine ve Üsküdar'la Boğaziçi'ne ve köprü içine ve Kadıköy'ü ve Adalara ve Ayastefanos'a işleyen vapurların ve iskele kayıklarının tahammülünden fazla müşteri almalarına ve anılan vapurların tekne ve makinelerinin sağlamlığının muayene ettirilmesine ve ölçü ve tartıların ayarına ve ekmek fiyatına ve gramajının tamlığına ve kerestesinin temiz olmasına ve fırınların ekmekçi nizamını tatbik etmesine ve fırınlarda daima ekmek bulundurulmasına ve hasta ve zayıf hayvan etlerinin satılmamasına ve uygun mahallerde mezbaha inşasıyla şehrin içinde hayvan kestirilmemesine..." (Aslan, 2002, s. 15).

Kanunun 7. maddesinin son cümlesinde zabıtaya dair, "Belediye işlerinin icrasında askeri kuvvetler ve zabıtaya ihtiyaç duyulduğunda ya da lüzum görüldüğünde, (Şehremini-belediye başkanı) askeri memurlara ve zabıtaya müracaat eyler" hükmü yer almaktadır. Ayrıca işaret edilen iş ve görevlerin icrasında yasanın 14. maddesinde belediye müfettiş ve çavuşlarının görevleri belirtilmiştir: "Şehremaneti müfettiş ve çavuşlar Emanet'in varidatını tahsil ve Emanet'in mesalih-i umumiyesini talimat-ı mahsûsasına tevfikân ifâ eyleyecektir." Bu maddede müfettiş ve çavuşlar gerek belediye gelirlerini toplamakla gerekse özel talimatlarına uygun hareket etmekle yükümlü tutulmaktadırlar.

Aynı yasanın 32 ve 33. maddelerinin başlığı da Belediye Müfettiş ve Çavuşları Vazaifi'dir. Bu üst başlık altında zikredilen otuz ikinci ve otuz üçüncü maddeler belediye müfettiş ve çavuşlarıyla ilgili vazifeleri düzenlemiştir: "Madde 32-Belediye müfettiş ve çavuşları mensup oldukları dairenin umur-ı belediyesine ait amirleri tarafından kendilerine tenbih ve tevdi olunan hidemat ve umumen nizam ve tenbihat ahkâmının icrasına dikkat edecek ve hilafında hareket edenleri bâ-varaka vukûat mensup olduğu daireye irsal eyleyeceklerdir. Madde 33-Şehremaneti ve devâir-i belediyye müfettişi ve çavuşları ve memurin-i sâiresi vazifeleri dâhilinde bulunan mevâddın taharri ve tahkiki zımında han, mağaza, tiyatro, canbazhane, kahve, gazino ve bilumum dükkanlara girip denetleyecek." (Ergin, 1995, s. 1624-1639).

Vilayat Belediye Kanunu (1877)

Osmanlı idaresinde taşrada birimlerinde çağdaş manada belediyecilik hizmet ve uygulamaları Sultan II. Abdülhamid'in yönetime gelmesinden sonra başlatılmıştır. Bu dönemde, çok sayıda şehir ve kasabada teknik manada belediyecilik yapılanması gerçekleştirilmiştir. İlk olarak padişah, Meclis-i Mebusan'ın açış oturumunda, mebuslardan Dersaadet ve Vilayat Belediye Kanunlarının hazırlanması ve kısa sürede çıkarılmasını talep etmiştir. Meclis-i Mebusan üyeleri de bu istek doğrultusunda öncelikle İstanbul ve taşra belediye kanunlarını görüşmüş ve çıkarmışlardır. Bu doğrultuda, 5 Ekim 1877 tarihinde yürürlüğe giren Vilayat Belediye Kanunu'yla temel bir yenilik olarak, belediyelere tüzel kişilik kazandırılmıştır (Aslan, 2002, s. 15-16).

Bu kanunun birinci maddesinde her şehir ve kasabada bir belediye meclisi kurulması talep edilmiştir. Üçüncü madde ise belediyenin vazifelerini kayıt altına almıştır. Yol genişletilmesi, temizliği, bina inşaatlarının izne bağlanması ve tehlikeli olanların yıktırılması, şehrin aydınlatılması, ölçü ve tartıların kontrolü, esnafın denetimi, binek ve yük arabalarının düzene bağlanması, ücret tarifelerinin belirlenmesi gibi genel belediye görevlerini zikredildiği üçüncü maddede dikkat çeken yeni hususlar da vardır. Örneğin belediyelere şehrin imarı için kamunun menfaati doğrultusunda yolların genişletilmesi istimlak yetkisi tanınmış ve belediye işletmeciliğine izin verilmiştir (Toprak, 1994, s. 138; Ortaylı, 1985, s. 243).

Devair-i Belediye Müfettiş ve Başçavuş ve Çavuşlarına Mahsus Talimâtname (1899-1900)

1899 ve 1900 yılları arasında Şehremaneti ve ilçe belediye dairelerinde vazifeli belediye müfettişi, başçavuş ve çavuşların görevlerini tekrar düzenleyen Devair-i Belediye Müfettiş ve Başçavuş ve Çavuşlarına Mahsus yeni bir yönetmelik hazırlanmıştır." Bu talimatnamenin temel gayesi, Şehremaneti'nin yanı sıra diğer belediyelerde görevli bulunan belediye müfettişi,

başçavuş ve çavuşların, belediye işleriyle ilgili sorumluluklarının standartlaştırılması, bağlı buldukları belediye hangisi olursa olsun “aynı, bir ve bütün oldukları”ni ortaya konmasıdır. Bu talimatnamenin ilk maddesinde; müfettiş, başçavuş ve çavuş şeklindeki sıralamanın belediye kolluğu içindeki hiyerarşik yapıyı yansıttığı anlaşılmaktadır. Ayrıca talimatnamede belediye zabıtalığıyla vazifeli olan unvanların arasına “müfettiş-i evvel” “belediye müfettişi” gibi iki yeni tanımlama dahil edilmiştir (Alyot, 1947, s. 487-489).

Talimatnamenin 2. maddesiyle Dersaadet Belediye Kanunu'nun 12. maddesine ve 3. maddesiyle ise kanunun 33. maddesine gönderme yapılmak suretiyle kolluğun görev sahaları belirtilmiştir. 4. madde belediye kolluğunun kılık ve kıyafeti ile davranışlarını içermekte ve şehremaneti çavuşları hakkındaki nizamnameye atıf yapmaktadır. Ayrıca belediye müfettiş ve çavuşları, “amirleri tarafından belediye işleriyle ilgili kendilerine verilen hizmetleri yapmak, düzeni korumak ve tenbihat hükümlerini icra etmekle mükellef” tutulmuşlardır. Örneğin kolluk güçlerinin belediyeler sathındaki sokaklarda geçişi engelleyici şeyleri koydurmayacakları, dükkân ve mağazaların tentelerini denetleyecekleri, bozuk ve çürümüş gıda maddelerinin satışını engelleyecekleri, ölçü aletlerinin damgasız olanlarını ve eksik ya da uygun olmayan ekmekleri toplayacaklarını, sokak ortasında odun kırılmasına izin vermeyecekleri belirtilmiştir (Alyot, 1947, s. 587-593). 13. madde temizlik işlerinin kontrolüyle ilgilidir. 22. maddede belediye müfettiş ve çavuşlarının zanaat icra etmeleri ve ticaretle uğraşmalarının ya da esnaf ile ortaklıklar kurmalarının ve bunlar ile “han, hamam, mağaza, tiyatro gibi halkın bulunduğu mahallerde” laubali ilişkiler içine girmelerinin kesinlikle yasak olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında belediye çavuşlarının giyimleri noktasında önceki nizamnamede vurgulanan “çavuşların setrilerinin yukarıdan aşağı iliklenmiş olacağı, temizlik ve intizama” riayet edecekleri hükmü tekrarlanmıştır. Ayrıca görevleri sırasında sokaklarda sigara içemeyecekleri, şemsiye veya baston kullanmayacakları, kahvehane, meyhane ya da gazino gibi yerlerde de oturamayacakları ifade edilmiştir. Ayrıca her belediye müfettişi ve çavuşu, bu sorumlulukların yerine getirilmesinde talimatnamede yer verildiği şekliyle, “...yekdiğerinin vazifelerinde müşterek ve mesul”dür. Bu nizamname, cüzdan şeklinde bastırılmış, son kısımlarda ise boş sayfalar bırakılmıştır. Bu boş sayfalara ise; müfettiş, başçavuş ve çavuşların denetim sonrasında ortaya çıkan durumlarının, 15 günde bir başmüfettiş tarafından işlenerek, Emanet Makamına takdim olunacağı işaret edilmiştir (Aslan, 2002, s. 16-17).

Şehremaneti Belediye Mektebi Talimatnamesi (1909)

Belediye müfettiş, başçavuş ve çavuşlarının hizmet içi eğitimlerini belediye uhdesinde gerçekleştirilebilmesi için bir okul açılmıştır. Bu okula ait talimatın ilk maddesinde okulda öğrenim görecekler müfettiş, başçavuş, çavuş ve tebhirhane memurları olarak tespit edilmiştir. Talimatnamenin 2. maddesinde bahsi geçen görevliler için bu eğitimin zorunlu olduğu, gerekçeleri ile ifade edilmeye çalışılmıştır. Talimatnamenin 3. maddesinde eğitim süresinin iki ay olması, 5. maddesine göre bir ay içerisinde üç gün mazeretsiz devam etmeyenlerin memuriyetten çıkarılacaklarına değinilmiştir. 7. maddesine göre devam edenlerin resmi elbiseleriyle derslere katılmaları önemle vurgulanmıştır. Okulda verilmesi planlanan eğitimin içeriği talimatnamenin 16. maddesinde verilmiştir. Bu dersler kanunlar ve nizamlar genel bilgisi, belediye görevleri, belediye sağlık işleri, çevre temizliği üzerinedir. Talimatnamede dikkat çeken önemli bir ayrıntıya 20. maddede işaret edilmiştir ve bu maddeye göre alınacak çavuş ve tebhirhane memurları öncelikle bu okula devam edeceklerdir. Bu öğrenciler şayet eğitimlerini tamamlayarak tasdikname almayı başarırlarsa memurluğa atanabileceklerdi ve okula devam etmeleri durumunda kendilerine yarım maaş ödeme yapılacaktır (Aslan, 2002, s. 17).

Dersaadet Teşkilat-1 Belediyesi Hakkında Kanun-ı Muvakkat (1912)

Dönemin olağanüstü şartları dahilinde İttihat ve Terakki kontrolündeki hükümet tarafından çıkartılan bu geçici kanunun zabıta teşkilatı özelinde mühim bir hükmü, tarihte ilk kez belediye

kolluk vazifesinin polise bırakılmış olmasıdır. Bu yasa toplamda dokuz maddeden teşkil edilmiştir. Kanun metninde tertip edilen hususlardan birinin de belediye kolluğu olması esasında meseleye verilen önemi kanıtlamaktadır:

“Zabita-i belediyyeye ait vazaif polis tarafından ifa olunur. İşbu vazâifin sûret-i ifâsı nizâm-nâme-ı mahsus ile tayin olunacaktır.” Bu maddeden de hareketle belediye kolluğu için olan tahsisat da polise devredilmiştir. Bunun yanında belediye uhdesinde yer alan çavuşların unvanları da kavasa çevrilmiştir (Aslan, 2002, s. 18).

Belediyenin kolluk görevinin bu dönemde belediye denetimi, ticaret yaşamı gibi önem arz eden hususun polis teşkilatına devredilmesi İttihat ve Terakki'nin merkeziyetçi yönetim anlayışının işareti olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca İttihat ve Terakki politikalarının millî iktisat siyaseti eksenli şekillenmesi yine esnaf teşkilatlarının kontrol altında tutulması gibi mühim bir iktisadi kontrolü polisler devretmesini partinin merkeziyetçi siyasetinde gerektirmektedir. Bu doğrultuda 1913 yılında Zabita Talimatnamesi hazırlanmış, hazırlanan bu talimatname polis ve belediye müdürlükleri tarafından uygulanmıştır. Bununla birlikte geçici kanunda sözü edilen bir de nizamname hazırlanmıştır (Aslan, 2002, s. 18).

Bu devire ilişkin olarak Ergin'in yaptığı tespit yerindedir:

“1329 senesinde tertip edilmiş olan Zabita-i Belediye Talimatnamesi 1331 senesinde tadilen ikmal edilmiş idi. Zabita-i Belediyenin polis veya Emanet tarafından ifası hakkındaki muâmele ve muhaberenin uzun sürmesi ve harb-i umuminin araya girmesi üzerine Zabita-i Belediye büsbütün merci'siz kalarak 328-329-330 senelerinde Avrupa'nın şehirlerine bir dereceye kadar yaklaşmış olan tanzifat, taharet, inzibat-ı belde bir asır evvelki haline rücû etmiştir.” (Alyot, 1947, s. 545-550)

Bir de 1913 yılında yapılan belediye zabıtası talimatnamesinden söz etmek gerekir. Zira bu bilgilerin ortaya koyduğu gibi müstakil bir zabita-i belediye talimatnamesi 1913 yılına kadar henüz yayınlanmamıştır. Sonrasında ise belediye zabita talimatnamelerinde yer alacak her türlü husus başka kanun ya da talimatnamelerde dolaylı olarak yer bulmuştur.

Şehremini Cemil Paşa Tarafından Yayınlanan Tebligat (1912)

Cemil Paşa'nın Şehremini olduğu 1912 yılı genel manada belediyecilik teşkilatında yeni bir dönemin başlangıcı kabul edilir. 1912 yılında Cemil Paşa'nın Şehremini olur olmaz yayınladığı “Dersâadet ve Bilâd-ı Selâse'de Mürûr ve Ubûrun Temîn-i Selâmetine ve Şehir dâhilinde Moloz ve Kereste ve Taş ve Tuğla ve Odun Vesâire Misillü Nakliyâtın Şeklen Çirkin ve Gayr-i Muntazam Bir Surette Adem-i İcrâsına ve Sıhhat-i Umûmiyyenin Muhafazasına Müteallik Ber-Vech-i Âti Bazı Tedâbirin İttihaz ve İcrası Tensib Kılınarak İcab Edenlere Tebligat İcra Edilmiştir” adlı tebliğ de ilk belediye zabıtası talimatnamesi düzenlemelerinden birisi kabul edilmektedir (Akan, 2020, s. 199). Mühim salgın hastalıklarla karşı karşıya olan İstanbul'da sağlıkla ilgili genel düzenlemeler getiren tebliğ, temelde belediye zabıtası talimatnamesi yayınlanıp yürürlüğe girinceye kadar geçerli olmuştur. Tebliğ, İstanbul'un sokaklarını düzenlemek suretiyle yayalara açmayı ve bunun yanı sıra İstanbul'u çağdaş Avrupa şehirleri gibi modern ve estetik bir görünüme kavuşturmayı amaçlamıştır. Ayrıca bu sayede halk sağlığı da muhafaza edilmiştir (Kara, 2015, s. 200).

Tebliğ iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ‘Acilen men’i lazım gelen ahval’ başlığı altında; şehir içi düzen, sokaklardaki işgallerin kaldırılması ve genel sağlıkla alakalı hususları düzenleyen 15 maddeye yer verilmiştir. Birinci bölümde yer verilen hususlar özetle şu şekilde sıralanabilir:

1. Kurban Bayramı dışındaki zamanda gündüz vakitlerinde şehir içinden koyun ve inek sürülerinin geçişi yasaklanmıştır. Böyle bir yasak, bir talimatnamede ilk defa yer almaktadır.
2. İlk kez yük ve binek araba sürücülerine yaş sınırı getirilmiş, sürücülerin 20 yaşından aşağı olmaması hükme bağlanmış, bu kurala uymayan arabacıların görevden menedileceği duyurulmuştur.
3. Arabacıların, taşıma tarifelerini matbu bir şekilde, yolcuların görebileceği yere asmaları zorunlu kılınmıştır. Tarifeden fazla ücret talep edenler ise zabıta (polis) ve belediye çavuşlarına şikâyet edilebilecektir.
4. Arabalar üstü açık şekilde un ve kireç gibi toz kaldıran maddeleri taşıyamayacaklardır.
5. Sokaklarda odun kesilemeyecektir. Odunlar satın alındıkları mahallerde kestirilmiş bir şekilde arabalarla veya küfeler içinde hayvanlara yüklenerek taşınacaktır.
6. İnşaatlara tahta perdeler çekilecek, bu perdenin dışında inşaat malzemesi bulunmayacak ve sokaklarda harç karılmayacaktır.
7. Arabalar sadece bekleme mevkilerinde bekleyecek, özellikle kalabalık ve büyük caddeler ile dükkân önlerinde uzun süre duramayacaklardır. Geçişe mani olacak şekilde müşteri almak için ağır ağır gitmeyeceklerdir.
8. Büyük mağazaların önüne ya da kaldırımlara bırakılan sandıklar, derhal içeri taşınacaktır.
9. Dükkân ve mağaza önlerindeki tenteler ve kenar demirleri geçişe mani olmayacak ve geçenlere temas etmeyecektir.
10. İzin belgesi olmadan iskemle ve küfe gibi şeyler konularak sokak ve kaldırımlara tecavüz edilmeyecektir. İzin belgesi olanlar da bu belgede belirtilen mahallin dışına çıkamayacaklardır.
11. Şehir sakinlerinin çukurlara düşmesini önlemek için hendek ve lağım için yapılan hafriyat kapatılacaktır. Kapatılmayan bu çukurların etrafına geceleyin fener konacaktır.
12. Dükkân ve mağazalardan sokağa kesinlikle çöp ve pislik dökülmeyecektir. Bunlar bir kap içinde toplanarak, temizlik memurlarına verilecektir.
13. Lokantalar, işkembeciler süprütü ve bulaşık sularını koymak için dükkânlarında kap bulundurmamak zorundadırlar.
14. Kasaplar, çengellere asılı olarak satış yapamayacaklar, dükkânlarının ve tel kafesler içinde satış yapacaklardır.
15. Aşçılar, perukarlar, hamamcılar, bakkallar, lokantacılar, ekmekçiler, şerbetçiler ve diğer yiyecek ve içecek satanlar ile çalışanları 6 ayda bir sağlık muayenesinden geçmek zorundadırlar. Bu konuda Eylül ayından itibaren teftişe başlanacaktır. Söz konusu esnaflar 6 ayda bir diledikleri doktorlardan rapor alarak, talep edildiğinde belediye memurlarına göstermek zorundadırlar. Rapor ibraz edemeyenler, rapor getirene kadar işten menedilecektir (Akan, 2020, s. 200-201).

“Müddet-i muayenenin inkızasından itibaren men’i lazım gelen ahval” başlığı altındaki 6 maddeden oluşan ikinci bölümde ise özellikle taşımacılık, hayvan kesimi gibi genel esaslara yer verilmiştir. İkinci bölümde yer alan ve verilen mühlet sonunda kesinlikle yasak getirilen hususlar ise özetle şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Şehir içinde hayvan katarlarıyla nakliye yapılması yasaktır. Moloz ve kereste gibi inşaat malzemesi taşıyanların mağdur edilmemesi için ilgililere 13 Ocak 1913 tarihine kadar süre tanınacaktır.
2. Hayvanla eşya nakline, sürücü tarafından yedekte yalnızca bir hayvan tutulduğu halde izin verilecektir. Hayvan sırtında küfe, sepet gibi kap içinde olmadan hem

- geçişi engelleyecek hem de genel sağlığı ihlal edecek biçimde toz toprak çıkartarak sokakları pisletecek taşıma 13 Ocak 1913 tarihi itibariyle tamamıyla yasaklanacaktır.
3. Sırıklarda satılan işkembe, ciğer ve baş sakatatın bu surette satılması 13 Ocak 1913 tarihinden itibaren menedilecektir.
 4. Mezbahalarda kesilen hayvanlar, beygirlerin sırtlarında ya da şiniklerle (sekiz kiloluk tahıl ölçüğü) açık olarak nakledilemeyecektir. Yasak 13 Ocak 1913 itibaren geçerli olacak, bu tarihten itibaren kesilen hayvanlar araba veya hayvan üzerindeki tel dolapların içinde götürülecektir.
 5. Bit pazarlarında, koltukçu ve yorgancı dükkânlarında satılacak kullanılmış eşyalara fenni temizliklerinin yapıldığına dair tebhirhane (Bulaşıcı hastalıklara yakalanan hastaların giysilerini dezenfekte etme amacıyla kurulan tesis) damgası vurulacaktır. 14 Ekim 1912 itibaren bu kabil eşyaların damgasız satışı yasaktır.
 6. Arabaları çeken beygirler sakat, arabalar köhne olmayacaktır. Koşumları ve döşemeleri yeni ve temiz olacaktır. Araba camları kırık ve noksan bulunmayacaktır. Arabacılar, Emanetin gösterdiği numuneye uygun tek tip elbise giyeceklerdir. Yine mesleklerini yapabilmeleri için Arabacılar Cemiyetinden verilen ve emanet tarafından tasdik edilen ehliyetnamesi olmayanlar görev yapamayacaklardır. Bu hususlar yıl sonundan itibaren yürürlüğe girecektir ve bu tarihten itibaren yukarıdaki hususları yerine getirmeyenler bu görevden menedilecektir (Akan, 2020, s. 203-207).

Vezaif-i Zabıta-i Belediyeyi Mübeyyin Talimat (1913)

Belediye teşkilatı özelinde Osmanlı mirası üzerine kurulan ve zabıta teşkilatı bağlamındaki tecrübi birikimin izlerini taşıyan Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar da yürürlükte kalan, Şehremini Cemil Paşa ile Polis Müdür-i Umûmisi Cafer İlhamî'nin imzalarıyla, ilk müstakil belediye zabıtası talimatnamesi olarak kabul gören 6 Şubat 1913 tarihli Vezaif-i Zabıta-i Belediyeyi Mübeyyin Talimat 21 maddeden ve 52 firkadan meydana getirilmiştir. 25 bölümden oluşan talimatnamede sırasıyla, “inşaat ve tamirat, ruhsatiye, kaldırımlarda odun kesmek; gaz boruları, su yolları ve lağımalar; dükkânlarda camekan bulundurmak, kasap ve tavukçular, gidiş ve geliş, binek ve yük arabaları, yük hayvanları; motosiklet, bisiklet ve el arabaları, binek ve yük otomobilleri, seyrüsefer, seyyar esnaf, tehlikenin önlenmesi, sokak fenerlerinin yakılması; eski eserler, meydan ve bahçelerin korunması, kayık ve vapurlar, yangın, fırınlar ve ekmek narhı, bozuk içecek ve yiyecekler, ölçü ve tartı, dilenciler, hamamlar ve bulaşıcı hastalıklar ve halk sağlığı” gibi başlıklar yer almıştır. Bahsi geçen 21 madde dahilinde, aşağıdaki işaret edilen denetim vazifeleri belediye teşkilatına bırakılmıştır (Ergin, 1995, s. 1818-1830).

Ekonomik Denetim: Talimatnamenin 2. maddesinde, “Ale'l-umûm dükkâncılar, kahve ve gazinocu ve lokantacı ve yemişçi gibi esnâfın daireden ruhsat almadan eşyalarını hiçbir veçhile dışarıya koymaları memnû'dur. Koyanlar derhal menolunacaktır. Ve keyfiyet varaka-i vukuatta daire-i âidesine bildirilecektir.” denerek esnafın dükkân dışına mal koyamaması önemle vurgulanmıştır. 14. maddede ise fırınlar ve ekmek narhı hakkında, “Fırın önlerinde sabit camekan üzerinde terazi bulunacaktır. Fırınlar ekmek çıkarmadığı ve çıkardığı ekmek miktarca az olup ihtiyâc-ı ahaliyi tazyik ettiği polisce haber alınır alınmaz dâiresine malûmat verilecektir. Ekmeği muayyen olan narhdan fazlaya satanlar haber alınınca menedilecek ve dairesine malûmat verilecektir. Ekmeğin vezn-i nizâmîsinden şikayet edenler dinlenerek fırıncının tahtası üzerindeki terazide tartılacak, eksik olunca eksiği ikmâl ettirilip derhal dairesine de malumat verilmesi” hususlarına dikkat çekilmiştir. Ölçü aletleri ve terazilerin denetimleri konusunun yer verildiği 16. maddede “Eşya ve erzakın terazi veya kantar veya ölçek ile noksan vazolunduğuna veya nâkıs arşın veya metre ile ölçüldüğüne ittılâ hâsıl olduğu ve bi't-tedkik istihsâl-ı kanâat edildiği takdirde muktezâ-yı kânûnîsi ifa ve daire-i âidesine malumat i'ta” edileceği

vurgulanmıştır. Seyyar esnafın caddelerde ve kalabalık mahallerde durmaları ve gezmeleri ve mal satmalarının denetimi talimatnamenin 8. maddesinde zabıta teşkilatına bırakılmıştır (Ergin, 1995, s. 1818, 1827, 1829).

Çevre Sağlığı Denetimi: Bahsi geçen talimatnamenin 3. maddesinde kaldırımlarda odun kesmek ve eşya bulundurmamak men edilirken, aynı maddenin beşinci paragrafında, “dükkanlıların kepenk, camekan destgah vesaire gibi şeyler ile yaya kaldırımlarına dükkanları hizasından hiçbir suretle tecavüz etmemesi ve edenlerin men ile daireye haber verilmesi” istenmiştir. 12 fıkradan oluşan bu bölümde yaya kaldırımı, cadde ve meydanların her ne şekilde olursa olsun işgalinin önlenmesi amaçlanmıştır. Dükkan önlerindeki tentelere ölçü getirilen bu bölümde bakkal, işkembeci, meyveci, muhallebeci, fırıncı, lokantacı, sütçü, börekçi gibi içecek ve yiyecek satılan dükkanlarda sabit bir camekân bulunması hükme bağlanırken, camekanın olmayanların belirli bir süre içinde camekân yapmaya zorlanması istenmiştir. Yağmur borularının sokakları bozması, kirli suların sokaklara akıtılması yasaklanmıştır. Ayrıca sokak ve meydanlarda saç kesip tıraş yapmak ile duvar diplerine, köşelere, köprü üzerlerinden denize idrar yapmak da men edilmiştir. Aynı maddede ayrıca kaldırımlara iskemle bırakılmaması, patlamış gaz boruları, bozulmuş su boruları ve lağımaların kontrolü de yine teşkilata bırakılmıştır (Düstur, İkinci tertib, c. 5, s. 186-216; Ergin, 1995, s. 1818). Patlamış gaz borusu bozulmuş suyolu ve lağımaların vakit kaybedilmeden belediyeye bildirilmesi istenmiştir.

Sağlık Denetimi: Talimatnamenin 15. maddesine göre “Dükkanlarda ve sokaklarda satılan umumen erzak ve meyve ve balık ve et ve sair me’külâtın vesait-i sıhhiye-i belediyece bi’t-teftiş mağşuş olduklarına ve bozuk, çürük, kokmuş ve karışık şeylere tesadüf olunduğuna dair verecekleri raporların muktezâsı icrâ ve infâz olunacak ve şayed bu suretle kokmuş ve çürümüş ve bozuk erzak ve mekulât bulunduğu ittilâ hâsıl olur ise...” satışları belediyece derhal men edilerek işlem başlatılacaktır. Maddeden de anlaşılacağı üzere kasap ve tavukçuların tavuk eti ve av etlerini dükkan haricine asmalarının yasaklandığı bu bölümde, bu amaçla dükkan haricinde bulunan çengellerin çıkartılması talep edilmiştir. 8. maddede ise helva, şeker, pasta gibi ürünlerin seyyar esnaftan gıda satanların açıkta satmaları halinde ruhsatlarına son verilmesi vurgulanmıştır. 19. madde özelinde ise genel sağlık esasları üzerinde durulmuştur (Ergin, 1995, s. 1827, 1829, 1833).

Talimatnamenin 1. maddesinde imar denetimine ilişkin bina yapımının ve tamirinin ruhsata bağlı olduğu, ruhsatı olmayanların inşaatının anında durdurulacağı hükme bağlanmıştır. 7. maddesinde trafik denetimiyle ilgili; binek arabaları/yük arabaları, yük hayvanatı hakkında, motosiklet, bisiklet ve el arabaları, binek ve yük otomobilleri, “seyrû sefer hakkında mevadd-ı umumiye” başlığı altında ayrıntılı bir değerlendirme yapılmıştır. Talimatnamede en çok yer ayrılan bölüm şehir içi trafikle ilgili olan bölümdür. (Ergin, 1995, s. 1825-1827). Talimatnamenin en geniş bölümü olan bu kısımda, 52 fıkradan oluşan 5 alt bölüm yer almıştır. Giriş bölümünde binek arabalarının döşemelerinin ve camlarının özellikleri, her iki yanında birer fener bulunacağı, üzerinde ait olduğu belediye dairesi ve sıra numarasının yazılı olacağı, güneş battıktan sonra fenerlerinin yakılacağı, arabaları çeken hayvanların özellikleri, arabacıların yirmi yaşından küçük olamayacağı, arabacıların ehliyet ve ruhsatlarının istenildiği zaman gösterileceği anlatılmış ve aykırı hareket edenlerin “icra-yı sanattan menedileceği” hatırlatılmıştır. Geliş ve gidişi engelleyecek biçimde sokaklarda ve yaya kaldırımlarında, yol ağzlarında toplanıldığında nezaketle kalabalığın dağıtılması istenmiş, ayrıca vapur ve büyük mağaza gibi yerlerde girip çıkanların birbirlerini itip kakmasının önlenmesi ve sıraya girmelerinin sağlanması vurgulanmıştır. Son olarak kadınlara sarkıntılık edenlerin tutuklanacağı bildirilmiştir.

Kültür Denetimi: “Eski eserlerin, meydanların, abidelerin ve umumi bahçelerin tahripten korunması talimatnamenin 11. maddesinde kendisine yer bulmuştur (Ergin, 1995, s. 1828). Bu maddede yer verildiği üzere, eski eserlerin korunmasının da belediye kollarında yer alması durumu bir ilki oluşturmaktadır. Bu bölümde, eski eser, abide ve meydanlar ile parklara zarar

verenlerle ilgili durum ile sokak ve meydanlardaki ağaçların ahali tarafından budanamayacağı ve yine belediyenin haberi olmadan ağaç dikilemeyeceği ifade edilmiştir.

‘Talimatnamenin Karar Altına Aldığı Diğer Hususlar’ içerisinde belediye müfettişi, başçavuşu ve çavuşu, çarşılarda nizama aykırı haller ile bu talimat- name ile belirlenen hususların olduğunu görürlerse, bu olayların cereyan ettiği yer, bağlı bulunduğu dairenin sınırları içinde olsun ya da olmasın vazifesini yerine getirerek, en yakın belediye mevkiine (zabıta karakoluna) haber verecek, asla ihmal etmeyecektir. Hatta düzene ve uyarılara aykırı (hilaf-ı nizam ve tenbih) hareket edenleri sevk ve ihzar edeceklerdir. Talimatname, polisin belediye zabıtası talimatnamesi doğrultusunda üzerine düşen görevinde bir aksaklık ve gecikme olmasını önlemek için son madde olarak şu hükmü içermiştir: Talimatta belirlenen zabıta-i belediyeye ilişkin hususlarda, belediye memurları polise müracaat edeceklerdi. Polis, vuku bulacak her müracaatı, talimat hükümlerine göre lazım gelen yardımı, kolaylığı ve icraatı derhal yerine getirecekti.

Bunun yanında zabıta karakollarında görevli memur ve çavuşlar, mevki dahilinde icra-yı sanat eden esnafın tezkireleri (izin vesikası) bulunup bulunmadığını ve buldukları halin beyan ettikleri tarifeye uygun olup olmadığını teftiş edeceklerdir. Tezkiresi olmayan ya da noksan tezkiresi olanları doğrudan esnaf kalemine bildireceklerdir. Memurların kestikleri ceza koçanları için özel bir defter tutulacaktır. Her karakol, bir ay zarfında ne kadar ceza kesilerek daireye gönderdiğini, bunlara ilişkin sıra numaralı ve tarihli pusula hazırlayarak bağlı bulunduğu dairenin müfettişine gönderecektir. Müfettiş de bu cezaların hangilerinin tahsil ya da iptal edildiğini pusulada işaretleyerek, bir nüshasını mevki memuruna, bir nüshasını da Emanet’e sunulmak üzere başmüfettişe ulaştıracaktır. Müfettiş ve çavuşlar gizli ya da açık bir şekilde asla esnaflık yapamazlar, esnaf ile şirket kuramazlar, yine esnaf ile laubali bir şekilde ülfette (dostlukta) bulunamazlar. Görev alanında olsun olmasın, cadde ve sokaklarda belediye nizam ve tenbihatı dışında bir olayla karşılaşp görevinde lakayd davranan belediye müfettişi, başçavuş ve çavuşlar, ilkinde maaş kesme cezasına tabi tutulurlar. Bu olay ikinci kez tekrarlanırsa, hiçbir iltimas dikkate alınmadan görevlerine son verilir (Memiş, 2008, s. 165-167).

Nizamnamenin farklı maddelerinde belediye kolluğu vazifelerini polisin yerine getireceğine vurgu yapılmıştır. Polis teşkilatının belediye zabıtası görevi yapacağını bahsi geçen kanun ile karar altına alınması üzerine, Şehremaneti ve Polis Müdürlüğü bir araya gelmek suretiyle hazırladıkları Zabıta-i Belediye Talimatnamesi hukuksal bir zemine oturtulmuştur. Bu bağlamda talimatnamenin 6 maddesinde 16 defa yetkili mercii olmak üzere polisten bahsedilmiştir. Örneğin günümüzde belediye zabıta teşkilatı ile her daim bir arada düşünülen seyyar satıcılarla ilgili hükümlerin yer verildiği 2. maddede, “ruhsat tezkiresi” olmadan satış yapan seyyar esnafın eşyalarıyla birlikte polis merkezine götüreceği ifade edilmiştir. Bu süreçte polis ilgili daire kararını bildirinceye kadar da esnafı serbest bırakıp eşyasını alıkoyabilecekti (Memiş, 2008, s. 143-147). Özellikle talimatnamenin 20. maddesindeki “Polisin zâbita-i belediye hakkındaki evamir ve tenbihâtını dinlemeyenlere polise yani, kanuna itaat etmemiş nazarıyla bakılarak polis tarafından hakkında ona göre muamele icra edilecektir” hükmü de polisin, belediye kolluğu vazifesini doğrudan üzerine aldığına göstergesi olarak kabul görmektedir. Talimatnamenin 21. maddesinde ise belediye memurlarının “Zabıta-i belediyeye taalluk eden ve talimatla muayyen olan hususata dair vuku bulacak müracaatlarında polis işbu talimat ahkâmına tevkîfan lazım gelen muavenet ve teshilât ve icraatı derhal ifa edecektir.” şeklindeki hükmüne göre, belediye zabıtalılarının mevcudiyetini sürdürmesi ve gerekli gördüğü durumlarda da polise müracaat etmeleri şeklinde yaşanan ihtilafları çözümlene yoluna başvuracakları kayıt altına alınmıştır. Başta Şehremini Cemil Paşa olmak üzere birçok Bab-ı Ali idarecisinin destek ve gayretleriyle, Şehremaneti Polis iş birliği düşüncesi, hedeflenen kolaylık ve pratikliği sağlayamamıştır. Osman Nuri Ergin 1913 yılında hazırlanan ve 21 maddeden oluşan talimatname ile ilgili belediye kolluk hizmetlerinin icrasında noksanlıklar yaşanmasına yol açan taslağın yeni bir talimatnameye zemin hazırladığına ve bu talimatın sonrakinin ön aşaması olduğuna kanaat getirmiştir (Ergin, 1995, s. 1830).

Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Zabıta Teşkilatı

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasının hemen öncesinde 1917 yılında belediye kolluğu vazifesinin tekrar belediye uhdesine alınması amacıyla girişimlerde bulunulmasına rağmen bir netice alınamamıştır. Fakat bu girişimler sırasında bir komisyonun oluşturulması amaçlı bir kanun teklifi hazırlanmıştır (Van, 2015, s. 109-110). Bahsi geçen kanun teklifi Bayezid Dairesi Müdürü Mustafa Nizameddin, Hisar Dairesi Müdürü Mazlum ve Kadıköy Dairesi Müdürü Radi beylerden oluşan komisyon tarafından hazırlanmıştır. 1921'de hazırlanan mazbatanın temel esaslarını şu şekilde özetlemek mümkündür (BOA.ŞD.00853.00049.002; Aslan, 2002, s. 23-24): Bu mazbataya göre her polis merkez memurluğunda bir komiser ve iki polis memuru belediye zabıtası olarak görev yapmaktadır. Belediye kolluğu vazifesini yerine getiren memurların hiyerarşik olarak Polis Genel Merkezine, görev bakımından belediyeye bağlı olmaları işlerin görülmesinin hızını yavaşlatmaktadır. Ayrıca görevi kötüye kullanma durumunda, belediyenin soruşturma yetkisi yoktur.

Yukarıda sayılan nedenlerle, şimdiye kadar olan durumun belediyeye bir faydası olmadığından belediye zabıtasının belediye bünyesi içinde ayrı teşkilatlandırılması gerekmektedir. Polis Müdüriyetine her sene verilmekte olan 15000 lira ve belediye bünyesinde bulunan çavuş ve kavasların maaşları da dikkate alınınca belediye içinde ayrı bir zabıta teşkilatı kurulmasının mümkün olduğu ve belediyenin bu durumda tasarruf dahi edilebileceği görülmektedir. Her belediye dairesinde aylık 1500 ve 2000 kuruş maaşlı ve iki sınıflı dokuz belediye zabıtası komiserliği ve yazı işlerine bakmak üzere de 1000 ve 750 kuruş maaşlı ve iki sınıflı birer kâtiplik oluşturulması mümkündür. Aylık 1250 kuruşlu ve bir sınıflı belediye zabıtası komiser muavinliği kurulabilirdi. Bunların emri altına yeteri kadar polis memuru aylık 1000 kuruş maaşla verilir. Hazırlanan mazbatanın belediye kolluğu için öngörmüş olduğu görevler de şöyle sıralanmıştır: “Sabah erkenden kasap, fırıncı ve sütçü esnafını denetlemek, akşamları dahi ruhsatsız sergi açılmasını engellemek, esnafın hileli teraziler kullanmasının önüne geçmek, sıhhate ayları yiyecek ve içecek satılmasını engellemek ve bunların yerine getirebilmek için de geceleri nöbetçi kalmak.” Zabıta memurlarının görevlerini yerine getirip getirmediğinin denetlenebilmesi ve haklarındaki şikâyetlerin incelenebilmesi için her belediye dairesinde 2500 ve 3000 kuruş maaşlı ve iki sınıflı birer müfettiş istihdam edilmesi de önerilmiştir. Bunların halen müstahdem olarak vazife yapanlar içinden, yüksek tahsilli ve tercihen hukuk okumuş olanlarından tercih edilmesi gerektiği, hazırlanan nizamnamenin 5. maddesinin de bu esasa göre düzenlendiği bildirilmiştir. Belediye kolluğu ile polis arasında yakın bir iş birliği kurulması da hedefler arasında sayılmış, bu nedenle nizamnamenin 8. maddesi ile memuriyetleri ilga edilen memur ve kâtipleriyle memur, kavas ve fenniye mübaşirlerinin belediye zabıtası olarak istihdam edilmesi önerilmiştir.

SONUÇ

Tarihi süreçte sanayileşme neticesinde kırsal çözülmenin yaşanmasının ardından kasaba ve şehirlerde iskân edilen halkın, yaşamlarını sürdürdükleri beldelerine ait uygulamaları; hükümet idaresinin yasayla tayin ettiği sınır ve yetki çerçevesinde seçtikleri idarecileri yoluyla yürütmesi anlamına gelen belediye, yerleşmelerin ortaya çıkardığı bir teşkilat yapısı olarak kabul görmektedir. Osmanlı Devleti'nde modern manada belediye örgütünün teşkil edilmesi girişimleri Tanzimat Döneminde batı tarzında eğitim alan bürokratların öncülüğünde gerçekleştirilen mülki idarede reformlar sayesinde gerçekleşmiştir.

Osmanlı bürokrasisinde modern anlamda kuruluşların ortaya çıktığı Tanzimat Döneminde talimatname, nizamname ve lâyhalar hazırlanmıştır. Belediye teşkilatında 1855 senesi sonunda belediye kolluğu görevleri de tanımlanmıştır. Hazırlanan belediye zabıtası talimatname ve nizamnamelerini tetkik ve tasdik görevi, belediye meclisinin müzakeresi ile karara bağlayacağı hususlar arasında sayılmıştır. Belediye Meclisince karara bağlanan belediye zabıtasına yönelik

nizamnameler, valinin onayıyla geçerlilik kazanmıştır. Şayet valinin alınan bu kararları bir hafta içinde tasdik etmemesi halinde, belediye meclisinin talep etmesi durumunda Şura-yı Devlet (Danıştay) tarafından bir ay zarfında karar verilirdi, Şura-yı Devlet'in kararı kesindi.

Şehremaneti döneminden başlamak suretiyle, başta İstanbul olmak üzere ihtiyaçlar ve değişen kanunlar gereği İstanbul Belediyesi, zabıta ile ilgili talimatnameleri her daim 'tadil ve tashih' ederek güncelleme yoluna gitmiştir. Diğer belediyeler de İstanbul Belediyesi'nin hazırladığı belediye zabıta talimatnamesini örnek almışlardır. Şehremanetin kurulduğu 1855 tarihi ile Dersaadet İdare-i Belediye Nizamnamesinin çıkarıldığı 1868 yılları arası ilk dönem olmak üzere kabul görürken, ikinci dönem 1868 ve Dersaadet Belediye Kanunu'nun çıkarıldığı 1877 yılları arasını ihtiva etmiştir. Son dönem ise 1877 yılından Cumhuriyetin kuruluş dönemine kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu zamana kadar belediyelerin kolluk görevini yerine getirecek bir örgütlenmeyi tam anlamıyla oluşturamamalarının yanı sıra, belediye denetimi gibi esnaf ve dolayısıyla ticaret hayatı için önem arz eden bir konunun polise devredilmesi temel bir mesele olarak kabul edilmiştir.

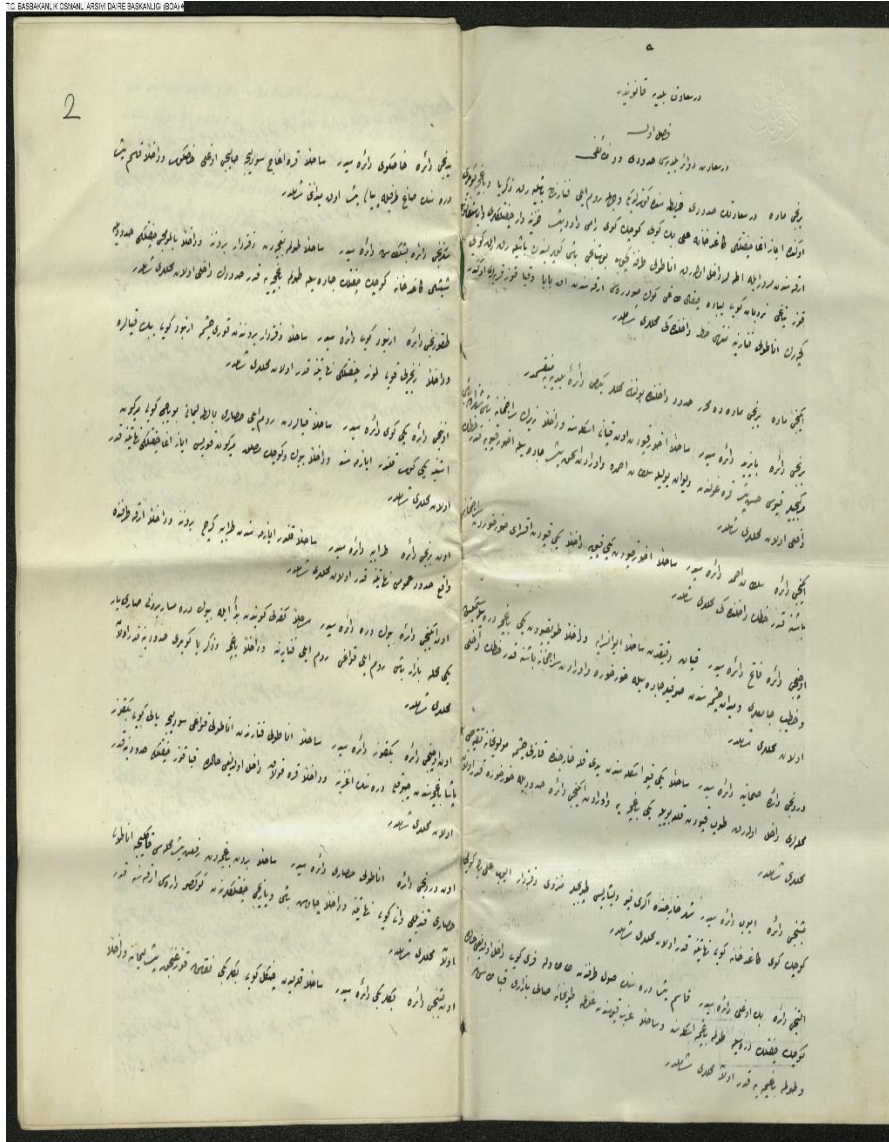
KAYNAKÇA

- 26 Mart 1913 tarihli "İdâre-i Umumiye-i Vilayât Kânun-ı Muvakkatı", *Düstur*, İkinci tertib, C. 5, ss. 186-216.
- AKAN, E. (2020). "Şehremini Cemil Paşa'nın İstanbul'un Çehresine Katkıları Üzerine Bir İnceleme", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 125, ss. 193-220.
- AKYILDIZ, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- ALYOT, H. (1947). *Türkiye'de Zabıta Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, Ankara: İçişleri Bakanlığı Yayınları.
- ASLAN, O. E. vd. (2002). *Belediye Zabıta Hizmetleri Yönetimi*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını No 312.
- AYDIN, M. A. (1992), "Batılılaşma", *DİA*, V, ss. 164-165.
- BİLGE, N. (1975). *Hukuk Başlangıcı*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- BOZKURT, N. (2007). "İbrahim Hakkı Paşa'nın 1877 Tarihli Dersaadet Belediye Kanunu'na Dair Lâyhası", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (18), ss. 21-40.
- ÇADIRCI, M. (1981-1982). "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli "Tarîk-i İlmiyye'ye Dâir Ceza Kânunname'si", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIV-25, ss. 139-147.
- ÇELİK, Z. (1998). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- DEMİRYÜREK, M. (2014). "Bir İhtisâb Resmi Çeşidi: Gerdek Resmi veya Resm-i Ruhsatiyye", *Kebikeç*, 37, ss. 217-231.
- DEVELLİOĞLU, F. (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 25. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.

- ERDOĞDU, İ. (2000). “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisâb Müessesesi ve Muhtesiplik Üzerine Bir Deneme”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları Uygulama Merkezi Dergisi*, C. 11, (11), ss. 123-145.
- ERGİN, O. N. (1995). *Mecelle-i Umûr-ı Belediye IV*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No, ss. 21.
- ERGİN, O. N. (1996). *İstanbul Şehremaneri*, (Hazırlayan: Ahmet Nezih Galitekin), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- ERYILMAZ, B. (1992). *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, İstanbul: İşaret yayınları.
- GENÇOĞLU, M. (2011). “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1), ss. 29-50
- İMRE, Z. (1980). *Medenî Hukuka Giriş*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay.
- KARA, H. (2015). *Cemil [Topuzlu] Paşa'nın Belediye Başkanlıkları ve İstanbul'daki İmar Faaliyetleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- KOCA, H. İ. (1996). *Kanun ve Nizamnameler Işığında Dersaadet Belediye Teşkilatı (Şehremaneti) (1855-1313)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KÜTÜKOĞLU, M. S. (1987). “1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisab Nezâreti”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, ss. 481-520.
- MEMİŞ, Ş. (2008). *Şehremaneti'nden Büyükşehir'e Belediye Zabıtası Tarihi*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Zabıta Daire Başkanlığı.
- MEMİŞ, Ş. (2013). *Osmanlı'dan Günümüze Zabıta Albümü*, (Proje Koordinatörü: Mustafa Tahmaz), İstanbul: İstanbul Belediye Zabıta Vakfı.
- MEMİŞ, Ş. (2013). *Resimli Zabıta Tarihi Şehrin Dostları*, (Proje Koordinatörü: İbrahim Köse), İstanbul: İstanbul Belediye Zabıta Vakfı.
- OKÇABOL, D. (2016). *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- OKTAY, T. (2005). Osmanlı Belediye Tarihi Araştırmaları ve Kaynak Malzeme Üzerine Notlar, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (6), ss. 257-282.
- ORTAYLI, İ. (1985). “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, I, ss. 231-244.
- ORTAYLI, İ. (1992). “Belediye”, *İslam Ansiklopedisi*, V, ss. 398-402.
- SEYİTDANLIOĞLU, M. (1995). “Bir Belge Yerel Yönetim Metinleri (I)”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, IV-6, ss. 85-102.
- SEYİTDANLIOĞLU; M. (1996). “Bir Belge Yerel Yönetim Metinleri (IV) Şehremaneti'nin Kuruluşu ve Şehremaneti Nizamnamesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, V-3, ss. 75-82.
- SÖNMEZ, A. (2006). “Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840-1869)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25, ss.199-219.

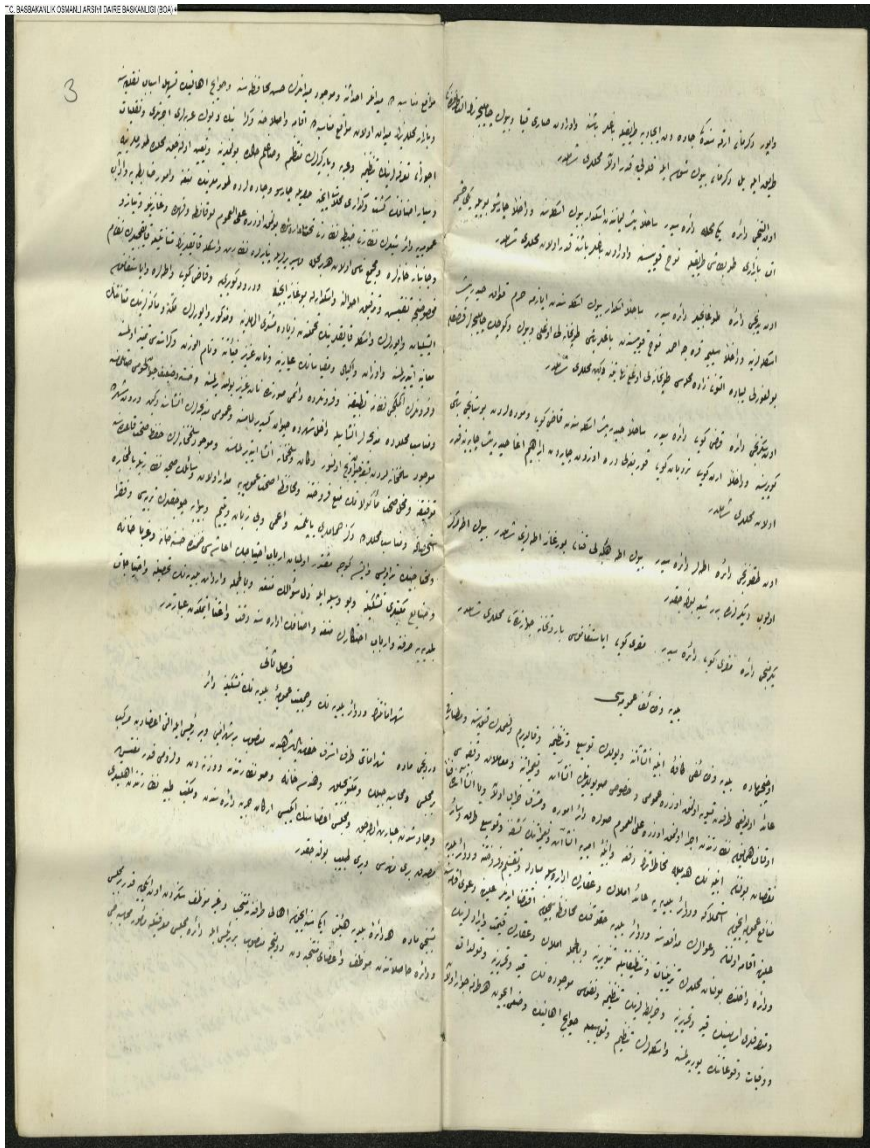
- SÖNMEZ, A. (2012). “Osmanlı Devleti’nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı’ndan Jandarma’ya”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi (10-15 Eylül 2007) Bildirileri*, C.VI, 2855-2863, Ankara.
- TAMER, M. (2008). “Belediye Zabıtasının Görev ve Yetkileri”, *Terazi -Aylık Hukuk Dergisi*, 3 (19), ss. 167-177.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- BOA.DVN.MKL. (Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümayun Mukavele Kısmı) 00074/00024/001.
- BOA.DVN.MKL. (Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümayun Mukavele Kısmı) 00014.00016.002.2.
- BOA.ŞD. (Şûra-yı Devlet Evrakı) 00676/00024/001.
- BOA.ŞD. (Şûra-yı Devlet Evrakı) 00853/00049/002.
- TOPRAK, Z. (1994). “Altıncı Daire-i Belediye”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, I, ss. 220-223.
- TOPRAK, Z. (1994). “Belediye Zabıtası”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, II, ss. 137-148.
- Türk Hukuk Kurumu (1944) *Türk Hukuk Lûgati*, Ankara: Maarif Matbaası.
- VAN, N. (2015), “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İstanbul’da Güvenlik (1839-1918), Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla”, *Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt: 3, ss. (118-133).

EKLER

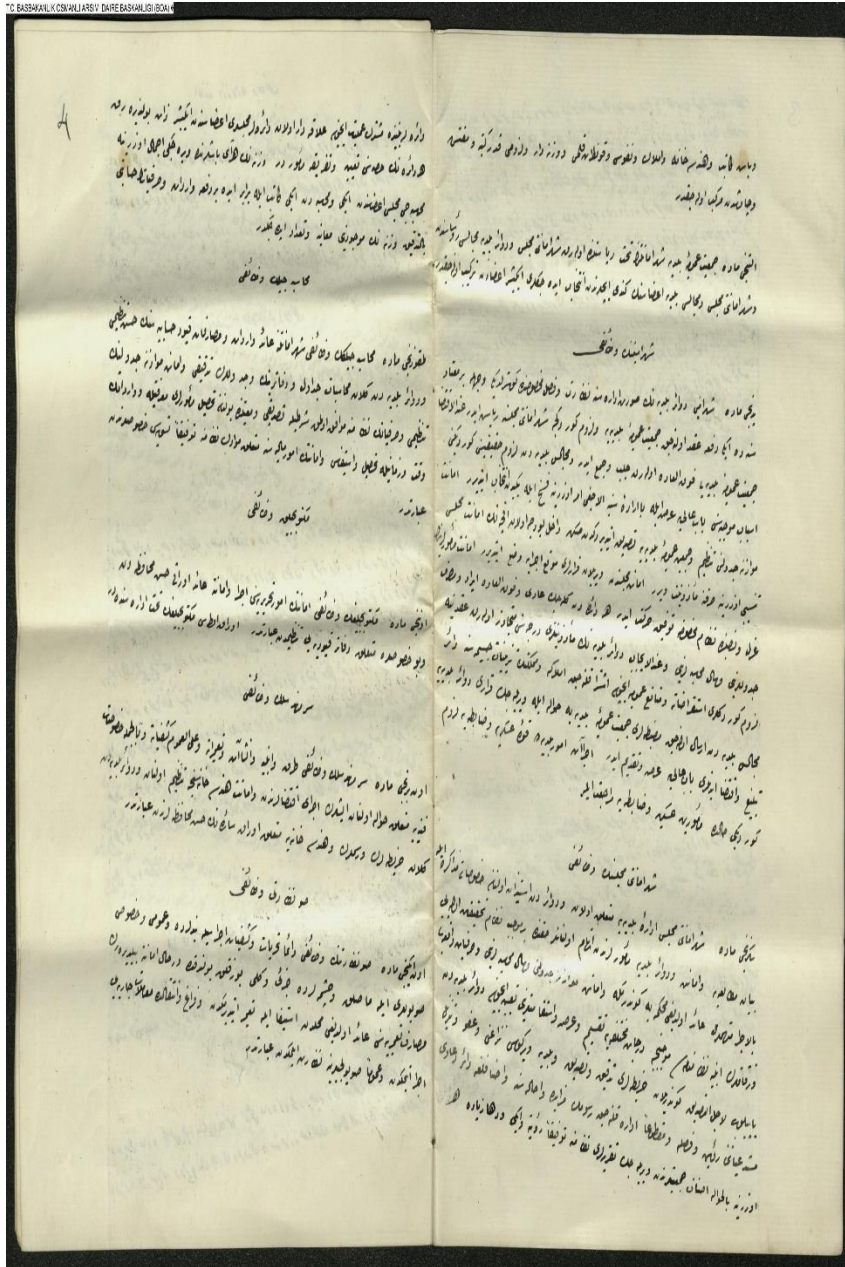
AJDVN.MKL.00014.00016.002

EK-1: Dersaadet Belediye Kanunu (1877)

A.DVN.MKL.00014.00016.002

Dersaadet Belediye Kanunu (1877)

A:\DVN\MKL\00014\00016\002

Dersaadet Belediye Kanunu (1877)

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 2, July 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 30.01.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 02.05.2024

DOI: 10.30692/sisad.1428728

KÜRESEL KURULUŞLARIN EĞİTİM VE KÜLTÜREL KONULARLA İLGİLİ FAALİYETLERİ

The Activities of Global Organizations Related to Education and Cultural Issue

Ali YALÇIN

Dr.

ORCID ID: 0000-0001-8421-3924

aliylcnn77@gmail.com

Atıf/Citation: Ali Yalçın (2024), "Küresel Kuruluşların Eğitim ve Kültürel Konularla İlgili Faaliyetleri", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.2 Temmuz 2024, s.231-259.

Öz: Bu araştırmada, küresel kuruluşların/örgütlerin eğitim ve kültürel konular hakkında yürüttükleri faaliyetler ve politikalar ele alınmıştır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, küresel kuruluşların/örgütlerin eğitim ve kültürel faaliyetlerine dair önemli görüşleri ve düşüncelerini ortaya koymaktır. Dolayısıyla araştırma, genellikle tekli veya ikili küresel kuruluş ekseninde yapılan literatür çalışmalarının ötesine geçerek çok eksenli uluslararası kuruluşların eğitim ve kültürel faaliyetlerine odaklanmıştır. İncelenen küresel kuruluşlar arasında Birleşmiş Milletler (UN), Avrupa Konseyi (CE), Avrupa Birliği (EU), Dünya Bankası (WB), İslam İşbirliği Teşkilatı (OIC), Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Afrika Birliği (AU), Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) ve Greenpeace bulunmaktadır. Bu kuruluşların eğitim ve kültürel faaliyetleri, amaçları, hedefleri, politikaları ve beklentileri sistematik bir şekilde derlenerek özetlenmiştir. Bu kuruluşların seçilme gerekçeleri arasında, bölgesel ve küresel karar alma yetenekleri, farklı sosyo-ekonomik düzeyleri, üye sayıları ve konu kapsamındaki farklılıkları olarak açıklanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre küresel kuruluşların eğitim ve kültürel faaliyetleri mevcut literatürle uyumlu bir biçimde ele alınmış ve gelecekteki eğitim politikalarının, toplumların değişen ihtiyaçlarına ve koşullarına uygun olarak şekillenmesinin önemli olduğuna vurgu yapılmıştır. Böylece toplumlar, değişen sosyal gereksinimlere ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayabileceği ifade edilmiştir. Bu bağlamda küresel kuruluşların eğitim ve kültürel faaliyetlerini etkileyen temel konulardan birinin sürdürülebilir kalkınma olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Kuruluşlar, Küresel Örgütler, Eğitim, Kültür, Politikalar, Faaliyetler.

Abstract: This study focuses on the activities and policies of global organizations/institutions on education and cultural issues. In this context, the aim of the research is to reveal important views and opinions on the educational and cultural activities of global organizations. Therefore, the research goes beyond the literature studies that are usually conducted on the axis of single or bilateral global organizations and focuses on the educational activities of multi-axis international organizations. The global organizations examined include the United Nations (UN), Council of Europe (CE), European Union (EU), World Bank (WB), Organization of Islamic Cooperation (OIC), Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), Association of Southeast Asian Nations (ASEAN), African Union (AU), Organization of Turkic States (OST) and Greenpeace. This study systematically compiles and

summarizes the educational and cultural activities, goals, objectives, policies and expectations of the selected organizations. The reasons for selecting these organizations are explained as their regional and global decision-making capabilities, different socio-economic levels, number of members and differences in subject matter. According to the results of the study, the educational and cultural activities of global organizations are discussed in line with the existing literature and the importance of shaping future educational policies in accordance with the changing needs and conditions of societies is emphasized. Thus, societies can adapt to changing social needs and technological developments. In this process, it can be said that one of the main issues affecting the educational and cultural activities of global organizations is sustainable development.

Keywords: Global Organization, Education, Culture, Politics, Activities.

GİRİŞ

Küresel dünyada yaşanan, siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal, sağlık, teknolojik ve eğitimle ilgili gelişmeler, dünyada hem yeni kuruluşların ortaya çıkmasına neden olmuş hem de var olan kuruluşların kapsamını, etkisini ve politikalarında bazı değişikliklere sebep olmuştur. Nitekim küresel kuruluşların politikalarından biri de eğitim ve kültürel gelişmelere yönelik gerçekleştirdikleri küresel ve bölgesel faaliyetlerdir (The Council of Europe [CE], 2023a; CE, 2023b; Güllü, 2022). Öncelikli olarak bu faaliyetlerin ne olduğunu açıklamadan önce eğitim, küresel eğitim, küresel kuruluşlar/örgütler ve kültür kavramlarına yönelik tanımlayıcı bilgiler vermenin kavramsal ve teorik çerçeveyi anlaşılır hale getirmek adına yararlı olacaktır.

Eğitim, bireylerin bilgi, beceri, tutum ve değerlerini geliştirmek amacıyla gerçekleştirilen sistemli bir süreçtir. Eğitim, genellikle okullar, üniversiteler, öğretmenler, öğrenciler ve öğrenme materyalleri gibi öğretim araçlarıyla gerçekleştirilir. Ayrıca eğitim, aynı zamanda yaşam boyu süren bir süreçtir ve kişinin deneyimleri, çevresi ve kendi bireysel nitelikleri tarafından da şekillendirilebilir (Birchler ve Michaelowa, 2013). Nitekim eğitimin temel amacı, bireylere bilgi edinme, düşünme becerilerini geliştirme, sorunlarını çözme, yeteneklerini artırma ve genel olarak kişisel gelişimlerini teşvik etme ve toplumda daha bilinçli, yetenekli ve sorumlu bireyler yetiştirmektir (Ergün, 2019).

Eğitimin gerçekleştiği alanlar çok çeşitlidir. Bu alanlar arasında temel eğitim, mesleki eğitim, yükseköğrenim, özgün becerilerin öğrenimi, sanat ve spor eğitimi gibi farklı türler bulunur. Eğitim, genellikle kurumlar, eğitimciler ve öğrenciler arasında bir iş birliği gerektirir. Eğitim aynı zamanda kültürel, toplumsal ve ekonomik etkileri olan karmaşık bir süreçtir. Dolayısıyla eğitim, bireylerin potansiyellerini keşfetmelerine ve geliştirmelerine yardımcı olurken, toplumların ilerlemesi ve gelişmesi için de temel bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, eğitim toplumlar için büyük bir öneme sahiptir (Glewwe ve Kremer, 2006).

Küresel eğitim, genellikle uluslararası perspektife sahip bir eğitim modelini ifade eder. Küresel eğitim, öğrencilere dünya çapındaki problemlere, kültürel çeşitliliğe, küresel iş birliğine ve sürdürülebilir kalkınmaya dair bilgi ve anlayış kazandırmayı amaçlar. Bu tür eğitim, öğrencilerin küresel vatandaşlar olarak yetişmelerini sağlar ve dünya sorunlarına karşı daha duyarlı ve sorumlu olmalarını hedefler (Merryfield, 1995; Doğan, 2002; Güllü, 2022).

Mansilla ve Gardner (2007); Hogonier, (2007); Süssmuth (2007) göre küresel eğitim, bazı temel konularla ilgilidir. Bu temel bileşenlerin neler olduğunu şu başlıklar kapsamında izah etmek mümkündür:

1. Kültürel Farkındalık: Küresel eğitim, öğrencilere farklı kültürleri, değerleri ve inançları anlama ve saygı gösterme olanakları sunmaktadır. Ayrıca öğrencilerin küresel farkındalığa sahip olmasında, küresel ilişkileri anlamada ve kültürel çeşitliliği kucaklamada yardımcı olur.

2. Küresel Sorunlar ve İşbirliği: Öğrenciler, küresel ölçekteki sorunları, örneğin yoksulluk, açlık, iklim değişikliği ve insan hakları ihlallerini anlama ve çözme yollarını öğrenirler. Ayrıca uluslararası iş birliği ve diplomasi konularına da odaklanmaktadır.

3. Medya Okuryazarlığı: Küresel eğitim, öğrencilere medya okuryazarlığı becerileri kazandırır, böylece öğrenciler, bilgiye ve haberlere eleştirel bir şekilde yaklaşabilirler. Bu durum, yanıltıcı bilgilere karşı daha dirençli olmalarını sağlar.

4. Sürdürülebilir Kalkınma: Küresel eğitim, öğrencilere sürdürülebilirlik konularını anlatır ve çevresel sorunların yanı sıra toplumsal ve ekonomik sürdürülebilirliğin önemini de vurgulamaktadır.

Küresel eğitim, öğrencileri sadece kendi ülkeleri ve topluluklarıyla sınırlandırmaz. Bu yaklaşım, öğrencileri daha iyi bir dünya vatandaşı olarak yetiştirmelerini sağlar ve küresel sorunların çözümüne katkıda bulunmalarına yardımcı olur (Merryfield, 1995; Fiske, 2000; UNESCO, 2020). Küresel eğitimin önemli bir parçası olan kültür, toplumların, grupların veya bireylerin yaşam biçimi, değerleri, inançları, davranışları, gelenekleri, sanatları, dil ve diğer semboller aracılığıyla ifade edilen geniş bir kavramdır. Kültür, insanların bir arada yaşadığı toplulukların ortak bir bilgi, deneyim, anlayış ve yaşamlarıyla ilgili paylaşımı içerir. Bu nedenle kültür, insanların birbirleriyle iletişim kurmalarını ve bir toplum içinde nasıl davranmaları gerektiğini belirleyen kurallar ve normlar sistemi olduğu söylenebilir (UNESCO, 2023; OECD, 2018). Kültürün bilinen bazı temel özellikleri, şekil 1’de kültürel kartlar üzerinde açıklanmıştır:

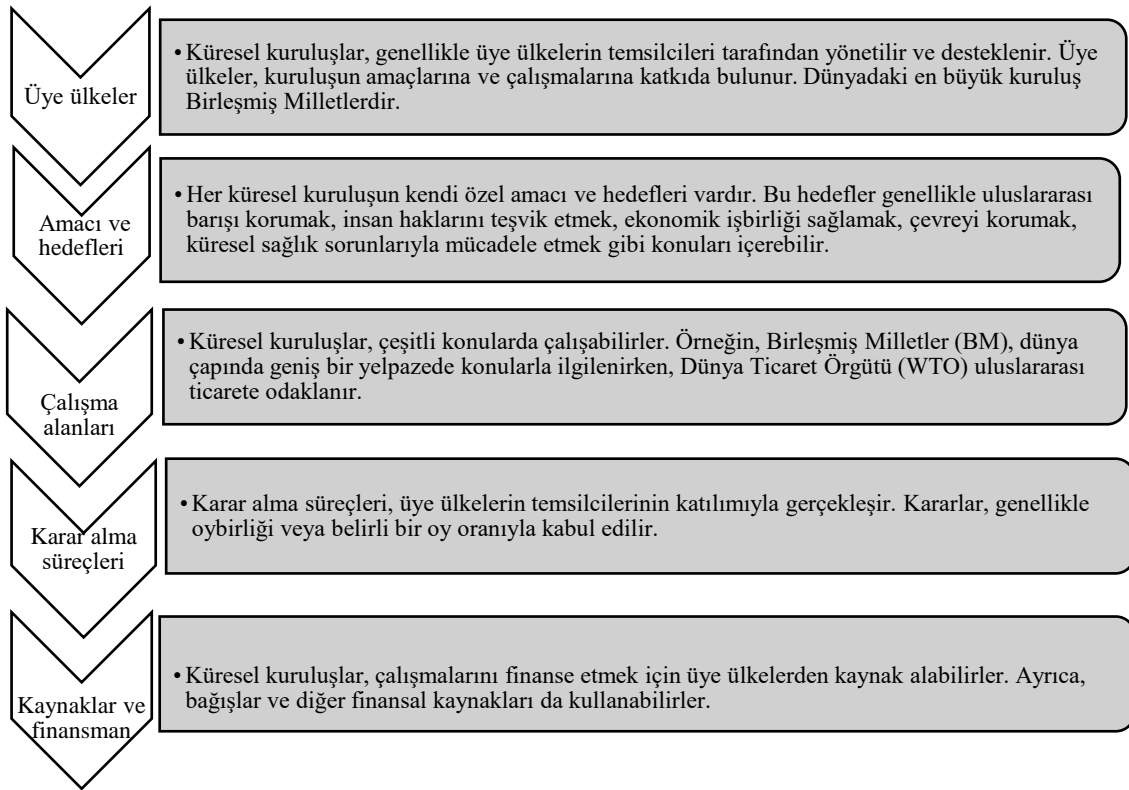
Şekil 1. Kültürün temel ortak özellikleri. UNESCO (2023) ve OECD, (2018)’ den yazar tarafından uyarlanmıştır.

Kültür, sürekli olarak değişen ve gelişen bir olaydır. Toplumlar, etkileşim içinde yeni fikirleri ve değerleri benimseyebilirler. Ayrıca, toplumlarda kültürel çeşitlilik de yaygındır, çünkü farklı toplumlar farklı kültürel özelliklere sahip olabilmektedirler. Kültür, toplumların kimliklerini ve birbirleriyle nasıl etkileşimde bulduklarını büyük ölçüde şekillendiren önemli bir etken olarak kabul edilir (Halls, 1976).

Küresel kuruluşlar: Uluslararası kuruluşlar veya uluslararası örgütler olarak da adlandırılır. Küresel kuruluş, genellikle birden fazla ülkenin katılımı ve iş birliğiyle dünya çapındaki belirli bir amacı veya hedefi gerçekleştirmek için kurulan organizasyonlardır. Bu tür kuruluşlar, uluslararası düzeyde çalışır ve genellikle uluslararası ilişkiler, kalkınma, insani yardım, çevre, sağlık, eğitim, kültür, ekonomi, barış ve güvenlik gibi konulara odaklanabilirler. Küresel kuruluşlar, üye ülkeler arasında iş birliği sağlayarak, uluslararası sorunların çözümüne katkıda bulunmayı amaçlarlar. Ayrıca küresel kuruluşlar, genellikle üye ülkelerin temsilcileri tarafından

yönetilir ve küresel kuruluşlar, uluslararası iş birliği, barış, kalkınma ve insan haklarının korunması gibi hedeflere ulaşmaya çalışırlar (Bilgiç, 2021).

Dünya çapında bilinen bazı küresel kuruluşlar: Birleşmiş Milletler (The United of Nations), Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization), Dünya Bankası (Wold Banks), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund), Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organizations) gibi önemli küresel kuruluşlar, uluslararası ilişkilerde ve küresel meselelerin çözümünde önemli bir rol oynar. Bu organizasyonlar, dünya çapında sorunları ele almak ve ülkeler arası iş birliğini teşvik etmek amacıyla kurulmuşlardır. Bu kuruluşlar, üye ülkelerin çeşitli konularda iş birliği yapmalarına olanak tanır ve uluslararası sorunların çözülmesine yardımcı olur. Küresel kuruluşlar, uluslararası ilişkilerin ve iş birliğinin temel birer aktörüdür ve dünya çapındaki sorunların ele alınmasında önemli bir rol oynarlar. Küresel kuruluşların, dünya çapında bilinen bazı ortak özellikleri vardır. Bu özellikleri şu başlıklar etrafında sınıflandırmak mümkündür:

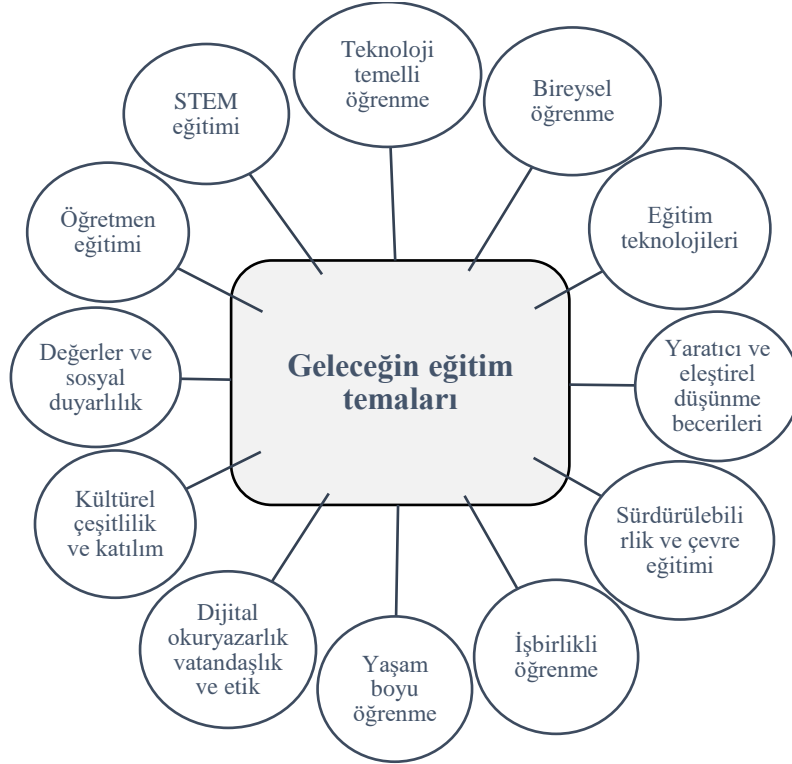

Şekil 2. Küresel kuruluşların ortak özellikleri

Kısaca küresel kuruluşlar veya örgütler olarak bilinen bu uluslararası kuruluşların, belli bir katılımcısı, amaç ve hedefi, çalışma alanı, karar alma mekanizması ve ekonomik kaynağa sahip olduğu söylenebilir. Küresel kuruluşların eğitim ve kültürel faaliyetleri ve bunlarla ilgili politikaları ve öngörülerini literatür kapsamında incelenmiş ve bunun sonucunda geleceğin eğitiminin hangi konular etrafında şekilleneceği tartışılmış (UN, 2023; UNESCO, 2023; CE, 2023a; EU, 2023; OECD, 2018; WB, 2023) ve sonuç itibarıyla geleceğin eğitim politikalarını şekillendiren bazı temalar ortaya çıkmıştır.

Geleceğin eğitim politikaları, toplumların değişen ihtiyaçlarına ve teknolojik gelişmelere uygun bir şekilde sürekli olarak yenilenmektedir. Bu nedenle geleceğin eğitim politikaları birçok faktörü içerir ve her ülkenin kendi özel koşullarına göre şekillenir. Son dönemlerde, sürdürülebilirlik ve çevre bilinci konuları, gelecek nesillere yönelik eğitim politikalarında önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca kültürel çeşitlilik ve sosyal adaletin önemi göz önünde bulundurularak, eğitim politikalarının çeşitli kültürel ve sosyal bağlamlara olan duyarlılığı

artırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında genel olarak geleceğin eğitim politikalarını şekillendiren önemli temalar (Ertürk Keskin, 2008; United Nations, 2023; UNESCO, 2023; CE, 2023a; UE, 2023; OECD, 2018; WB, 2023), şunlar olabilir:

Şekil 3. Geleceğin eğitim temaları

Teknolojiye odaklanma: Eğitim sistemleri, öğrencilere dijital beceriler kazandırmak ve teknolojiyi etkili bir şekilde kullanmalarını teşvik etmek için tasarlanmaktadır. Dijital kaynaklar, çevrim içi öğrenme platformları ve eğitim teknolojileri eğitimde daha fazla yer edineceği söylenebilir.

Bireysel öğrenme: Öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına ve öğrenme stillerine daha fazla odaklanan öğrenme yöntemleri ve programların geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bireyselleştirilmiş öğrenme yazılımları, öğrencilerin kendi hızlarında ilerlemelerine yardımcı olabilir.

Eğitim teknolojileri: Eğitimde teknolojinin etkili bir şekilde kullanılması, öğrencilere daha fazla kaynak ve özelleştirilmiş öğrenme deneyimleri sunabilir.

Yaratıcı ve eleştirel düşünme becerileri: Eğitim sistemi, öğrencilere yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme ve problem çözme becerileri kazandırmak için tasarlanmalıdır. Bu durum, öğrencilerin gelecekteki karmaşık sorunları çözmelerine yardımcı olacaktır.

Sürdürülebilirlik ve çevre eğitimi: Geleceğin eğitim politikaları, sürdürülebilirlik konularına ve çevre eğitimine daha fazla vurgu yapacağı tahmin edilmektedir. Öğrenciler, çevre bilinci ve sürdürülebilirlik konularında daha fazla bilinç kazanacaklardır.

İş birlikli öğrenme: İş birlikçi öğrenme yöntemlerinin teşvik edilmesi önemli bir duruma gelebilir. Öğrenciler, grup projeleri ve iş birliği içeren aktiviteler aracılığıyla iletişim ve takım çalışması becerilerini geliştirebilir.

Yaşam boyu öğrenme: Eğitim, yaşam boyu devam eden bir süreç olarak kabul edilmektedir. Bireylerin sürekli olarak yeni beceriler öğrenmelerini ve mevcut becerilerini güncellemelerini teşvik edecek politikalar uygulanabilir.

Dijital okuryazarlık, vatandaşlık ve etik: Öğrencilere dijital dünyada etik davranışlar ve siber güvenlik konularında eğitim verilebilir. Dijital vatandaşlık konusunda bilinçli olmaları teşvik edilebilir.

Kültürel çeşitlilik ve katılım: Eğitim politikaları, kültürel çeşitliliği, sosyal ve ekonomik planlara sahip olmayı öngörür. Ayrıca öğrencilere eşit erişim ve fırsatlara sahip olmalarını sağlamak için kültürel çeşitliliğe katılımı desteklemektedir.

STEM eğitiminin Türkçesi, “Bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik” eğitimidir. Geleceğin iş gücünün gereksinimlerini karşılamak için önemli bir alan olduğu düşünülmektedir. Öğrencilere STEM becerilerinin öğretilmesi ve geliştirilmesi gereklidir.

Değerler ve sosyal duyarlılık: Eğitim, öğrencilere değerler eğitimi verme ve toplumsal sorumluluk bilincini geliştirme fırsatları sunabilir.

Öğretmen eğitimi: Öğretmenlerin sürekli eğitimleri ve gelişimleri teşvik edilmelidir. Bu durum onlara yeni öğretim yöntemleri ve teknolojileri etkili bir şekilde kullanma becerileri kazandırabilir.

Küresel kuruluşların eğitim ve kültürel faaliyetlerden geleceğin eğitim politikalarının neler olacağı ve hangi temalar etrafında şekilleneceğine dair bazı tahminler yapılmaktadır. Nitekim küresel kuruluşlara göre geleceğin eğitim politikaları, değişen toplumsal ihtiyaçlara ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamak için esnek ve sürekli bir şekilde değişimi öngörmektedir. Ayrıca, bu politikaların toplumun çeşitli kesimlerini temsil eden paydaşların görüşlerine dayalı olarak oluşturulması önemlidir. Unutulmaması gereken önemli bir nokta, eğitim politikalarının her ülkenin benzersiz ihtiyaçlarına ve koşullarına uygun olarak şekillenmesi gerektiğidir. Ayrıca, eğitim politikalarının sürekli olarak gözden geçirilmesi ve güncellenmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir (CE, 2023b; Bilgiç, 2021).

Bu araştırmada, küresel kuruluşların/örgütlerin eğitim ve kültürel konular hakkında yürüttükleri faaliyetler ve politikalar ele alınmıştır. İlgili literatürde genellikle tekli küresel kuruluş veya ikili küresel kuruluş ekseninde çalışıldığı görülmektedir (Yolcu, 2020; Ölçer Özünel, 2013; Terzi, 2005; Ferhat Demirbaş, 2010; Yetişir, 2022). Nitekim çok eksenli uluslararası kuruluşlar/örgütlerin eğitim faaliyetlerine yönelik çalışmaları da mevcuttur (Häfliger ve Hug, 2012; Zapp, 2019; Niemann, 2022). Bazı araştırmalarda uluslararası kuruluşların, dünya genelinde eğitim ve kültürel politikalara yön verdiği belirtilmiştir (Dale, 2000; Resnik, 2006; Singh, 2010). Özellikle ilgili literatürde uluslararası kuruluşlar, eğitim ve kültürel konularda ulusal ve bölgesel karar mercilerine görüş ve öneriler yaparak bu konularla ilgili raporlar hazırlamakta ve politik mercilerin karar almasına etki ettiği ifade edilmiştir (Bhagat, Triandis, & McDevitt, 2012; Heyneman, 2003; Calma, Suder, & Kenworthy, 2024; Abdullaev, & Odilova, 2024; Paturochman, Ramli, Ridwan, Nasution, & Arifudin, 2024). Bir diğer araştırmada uluslararası kuruluşlar, ulusal politikaların oluşmasında olumlu yansımaları olduğu ifade edilerek eğitim faaliyetlerinin gelişmesine ve çokkültürlü bir toplumun oluşmasına ve bütünleşmesine katkı sağlayabileceği belirtilmiştir (McNeely, 1995). Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere bu araştırma konusu, küresel düzeyde eğitim ve kültür politikalarının etkilerini anlamak, uluslararası iş birliğini teşvik etmek, eşitsizlikleri azaltmak, kültürel çeşitliliği korumak ve gelecek nesiller için sürdürülebilir bir eğitim ve kültürel miras bırakmak açısından önemli olduğu söylenebilir. Dolayısıyla küresel örgütlerin eğitim ve kültür alanındaki faaliyetlerinin incelenmesi, bu örgütlerin kültürel ve eğitim politikalarını anlamak için önemlidir. Bu politikalar, uluslararası toplumun kültürel ve eğitimsel gelişimine katkıda bulunabilir veya bu gelişimi engelleyebilir. Ayrıca küresel kuruluşların/örgütlerin kültürel ve

eğitimsel politikaları, genel olarak değerlendirilerek politika yapıcılarının karar alma süreçlerine bilgi sağlayabilir. Bu şekilde, daha etkili ve kapsayıcı politikaların oluşturulmasına katkıda bulunabileceği düşünülmektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda araştırmanın amacı, küresel kuruluşlar/örgütlerin eğitim ve kültürel faaliyetlerle ilgili görüşleri, amaçları, hedefleri, beklentileri, politikaları derlenerek özetlenmiş, sonuçlanmış ve ilgili literatür doğrultusunda tartışılmıştır. Bu açıklamalardan yola çıkılarak küresel kuruluşların/örgütlerin geleceğin eğitim ve kültürel politikaları hakkındaki görüşleri, kültür ve eğitim teması etrafında bir araya getirilerek sunulmuştur.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan literatür tarama modeli kullanılmıştır. Literatür tarama modelleri, araştırmacılara belirli bir konu üzerindeki mevcut bilgiye hızlı ve etkili bir şekilde erişmelerine yardımcı olmaktadır. Bu modeller, araştırmanın kapsamını belirleme, ilgili çalışmaları tanımlama ve mevcut boşlukları belirleme konularında araştırmacılara rehberlik etmektedir. Literatür tarama modeli, araştırmacının belirli bir konu veya alanla ilgili mevcut literatürü nasıl taradığını, hangi kaynakları incelediğini ve hangi kriterlere göre seçim yaptığı üzerine odaklanmaktadır. Bu model, araştırmacının seçtiği yöntemleri ve adımları içermektedir ve genellikle sistematik bir şekilde bilgi toplamak için tasarlanmıştır (Fink, 2019).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanma süreci bizzat araştırmacı tarafından 01.12.2023-01.01.2024 tarihleri arasında küresel kuruluşların çevrim içi sitesinde bulunan son güncel dokümanlardan ve bilgilerden elde edilmiştir. Dolayısıyla bu araştırmaya dahil edilen küresel kuruluşlar/örgütler şunlardır:

1-) Avrupa Konseyi (CE) 2-) Avrupa Birliği (EU) 3-) Birleşmiş Milletler (UN-UNESCO) 4-) Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 5-) Greenpeace 6-) Dünya Bankası (WB) 7-) Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), 8-) İslam İşbirliği Teşkilatı (IOC) 9-) Afrika Birliği (African Union–AU), 10-) Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), isimli uluslararası kuruluşların eğitim ve kültürel konular hakkındaki faaliyetleri, son güncel gelişmeler ışığında incelenmiştir. Bu kuruluşların seçilme gerekçeleri içerisinde, bölgesel ve küresel konularda kararlar almaları, eğitim ve kültürel olarak farklı bölgelerde kurularak farklı görüş ve düşüncelere sahip olmaları, kuruluşların sosyo-ekonomik düzeylerinin farklı olması, üye sayısının farklılığı, araştırma konusunun kapsam sınırlılığı gibi faktörler sebebiyle bu kuruluşların seçilmesinde etkili olmuştur.

Bu araştırmanın analiz süreci, dokümanlar yoluyla elde edilen bilgiler, betimleyici bir teknikle analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Bu süreç, ilgili araştırmacı tarafından sistemli bir şekilde yürütülmüştür. Özellikle küresel örgütlerin/kuruluşların çevrim içi sitesinde yer alan bilgilerin kültür ve eğitim konularını kapsayıp kapsamadığını teyit etmek, araştırma konusuyla literatür arasında iç tutarlılığı sağlamak, araştırmanın inandırıcılığını desteklemek adına uzman görüşü alınmıştır. Dolayısıyla iki alan uzmanına ilgili kuruluşların çevrim içi sitelerinde mevcut olan kültürel ve eğitim konuları danışılmış ve onların kontrolleri sonucunda eksik olan bazı konular, ilgili kuruluşların sitesinde tekrar kontrol edilerek üzerinde tartışılmış ve bilgiler üzerinde uzlaşma sağlandıktan sonra bulgular kısmına eklenmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde literatür doğrultusunda yapılan analizler neticesinde bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

Avrupa Konseyi (The Council of Europe)

Avrupa Konseyi'nin temeli 1949 yılında atılmıştır. 1950'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ve 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kurularak Avrupa'nın inşa sürecini başlatan bir gelişme dönemidir. Özellikle iki dünya savaşının yıkıcı etkisini ortadan kaldırmak ve müreffeh bir Avrupa kültürünü yaşatmak için insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü değerlerine dayanan bir Avrupa oluşturmaktır. Kısaca AK, Avrupa kıtasının en önde gelen insan hakları savunan organizasyonudur. Ayrıca AB'nin tüm üyelerinin dâhil olduğu 46 üye devletten oluşmaktadır. Tüm AK'e üye devletleri insan haklarını, demokratik değerleri ve hukukun üstünlüğünü korumaya dair hazırlanmış olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine uymakla yükümlüdür (CE, 2024).

Eğitim Politikası

Avrupa Konseyi, üye ülkelerin eğitim politikalarını koordine etmek ve iş birliği yapmak amacıyla bazı eğitim politikaları geliştirmiştir. Bu politikalar, demokratik değerlere, insan haklarına ve Avrupa'da eğitim kalitesinin artırılmasına odaklanmaktadır. AK'nin eğitim politikaları şu konu başlıklarında izah etmek mümkündür (CE, 2023a).

Avrupa'da eğitim alanında ortaklık: AK'e üye ülkeler arasında eğitim alanında iş birliğini önermektedir. Bu iş birliği içerisinde en iyi uygulamaların paylaşılması, eğitim sistemlerinin karşılaştırılması ve eğitim politikalarının geliştirilmesini kapsamaktadır (CE, 2023b).

Eğitim, insan hakları, demokrasi: AK, eğitimin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü değerleriyle uyumlu olmasını hedeflemektedir. Eğitimin, demokratik vatandaşların yetişmesine katkı sağlaması gerektiği ifade edilmiştir. AK'e eğitimde insan haklarının korunması ve ayrımcılığın önlenmesi için politika ve rehberlikler sunmaktadır (CE, 2023b).

Çokdillilik ve dil öğrenimi: AK, çokdilliliği teşvik eder ve dil öğrenimini önemsemektedir. Avrupa'da birden fazla dilin öğrenilmesi ve kullanılmasını desteklemektedir (CE, 2023b).

Yükseköğretim ve araştırma: Yükseköğretim alanında kaliteyi artırmayı ve işbirliğini teşvik eden politikalar geliştirmektedir. Bologna süreci gibi girişimler, Avrupa'daki yükseköğretim alanında uyumlu bir yaklaşımı destekleyerek bu tarz faaliyetlerin etkili bir şekilde yürütülmesine öncülük etmektedir (CE, 2023a).

Eğitimde kalite güvencesi: AK, eğitim kurumlarında kaliteyi artırmak için çeşitli kalite güvence mekanizmalarını destekler (CE, 2023a).

AK'nin eğitim politikaları, üye ülkelerin eğitim sistemlerini iyileştirmeye ve eğitimin demokrasi, insan hakları, inovasyon ve kültürel çeşitlilik ile uyumlu olmasını sağlamaya yöneliktir. Bu politikalar, Avrupa'daki eğitim alanında iş birliğini ve koordinasyonu sağlamaktadır ve üye ülkelerin eğitim alanında ortak amaçlara ulaşmasına yardımcı olmaktadır. AK'e Avrupa'daki üye ülkeler arasında işbirliği yapmayı teşvik eden bir organizasyondur, ancak AB ile karıştırılmamalıdır (CE, 2023a).

AK'nin eğitim politikaları, konseye üye olan her bir ülke, kendi eğitim sistemini geliştirmekte ve AK'e ile iş birliği yapmaktadır. 2006 yılında "*Avrupa Eğitim Alanında Temel Haklar Bildirgesi*" ismiyle Avrupa'daki eğitim alanında temel hakları ve prensipleri korumak amacıyla bu bildirgeyi yayınlamıştır. Bildirge, eğitimde insan haklarına ve demokratik değerlere saygıyı amaçlamaktadır. Bu faaliyetler, AK'nin eğitim politikalarını uygulamak ve üye ülkeler arasında iş birliğini teşvik etmek için yürütülen çeşitli projelerinden sadece birkaç örnektir. AK'e eğitim alanındaki çalışmalarını düzenli olarak günceller ve çeşitli paydaşlarla işbirliği yapar (CE, 2023a).

Kültürel Politikası

AK'e Avrupa ülkelerine yönelik bir bakış açısına sahip, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden gelen kültürleri kapsayan 'Avrupa Kültür Sözleşmesi'ni' oluşturarak, Avrupa kültürlerini tanımlayan yasal bir uygulama başlatmıştır. Faaliyetleri içerisinde 'Hükümetlerarası Proje' (2010-2014), çeşitli kültürleri ve kimlikleri bir araya getiren son dönemdeki Avrupa iş birliği ve inşaa süreci, kültürlerarası diyalog, Avrupa miras günleri isimli projeler, AK ve paydaşları aracılığıyla uygulamaya geçildi (CE, 2023a).

AK'e kültürel çerçevede sunduğu kültürel politikaları içerisinde, kültürel mirasta AB yeterlilikleri, toplum için miras (2005 yılında Faro Sözleşmesi), kültürel miras uzman grubu, Yeni Avrupa kültür gündemi (sosyal, ekonomik ve dış boyutlar), AK'e kültür politikasının stratejik çerçevesini özetleyen konu başlıklarıdır. Son dönemlerde AK'e 21. Yüzyıl için Avrupa miras stratejisini geliştirerek ortak ve birleştirici bir yaklaşımla uygulamaya geçmeyi amaçlamıştır (CE, 2023a).

AK'e üye devletleriyle iş birliği içinde, politika yapıcılara, önde gelen araştırmacılara, uygulayıcılara ve sivil topluma, deneyim ve uygulama paylaşımı için çok paydaşlı bir platform sunarak kendisini bu tür politikaları geliştirmeye adanmıştır. Platform etkinlikleri, dijital çağda vatandaşlar için demokrasi ve insan haklarını güvence altına almaya yönelik politika yönlendirmeleri ve AK yönergeleri hakkında bilgiler üretmektedir. Şubat 2016'da AK'e vatandaşların interneti hakkında tavsiye kararı yayımlandı. Bu tavsiyenin odak noktası (1) kültürel kurumların modernizasyonu; (2) dijital kültüre erişim, bu kültürün yaratılması ve yönetimi için çoklu okuryazarlık becerileri eğitiminin teşvik edilmesidir (CE, 2023c).

AK'nin kültür, okuryazarlık ve demokrasi için büyük veri tavsiye kararı 2017 sonbaharında kabul edildi. Bu tavsiye, özellikle herkesin dijital çağda kendi hakkında karar verme becerilerinin geliştirerek kültürel adaptasyonu hızlandırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca AK, Avrupa'nın kültür politikaları, istatistikler ve eğilimleri hakkında derinlemesine bilgi içeren çevrim içi bir veri tabanı oluşturarak kültürel çalışmaların bilimsel temelde yürütülmesini sağladı (CE, 2023a). Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi AK'nin gözleminde kültür, küresel kültürel standardizasyon ve homojenleşme ihtimaline karşı vatandaşlarda aktif katılımı ve yaratıcılığı ve dolayısıyla üretimdeki çeşitliliği temsil etmeyi amaçlamıştır. AK'e göre kültür, bilgi toplumu hakkındaki diyalogun bir parçası olması gerektiği ifade edilmiş ve ayrıca kültürel gelişimin, demokratik hak ve özgürlükler çerçevesinde olması gerektiği belirtilmiştir (CE, 2023a).

Avrupa Birliği (European Union)

Avrupa Birliği (AB), çok uluslu yapısıyla küresel bir oluşumdur. Bu birliğin temeli 1 Ocak 1958 Roma Antlaşmasına dayansa da 1993 yılında Maastricht antlaşması ile AB ismini almıştır. AB, yirmi yedi üye ülkeden oluşan ve toprakları büyük ölçüde Avrupa kıtasında bulunan siyasi ve ekonomik bir örgütlenmedir. Ayrıca eğitim ve kültürel alanlarda faaliyetler düzenleyerek bu alanda politikalar belirleyerek uygulamaktadır. Özellikle Avrupa'nın kültürel mirasına yönelik değerleri korumak için eğitimin niteliğine ve dijitalleşmeye önem vermektedir (EU, 2023).

Eğitim Politikası

AB, eğitim alanında önemli bazı faaliyetler yürütmektedir. AB'nin eğitim faaliyetleri, Avrupa'daki eğitim sistemlerini güçlendirmeyi, eğitimde iş birliğini artırmayı ve gençlerin, öğrencilerin ve öğretmenlerin hareketliliğini teşvik etmeyi amaçlar. AB'nin eğitimle ilgili ana faaliyetlerinden birincisi, Erasmus programıdır. AB'nin en önemli eğitim programlarından biri olan Erasmus programı, öğrenci, öğretmen ve gençlik hareketliliğini desteklemektedir. Bu program, Avrupa'daki öğrencilere ve öğretmenlere farklı ülkelerde öğrenme ve öğretme deneyimleri kazandırmaktadır. Faaliyetlerden ikincisi, eğitim ve öğrenim kalitesidir. AB, üye ülkelerin eğitim sistemlerini iyileştirmeye katkı sağlar. Ayrıca eğitim kalitesi ve etkililiğini

artırmak amacıyla projeler ve programların gelişimini desteklemektedir. Faaliyetlerden üçüncüsü, dijital eğitimidir. AB, dijital becerilerin geliştirilmesini ve dijital teknolojinin eğitimde kullanılmasını önermektedir (Yetişir, 2022; EU, 2023). Son dönemlerde özellikle dijital okuryazarlık ve dijital öğrenme konularında projeleri desteklemektedir. AB'nin eğitimle ilgili dördüncü faaliyeti, kültürel ve dil eğitimidir. AB, çokdillilik ve kültürel çeşitliliği önermektedir. Ayrıca dil öğrenimi, kültürel anlayış ve işbirliği programlarına destek verdiği de görülmektedir. AB'nin eğitimle ilgili beşinci faaliyeti, mesleki eğitim ve beceri geliştirmedir. AB, mesleki eğitim ve yetenek geliştirme programları sunmaktadır. Bireylere, işgücü piyasasına uyumlu beceriler kazandırmayı amaçlamaktadır. Eğitimle ilgili altıncı faaliyeti, kız çocuklarının eğitimidir. AB, kız çocuklarının eğitimine özel önem verir ve kız çocuklarının okula devamını sağlamaya yönelik projeleri desteklediği görülmektedir. Ayrıca gençlerin uluslararası alanda deneyim kazanmasını sağlamak amacıyla öğrenci ve gençlik değişim programlarını gerçekleştirmektedir. AB'nin eğitimle ilgili yedinci faaliyeti, eğitim istatistikleri ve değerlendirme faaliyetleridir. AB, eğitim sistemlerini izlemek için istatistikler toplar ve değerlendirme yapar. Böylece politikacılara ve karar vericilere rehberlik etmek için yardımcı olur (Terzi, 2005; EU, 2023). Eğitim faaliyetlerinden sekizincisi de eğitim ve iş dünyası iş birliğini gerçekleştirmesidir. AB, iş dünyası ile eğitim kurumları arasındaki iş birliğini artırmak adına gençlere staj imkânları sağlamaktadır. AB'nin eğitimle ilgili dokuzuncu faaliyeti, Bologna Sürecidir. AB, Avrupa'da yükseköğretim sistemlerinin uyumlu ve karşılaştırılabilir olmasına yardımcı olur. Bu süreç, Avrupa ülkeleri arasında öğrenci ve akademik personel hareketliliğini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. AB'nin eğitimle ilgili faaliyetlerden onuncusu, Avrupa Sosyal Fonu (ESF)'dur. Kısaca İngilizce ismiyle ESF, işgücü piyasası becerilerini geliştirmeyi ve işsizliği azaltmayı hedefleyen eğitim ve mesleki eğitim projelerini finanse etmektedir. AB'nin eğitimle ilgili faaliyetlerinin ve politikalarının oluşmasına katkı sağlayan ve Avrupa Komisyonu Eğitim, Gençlik, Spor ve Kültür Genel Müdürlüğü tarafından yönetilen Avrupa Eğitim Alanı (The European Education Area), daha dayanıklı ve kapsayıcı ulusal eğitim ve öğretim sistemleri oluşturmak için AB üye devletleri arasındaki iş birliğini teşvik etmektedir. AB'nin araştırma ve inovasyon için temel finansman programı olan Horizon Europe'un (2021-2027) bir parçası olan Marie Skłodowska-Curie Actions (MSCA) programı, doktora eğitimi ve araştırmacıların doktora sonrası eğitimi için AB'nin en önemli finansman programlarından biridir (EU, 2023). AB'nin eğitimle ilgili en son faaliyetlerinden olan ve günümüzde bile öğretim programlarını şekillendiren "Avrupa eğitim alanında temel yeterlilikler çerçevesi" oluşturmalarıdır (Milli Eğitim Bakanlığı, [MEB], 2023). AB, temel yeterlilikleri (matematik, okuma, bilim, dijital okuryazarlık, vb.) geliştirmeyi hedefleyen bir çerçeve oluşturur ve okullarda bu becerilerin uygulanmasını ve geliştirilmesini amaçlamaktadır.

AB'nin uygulanan eğitim programları içerisinde, Marie Skłodowska-Curie Actions (MSCA), Comett, Erasmus, Lingua, Youth Programı, Force ve Eurotecnet, Petra, Tempus, European Training Foundation (ETF), Jean Monnet Eylemi, Leonardo da Vinci, Grundtvig, Minerva, Comenius, Sokrates, Erasmus Mundus, Hayat boyu öğrenme programları yer alır (EU, 2023). Kısaca AB'nin eğitim faaliyetleri, Avrupa'daki eğitim sistemlerinin güçlendirilmesi, öğrencilerin ve öğretmenlerin uluslararası deneyim kazanmaları ve eğitimde kalitenin artırılmasını hedefler. AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu, bu alandaki politika oluşturucu ve uygulayıcı rolü ile ön plandadır (EU, 2023).

Kültürel Politikası

AB kültürel faaliyetler konusunda çeşitli programlar ve etkinlikler yürütmektedir. AB, kültürel çeşitliliği teşvik etmeyi, sanat ve kültürel mirası korumayı, kültür endüstrilerini desteklemeyi ve kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamasını amaçlar. Özellikle AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu, kültürel politikalar konusunda bazı çalışmaları mevcuttur. Avrupa ülkeleri arasında kültürel çeşitliliği desteklemek, sanat ve kültürel mirası korumak, kültürel diyalogu teşvik etmek ve sanatsal ifadeyi desteklemek amacıyla gerçekleştirilir. Son dönemlerde yeni Avrupa kültür gündeminin tam olarak uygulanmasını sağlamak ve yaratıcı

endüstrileri ve yaratıcı Avrupa programının uygulanmasını desteklemektedir. Bunun içerisinde inovasyon, araştırma, eğitim ve gençlik faaliyetleri de yer almaktadır (EU, 2023).

Avrupa Komisyonu'nun kültürden sorumlu dairesi "Eğitim, Gençlik, Spor ve Kültür Genel Müdürlüğü" kültürel miras dâhil olmak üzere kültürel ve yaratıcı sektörleri kapsayan ve bu alanda faaliyet yürüten AB düzeyindeki etkinlikleri desteklemektedir. Ayrıca toplanan verilere ve kanıtlara dayalı politikalar geliştirir ve AB'nin kültür programı olan "Yaratıcı Avrupa Programı'nı" yönetir. AB Komisyonu, 2018 yılında Avrupa'da birlik düzeyinde, Avrupa kültürel miras yılı olarak kabul edilmiş ve Avrupa'nın kültürel mirası, ortak bir hatırlama, anlayış, kimlik, diyalog, uyum ve yaratıcılık kaynağı olduğu ifade edilmiştir. Geçmişten günümüze gelen bu kültürel miras unsurları içerisinde, somut kültürel miras (kaleler, müzeler, sanat eserleri), somut olmayan kültürel miras (şarkılar, gelenekler vb.) ve dijital kültürel miras (doğuştan dijital ve dijitalleştirilmiş) öğeleri olmak üzere üç bileşene ayrılmıştır (EU, 2023).

AB Komisyonu, kültürel işbirliğini ve kültürel mirasın korunmasını teşvik etmek amacıyla bazı faaliyetler yürütmektedir. Buna göre AB Komisyonu, kültürel çeşitliliği koruma ve teşvik etme, kültürel işbirliğini artırma ve kültürel mirasın korunmasını amaçlayan çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Bu kültürel faaliyetler, Avrupa Konseyi'nin çalışmalarının önemli bir parçasını oluşturur. AB Komisyonu tarafından yürütülen kültürel faaliyetlere dair bazı örnekler: Avrupa kültürel miras günleri, kültürel diplomasi ve diyalog, Avrupa kültürel anıtların korunması, kültürel ve sanatsal eğitim, kültürel çeşitlilik ve ifade özgürlüğü, kültürel rotalar ve miras yolları, kültürel işbirliği projeleri isimli faaliyetler sadece bazılarıdır. Sonuç olarak AB'nin kültürel faaliyetleri, Avrupa'nın kültürel zenginliğini vurgular ve üye ülkeler arasında kültürel işbirliğini desteklemektedir. Bu tür faaliyetler, kültürel çeşitliliğin korunması, anlaşılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasına katkıda bulunur (EU, 2023).

Birleşmiş Milletler (The United of Nations)

Birleşmiş Milletlere bağlı uluslararası önemli bir kuruluş olan "Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü" UNESCO'nun eğitim ve kültürel faaliyet politikaları bu araştırma kapsamında derlenmiştir.

UNESCO Eğitim Politikası

UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), eğitim alanında bazı faaliyetler yürüten ve uluslararası düzeyde eğitim politikalarını harekete geçiren önemli bir Birleşmiş Milletler ajansıdır. UNESCO'nun eğitim faaliyetlerinin ana hedefi, eğitimin herkes için daha erişilebilir, kaliteli ve sürdürülebilir hale gelmesini sağlamaktır. UNESCO'nun eğitim faaliyetleri nelerdir? sorusuna yanıt bulmak amacıyla şöyle örnek başlıklar etrafında sıralamak mümkündür.

Küresel eğitim hedefleri: UNESCO, küresel düzeyde eğitim hedeflerinin belirlenmesine ve takip edilmesine yardımcı olur. Özellikle Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SDG) çerçevesinde eğitim hedeflerini tanımlar ve bu hedeflere ulaşmak için dünya genelinde politika oluşturulmasına yardımcı olmaktadır. UNESCO'nun "Küresel Vatandaşlık Eğitimi (GCED)", "Eğitim 2030 Gündemi" "UNESCO-AB Projesi", "Yaşayan Mirasla Öğretme ve Öğrenme" faaliyetleri kapsamında öğretmenlere yönelik bazı kaynak ve rehberlik materyali üreterek eğitim faaliyetlerini desteklemektedir. UNESCO son dönemde dünya çapında "Yaratıcı Şehirler Ağı (UCCN) ve Küresel Öğrenen Şehirler Ağı (GNLC)" gibi UNESCO şehir ağları kurarak özellikle savunmasız nüfuslar temel alınarak, mesleki eğitimi destekleyerek beceri geliştirme ve iş yaratmayı teşvik etme yollarını denedi. UNESCO, dünya genelinde okuryazarlık oranlarını artırmak için programlar yürütür. Özellikle kadınlar ve kız çocukları arasındaki okuryazarlık farklarını azaltmaya yönelik çalışmalar yapar. UNESCO, kültürel çeşitliliğin korunması ve eğitimde kullanılmasını amaçlamaktadır. Ayrıca UNESCO, kültürel mirasın korunması ve paylaşılmasında eğitimin önemli bir rol oynadığına inanmaktadır. UNESCO,

dünya genelindeki sığınmacılar ve mülteciler için eğitim programları geliştirir ve bu grupların eğitime erişimini kolaylaştırmayı hedefler. Son dönemlerde UNESCO tarafından Bilgi ve İletişim Teknolojilerini (BİT) eğitimde kullanımını artırmaktadır ve bununla bireylerin dijital okuryazarlığını artırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca UNESCO, yapmış olduğu eğitim faaliyetlerini düzenli olarak "Dünya Eğitim Raporları" adıyla yayımlar. Bu raporlar, küresel eğitim trendleri, sorunları ve başarıları analiz eder. Bu raporlar, eğitimde ilerlemeyi ölçmek ve politika yapımcılarına rehberlik etmek için önemlidir (UNESCO, 2024).

UNESCO, kaliteli eğitimi güçlendirmek ve eğitim sistemlerinin öğrencilerin bilgi, beceri, tutum, değer ve davranışlarla donatmasını sağlamak için kültür ve eğitime disiplinler arası ve sektörler arası bir yaklaşımla öncülük etmektedir. Bu yaklaşım, dört çalışma ekseninde yapılandırılmıştır: öğrenme içeriklerini ve yaklaşımlarını kültür yoluyla zenginleştirmek; insan haklarına dayalı olarak kültürel çeşitliliğe saygıyı teşvik etmek; sürdürülebilir kalkınma perspektiflerini genişletmek ve uyum sağlama becerilerini kullanmak ve güçlendirmek. Bu değişimleri yönlendirmek ve kapsayıcı, barışçıl ve sürdürülebilir toplumları şekillendirmek için yeni kapasite ve becerilere ihtiyaç olduğunu her zaman dile getirmektedir. UNESCO'nun eğitim faaliyetleri, küresel düzeyde eğitim standartlarının yükseltilmesine, eğitim hedeflerinin gerçekleştirilmesine ve küresel eğitim alanında iş birliğinin teşvik edilmesine katkıda bulunur.

UNESCO Kültürel Politikası

UNESCO, kültür ve eğitim alanlarına yönelik birçok faaliyet ve politika yürütmektedir. Bu politikaların oluşmasında ve gelişmesinde en önemli faktör dönemin yaşanan olayları ve gelişmeleri ışığında olmaktadır. Nitekim "Kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma için stratejik bir yatırım" başlığıyla kültür ve eğitim ile ilgili çalışmalarına kısa bir özet sunmuştur. UNESCO'ya göre kültürel gelişmelere etki eden ve kültürel eğitim politikalarının oluşmasında bazı faktörler etkilidir. UNESCO'ya göre küreselleşme, günümüz toplumları giderek daha fazla birbirine bağlı ve birbirine bağımlı hale getirmektedir. Çünkü küreselleşme, kentleşme ve göç yoluyla kültürel çeşitliliği, toplumlarımızın temel bir bileşeni haline getirmekte ve yaratıcılık, yenilikçilik ve kültürler arası etkileşim için geniş fırsatlar yaratmaktadır. Aynı zamanda, küresel manzara giderek daha karmaşık, belirsiz ve istikrarsız hale geliyor; bu durum beraberinde bölünmeleri, gerilimleri ve çatışmaları şiddetlendirmekte; sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri artırarak kültürel gelişmelere de etki etmektedir. Bununla birlikte, göç ve hızlanan iklim değişikliğinin getirdiği küresel zorluklar, dünyanın bazı yerlerinde hem ülkeler arasında hem de ülke içinde barış ve istikrarı daha da tehlikeye atıyor. Son zamanlarda dijital dönüşüm iş, öğrenme, diyalog ve yaratıcı ifade için yeni fırsatlar ortaya çıkarttı. Ancak pek çok kişi bunun faydalarından yararlanamıyor. Pek çok ülke, teknolojik gelişmelerin hızına ve yayılmasına ayak uydurmakta zorlanırken, dijital iletişim, yapay zekâ ve biyoteknolojide ciddi etik ve yönetim kaygılarını ana akım söylemin içine taşımaktadır. Dünya, giderek daha fazla birbirine bağlanırken, eşitsizlik ve yoksulluk barışı ve sürdürülebilirliği tehdit ediyor. Bu zorluklar, eğitim sistemlerindeki ve insani beceri setlerindeki yetersiz ve toplumsal ihtiyaçlara uygun olmayan eksiklikleri ortaya çıkardı. Benzer şekilde, eğitim sistemlerinin de uyum sağlama, çeviklik, kapsayıcılık, sosyal sorumluluk ve küresel vatandaşlığı geliştirmek için önemli beceri ve yeterlilikler oluşturması gerektiği ifade edilmektedir. Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere UNESCO'nun kültürel gelişmelere yönelik faaliyetleri küresel ve kapsayıcı sorunlar üzerine teorik ve kavramsal çerçevede inşa edildiği görülmektedir (UNESCO, 2024).

UNESCO, kültürün eğitim faaliyetlerini zenginleştirdiğini, kültürel çeşitliliğe yeni bir renk kattığını belirtmiştir. Ayrıca kültürel mirasın gelişmesine katkılar sunmak amacıyla küresel çapta Dünya Kültürel Miras projelerini yürütmektedir. Özellikle somut olan ve somut olmayan kültürel miras unsurlarını sınıflandırarak dijital ortamda kültürel miras listesini oluşturmuştur. UNESCO, sürdürülebilir bir dünya için kültürel mirası, kültürel çeşitliliği ve kültürel eğitim faaliyetlerini desteklemektedir. Bu sebeple UNESCO, kültür alanındaki normatif çerçevesini inşa etmek için UNESCO tarafından 2001 tarihinde "Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi" dil

çeşitliliğini ve dijital teknolojilere erişimi teşvik etmekte ve kültürel kimliğe saygılı eğitimin kültürel hakların garantisi olduğunu belirtmektedir.

UNESCO'nun kültür ve kültürel miras ile ilgili çalışmalarından biri de gençlere miras eğitimi vererek kültürel mirası korumaları ve geleceğe taşımalarını amaçlamaktadır. Özellikle 2003 yılında "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" bağlamında koruma stratejilerinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. UNESCO, yakın zamanda dünyanın dört bir yanından araçlara, kaynaklara ve vaka çalışmalarına açık erişim platformu sağlayan, yaşayan miras ve eğitim üzerine çevrim içi bir Clearinghouse'u başlatarak bu alandaki katılımını artırdı. 2005 tarihli "Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi'ni" imzalayarak uyguladı. UNESCO'nun "2015 Tavsiye Kararı'na" göre müzelerin ve koleksiyonların korunması, tanıtılması, çeşitliliği ve toplumdaki rolleri ile birlikte müzelerin eğitim politikasının geliştirilmesindeki rolüne de vurgulamalar yapıldı. Bu kararlar ülkelere, kültür ve eğitimin, insan haklarının, kalkınmanın ve barışın ilerlemesine doğrudan katkıda bulunmasına yönelik bir çağrıdır. Son olarak UNESCO'ya göre kültür, eğitimin kalitesini arttırdığına ve öğrenme çıktılarını kolaylaştırdığına, farklı öğrenme ihtiyaçlarını ve yaklaşımlarını karşılamaya yönelik bir yol sunduğuna dair çok sayıda kanıt sunmaktadır. Ayrıca UNESCO'ya göre kültür, yalnızca bağlam yaratmakla kalmaz, anlamı ve ilgiyi artırır, aynı zamanda akademik sonuçları, eleştirel düşünme becerilerini ve öğrenme motivasyonunu da geliştirdiğini açıklamıştır (UNESCO, 2024).

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

OECD, 1947-1960 yılları arasında faaliyet gösteren Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı (OEEC)'nin yerini alan bir uluslararası kuruluştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Marshall Planı kapsamında ABD'nin sağladığı yardımları yönlendirmek ve Batı Avrupa ekonomilerini onarmak amacıyla kurulan OEEC, zamanla görevini tamamlamıştır. 1960'larda, Batı Avrupa'nın ekonomik iyileşmesi büyük ölçüde gerçekleşmiş olduğundan, 30 Eylül 1961 yılında imzalanan Paris Sözleşmesi ile yeni işbirliği alanlarına odaklanan OECD resmen faaliyete geçmiştir. Bu tarih itibarıyla OECD'nin misyonu genişleyerek, ekonomik işbirliği yanında eğitim, çevre, istihdam gibi alanları da içine almıştır. OECD'nin temel amacı, üye ve ortak ülkeler arasında ekonomik işbirliğini güçlendirmek, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi desteklemek, istikrarlı bir dünya ekonomik sistemi oluşturmak ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasına katkıda bulunmaktır. Politika analizi, veri toplama ve paylaşma, en iyi uygulamaların belirlenmesi gibi faaliyetlerle ülkeler arasında bilgi alışverişini desteklemektedir (OECD, 2023).

Eğitim Politikası

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), her ne kadar ekonomik ve kalkınma alanında faaliyet yürüten bir kuruluş olsa da eğitim konusunda da araştırmalar yapmak, analiz etmek, politikalar geliştirmek ve bilgi paylaşma faaliyetlerini de yürüten uluslararası bir kuruluştur. OECD'nin eğitim faaliyetleri, üye ve ortak ülkelerin eğitim sistemlerini incelemeyi, karşılaştırmayı ve iyileştirmeyi amaçlamaktadır. OECD'nin eğitimle ilgili başlıca faaliyetlerinden biri de PISA (Programme for International Student Assessment) denilen "Uluslararası Öğrenci Değerlendirme" sistemidir. OECD, öğrencilerin matematik, fen bilimleri ve okuma becerilerini uluslararası düzeyde karşılaştırmak için PISA adlı programı kullanır. PISA, ülkelerin eğitim sistemlerini değerlendirmelerine ve kendi eğitim politikalarını geliştirmelerine yardımcı olmaktadır (OECD, 2023). OECD'nin eğitimle ilgili çalışmalarından biri de eğitim politikaları ve veri analizini gerçekleştirmesidir. Özellikle üye ve ortak ülkelerin eğitim politikalarını analiz eder ve bu konuda veri sağlar. Bu analizler, eğitim sistemlerinin etkinliğini artırmak ve politika geliştirmek için kullanılır. OECD, yükseköğretim politikalarını ve performansını değerlendirmek amacıyla çeşitli araştırmalar yapar. Özellikle yükseköğretimde erişilebilirlik, kalite ve finansman gibi konuları ele alarak yükseköğretimde politikaların geliştirilmesine katkı sunmaktadır. OECD'nin eğitimle ilgili yaptığı analizlerden birisi de

yetişkinlerin ömür boyu öğrenme ve mesleki beceri geliştirme fırsatlarına erişimini ve etkinliğini analiz etmesidir. Yetişkin eğitimi politikalarını ve uygulamalarını inceleyerek bu alanda iyileştirmeler yapılmasını önermektedir. OECD her yıl üye ülkelerle ilgili eğitim istatistikleri ve göstergeleri yayınlamaya devam etmektedir. OECD, her yıl üye ülkelerin eğitim sistemlerinin performansını değerlendirmek ve karşılaştırmak için kullanmaktadır (OECD, 2023). Mevcut ve gelecekteki eğitim trendlerini inceleyerek, üye ülkelerin geleceğe yönelik hazırlık yapmaları için istatistiksel raporlar sunar. OECD, eğitimde kapsayıcılığı ve eşitliği de amaçlamaktadır. Bu sebeple dezavantajlı gruplara yönelik politika önerileri de sunmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde OECD'nin eğitim faaliyetleri, ülkeler arasında eğitim kalitesinin iyileştirilmesine, politika yapımcıların kararlarını veriye dayandırmalarına ve küresel eğitim sorunlarının ele alınmasına katkı sağlanmaktadır (OECD, 2018).

Kültürel Politikası

OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü), öncelikle ekonomik ve politika analizleri odaklı bir kuruluş olsa da, kültürel faaliyetlere dolaylı olarak katkı sağlayan bazı çalışma ve raporlar yayınlamaktadır. OECD'nin kültürel faaliyetleri, üye ve ortak ülkelerin kültür endüstrileri, kültürel çeşitlilik ve kültürel politikalar hakkında veri toplama, analiz ve karşılaştırma çalışmalarını içermektedir. OECD'ye göre kültür, bir grup veya üyeleri tarafından kullanılan eserler, sosyal kurumlar, inanç ve değerler, söylemler ve uygulamaları denilen unsurlardan oluşmaktadır (OECD, 2023).

OECD, kültürel çalışmalarla ilgili hangi faaliyetler yürütür? Bunun cevabı şudur: OECD, kültür endüstrilerinin ekonomik etkilerini ve büyüme potansiyelini inceleyen raporlar yayınlamaktadır. Bu raporlar, kültür endüstrilerinin ekonomilere katkısını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kültür endüstrilerindeki istihdamın boyutunu ve dinamiklerini inceleyen çeşitli çalışmalar yürütür. OECD'nin yapmış olduğu kültürel faaliyetlerle ilgili çalışmalardan biri de kültürel politikaların etkinliğini değerlendiren çalışmalar yapmasıdır. Bu süreçte kültürel sektörlerin desteklenmesi ve sürdürülebilirliğinin nasıl sağlanabileceğini ele almaktadır. Özellikle kültürel endüstrilerde çeşitliliğin neden önemli olduğunu vurgular ve buna yönelik istatistiksel raporlar sunmaktadır. Bireyler için kültürel eğitim ve sanat becerilerinin toplumlar için önemini ele alan analizler yapar. Sanat eğitiminin genel eğitimdeki rolünü ele alan bazı istatistiksel veriler sunması açısından önemlidir. Son dönemlerde sıkça rastlanılan bir konu olan kültürel endüstrilerde dijitalleşme olgusu, kültürel endüstrilerin dijitalleşmesinin ekonomik ve toplumsal sonuçlarını araştırarak bazı karşılaştırmalar yapar. Özellikle dijital teknolojilerin kültürel endüstrilere olan etkilerini ele alır (OECD, 2023). Sonuç olarak OECD'nin kültürel faaliyetleri, kültürel endüstrilerin ekonomik katkısını, kültürel çeşitliliğin önemini ve kültürel politikaların etkinliğini temel alır. Bu çalışmalar, kültürün ekonomik ve toplumsal kalkınmada oynadığı rolü anlamaya yardımcı olmaktadır.

Greenpeace

Greenpeace, uluslararası bir çevre kuruluşudur. Greenpeace 1971 yılında Kanadalı küçük bir grup tarafından oluşturuldu. Greenpeace, uluslararası anlaşmalara lobi etkinlikleriyle ağırlığını koyan, taslaklar öneren ve kabul ettirebilen az sayıda sivil toplum kuruluşundan biridir. Dünyada 55 ülkede toplam 27 bağımsız ulusal ya da bölgesel ofisi ile faaliyet göstermektedir. Aynı zamanda çevre konusunda mücadele veren yerel hareketlerle de yakın çalışmaktadır (Greenpeace, 2023).

Eğitim Politikası

Greenpeace, çevre koruma ve sürdürülebilirlik konularında bilinçlendirmeyi ve eğitimi teşvik etmeye odaklanan bir çevre örgütüdür. Greenpeace'in eğitim faaliyetleri içerisinde, toplumun çevresel sorunları hakkında daha fazla bilgi edinmesini, harekete geçmesini ve çevreyi korumak için duyarlılığını artırmasını amaçlamaktadır. Greenpeace eğitim faaliyetleri konusunda neler

yapmaktadır? Öncelikli olarak eğitim materyalleri hazırlamaktadır. Özellikle Greenpeace, eğitimciler, öğrenciler ve halk için çeşitli eğitim materyalleri ve kaynaklar sunmaktadır. Bu materyaller, çevre sorunları, iklim değişikliği, denizi koruma ve ormanlar gibi konular hakkında bilgiler içermektedir (Greenpeace, 2023). Eğitimle ilgili yapmış olduğu faaliyetlerden biri de çevre eğitimi programlarıdır. Greenpeace, okullar ve topluluklar için çevre eğitimi programları düzenler. Bu programlar, öğrencilere ve yetişkinlere çevresel sorunlar hakkında bilgiler verir ve bu çevresel sorunlara yönelik çözüm yollarını tartışır. Son dönemlerde popüler olan kampanya ve aktivizm eğitimi ile ilgili faaliyetler yürütür. Greenpeace, aktivistlerin ve çevre savunucularının eğitimini desteklemektedir. Kampanya stratejileri, barışçıl protestolar ve aktivist becerileri gibi konularda eğitimler düzenler. Greenpeace, çevre eğitimine yönelik seminerler, konferanslar ve çevre etkinlikleri düzenlemektedir. Bu etkinlikler, çevre sorunlarına dikkat çekmeyi ve bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır (Greenpeace, 2023). Ayrıca bu konuyla ilgili olarak çevresel sorunları araştırmayı ve bu bilgileri halka sunmayı hedeflemektedir. Böylece Greenpeace, çevresel sorunları bilimsel temelde de tartışmaktadır. Son zamanlarda gençlere yönelik faaliyetlerini artıran Greenpeace, genç nesilleri çevresel sorunlara duyarlılığını artırmak için gençlik programları düzenlemektedir. Gençlik kampları ve öğrenci organizasyonları gibi girişimlerde bulunmaları, bireylerin çevre eğitimine yönelik bilinç kazanmalarına katkı sağlayabilir. Ayrıca Greenpeace, çevre sorunları ve çözüm önerileri hakkında kamuoyunu bilgilendiren raporlar ve bilgilendirici içerikler de sunmaktadır. Greenpeace'in eğitimle ilgili görüş ve düşüncelerinden anlaşıldığı üzere daha çok çevre koruma konularında toplumsal bilinç ve hareketlenmenin artırılmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu eğitimler, çevresel bilinçlendirme ve aktivizmin önemli bir parçasıdır ve çevre koruma çabalarını desteklediği görülmektedir (Greenpeace, 2023).

Kültürel Politikası

Greenpeace, özellikle çevre koruma ve sürdürülebilirlik konularına yoğunlaşsa da, kültürel faaliyetlere de katkıda bulunmaktadır. Bu kültürel faaliyetler içerisinde, insanların sanat, müzik, edebiyat ve diğer kültürel ifade biçimleri aracılığıyla çevre sorunlarına dikkat çekmelerine ve çevreyi koruma bilincini artırmalarına yardımcı olmaktadır (Greenpeace, 2023). Greenpeace'in kültürel faaliyetleri içerisinde, çevre temelli sanatsal ifadeler ile ilgili kültürel faaliyetler yer almaktadır. Örneğin Greenpeace, sanatın ve sanatçıların çevre sorunlarına dikkat çekmek için resim, heykel, fotoğrafçılık, grafik tasarım ve diğer sanat disiplinlerinde çalışan sanatçıları desteklemektedir. Özellikle konserler, müzik festivalleri ve diğer müzik etkinlikleri, çevre konularına dikkat çekmek ve çevresel bilinci artırmak için kullanılabilir. Greenpeace, bu müzik etkinliklerinde çevre temalı bilinçlendirme faaliyetleri düzenlemektedir (Greenpeace, 2023).

Greenpeace, kültürel faaliyetlerini çevre eğitimi kapsamında gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda yazarları ve iletişim profesyonellerini, çevre sorunlarını konu alan kitapları, makaleleri, blog yazıları ve medya içeriklerini üretenleri desteklemektedir. Böylece çevre sorunlarını ele alan kültürel ürünlerin yaratılmasına katkı sağlar. Bir diğer kültürel etkinliklerinden biri de çevre temalı film gösterimleri, sergiler, tiyatro oyunları ve çevre konulu paneller gibi etkinlikler düzenleyerek bireylerin çevresel farkındalıklarını artırmayı hedefler niteliktedir. Greenpeace, doğal ve kültürel mirası korumaya yönelik çalışmalara katkıda bulunur. Özellikle çevre ve kültürün bir arada korunması gereken alanlarda bu tür projeleri desteklediği görülmektedir. Özellikle çocuklara ve gençlere çevre bilinci kazandırmak amacıyla okullarda ve toplum merkezlerinde kültürel eğitim programları düzenlemektedir. Hatta Greenpeace, bu toplumsal ve çevresel eğitim programlarında, çevre sorunlarına odaklanan hikâyelerin ve toplumsal anlatının oluşturulmasına katkıda bulunur. Bu tür anlatılar, çevre konularına dikkat çekmek ve değişim yaratmak için kullanılır. Bu açıklamalar genel olarak değerlendirildiğinde, Greenpeace'in kültürel faaliyetleri, çevresel sorunlara dikkat çekmeyi ve toplumun çevresel bilincini artırmayı amaçlar. Kültürel ifade biçimleri, bu amaçla güçlü bir araç olabilir. Ayrıca kültürel mirasın ve

çevresel değerlerin korunması ve desteklenmesinin önemli olduğu ifade edilmiştir (Greenpeace, 2023).

Dünya Bankası (World Bank)

Dünya Bankası (World Bank), 1944 yılında Bretton Woods Konferansı'nda kurulmuştur. Merkezi Washington, DC, ABD'de bulunmaktadır. Dünya Bankası, dünya genelinde yoksulluğu azaltmak, kalkınmayı teşvik etmek, altyapı projelerini desteklemek ve geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak amacıyla kurulmuştur. Dünya Bankası, 189 üye ülkeden oluşmaktadır (2022 itibarıyla). Üyeler, sermaye katkılarına göre temsil edilir ve en büyük paya sahip ülkeler, daha etkin bir şekilde karar alırlar. Dünya Bankası, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ve Uluslararası Yeniden İnşa ve Kalkınma Bankası (IDA) olmak üzere iki ana parçadan oluşur. Dünya Bankası'nın öncelikli konuları arasında yoksulluğun azaltılması, sürdürülebilir kalkınma, altyapı iyileştirmeleri, eğitim, sağlık ve iklim değişikliği gibi küresel zorluklara çözüm bulma yer almaktadır. Dünya Bankası, uluslararası kalkınma alanında önemli bir oyuncu olarak faaliyet gösterir ve geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik ve sosyal kalkınmalarına destek olmayı amaçlar (WB, 2023).

Eğitim Politikası

DB, eğitim sektöründe dünya genelinde eğitim kalitesini artırmayı, eğitim erişimini genişletmeyi ve eğitim sistemlerini güçlendirmeyi amaçlayan çeşitli faaliyetler yürütmektedir. DB'ye göre eğitim bir insan hakkıdır, kalkınmanın güçlü bir itici gücüdür ve yoksulluğun azaltılması, sağlığın, toplumsal cinsiyet eşitliğinin, barışın ve istikrarın iyileştirilmesi için en güçlü araçlarından biridir. Gelir açısından büyük, tutarlı getiriler sağlar ve eşitliği ve katılımı sağlamanın en önemli faktörü olduğu ifade edilmiştir (World Bank, 2023).

DB ve UNESCO'nun istatistik enstitüsü tarafından oluşturulan ve 2019'da başlatılan "Öğrenme güçlüğü göstergesi" isimli faaliyet türü eğitimle ilgili analizler yapar. DB'nin küresel eğitim stratejisi, öğrenmenin herkes için, her yerde gerçekleşmesini sağlamaya odaklanmıştır. Vizyonu, kaliteli bir eğitime ve yaşam boyu öğrenmeye erişimle herkesin potansiyelinin tamamına ulaşmasını sağlamaktır. DB, tüm ülkelerin, çocuklarını ve gençlerini vatandaş olarak başarılı olmaya hazırladığı ve ülkelerinin kalkınmasına katkıda bulunacak araçlara sahip olduğu bir dünya hayal ettiklerini belirtmiştir. DB 2030 yılına kadar eğitim hedefini şöyle belirlemiştir: öğrenme güçlüğü çeken çocukları en aza indirmek, bunun içinde ülkelerin okuryazarlık, aritmetik ve sosyo-duygusal beceriler gibi diğer tüm öğrenmelerin yapı taşları olan temel becerileri geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Erken çocukluktan yükseköğrenime ve ötesine kadar, çocukların ve gençlerin okulda, iş piyasasında ve yaşamları boyunca başarılı olmaları için ihtiyaç duydukları becerileri edinmelerine yardımcı olmayı hedeflemektedir (World Bank, 2023).

DB, IBRD, IDA ve alıcı tarafından yürütülen güven fonları da dâhil olmak üzere 94 ülkede yaklaşık 24 milyar dolarlık portföyüyle geliştirmekte olan ülkelerde eğitime yönelik en büyük dış finansman kaynağıdır. Erken çocukluk eğitimine yapılan yatırım önemli ölçüde arttırdı ve şu anda portföyünün %14'ünü oluşturmaktadır. Portföyünün yaklaşık %25'i FCV katkılarıdır. Ayrıca 2002'den bu yana GPE portföyünün %69'unu (5,5 milyar dolar) ülke düzeyinde yöneterek, Küresel Eğitim Ortaklığı'nın (GPE) düşük gelirli ülkelere yönelik hibelerinin en büyük uygulayıcı kurumu olduğunu belirtmiştir (World Bank, 2023). Son dönemlerde "Eğitime stratejik yaklaşım" isimli çalışmalar yürüten DB, okul öncesi eğitimden ilköğretime, ortaöğretime ve sonrasında üniversite ve diğer yükseköğretime kadar eğitim hizmetlerinin uyumlu ve tutarlı olmasını hedeflemektedir. Böylece yaşam döngüsü boyunca öğrenmeyi sağlamak için eğitim sistemine bütünlük bir yaklaşımla ele almaktadır. DB, kanıta dayalı karar almayı kolaylaştırmak amacıyla ülkelerin ölçüm sistemlerini etkili bir şekilde oluşturmalarına ve güçlendirmelerine yardımcı olacak girişimleri desteklemektedir. Bununla ilgili çalışma örnekleri şöyledir: Küresel Eğitim Politikası Kontrol Paneli (GEPD), kanıtların öğrenmeyi

teşvik etmede etkili olduğunu öne sürdüğü şeyler ile her sistemde pratikte olup bitenler arasındaki boşlukları vurgular; hükümetlerin, boşlukları kapatmak için harekete geçerken ilerlemeyi izlemelerine olanak tanımaktadır. Örneğin GEPD, Peru, Ruanda, Ürdün, Etiyopya, Madagaskar, Mozambik, İslamabad, Hayber Pakhtunkhwa, Sierra Leone, Nijer, Gabon, Ürdün ve Çad olmak üzere 13 bölgenin eğitim sisteminde uygulandı. DB'nin bir diğer eğitim faaliyeti olan "Öğrenme Değerlendirme Platformudur (LEAP)" daha iyi öğrenme için daha iyi değerlendirme gerçekleştirmek adına, çalışanlara yardımcı olacak bilgi, kapasite geliştirme araçları, politika diyalogu desteği sağlamaktadır (World Bank, 2023). DB, öğretmenlerin eğitimini ve profesyonel gelişimini destekler. Öğretmen yeteneklerinin artırılması, öğrenci başarısını olumlu yönde etkileyebileceği belirtilmiş ve eğitimde teknoloji kullanımının artırılmasını desteklemektedir. Bu açıklamalardan anlaşıldığı üzere DB, eğitim faaliyetleri yoluyla dünya genelinde eğitim sisteminin güçlendirilmesine ve eğitim fırsatlarının genişletilmesine katkıda bulunmayı amaçlar. Bu durum özellikle düşük ve orta gelirli ülkelerde eğitim kalitesini artırmak ve eğitim erişimini genişletmek hedefini taşımaktadır (World Bank, 2023).

Kültürel Politikası

DB, kültürel faaliyetlere odaklanan bir kuruluş değildir, çünkü öncelikli olarak ekonomik kalkınma ve yoksulluğun azaltılması gibi konulara odaklanır. Ancak DB'ye göre kültür ve kültürel miras, bir toplumun sosyal ve ekonomik kalkınmasıyla sıkı bir şekilde ilişkili olduğu ifade edilmiştir (World Bank, 2023). Bu nedenle DB, kültürün ekonomik ve toplumsal kalkınma süreçlerine olan etkisini anlamaya yönelik bazı çalışmalar ve projeleri desteklemiştir. DB'nin kültürel bağlamda yürüttüğü faaliyetlerden biri de kültürel mirasın korunmasıdır. DB, özellikle tarihi bölgelerin restorasyonu ve korunması için finansal destek sağlamaktadır. DB, kültürel endüstrilerin gelişmesini teşvik eden projeleri destekleyebilir. DB, kültürel çeşitliliği teşvik eden ve kültürel eğitimi destekleyen projeleri finanse etmektedir. Bu tür projeler, kültürel farklılıkları anlamayı ve kültürler arası anlayışı artırmayı hedeflemektedir. DB, yoksulluğu azaltmak için kültürel iletişim ve diyalogu sürdürmenin önemli olduğunu ifade etmiştir. Kültürel diyalog ve kültürel anlayışın artırılması ve farklı kültürler arasında iletişimin teşvik edilmesi kültürel çeşitlilik açısından yararlı bir gelişme olarak görülebilir (World Bank, 2023). DB'nin kültürel faaliyetleri, kültürün ekonomik ve toplumsal gelişme ile nasıl bir araya geldiğini anlamak ve bu alandaki projelere destek sağlamak amacını taşımaktadır. DB, kültürel mirasın korunması, kültürel çeşitliliğin teşvik edilmesi ve kültürel endüstrilerin gelişimi gibi konuları hakkında açıklamalar yapması dikkat çekicidir.

Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN)

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği veya ASEAN, 8 Ağustos 1967'de Bangkok, Tayland'da ASEAN Deklarasyonu'nun (Bangkok Deklarasyonu) adıyla kurucuları olan Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından imzalanmasıyla kuruldu. Brunei Sultanlığı, 7 Ocak 1984'te ASEAN'a katıldı, ardından 28 Temmuz 1995'te Vietnam, 23 Temmuz 1997'de Lao PDR ve Myanmar ve 30 Nisan 1999'da Kamboçya katıldı ve bugün ASEAN, on üye devletli uluslararası bir kuruluştur (ASEAN, 2023).

Eğitim Politikası

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), eğitim alanında işbirliği yapmayı ve bölgedeki eğitim sistemlerini geliştirmeyi amaçlayan bazı faaliyetler yürüten bir bölgesel örgüttür. ASEAN, üye ülkeler arasında eğitim alanında veri paylaşımı, politika geliştirme, programlar ve projeler yoluyla işbirliği yapar. ASEAN'ın eğitimle ilgili başlıca faaliyetleri içerisinde, ASEAN "Eğitim Çalışma Grubu (ASEG)" eğitimle ilgili politika ve işbirliği konularını koordine etmek ve üye ülkeler arasında işbirliğini teşvik etmek amacıyla kurulmuştur. Bu grup, eğitim politikalarını paylaşmayı, iyi uygulamaları yaymayı ve eğitim kalitesini artırmayı hedeflemektedir (ASEAN, 2023). ASEAN, yükseköğrenim ve mesleki eğitim alanlarında iş

birliği yapar. Üniversiteler arası değişim programlarını teşvik eder ve yükseköğretimde kalite standartlarını artırmayı amaçlar. Son zamanlarda, üye ülkelerin eğitim politikalarını ve reformlarını desteklemektedir. Eğitim sistemlerinin geliştirilmesi ve verimliliğin artırılması konularında iş birliği süreçlerini yürütmektedir. ASEAN, öğrenci değişim programlarına destek sağlar ve bölge içinde öğrenci hareketliliğini teşvik etmektedir. Özellikle farklı kültürleri ve eğitim sistemlerini anlamaya katkı sağlamaktadır. ASEAN, bilim ve teknoloji eğitimine yönelik bazı faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bölge genelinde bilim ve teknoloji alanlarında iş birliği yapmaktadır. ASEAN üye ülkelerde dijital teknolojilerin eğitimde kullanımını desteklemektedir. Ayrıca dijital eğitim programlarına katılımı sağlamaktadır (ASEAN, 2023). Genel olarak ASEAN bölgesel olarak faaliyet yürütse de uluslararası kuruluşlarla (BM, Dünya Bankası) etkin bir şekilde iş birliği yapmaktadır. Eğitim faaliyetleri, bölge genelinde eğitim kalitesini artırmayı, eğitim erişimini genişletmeyi ve üye ülkeler arasında iş birliğini teşvik etmeyi amaçlar. ASEAN, eğitim alanında üye ülkelerle iş birliğini gerçekleştirerek bölgenin sosyal ve ekonomik kalkınmasına katkıda bulunduğu söylenebilir.

Kültürel Politikası

ASEAN'a üye ülkeler, zengin kültürel çeşitliliği ve kültürel mirasa yönelik kutlama etkinlikleri düzenlemektedir. Ayrıca bu tarz etkinliklerin, kültür ve sanat sektörünün önemli bir itici gücü olması için desteklenmektedir. Kültür ve sanat alanında iş birliği, ekonomik büyümenin ve sürdürülebilir kalkınmanın motoru, sosyal uyum ve dönüşümün yapı taşı, bölgesel gurur kaynağı ve daha yakın dostluk ve anlayışın oluşması için bir araç olarak görülmektedir. Kültürel faaliyetleri içerisinde ASEAN kültür şehri ve ASEAN gösteri sanatları çalışmaları, kültürel vitrinler, somut ve somut olmayan mirasın korunması ve muhafaza edilmesi, yaratıcı ve kültürel endüstrinin (SMCE'ler) desteklenmesi ve tanıtılması, sanat sergileri, müze profesyonelleri için kapasite geliştirme, müzik, edebiyat, sahne sanatları, çağdaş sanatlar, yemek ve kültür festivalleri yer almaktadır (ASEAN, 2023).

Kültürel faaliyetler, ASEAN ülkeleri için çok önemlidir. Nitekim “Kültürel Miras Dijital Arşivi (ACHDA)” web sitesinin geliştirilmesi konusunda Japonya ile çalışmakta; ASEAN ve UNESCO iş birliği ile miras alanlarının sanal gerçekliği konusunda da Güney Kore dâhil olmak üzere, diyalog ortaklarıyla iş birliği içinde dijital çalışmalar gerçekleştirmektedir. Ayrıca Busan, ROK'daki “ASEAN Kültür Evi” önemli bir kültürel göstergedir. Bölgenin kültürel dinamizmini ve canlılığını daha iyi gerçekleştirmek amacıyla, dijital ve yaratıcı ekonominin bölgesel gelişimini desteklemek amacıyla küçük ve orta ölçekli kültürel işletmeleri (SMCE'ler) teşvik etme ve geliştirme çabalarına devam edildiği ifade edilmiştir (ASEAN, 2023).

ASEAN, kültürel faaliyetlerini daha iyi gerçekleştirmek için “Kültür ve Sanat 2016-2025 Stratejik Planı” devreye koymuştur. Bu planın en önemli özelliği şudur: ASEAN bölgesinin tarihine, kültürüne, sanatına, geleneklerine ve değerlerine olan takdiri artırmak için ASEAN zihniyetini ve kimliğini derinleştirmek; kültürlerarası anlayışı geliştirmek için ASEAN'ın kültürel çeşitliliğini teşvik etmek; kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma için kültürden yararlanmak; yaratıcılık, yenilikçilik ve geçim kaynağı yaratma için kültürün kullanımından yararlanmak; kültür ve miras yönetiminde yeteneklerin artırılması için bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi gibi bazı temel hedefler ortaya konulmuştur (ASEAN, 2023). Bu bağlamda ASEAN'ın kültürel faaliyetleri, bölgenin çeşitli kültürel miraslarını koruma ve kutlama amacını taşır. Bu tür faaliyetler, bölge ülkeleri arasında kültürler arası etkileşimi artırabilir ve bölgeye özgü kültürel değerleri koruma çabalarını destekleyebilir.

İslam İşbirliği Teşkilatı (Organizations of Islamic Cooperation)

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), dört kıtaya yayılmış 57 devletin üyeliğiyle Birleşmiş Milletler'den sonra ikinci büyük kuruluştur. Örgüt, Müslüman dünyasının kolektif sesidir. Dünyanın çeşitli insanları arasında uluslararası barışı ve uyumu teşvik etme ruhuyla Müslüman dünyasının çıkarlarını korumaya ve kollamaya çalışır. Örgüt, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın

kundaklanmasının ardından 25 Eylül 1969 tarihinde Fas Krallığı'nın Rabat kentinde gerçekleşen tarihi zirve kararıyla kuruldu (OIC, 2023).

Eğitim Politikası

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), dünya üzerinde olumlu bir etki yaratmak için tüm toplumlara fayda sağlayan, sürdürülebilir ve eşitlikçi bir dünya inşa etmek için eğitimin şart olduğunu açıklamıştır. İİT'de eğitim faaliyetlerinin ana amacı, toplumların yerel kültürlerini dikkate alan, insan haklarını güvence altına alan, gelecek nesillerin beceri, yeterlilik ve kabiliyetlerini destekleyen, herkes için adalet, eşitlik ve herkes için eğitim sloganıyla daha iyi bir gelecek inşa edilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu teşkilatın temel hedefleri arasında, erken çocukluk eğitiminden yetişkin öğrenimine ve okuryazarlığa kadar çok çeşitli eğitim konularını kapsamaktadır. Ayrıca teknoloji ve yapay zekâ uygulamalarındaki hızlı gelişmelerden yararlanarak her yaşta insana eğitim olanağı sağlamak ve dünya çapında eğitim sistemlerinin gelişimine destek olmak için faaliyet yürütmektedir. Ayrıca temel hedeflerinden başka biri de herkesin kaliteli eğitime erişimini sağlamaktır. Ayrıca çevrim içi kurslar ve mobil öğrenme gibi yeni öğrenme fırsatlarının yaratılmasını da desteklemekte ve eğitimi geliştirmek amacıyla teknolojinin kullanımını teşvik etmektedir (OIC, 2023).

İİT, İslam dünyasında eğitimin gelişmesi için strateji ve politikalar belirlemiş ve bunları belli amaç ve hedeflere göre gerçekleştirmeye çalışmaktadır. İİT, üye ülkeler arasında eğitim alanında işbirliği yapmayı ve eğitim kalitesini artırmayı amaçlayan bazı faaliyetler yürütmektedir. İİT, eğitim sektöründe işbirliği yaparak üye ülkelerin eğitim sistemlerini geliştirmeyi, eğitim erişimini genişletmeyi ve öğrencilerin başarısını artırmayı hedeflemektedir. Bu faaliyetler, özellikle düşük gelirli ülkelerde eğitim erişimini ve kalitesini artırmayı amaçlamaktadır.

Kültürel Politikası

İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), kültürel faaliyetlere odaklanan ve kültürel işbirliğini teşvik eden bazı girişimlerde bulunmaktadır. İİT, üye ülkeler arasında kültürel etkileşimi artırmayı, İslam kültürünü korumayı ve yaymayı amaçlar. İİT'in önemli bir kurumu olan ve merkezi İstanbul'da bulunan "İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA)", İslam tarihi, kültürü, medeniyeti ve sanatı alanlarında çalışan ilim insanları, araştırmacılar, sanatkarlar, kurum ve kuruluşlar için bir odak noktası ve buluşma zemini oluşturmaktadır; İslam kültür ve medeniyeti hakkındaki önyargıları bertaraf etmek, bunların doğru bir imajını yansıtmak, dünya medeniyeti içindeki rollerini ve yerlerini anlatmak ve Müslüman ülkelerle diğer toplumlar arasında karşılıklı anlayışı ve diyalogu geliştirmek için gayret sarf etmektedir (ISESCO, 2017; OIC, 2023).

İslam dünyasında eğitimin gelişmesi için strateji ve politikalar merkezi olmakla birlikte aynı zamanda kuruluşun amaç ve hedeflerini destekleyen program ve girişimlerin tasarlanması ve uygulanmasından sorumludur. Özellikle temel faaliyet alanları içerisinde, kültürel miras alanlarının korunmasından kültürel endüstrilerin ve yaratıcı ekonomilerin desteklenmesine kadar çok çeşitli kültürel konularını kapsamaktadır. Kültür ile kuruluş çalışmalarının tüm yönlerinin birbiriyle bütünleşmesini sağlamak için diğer bölümler ve üye devletlerle de yakın işbirliği çalışmaları yürütülmektedir. Son zamanlarda kültürel ifadelerin erişimini ve etkisini artırmak için dijital teknolojilerin kullanımını teşvik etmekte, kültürel ve yaratıcı endüstriler için yeni iş modellerinin geliştirilmesini desteklemektedir. Kültür yoluyla dünya üzerinde olumlu bir etki yaratmaya ve kültürlerarası diyalogu ve karşılıklı anlayışı geliştirme aracı olarak kültürün rolünü desteklemeye kararlı olduklarını belirtmişlerdir. Bunun için kültürel faaliyetleri desteklemek ve geliştirmek için "Amiral Gemisi Projesi" hayata geçirilmiştir (OIC, 2023). Bu bağlamda bu kültürel faaliyetler, İslam dünyasının zengin kültürel mirasını koruma ve geliştirme amacı taşıdığı söylenebilir. Bu tür faaliyetler, üye ülkeler arasında kültürler arası etkileşimi artırabilir ve İslam kültürünün korunmasına ve yayılmasına katkıda bulunabilir.

Afrika Birliği (African Union–AU)

Afrika Birliği (AU), Afrika Kıtası ülkelerini oluşturan 55 üye devletten oluşan kıtasal bir organdır. Resmi olarak 2002 yılında Güney Afrika'nın Durban kentinde Afrika Birliği Örgütü'nün (OAU, 1963-1999) devamı olarak kuruldu. Afrika Birliği, kendi vatandaşları tarafından yönetilen ve küresel arenada dinamik bir gücü temsil eden bütünleşmiş, müreffeh ve barışçıl bir Afrika vizyonuyla yönetilmektedir (African Union, 2023).

Eğitim Politikası

Afrika Birliği (African Union-AU), kıta genelinde eğitim alanında işbirliği yapmayı ve eğitim kalitesini artırmayı amaçlayan birçok faaliyet yürütmektedir. Afrika Birliği, eğitim sektöründe işbirliği yaparak Afrika'daki eğitim sistemlerini geliştirmeyi, eğitime erişimi genişletmeyi ve öğrencilerin başarısını artırmayı hedeflemektedir. Afrika Birliği'nin eğitimle ilgili en önemli faaliyetlerinden birisi, üye ülkelerin eğitim politikalarını geliştirmelerine destek sağlamasıdır. Eğitim sistemlerinin daha etkili ve sürdürülebilir hale getirilmesini amaçlar. Afrika Birliği, son dönemlerde eğitim alanındaki projeleri destekleyerek finanse etmektedir. Bu projeler, okulların inşası, öğretmen eğitimi, öğrenci bursları ve eğitim materyallerinin sağlanmasını içermektedir. Ayrıca eğitim kalitesi ve standartları artırmak amacıyla faaliyetler yürütür (AU, 2023).

Afrika Birliği, gündem 2063 doğrultusunda eğitim ile ilgili faaliyet ve politikaları aşağıdaki stratejilerle yönetilmektedir: On yıllık "Kıtasal Eğitim Stratejisi" (CESA), "Afrika Birliği Gündemi 2063'te önemlidir. Ayrıca küresel eğitim 2030 programı ile uyumludur ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin 4. hedefine ulaşılmasına katkıda bulunur. CESA 16-25, Afrika'nın temel değerlerini beslemek ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için gereken bilgi, yeterlilik, beceri, araştırma, yenilik ve yaratıcılığı karşılamak amacıyla dönüştürücü eğitim ve öğretim sistemlerine yönelik bir paradigma değişikliği çağrısında bulunmaktadır. TVET [Teknik ve Mesleki Eğitim ve Öğretim] kıtasal stratejisi, ekonomik kalkınmayı, ulusal zenginliğin yaratılmasını desteklemek ve gençlik girişimciliği, yenilikçilik ve istihdam yoluyla yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunmak amacıyla eğitim ve teknik ve mesleki eğitimin zorluklarını ele alan ulusal politika ve stratejilerin tasarlanması ve geliştirilmesi için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır (AU, 2023).

Afrika Birliği, öğrenci değişim programlarını destekleyerek Afrikalı öğrencilerin değişim programlarına katılımlarını desteklemekte ve öğrencilerin farklı ülkelerde eğitim almalarını kolaylaştırıcı politikalar yürütmektedir. Bu tür programlar, kültürler arası farkındalık ve iş birliğini artırmayı hedeflemektedir. Son zamanlarda Afrika Birliği, kız çocuklarının eğitime özel önem vermektedir ve kız çocuklarının okula devam etmeleri için politikalar geliştirmektedir. Bununla cinsiyet eşitliğini amaçlamaktadır. Ayrıca meslek eğitim programlarını düzenleyerek meslek eğitiminin gelişimini desteklemektedir. Meslek edinme fırsatlarını artırarak işgücü piyasasında çeşitli becerilere sahip işgücünün yetiştirilmesini amaçlamaktadır (AU, 2023). Sonuç itibarıyla Afrika Birliği'nin eğitim faaliyetleri, kıta genelinde eğitim kalitesini artırmayı, eğitim erişimini genişletmeyi ve üye ülkeler arasında işbirliğini teşvik etmeyi amaçlar. Bu faaliyetler, özellikle düşük gelirli ülkelerde eğitime erişimi ve kaliteyi artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca Afrika Birliği genelinde sürdürülebilir bir okul sisteminin benimsenmesi amaçlanmıştır.

Kültürel Politikası

Afrika Birliği, 2063 Gündemi'nin öncü projelerinde, Afrika'nın ekonomik büyümesini ve kalkınmasını hızlandırmakla kalmayıp aynı zamanda ortak kimliğini güçlendiren tarihî ve kültürel günleri kutlamayı da içeren temel programlara ve girişimlere odaklanmaktadır. Afrika Birliği (African Union-AU), kültürel faaliyetlere de odaklanan ve kültürel işbirliğini teşvik eden birçok girişimde bulunur. Afrika'daki çeşitli kültürel mirası koruma, kültürler arası anlayışı artırmak ve kültürel etkinlikleri teşvik ederek kültürel mirasın gelişmesine katkı sağlamaktadır

(AU, 2023). Afrika Birliği'nin kültürel faaliyet ve politikaları içerisinde, sanat ve kültürel etkinlikler yer almaktadır. Afrika'da sanat sergileri, konserler, festivaller, tiyatro gösterileri ve diğer kültürel etkinlikler bulunmaktadır. Bu tür etkinlikler, Afrika'nın zengin kültürel mirasını anımsamayı ve kültürel anlayışı artırmayı amaçlamaktadır. Afrika'nın kültürel mirasını korumak ve Afrika'daki tarihi ve kültürel mirasların korunmasını desteklemek için UNESCO Dünya Mirası alanları gibi önemli kültürel alanların korunmasına yardımcı olmaktadır. Afrika Birliği, kültürel çeşitliliği önemseyen ve kültürler arası anlayışı artıran projeleri finanse etmektedir. Bu tür projeler, farklı kültürleri anmayı ve kültürler arası iletişimi artırmayı hedeflemektedir. Son dönemlerde Afrika kıtasında kültürel gelişmeleri canlandırmak adına, ülkeler arasında kültürel miras yarışmaları ve ödüller gibi faaliyetler düzenlenmektedir. Ayrıca bunun sonucunda, kültürel mirasa katkıda bulunan kişilere ve projelere ödüller verilmektedir. Bununla kültürel mirasa olan bağlılığı ve ilgiyi artırmayı amaçlamaktadır. Afrika Birliği'nin kültürel faaliyetleri genel itibarıyla değerlendirildiğinde, Afrika'nın çeşitli kültürel miraslarını koruma ve kutlama amacını taşımaktadır. Bu tür faaliyetler, üye ülkeler arasında kültürler arası anlayışı artırabilir ve Afrika kültürünün korunmasına ve yayılmasına katkıda bulunabilir (AU, 2023).

Türk Devletleri Teşkilatı

Türk Devletleri Teşkilatı (eski adıyla Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi-Türk Konseyi), Türk devletleri arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacı ile uluslararası bir örgüt olarak 2009 yılında kurulmuştur. Teşkilatın kurucu üyeleri Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'dir. Ekim 2019'da Bakü'de gerçekleştirilen 7. zirve sırasında Özbekistan Teşkilata tam üye olarak katılmıştır. Macaristan ise Eylül 2018'de Kırgızistan'ın Cholpon-Ata şehrinde düzenlenen 6. zirve sırasında gözlemci statüsü kazanmıştır. Türkmenistan Kasım 2021'de İstanbul'da düzenlenen 8. zirvede katılmış ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Semerkant'ta düzenlenen 9. zirve sırasında gözlemci statüsü kazanmıştır (Türk Devletleri Teşkilatı, [TDT], 2023).

Temel belgeleri olan 3 Ekim 2009 tarihli Nahçıvan Antlaşması ve 16 Eylül 2010 tarihli İstanbul Bildirisi'ne göre, teşkilata üye ülkeler, BM antlaşması'nın amaçları ve ilkelerinin yanı sıra uluslararası hukukun diğer evrensel olarak tanınan ilkelerini benimsemiştir. Barış ve güvenliğin korunması ile iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin uluslararası normlar, Türk Konseyi çatısı altında yürütülecek işbirliğinin zeminini oluşturmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı, 1992 yılından beri toplanan, "Türkçe konuşan devletler devlet başkanları zirveleri" sonucunda ortaya çıkan ortak siyasi irade üzerine kurulmuştur. Bu zamana kadar 10. zirve gerçekleşmiş olup, bunlardan İstanbul'da düzenlenen 16 Eylül 2010 tarihli son zirvede teşkilatın o zamanki adıyla Türk Konseyi'nin kuruluşu resmen ilan edilmiş, öncelikleri ve yol haritası ortaya konulmuştur. Teşkilatın daimi bir yapı olarak kurulmasıyla birlikte yapılan zirveler, Türk devletleri zirveleri olarak yeniden adlandırılmıştır (TDT, 2023).

Eğitim Politikası

Türk devletleri arasındaki ortak kültür, dil ve tarih birliği, Türk Devletleri Teşkilatı'nda tecessüm eden işbirliğinin soy ayağını oluşturmaktadır. Bu hususiyet TDT'yi diğer bölgesel işbirliği mekanizmalarından farklı kılmaktadır. Teşkilatın ikinci zirvesi'nin "Eğitim, bilim ve kültürel işbirliği" konusuna hasredilmiş olması bu durumun somut bir göstergesidir (TDT, 2023). TDT'e Türk dili konuşan ülkeler arasında kültürel ve eğitim işbirliğini desteklemeyi ve Türk kültürünün korunmasını ve yayılmasını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu faaliyetler, Türk dili konuşan ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirmekte ve kültürel etkileşimi artırmaktadır. TDT Eğitim Bakanları toplantısı, dönemsel gelişmeler temel alınarak eğitimle ilgili çalışma hedefleri ortaya koymaktadır. "Eğitim, bilim ve kültür işbirliği" başlığı altında Eğitim Bakanları Konseyi ve Türk Akademisi ile ilgili faaliyetler yürütülmüştür.

Türk-Keneşi tarafından bir ortak eğitim televizyonu kurulmasına ilişkin toplantıyı 17 Şubat 2014 tarihinde İstanbul'da Türk Keneşi Sekreteryasında düzenlenmiştir. Toplantıya, üye ülke ulusal kanal yöneticileri ile birlikte eğitim bakanlıkları ulusal temsilcileri iştirak etmiştir. Toplantıda ortak eğitim televizyon kanalı kurulmasına ilişkin hususların yanısıra, bu proje hayata geçirilinceye kadar mevcut imkânların kullanılması görüşülmüştür. Çizgi filmlerin çocuklar için ilgi çekici olması dikkate alınarak, Türk tarihindeki kahramanları içeren ve tanıtan çizgi filmlerin hazırlanması ve üye ülkelerin mevcut eğitim kanallarında yayınlanması kararlaştırılmıştır. Toplantıda ayrıca, Türk Keneşi üye ülkelerinde mevcut ulusal kanallarda eğitici programlar hazırlanması ve yayınlanmasının gerekliliğine de dikkat çekilmiştir (TDT, 2023).

Kültürel Politikası

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), Türk dili konuşan ülkeler arasında kültürel işbirliğini teşvik etmeyi amaçlayan bir uluslararası organizasyondur. Kültürel faaliyetler, TDT'nin öncelikli alanlarından biridir ve kültürel faaliyetleri arasında, Türk kültürünün çeşitliliğini ve zenginliğini kutlamayı amaçlayan sanat sergileri, konserler, festivaller, tiyatro gösterileri ve diğer kültürel etkinlikleri düzenlemektedirler. TDT, üye ülkeler arasında, üye ülkelerin tarihi ve kültürel miraslarının korunması için projeler yürütmektedir. Özellikle tarihi bölgelerin restorasyonu ve korunması için finansal destek sağlamayı hedeflemektedir. Kültürel diplomasiye önem veren teşkilat, kültürel etkileşimi artırarak üye ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamaktadır. TDT'nin kültürel mirasa katkıda bulunan kişilere ve projelere ödüller vermektedir. Bununla kültürel mirasa olan bağlılığı ve ilgiyi artırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Türk dili konuşan toplulukların kendi kültürel miraslarını daha iyi anlamalarına ve korumalarına katkı sağlayabilir (TDT, 2023).

23 Ağustos 2012'de TDT Bişkek Zirvesi'nde Uluslararası Türk Kültürü ve Mirası Vakfı kurulması kabul edildi. Vakfın amacı, ilgili proje ve programların desteklenmesi ve uygulanması yoluyla Türk dili konuşan halkların kültür ve mirasını korumak, incelemek ve tanıtmaktır. Vakıf, bu amaçları gerçekleştirmek için çeşitli uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaparak kültür, eğitim, bilim, insan hakları, turizm, bilgi ve iletişim alanlarında ve Türk halkları arasındaki diğer öncelikli alanlardaki faaliyetleri desteklemektedir. Ayrıca son dönemlerde, Uluslararası Türk Kültür ve Miras Vakfı tarafından düzenlenen "Şuşa günleri" programı, 08 - 09 Aralık 2022 tarihinde Türkiye'de Bursa şehrinde gerçekleştirilmiştir (Türk Kültür ve Miras Vakfı, 2023). Bu açıklamalardan anlaşıldığı gibi TDT kuruluşu/örgütü, kültürel faaliyetleri ile ilgili sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, Türk dili konuşan ülkeler arasında kültürel işbirliği ve kültürel mirasın korunması ve desteklenmesi amacını taşımaktadır. Bu tür faaliyetler, üye ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirebilir ve Türk kültürünün korunmasına ve yayılmasına katkıda bulunduğu ifade edilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

21. Yüzyılda ulusların birbiriyle etkileşimi, önceki yüzyıllara göre büyük oranda artmış bulunmaktadır. Uluslararası kuruluşlar, örgütler veya küresel örgütler ismiyle bilinen bu yapılar, işlevselliğini artırabilmek için önemli aktörler olarak görülmektedir. Özellikle bu küresel kuruluşların ilişki yapıları her ne kadar, askeri, siyasi, ekonomi ve ticari eksenliyse eğitim ve kültürel ilişkileri yansıtan konularda ön planda olmaya devam etmektedir. Bu çalışma küresel kuruluşların eğitim ve kültürel konulara yönelik faaliyetleri üzerine odaklıdır. Dolayısıyla ilgili küresel örgütlerin/kuruluşların eğitim ve kültürel konularla ilgili faaliyetleri çevrim içi sitelerinde yer alan bilgi ve dokümanlar alan uzmanlarını da danışılarak eğitim ve kültürel temalar başlığında betimleyici bir şekilde açıklamalar sunulmuş ve bunun sonucunda ilgili alana katkı sağlayıcı bazı öneriler sunulmuştur.

Günümüz dünyasında değişim kültürünün yeni temsili, küreselleşmedir. Bunun beraberinde getirdiği yeniliklerden biri de küresel eğitimin insanlar arasındaki ilişkilerde uyumu amaçlaması, sürekli öğrenmeyi, bilgiyi bilmeyi, bilgili olmayı, bilgiyi üretmeyi, bilgi ile yaşamayı sağlayan bir süreci temsil etmesidir (Dağlı, 2007). Küresel kuruluşlar, küresel eğitim paradigmasını kendi organizasyon hedef ve amaçlarına göre uyarlayarak bölgeselden küresele çevirmişlerdir. Küresel kuruluşlar/örgütler, uluslararası bilgi alışverişinin ivme kazanması, kültürel değerlerin birbiriyle etkileştirerek kültürleşme sürecini hızlandırması küresel değerlerin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Yurdabakan, 2002). Küresel kuruluşlar, eğitim, kültür, sosyal ve ekonomik alanda yapmış oldukları çalışmalar, insanların sorunlarını çözmeye yönelik eylemleri kapsamalıdır (Heyneman ve Lee, 2016). Aksi takdirde kültürel ve eğitim alanında gerçekleştirilmesi hedeflenen amaçların başarılı olması çok zor olabilir. Bu yüzden küresel kuruluşlar, son zamanlarda bölgesel çalışmalar dışında, uluslararası işbirliklerini artırmak ve sorunlara daha etkili çözümler bulmak amacıyla başka küresel kuruluşlarla ilişkiler kurmakta ve antlaşmalar gerçekleştirmektedirler. Böylece eğitim ve kültürel alandaki etkileşim bölgesel alandan çıkarak küresel bir alana dönüşmeye başladı. Bu yüzden küresel kuruluşların eğitim ve kültürel alandaki faaliyetlerine etki eden en önemli küresel konu, sürdürülebilir kalkınma olduğu söylenebilir.

Küresel kuruluşlar ve örgütler içerisinde, dünya çapında en etkili eğitim ve kültürel faaliyetleri yürüten kurumlar arasında BM'ye bağlı UNESCO ve UNICEF öne çıkmaktadır. Bunların yanı sıra Avrupa Birliği Komisyonu ve Dünya Bankası (WB) da önemli rol oynamaktadır. Eğitim ve kültür alanındaki gelişmeleri değerlendirmek ve raporlamak açısından ise OECD, kapsamlı göstergeler sunmasıyla öne çıkmaktadır. Küresel kuruluşlar veya örgütler olarak bilinen bu uluslararası kuruluşların, belli bir katılımcısı, amaç ve hedefi, çalışma alanı, karar alma mekanizması ve ekonomik kaynağı bulunmaktadır. Bu çalışmaya konu olan küresel kuruluşlar/örgütler içerisinde: BM (UNESCO, UNICEF), AB, TDT, İİT, ASEAN, WB, OECD, Greenpeace, Avrupa Konseyi (CE), Afrika Birliği (AU) isimli kuruluşlar/örgütlerin eğitim ve kültürel faaliyetlerine yönelik çalışmaları, genel itibarıyla birbirine yakın amaç ve hedefler içerdiği söylenebilir. Özellikle hemen hemen çoğunun eğitim ve kültürel faaliyetlerine etki eden faktörler içerisinde sürdürülebilir konuları, dijital teknolojiler, cinsiyet eşitliği, herkes için eğitim hakkı, demokratik hak ve özgürlükler, değerler eğitimi, beceriler, kültürel miras, kültürel çeşitlilik, kültürel işbirliği, kültürel etkinlikler gibi konuların birbirine benzer bileşenlere sahip olduğu görülmektedir. Aslında bu kuruluşların amiral gemisi olan BM ve ona bağlı kuruluşların çalışmaları, diğer küresel kuruluşların eğitim ve kültürel faaliyetlerine yön verdiği söylenebilir (BM, 2023). UNESCO, BM'ye bağlı olarak yürüttüğü eğitim ve kültürel programlar sayesinde dünya çapında önemli başarılar elde etmiş ve pek çok kuruluş için bir örnek olmuştur. Bu programlar, kültürel mirasın korunması, eğitime erişimin sağlanması ve kültürel çeşitliliğin desteklenmesi gibi alanlarda etkili çalışmaları içermektedir (Joyner ve Scott, 1986). Bir başka BM kuruluşu olan UNICEF, çocukların eğitimi, beslenmesi ve gelişimi ile ilgilenen ana kurum iken UNESCO ise eğitim ve kültür ile ilgili küresel politikaları koordine eden lider bir kurumdur (de Siquare, 2002).

Küresel kuruluşların politikalarına yapılan eleştirel yaklaşımlardan biri de UNESCO'nun eğitimde yerleşmeye yaklaşımı hak temelli olduğu ifade edilmiştir. Bu çerçevede UNESCO, eğitim ile ilişkili reformların planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi konusunda toplumun farklı kesimlerinin karar alma sürecine dâhil olmasını içeren sözde bir demokratik bir katılım sürecini teşvik etmektedir. Daha ötesi, UNESCO üye devletlerin yerel eğitimcileri, bürokratları ve topluluklarının kapasitesini güçlendirmeyi mümkün kılan bir girişimi uygulamaya koymuştur (Yolcu, 2020). Her ne kadar küresel kuruluşların politikalarının oluşmasında üye devletlerin ve küresel güçlü devletlerin çıkarları etki etse de dünya çapında eğitim ve kültürel gelişmelerle ilgili karar mercilerine yol göstermektedirler. Özellikle eğitim ve kültürel faaliyetlerine yönelik çalışmaları gerçekleştiren küresel kuruluşlar/örgütler çeşitli

ekonomik şirketler ve sivil toplum kuruluşlarıyla etkin bir şekilde iş birliğini devan ettirdiği bilinmektedir (Spring, 2015; UNESCO, 2020, UNICEF, 2020).

AB'nin eğitim faaliyetleri, Avrupa'daki eğitim sistemlerinin güçlendirilmesi, öğrencilerin ve öğretmenlerin uluslararası deneyim kazanmaları ve eğitimde kalitenin artırılmasını hedeflediği görülmektedir. AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu, bu alandaki politika oluşturucu ve uygulayıcı rolü ile ön planda olduğu söylenebilir (Yetişir, 2022). AB'nin araştırma ve inovasyon için temel finansman programı olan Horizon Europe'un (2021-2027) bir parçası olan Marie Skłodowska-Curie Actions (MSCA) programı, doktora eğitimi ve araştırmacıların doktora sonrası eğitimi için AB'nin en önemli finansman programlarından biri olduğu saptanmıştır (EU, 2023). Bir başka küresel kuruluş/örgüt olan Greenpeace, çevre koruma ve sürdürülebilirlik konularında bilinçlendirmeyi ve eğitimi teşvik etmeye odaklanan bir çevre örgütüdür. Özellikle eğitim ve kültürel konulardaki faaliyetlerini çevre temelli program ve uygulamalarla yürütmektedir (Greenpeace, 2023). OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) isimli küresel kuruluş/örgüt, eğitim konusunda bazı araştırmalar yapmak, analiz etmek, politika geliştirmek ve bilgi paylaşma faaliyeti yürüten uluslararası bir kuruluştur. OECD'nin eğitim faaliyetleri, üye ve ortak ülkelerin eğitim sistemlerini incelemeyi, karşılaştırmayı ve iyileştirmeyi amaçlamaktadır (OECD, 2023). İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) İslam dünyasında eğitimin gelişmesi için strateji ve politikalar merkezi ve aynı zamanda kuruluşun amaç ve hedeflerini destekleyen program ve girişimlerin tasarlanması ve uygulanmasından sorumludur. Özellikle temel faaliyet alanları içerisinde, kültürel miras alanlarının korunmasından kültürel endüstrilerin ve yaratıcı ekonomilerin desteklenmesine kadar çok çeşitli kültürel konuları kapsamaktadır (OIC, 2023). Bir başka küresel kuruluş/örgüt olan Afrika Birliği'nin eğitim faaliyetleri, kıta genelinde eğitim kalitesini artırmayı, eğitim erişimini genişletmeyi ve üye ülkeler arasında işbirliğini teşvik etmeyi amaçlar. Bu faaliyetler, özellikle düşük gelirli ülkelerde eğitime erişimi ve kaliteyi artırmayı hedeflemektedir (AU, 2023). Bir başka kuruluş olan Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) kuruluşu/örgütü, kültürel faaliyetleri ile ilgili sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde, Türk dili konuşan ülkeler arasında kültürel işbirliği ve kültürel mirasın korunması ve desteklenmesi amacını taşımaktadır. Bu tür faaliyetler, üye ülkeler arasındaki ilişkileri güçlendirebileceği ve Türk kültürünün korunmasını ve yayılmasını amaçladığı görülmektedir (TDT, 2023).

Küresel kuruluşlar/örgütlerin eğitim ve kültürel faaliyetlerle ilgili sonuçları genel olarak yorumlandığında eğitim politikaları, değişen toplumsal ihtiyaçlara ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamak için esnek ve sürekli bir şekilde güncellenmektedir. Bu organizasyonlar, dünya çapında sorunları ele almak ve ülkeler arası işbirliğini teşvik etmek amacıyla kurulmuşlardır. Bu kuruluşlar, üye ülkelerin çeşitli konularda işbirliği yapmalarına olanak tanır ve uluslararası sorunların çözülmesine yardımcı olur. Küresel kuruluşlar, uluslararası ilişkilerin ve iş birliğinin temel birer aktörüdür ve dünya çapındaki sorunların ele alınmasında önemli rol oynarlar. Nitekim uluslararası ilişkilere yönelik yapılan teorilerin birçoğunda devlet önemli bir aktör olmakla birlikte devletlerin bir araya gelerek oluşturduğu küresel kuruluşlarında devletlerarası ilişkilerin ve uluslararası sistemin analiz edilmesi, anlaşılması, geliştirilmesi açısından aktif rol oynayabileceği söylenebilir. Bu teoriler, uluslararası politika, güvenlik, eğitim, kültür, ekonomi, çevre, insan hakları gibi birçok konuyu ele alırken, devletler arası etkileşimlerin ve uluslararası sistemin dinamiklerini de açıklamaya çalışır. Özellikle küresel kuruluşlar/örgütlerin eğitim ve kültürel faaliyetleri, uluslararası ilişkiler kapsamında değerlendirildiğinde, ulus-devletlerin birbirleriyle yaşadıkları yerel, bölgesel ve küresel sorunların ve bu sorunlara karşı üretilecek çözümlerin ele alındığı bir disiplin olmanın yanı sıra kendi teorisini de kuran bir disiplin olmanın avantajlarını ve dezavantajlarını yaşamaktadır. Çeşitli pakt, uzlaşma, ittifaklar kadar çatışma, ayrışma ve kamplaşmalar hususunda da bir akademik disiplin olarak ulusal çıkarlarla akademik objektiflik arasında kimi zaman bir mücadele evresi yaşadığı belirtilmektedir. Bu durumda uluslararası kurumlar, devletlerin politikalarına etki ettiği gibi devlet-dışı aktörler, sivil

toplum kuruluşları, dernekler ve demokratik siyaset mercileri, bu küresel etkileri çok bariz bir şekilde hissedebilmektedir (Arı, 2021; Gözen, 2021).

Bu açıklamalardan hareketle şu öneriler yapılabilir: küresel örgütlerin eğitim ve kültürel politikaları, ulusların ihtiyaç ve beklentilerine göre şekillenmelidir. Değişen toplumsal ihtiyaçlara ve teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilen politikaların önemi üzerinde durulmalıdır. Araştırmacılar, küresel kuruluş/örgütlerin dünya çapındaki sorunları ele almak ve ülkeler arası iş birliğini teşvik etmek amacıyla kurulduğu gerçeğini göz önünde bulundurarak bu örgütlerin rolünün önemi üzerinde durulmalıdır. Ayrıca uluslararası iş birliğinin önemi üzerinde durularak, küresel örgütlerin bu alandaki etkinlikleri ve başarıları incelenmeli ve daha etkin iş birliği için öneriler sunulmalıdır. Küresel kuruluş/örgütlerin, eğitim ve kültürel alanlardaki iş birliği süreçlerinin ulusal politikalara ne gibi bir etki yarattığı araştırılabilir. Özellikle son dönemlerde küreselleşmenin etkisiyle bu örgütlerin dünya çapındaki sorunların ele alınmasında ve uluslararası barışın sağlanmasında, eğitim ve kültürel faaliyetlere etki etmesinde oynadıkları önemli rolü incelemeli ve daha etkili bir şekilde nasıl kullanılabilecekleri konusunda bazı araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- ABDULLAEV, A., & ODILOVA, M. (2024). The Role of WTO in Improving the Quality of Education. *Yosh Tadqiqotchi Jurnali*, 3(1), 140-148.
- African Union [AU], (2023, 19 Kasım). Education. <https://au.int/en/directorates/education>. (Erişim Tarihi : 19.11.2023).
- ARI, C. (2021). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, (10. Baskı). Bursa: Alfa Aktüel.
- BHAGAT, R. S., TRIANDIS, H. C., & MCDEVITT, A. S. (2012). *Managing Global Organizations: A Cultural Perspective*. MA : Edward Elgar publishing.
- BİLGİÇ, E. (2021). *Küresel Eğitim Reformunun Bir Parçası Olarak Türkiye'de Eğitimde Yerleşme*. (Basılmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara
<https://teav.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/76377/678337.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- BIRCHLER, K., & MICHAELOWA, K. (2013). Making Aid Work for Education in Developing Countries: An Analysis of Aid Effectiveness for Primary Education Coverage and Quality. *International Journal of Educational Development*, 48, 37-52.
- CALMA, A., SUDER, G., & KENWORTHY, T. P. (2024). Focus on Education: Taking Stock of Key Themes, Topics, Trends and Communities in International Business and International Management Education Research. *The International Journal of Management Education*, 22(1), 100902.
- DAĞLI, A. (2007). Küreselleşme Karşısında Türk Eğitim Sistemi. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi* 9, 1-13.
- DALE, R. (2000). Globalization and Education: Demonstrating A Common World Educational Culture or Locating a Globally Structured Educational Agenda?. *Educational Theory*, 50(4), 427.
- DE SIQUEIRA, A. C. (2002). Education: Are They Contributing to Reduce the Knowledge Gapin The World? In. *Paper presented at the Annual CIES (Comparative an International Education Society) Conference*. (March 6-9, 2002). Orlando : FL.

- DEMİRBAŞ, İ. F. (2010). *Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türkiye*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- DOĞAN, E. (2002). *Eğitimde Küreselleşme, Eğitim Araştırmaları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ERGÜN, M. (2019). *Modern Eğitim Sistemlerinin Doğuşu ve Gelişimi*. Cilt II. Ankara: Pegem Akademi.
- ERTÜRK KESKİN, N. (2008). Dünya Bankası ve Eğitimde Yerelleşme: Kamu Okullarında İşletmecilik. İçinde. *Küreselleşme ve Demokratikleşme*. Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, (s. 617-624). Antalya: Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F.
- FINK, A. (2019). *Conducting Research Literature Reviews : From the Internet to Paper*. USA : Sage publications.
- FISKE, E. B. (2000). *World Education Forum Final Report*. Paris: UNESCO
- GLEWWE, P. & KREMER, M. (2006). Schools, Teachers, and Education Outcomes. In, *Developing Countries*, (pp. 945–1017). Handbook Econ. Educ. 2.
- GÖZEN, R. (Ed.) (2021). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul: İletişim.
- GREENPEACE (2023, 15 Kasım). Dergiler ve Konular. <https://www.greenpeace.org/turkey/greenpeace-dergi-arsivi/>. (Erişim Tarihi: 15.11.2023).
- GÜLLÜ, G. (2022). *Küresel Sağlık Krizi (COVID-19) OECD Ülkelerinin Uyguladığı Sosyal Politikalar Sağlık, İstihdam, Eğitim*. İstanbul: Kriter Basım Yayın Dağıtım.
- HÄFLIGER, U. & HUG, S. (2012). International Organizations, Their Employees, Volunteers and Their Values. In, *Paper Presented at the IPSA XXII World Congress of Political Science*, Madrid, July 8–12.
- HALLS, W. D. (1976). *Education, Culture and Politics in Modern France*. UK: Pergamon Press.
- HEYNEMAN, S. P. & LEE, B. (2016). International Organizations and The Future of Education Assistance. *International Journal of Educational Development*. 48, 9-22. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ijedudev.2015.11.009>.
- HEYNEMAN, S. P. (2003). Education, Social Cohesion, and the Future Role of International Organizations. *Peabody Journal of Education*, 78(3), 25-38.
- HOGONNIER, B. (2007). Globalization and Education : Can the World Meet. In Suárez-Orozco, M. (Ed.) in, *Learning in the Global Era; International Perspectives on Globalization and Education*, (pp. 158-174). California: University of California Press.
- ISESCO (2017). *Strategy for the Development of Education in The Islamic World*. Morocco: ISESCO Publications.
- JOYNER, C. C. & SCOTT, A. L. (1986). The United States and UNESCO: Rethinking the Decision to Withdraw. *International Journal*, 41(1), 37–71.
- MANSILLA, V. B. & GARDNER H. (2007). From Teaching Globalization to Nurturing Global Consciousness in Suárez-Orozco, M. (Ed.) in, *Learning in the Global Era; International Perspectives on Globalization and Education*, (pp. 47-66). California : University of California Press.
- MCNEELY, C. L. (1995). Prescribing National Education Policies: The Role of International Organizations. *Comparative Education Review*, 39(4), 483-507.

- MERRYFIELD, M. M. (1995). Institutionalizing cross-cultural experiences and international expertise in teacher education: The development and potential of a global education PDS network. *Journal of Teacher Education*, 46(1), 19-27.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2023). Öğretim programları. <https://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx>
- NIEMANN, D. (2022). International Organizations in Education: New takes on old paradigms. Martens, K., Windzio, M. (eds) in, *Global Pathways to Education. Global Dynamics of Social Policy*. London : Palgrave Macmillan.
- OECD (2018). Preparing Our Youth for an Inclusive and Sustainable World The OECD PISA Global Competence Framework, Paris : OECD.
- OECD. (2023, 13 Kasım). Education. <https://www.oecd-ilibrary.org/education>. (Erişim Tarihi: 13.11.2023).
- ÖLÇER ÖZÜNEL, E. (2013). Yeni Miraslar ve Uluslararası Sözleşmelerde Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri. *Millî Folklor*, 25 (100). <http://www.millifolklor.com>.
- PATUROCHMAN, I. R., RAMLI, S., RIDWAN, I., NASUTION, F., & ARIFUDIN, O. (2024). Pluralism and Multiculturalism Education. *International Journal of Society Reviews*, 2(3), 564-573.
- RESNIK, J. (2006). International Organizations, the “Education–Economic Growth” Black Box, and The Development of World Education Culture. *Comparative Education Review*, 50(2), 173-195.
- SINGH, J. P. (2010). *United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization (UNESCO): Creating norms for a complex world*. Oxfordshire : Routledge.
- SPRING, J. (2015). *Economization of Education*. New York: Roudledge.
- SÜSSMUTH. R. (2007). On the Need for Teaching Intercultural Skills: Challenges for Education in a Globalization World. Suárez-Orozco, M. (Ed.) in, *Learning in the Global Era; International Perspectives on Globalization and Education*, (pp. 195-203). California : University of California Press.
- TERZİ, Ç. (2005). *Uyum Sürecinde Türkiye Eğitim Politikalarının Avrupa Birliği Eğitim Politikaları Doğrultusunda Değerlendirilmesi*. (Basılmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eskişehir.
- The Association of Southeast Asian Nations [ASEAN], (2023, 12 Kasım). Cultur and Art. <https://asean.org/our-communities/asean-socio-cultural-community/culture-and-information/> (Erişim Tarihi: 12.11.2023).
- The Council of Europe [CE], (2023a, 14 Kasım). Culture, Heritage, Nature. <https://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/strategy-21>. (Erişim Tarihi: 14.11.2023).
- The Council of Europe [CE], (2023b, 14 Kasım). Global-Education-Guidelines. <https://rm.coe.int/global-education-guidelines-tr/1680968104>. (Erişim Tarihi: 14.11.2023).
- The Council of Europe [CE], (2023c, 14 Kasım). Education. <https://edoc.coe.int/en/224-education>. (Erişim Tarihi : 14.11.2023).
- The Council of Europe [CE], (2024, 30 Ocak). Our History. <https://www.coe.int/en/web/about-us/founding-fathers> (Erişim Tarihi: 30.01.2024).

- The European Union [EU] (2023, 14 Kasım). Learning in Europe. https://european-union.europa.eu/live-work-study/studying-and-training-eu_en (Erişim Tarihi: 14.11.2023).
- The European Union, European Commission (2023a, 18 Kasım). Culture and Creativity. <https://culture.ec.europa.eu/policies/international-cultural-relations> (Erişim Tarihi: 18.11.2023). (Erişim Tarihi: 18.11.2023).
- The European Union, European Commission (2023b, 18 Kasım). EU Policy for Cultural Heritage. <https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/eu-policy-for-cultural-heritage>. (Erişim Tarihi: 18.11.2023).
- The Organisation of Islamic Cooperation [OIC] (2023, 21 Kasım). Science and Technology (including environment, health and higher education). <https://www.oic-oci.org/home/?lan=en> (Erişim Tarihi: 21.11.2023).
- The United Nations. [UN] (2023, 20 Kasım). Global Issues. <https://www.un.org/en/> (Erişim Tarihi: 20.11.2023).
- The World Bank [WB], (2023, 10 Kasım). Education. <https://www.worldbank.org/en/topic/education/overview#1> (Erişim Tarihi: 10.11.2023).
- The United Nations Children's Fund (UNICEF). (2020). UNICEF Annual Report 2020, <https://www.unicef.org/what-we-do#education> (Erişim Tarihi: 01.02.2024).
- Türk Devletleri Teşkilatı, [TDT], (2023, 20 Kasım). Eğitim İş Birliği. <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-olanaklari#6-egitim-isbirligi> (Erişim Tarihi: 20.11.2023).
- Türk Devletleri Teşkilatı, [TDT], (2023, 20 Kasım). Türk Keneşi-Ortak Eğitim Televizyonu Toplantısı İstanbul'da Gerçekleştirildi. https://www.turkicstates.org/tr/haberler/turk-kenesi-ortak-egitim-televizyonu-toplantisi-istanbulda-gerceklestirildi_9 (Erişim Tarihi: 20.11.2023).
- Türk Kültür ve Miras Vakfı. (2023, 20 Kasım). https://www.turkicstates.org/tr/iliskili-kurumlar/turk-kultur-ve-miras-vakfi_5 (Erişim Tarihi: 20.11.2023).
- UNICEF Türkiye Milli Komitesi. (2023, 20 Kasım). İş birliği Olanakları. <https://www.unicefturk.org/yazi/isbirligi-olanaklari> (Erişim Tarihi: 20.11.2023).
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). (2020). Global education monitoring report 2020: Inclusion and education: All means all. 92310038. (Erişim Tarihi: 01.01.2024).
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, [UNESCO], (2023, 20 Kasım), Global Education Monitoring Report, Paris : UNESCO. (Erişim Tarihi: 20.11.2023).
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, [UNESCO], (2024, 30 Ocak). Financial Accountability. <https://en.unesco.org/about-us/financial-accountability> (Erişim Tarihi: 30.01.2024).
- YETİŞİR, İ. (2022). *Avrupa Birliği Eğitim Politikasının Gelişim Süreci*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- YOLCU, H. (2020). Uluslararası Örgütler ve Eğitim: Unesco ve Unicef Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (57), 273-30.

YURDABAKAN, İ. (2002). *Küreselleşme Konusundaki Yaklaşımlar ve Eğitim. Eğitim Araştırmaları*. Ankara : Anı Yayıncılık.

ZAPP, M. (2019). Empowerment for individual agency: an analysis of international organizations' curriculum recommendations. *Globalisation, Societies and Education*, 17(2), 231–260. <https://doi.org/10.1080/14767724.2019.1577717>

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 2, July 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Derleme/Review

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 17.04.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 11.06.2024

DOI: 10.30692/sisad.1454348

DÜNYA'DAKİ ÖRNEK UYGULAMALARI İLE YENİLENEBİLİR ENERJİ TEKNOLOJİLERİNİN TOPLULUK SAHİPLİĞİ YOLUYLA TOPLULUKLARI GÜÇLENDİRMESİ

*Empowering Communities through Community Ownership of Renewable Energy
Technologies with Examples from Around the World*

Göktürk KALKAN

Gaziantep Üniversitesi

İslahiye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-3631-8179

gkalkan@gantep.edu.tr

Atıf/Citation: Göktürk Kalkan (2024), "Dünya'daki Örnek Uygulamaları ile Yenilenebilir Enerji Teknolojilerinin Topluluk Sahipliği Yoluyla Toplulukları Güçlendirmesi", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.2 Temmuz 2024, s.261-280.

Öz: Bu çalışma, yerel toplulukların yenilenebilir enerji projelerinde nasıl aktif rol alabileceğini ve bu süreçte toplulukların nasıl güçlendirilebileceğini incelemektedir. Topluluk sahipliği, bireylerin temiz enerji üretimine doğrudan katılarak, yerel olarak yenilenebilir enerji kaynaklarını kolektif bir şekilde yönetme ve sahiplenme sürecidir. Bu yaklaşım, çevresel zorunlulukların ötesinde, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik ederken enerji güvenliğini artırmayı ve düşük karbonlu bir geleceğe geçişi desteklemeyi amaçlar. Güneş, rüzgâr, biyokütle, jeotermal ve hidroelektrik gibi çeşitli yenilenebilir enerji kaynakları, yerel ekonomik büyümeyi teşvik etme ve çevresel korumaya katkı sağlama fırsatları sunar. Topluluk sahipliği modeli, katılımcı karar alma, yerel katılım ve elde edilen faydaların adil bir şekilde dağıtılması gibi temel ilkelerle hareket eder. Bu model, enerji üretimini demokratikleştirerek yerel toplulukların sosyal ve ekonomik olarak güçlenmesine olanak tanır. Ancak bu modele geçiş, finansman, düzenleyici engeller ve teknik bilgi gibi zorlukları beraberinde getirir. Uygun destek mekanizmaları ve kooperatif modelleri, bu zorlukların üstesinden gelmekte kritik rol oynayarak projelerin başarılı bir şekilde yürütülmesini sağlar. Bu yaklaşım, toplulukların enerji üretimi üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmalarını sağlayarak sürdürülebilir enerjiye geçişin hem çevresel hem de sosyoekonomik faydalarını maksimize eder.

Anahtar Kelimeler: Yenilenebilir Enerji, Topluluk Sahipliği, Kooperatifçilik.

Abstract: This study examines how local communities can play an active role in renewable energy projects and how these processes can empower communities. Community ownership involves individuals directly participating in the production of clean energy, collectively managing and owning local renewable energy resources. Beyond environmental imperatives, this approach aims to promote sustainable development, enhance energy security, and support the transition to a low-carbon future. Various renewable energy sources, including solar, wind, biomass, geothermal, and hydroelectric power, provide opportunities to stimulate local economic growth and contribute to

environmental protection. The community ownership model operates on fundamental principles of participatory decision-making, local involvement, and equitable distribution of benefits. This model democratizes energy production, enabling social and economic strengthening of local communities. However, transitioning to this model brings challenges such as financing, regulatory barriers, and technical knowledge. Appropriate support mechanisms and cooperative models play a critical role in overcoming these challenges, ensuring the successful implementation of projects. This approach grants communities greater control over energy production, maximizing both environmental and socioeconomic benefits of transitioning to sustainable energy.

Keywords: Renewable Energy, Community Ownership, Cooperatives.

GİRİŞ

Yenilenebilir enerji topluluk sahipliği, yerel halkın kendi aralarında bir araya gelerek yenilenebilir enerji projelerini kolektif olarak yönetmeleri ve sahiplenmeleri sürecini tanımlar. Bu, bireylerin temiz enerji kaynaklarının üretimi, dağıtımı ve yönetimi süreçlerine doğrudan katılımlarını sağlayan, merkezîyetçi olmayan bir yaklaşımdır. Bu kavram, enerji güvenliğinin artırılması, sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi ve düşük karbonlu bir geleceğe geçişte topluluk katılımının desteklenmesi potansiyeli nedeniyle önemli bir ilgi odağı haline gelmiştir (Fernandez, 2021; IRENA, 2021; Kunze ve Becker, 2015).

Çevresel bir zorunluluktan öte, yenilenebilir enerjiye geçiş artık sosyoekonomik bir fırsat olarak da kabul edilmektedir. Topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projeleri, sürdürülebilir ve temiz enerji ihtiyacı ile yerel güçlendirme ve ekonomik gelişim ilkelerini bütünleştiren yenilikçi bir enerji üretimi ve dağıtım yaklaşımını temsil etmektedir. Yenilenebilir enerji teknolojilerinin gelişimi, güneş, rüzgâr, biyokütle, jeotermal ve hidroelektrik dahil olmak üzere, topluluk odaklı enerji sistemlerinin önünü açmıştır. Bu teknolojiler, fosil yakıtlara alternatifler sunmanın yanı sıra, toplulukların enerji üretim süreçlerine aktif olarak katılmalarını sağlayarak yerel ekonomik büyümeyi teşvik etme, enerji güvenliğini artırma ve çevresel korumaya katkıda bulunma imkânı vermektedir (Adelakun ve Olanipekun, 2019; Kumar, 2020).

Topluluk sahipliği yenilenebilir enerji, katılımcı karar alma, yerel katılım ve faydaların adil dağılımı belirli temel prensipler doğrultusunda kurulmuştur. Bu modeller, yenilenebilir enerji üretiminin ötesine geçerek, enerjinin kim tarafından kontrol edildiğini ve kimlerin faydalandığını yeniden tanımlamaktadır. Mevcut çalışmalar, topluluk sahipliğindeki projelerin sosyal uyumu artırabileceğini, yerel iş olanakları yaratabileceğini, finansal kazanımları yerel ekonomilere yönlendirebileceğini ve yenilenebilir enerji tesislerinin kamu tarafından kabulünü güçlendirebileceğini göstermektedir (Walker ve Devine-Wright, 2008; Bolinger, 2001).

Yine de, topluluk sahipliği modeline geçiş, başlangıç sermaye yatırımları, düzenleyici engeller, teknik uzmanlık ve sürekli bakım gibi önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Ancak, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki çeşitli örnekler, uygun destek mekanizmaları, hibeler ve kooperatif modelleri aracılığıyla toplulukların bu zorlukların üstesinden gelebileceğini ve yenilenebilir enerji projelerini başarıyla uygulayıp yönetebileceklerini göstermektedir (Yıldız, 2014; Allen, Sheate ve Diaz-Chavez, 2012).

Takip eden bölümler, yenilenebilir enerji projelerinin teorik temellerini ve pratik uygulamalarını, yerel katılım ve demokratik yönetim ilkelerinden elde edilen ekonomik, sosyal ve çevresel faydalara kadar geniş bir çerçevede ele alacaktır. Örnek uygulama çalışmaları ve literatür incelemesi aracılığıyla, bu projelerin karşı karşıya kaldığı engeller ve bu engelleri aşmak amacıyla uygulanan yöntemler ele alınacaktır.

Bu giriş, toplulukları yenilenebilir enerji sahipliği aracılığıyla nasıl güçlendirebileceğimize dair detaylı bir keşif sunmaktadır. İklim değişikliği ve sosyal adaletsizlikle mücadele ederken, topluluk sahipliği yenilenebilir enerjinin her ikisine de çözüm olarak sunabileceği faydalar giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Yerel kontrolün teşvik edilmesi, sürdürülebilirliğin

artırılması ve kapsayıcı kalkınmanın desteklenmesi aracılığıyla, topluluk sahipliği yenilenebilir enerji, düşük karbonlu bir geleceğe geçişte yalnızca bir başlangıç noktası değil, ayrıca topluluklarımızı güçlendirme ve birleştirme şansı da sunmaktadır.

Bu çalışma, Dünya çapındaki örnek uygulamalardan yola çıkarak yenilenebilir enerji teknolojilerinin topluluk sahipliği yoluyla toplulukları nasıl güçlendirdiğini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, yerel toplulukların yenilenebilir enerji projelerine aktif olarak katılımlarıyla ekonomik, sosyal ve çevresel faydalar sağlama potansiyelleri değerlendirilecektir. Çalışma, ayrıca yenilenebilir enerji kaynaklarının sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etme, enerji güvenliğini artırma ve düşük karbonlu bir geleceğe geçiş desteklemedeki rolünü vurgulayarak, topluluk sahiplik modelinin yerel katılım, demokratik karar alma, finansal, ekonomik, sosyal ve çevresel faydaların sağlanması gibi temel ilkelerle nasıl uyum sağladığını ve zorlukların nasıl ele alınabileceğini de araştıracaktır.

Topluluk Sahipliğinin Prensipleri

Yenilenebilir enerji projelerinin topluluk sahipliği, yapılarını, işleyiş biçimlerini ve yönetim süreçlerini şekillendiren bazı temel prensipler etrafında şekillenen ve giderek büyüyen bir harekettir. Bu temel prensipler; yerel katılımı teşvik etme, demokratik karar alma süreçlerini benimseme ve kazanımların adil paylaşımını sağlama gibi önemli unsurları içermektedir. Bu prensipler, çeşitli akademik çalışmalarda tanımlanmış ve detaylı bir şekilde incelenmiştir. Aşağıdaki bölümde, bu temel prensiplerin her birinin önemi ve ilgili akademik literatürden elde edilen bulgular ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Yerel Etkileşim ve Katılım

Topluluk destekli yenilenebilir enerji projeleri, karar alma süreçlerine ve projelerin gelişimine yerel halkın aktif katılımını önceliklendiren, bu sayede sahiplik hissi uyandıran ve topluluk içinde dayanışmayı pekiştiren yenilikçi girişimlerdir. Bu aktif katılım, projenin daha geniş bir kabul ve destek görmesine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda yenilenebilir enerjiye yönelik yerel halkın genel anlayışını ve desteğini de artırabilir (Walker ve Devine-Wright, 2008). Yenilenebilir enerji projelerine aktif olarak katılan topluluk üyelerinin, topluluk içinde güven ve sosyal uyumu artırdığı gözlemlenmiştir (Walker, Devine-Wright, Hunter, High & Evans, 2010). Bu projeler, yerel bilgi ve perspektiflerden yararlanarak daha etkili ve uygulanabilir çözümler sunma potansiyeline sahiptir.

Katılımcı karar alma süreçleri, topluluk katılımını ve güçlenmesini destekleyen kritik bir role sahiptir. Bu süreçler, topluluğun planlama, uygulama ve yönetim aşamalarına etkin bir şekilde dahil olmasını sağlar, bu da topluluk üyelerinin seslerinin duyulmasına ve ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak tanır. Allen vd., (2012) tarafından belirtildiği üzere, topluluk üyelerini karar alma süreçlerine dahil eden kapsayıcı yönetim yapıları, topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projeleri için hayati önem taşımaktadır. Bu yapılar, projenin tüm aşamalarında topluluk önceliklerinin ve ilgi alanlarının göz önünde bulundurulmasını sağlar. Walker (2008), yönetişimin topluluk enerji girişimlerinin başarısı ve sürdürülebilirliği üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Topluluk üyelerinin projedeki kararlarda etkin bir rol oynamaları, projeye olan bağlılıklarını ve adanmışlıklarını artırır.

Topluluk destekli yenilenebilir enerji projelerinde katılımcı karar alma süreçlerinin önemi üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Walker ve Devine-Wright (2008), bu süreçlerin topluluk kabulünü artırma ve yenilenebilir enerji kurumlarına yönelik direnci azaltma konusunda kritik öneme sahip olduğunu belirtir. Katılımcı süreçlerle, toplulukların projelere ilişkin endişelerini ele alma, güven oluşturma ve projeyi yerel değerlere uygun hale getirme fırsatı ortaya çıkar. Ayrıca, bu süreçler topluluk üyeleri arasında projeye karşı sahiplik hissini artırarak, destek ve etkileşim motivasyonunu güçlendirir (Hoffman ve High-Pippert, 2010). Creamer, Aiken, Van Veelen, Walker ve Devine-Wright (2019), topluluk odaklı enerji

projelerinde kapsayıcı karar alma süreçlerinin önemini vurgulayarak, marjinalleşmiş grupların ve savunmasız toplulukların enerji kararlarında söz sahibi olmalarının sosyal adaleti teşvik ettiğini ve tarihsel olarak temsil edilmemiş topluluklara güç verdiğini belirtir.

Topluluk enerji projeleri, topluluk toplantıları, kamu danışmanlıkları, danışma panelleri ve kooperatif yapılar gibi çeşitli mekanizmalar kullanarak katılımcı karar alma süreçlerini kolaylaştırır (Bauwens, Gotchev ve Holstenkamp, 2016; Berka ve Creamer, 2018). Bu mekanizmalar, topluluk üyelerinin bilgi, beceri ve perspektiflerini projeye katkıda bulunmalarına olanak tanıyarak, projenin hedeflerini, tasarımını ve uygulanmasını şekillendirme sürecine aktif olarak katılmalarını sağlar. Özellikle, Bolinger (2001) Avrupa'daki topluluk rüzgâr enerjisi sahiplik planlarını inceleyerek, bu projelerin yerel sakinleri karar verme süreçlerine dahil ederek ekonomik fayda sağlamalarına ve sahiplik modelinin toplulukların karar alma süreçlerine aktif katılımını vurgulamaktadır.

Finansal, Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Faydaların Maksimize Edilmesi

Yenilenebilir enerji projelerinin topluluk sahipliği, finansal, ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarda önemli faydalar sunmaktadır. Özellikle, bu projelerin sağladığı ekonomik faydaların yerel düzeyde kalması, toplulukların yenilenebilir enerji üretiminden sağlanan finansal gelirleri yerel girişimlere ve projelere yeniden yatırma fırsatı sunar. Bu durum, Bolinger (2001) ve Yıldız (2014) tarafından yapılan çalışmalarda vurgulanan pozitif ekonomik etkileriyle, altyapı gelişimini, istihdam yaratmayı teşvik eder ve topluluk hizmetlerini destekleyerek yerel ekonomiyi güçlendirir ve dış pazarlara olan bağımlılığı azaltır, böylece topluluğun genel refahını artırır.

Topluluk bazında yenilenebilir enerjiye yönelik yaklaşımlar, sosyal ve çevresel faydalar sağlamakla kalmaz, aynı zamanda topluluk üyelerinin yaşam kalitesini iyileştirecek yerel çözümler sunar. Topluluk tarafından yönlendirilen bu tür girişimler, iklim değişikliğinin etkilerini azaltma, hava kalitesini iyileştirme ve yerel çevreyi koruma konusunda kritik bir role sahiptir. Allen vd., (2012), topluluk sahipliği girişimlerinin, çeşitli toplulukların karşılaştığı benzersiz çevresel zorlukları ele alırken sürdürülebilir gelişimi teşvik eden önemini vurgular.

Topluluk katılımı, sosyal ve ekonomik dâhil olma üzerine kuruludur. Walker vd., (2010) belirttiği üzere, sosyal dâhil olma, marjinalleşmiş grupların, kadınların ve düşük gelirli hane halklarının da dahil edilmesiyle, çeşitli topluluk temsillerinin sağlanmasının önemini vurgular. Dâhil edici projeler, toplulukları güçlendirir, sosyal uyumu teşvik eder ve topluluk direncini artırır. Ekonomik dâhil olma da önemlidir; kooperatifler ve topluluk payları gibi modeller, üyelere finansal katkı sağlar. Walker ve Devine-Wright (2008) ve Yıldız (2014), bu modellerin yerel istihdamı, gelir ve yatırımı artırdığını, enerji yoksulluğunu azaltmayı ve yerel ekonomik gelişimi teşvik ettiğini belirtir.

Sosyal ve ekonomik dâhil olmayı teşvik eden hedeflenmiş politikalar ve destek mekanizmaları gereklidir. Li, Birmele, Schaich ve Konold (2013), topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projelerine geçişi desteklemek için düzenleyici çerçevelerin, besleme tarifeleri, vergi indirimleri ve topluluk enerji fonları gibi teşviklerin önemini vurgular. Bu politikalar, çeşitli topluluk katılımlarını kolaylaştırır, finansal engellerin üstesinden gelir ve kazanımların eşit olarak paylaşılmasına imkan tanır, böylece daha sürdürülebilir ve kucaklayıcı bir enerji tablosu sunar.

Eğitim ve Kapasite Geliştirme

Yenilenebilir enerji projelerinin topluluk sahipliği, eğitim ve kapasite geliştirme fırsatlarının yanı sıra, bireylerin yenilenebilir enerji teknolojileri, proje yönetimi ve enerji verimliliği konularında beceriler geliştirmesine olanak tanır. Pillan, Costa ve Caiola (2023) tarafından vurgulanan bu özellik, yerel uzmanlık ve öz yeterlilik seviyesinin artmasını sağlar. Bu uzmanlık ve beceri paylaşımı, toplulukların enerji gereksinimlerini daha verimli bir şekilde yönetmelerine, kendilerini güçlü kılmalarına ve bağımsızlıklarını artırmalarına yardımcı olur.

Hicks ve Ison (2011), beceri geliştirme faaliyetlerinin topluluk sahipliğindeki yenilenebilir enerji projelerinin uygulanabilirliğini ve sürdürülebilirliğini nasıl artırabileceğinin önemini ortaya koymaktadır.

Yenilenebilir enerji projeleri kapsamında topluluk katılımı ve güçlenmesi süreçlerinde eğitim ve farkındalık, temel bileşenlerdir. Yenilenebilir enerji teknolojileri, bunların faydaları ve sunabileceği fırsatlar hakkında bilgilendirme yapmak ve anlayışı teşvik etmek, topluluk üyelerini bilinçli kararlar almaya ve enerji geçiş süreçlerine aktif olarak katılmaya teşvik eder (Daoudi, 2024).

Hicks ve Ison (2011), eğitim ve farkındalık programlarının, topluluk sahipliği yenilenebilir enerji girişimindeki önemini vurgular. Bu çalışma, özellikle kırsal Avustralya'daki yenilenebilir enerji projelerinin potansiyel faydaları hakkında farkındalığı artırmada eğitimin rolünü ön plana çıkarır. Doğru ve kolay erişilebilir bilgiler, toplulukların yanlıgıları aşmasına, endişeleri ele almasına ve yenilenebilir enerjiye daha olumlu bir bakış açısı geliştirmesine yardımcı olabilir.

Walker vd., (2010), topluluk yenilenebilir enerji projelerinde güvenin rolünü inceleyerek, şeffaf ve erişilebilir bilginin önemini vurgular. Güven oluşturma, doğru ve güvenilir bilgi sunumuyla yakından ilişkilidir; çünkü bu, topluluk üyelerinin projelerin hedeflerini, etkilerini ve potansiyel faydalarını daha iyi anlamalarını sağlar. Şeffaf iletişim kanalları ve kapsamlı eğitim programları, proje geliştiricileri ve topluluk arasında güven inşa etmeye ve işbirliğine dayalı bir ilişki geliştirmeye katkıda bulunur.

Yenilenebilir enerji teknolojilerinin ve bunların sosyoekonomik ile çevresel etkilerinin topluluklar arasında yaygınlaştırılması, topluluk katılımı açısından hayati öneme sahiptir. Eğitim girişimleri, atölye çalışmaları, bilgilendirici materyaller, çevrimiçi platformlar ve topluluk liderliğinde yürütülen kampanyalar gibi çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilebilir (Allen vd., 2012; Strachan, Cowell, Ellis, Sherry-Brennan ve Toke, 2015). Bu tür girişimler, topluluk üyelerine, karar alma süreçlerine aktif olarak katılma, haklarını savunma ve yenilenebilir enerji projelerinin başarılı bir şekilde uygulanmasını destekleme konusunda gerekli bilgileri sunmayı amaçlar.

İş Birliği ve Ortaklıklar

Yenilenebilir enerji projelerinin topluluk sahipliği, yerel yönetimlerle birlikte iş dünyası ve sivil toplum kuruluşlarını kapsayan geniş bir paydaş yelpazesıyla iş birliğinin önemini vurgulayan bir model olarak öne çıkar. Li vd., (2013), bu tür projelerin başarısında paydaş iş birliğinin kritik rolünü belirterek, engellerin ve zorlukların üstesinden gelmekte uzmanlık, kaynak ve düzenleyici desteğin önemini vurgular. Bauwens vd., (2016), Avrupa'daki topluluk enerjisi gelişiminde stratejik ortaklıkların rolünü inceler ve bu girişimlerin büyümesini ve ölçeklenebilirliğini nasıl teşvik edebileceğini gösterir. Bu iş birliği ve ortaklık modeli, sürdürülebilir gelişimi desteklemede kilit bir rol oynar ve başarıları, çeşitli paydaşlarla etkili iş birliğine bağlıdır. Özellikle, Li vd., (2013), projelerin başarısını sağlamada yerel yönetimler, işletmeler ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlarla iş birliğinin önemini ortaya koyar.

Topluluk sahipliğindeki yenilenebilir enerji projelerinin gelişimi, iş birliği sayesinde gereken uzmanlık, kaynak ve düzenleyici desteği elde edebilir. Bu tür ortaklıklar, girişimlerin karşılaştığı engelleri ve zorlukları aşmada önemli bir katalizör görevi görür. Bauwens vd., (2016), stratejik ortaklıkların bu projelerin nasıl geliştirilebileceğine ve genişletilebileceğine dair önemli bilgiler sunar. Walker ve Devine-Wright (2008), topluluk sahipliğindeki yenilenebilir enerjinin engellerini ve teşviklerini tartışırken, enerji üretimi ve kullanımı için topluluk sahipliği yöntemlerinin önemini vurgular. Hoffman ve High-Pippert (2010), topluluk sahipliğindeki enerji programları için katılım ve işe alım teşvikleri üzerine odaklanırken, özel yaşamlardan kolektif eyleme geçişin nasıl sağlanabileceğini inceler.

Yenilenebilir Enerji Teknolojileri: Güneş, Rüzgâr, Biyokütle, Jeotermal Ve Hidroelektrik Enerjinin Kullanımı

Artan küresel enerji talebi ile birlikte iklim değişikliği ve fosil yakıtlarının tükenme endişeleri, yenilenebilir enerji teknolojilerine olan ilgiyi artırmıştır. Çeşitli yenilenebilir enerji kaynakları arasında, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi, biyokütle enerjisi, jeotermal enerji ve hidroelektrik enerjisi, sürdürülebilir ve temiz enerji üretimi için önemli bir potansiyele sahiptir.

Güneş Enerjisi

Güneş enerjisi, yenilenebilir enerji teknolojileri arasında öne çıkan ve bitmek bilmeyen güneş radyasyonu gücünden yararlanarak temiz, bol ve sürdürülebilir enerji sağlayan bir kaynaktır. Çevresel sürdürülebilirlik açısından, fosil yakıtların aksine minimum sera gazı emisyonu üreten güneş enerjisi, hava kirliliğini azaltma ve iklim değişikliğiyle mücadelede kritik bir rol oynar (Adelakun ve Olanipekun, 2019). Dünya çapında neredeyse her yerde mevcut olan güneş enerjisi, özellikle uzak ve şebeke dışı bölgeler için ideal bir enerji üretim çözümü sunar, böylece enerji bağımsızlığını artırır ve merkezi sistemlere olan bağımlılığı azaltır (Maka ve Alabid, 2022; Ahmed, Ge, Peng, Yan, Tee ve You, 2022).

Teknolojik ilerlemeler sayesinde, fotovoltaik hücreler gibi güneş enerjisi teknolojileri, güneş ışığını doğrudan elektriğe dönüştüren yenilikçi yöntemlerle verimliliği artırmıştır. Bu hücrelerin verimliliği artarak, belirli bir alan üzerinden daha fazla elektrik üretimine imkân tanımış, yoğunlaştırılmış güneş enerjisi sistemleri ve bina entegre fotovoltaikler gibi gelişmelerle birlikte enerji depolama kapasiteleri ve erişilebilirlik açısından önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Renewable Energy Installer ve Specifier, 2023; Xu, Pei, Yuan & Zhao, 2022; Jelle ve Breivik, 2012).

Ancak, güneş enerjisinin geniş çapta benimsenmesi önünde maliyet, depolama ve şebeke entegrasyonu, arazi ve kaynak gereksinimleri gibi zorluklar bulunmaktadır. Kurulum maliyetleri, özellikle başlangıçta pek çok birey ve kurum açısından ciddi bir zorluk teşkil etmeye devam etmektedir. Etkili enerji depolama sistemleri ve akıllı şebeke teknolojileri, üretilen fazla enerjinin düşük güneş radyasyonu dönemlerinde kullanılmak üzere saklanmasını sağlayarak, güneş enerjisinin doğası gereği aralıklı olması ve hava koşullarına bağlı değişkenlik göstermesi gibi zorluklarla başa çıkabilir (Jacobson ve Delucchi, 2011; Sato, Kammen, Duan, Macuha, Zhou, Wu, ... ve Asfaw, 2015). Ayrıca, büyük ölçekli güneş enerjisi kurulumlarının geniş arazi alanları gerektirmesi ve panel üretiminin çevresel etkilere sahip olması, bu enerji kaynağının sürdürülebilirliği üzerindeki etkileri dikkatle değerlendirilmesi gereken diğer faktörlerdir (Scheidel ve Sorman, 2012).

Güneş enerjisi, çevresel sürdürülebilirlik, enerji bağımsızlığı ve teknolojik ilerlemeler açısından önemli faydalar sunmaktadır. Bununla birlikte, geniş çapta benimsenmesi için karşılaşılan zorlukların üstesinden gelinmesi gerekmektedir. Güneş enerjisinin potansiyelinin tam olarak kullanılabilmesi için gerekli stratejik adımlar, devam eden araştırma ve geliştirme çalışmaları ile birlikte uygun politikaların desteklenmesiyle mümkün olacaktır.

Rüzgâr Enerjisi

Rüzgâr enerjisi, temiz ve yenilenebilir enerji kaynakları arasında popülerliği giderek artan, rüzgârın gücünden elektrik üretme kabiliyetiyle fosil yakıt temelli sistemlere sürdürülebilir bir alternatif sunan bir enerji şeklidir. Kumar (2020) tarafından belirtildiği gibi, rüzgâr enerjisi, işletme sırasında minimal sera gazı emisyonu üretir ve çevreye zarar vermezken, Desalegn, Gebeyehu, Tamrat, Tadiwose ve Lata (2023) rüzgâr enerjisinin dünya genelinde bol miktarda bulunan ve rüzgâr türbinlerinin kara veya deniz üzerine kurularak tutarlı ve güçlü rüzgâr akımlarından faydalanma potansiyeline işaret eder. Aldieri, Grafström, Sundström ve Vinci (2019) ise, rüzgâr enerjisi projelerinin enerji karışımını çeşitlendirerek enerji bağımsızlığını teşvik ettiğini ve yerel ekonomilere iş imkanları yaratarak canlılık kazandırdığını vurgular.

Teknolojik gelişmeler, rüzgâr enerjisi alanında verimliliği ve maliyet etkinliğini artırmıştır. Caduff, Huijbregts, Althaus, Koehler ve Hellweg, (2012) modern rüzgâr türbinlerinin gelişmiş aerodinamik tasarımlarla daha fazla rüzgâr yakalayıp daha fazla elektrik ürettiğini, değişken hızlı türbinlerin ve açılı kontrol sistemlerinin verimliliği artırırken mekanik stresi azalttığını belirtir. Jiang (2021), deniz üzeri rüzgâr çiftliklerinin daha yüksek rüzgâr hızları ve daha büyük türbin kapasiteleri potansiyeli nedeniyle yoğun ilgi gören yenilenebilir enerji kaynakları arasında değerlendirildiğini ortaya koyar. Wang, Guo, ve Huang (2011) ise, meteorolojik modelleme, uzaktan algılama teknolojileri ve veri analitiği gibi alanlardaki ilerlemeler sayesinde daha güvenilir rüzgâr tahminlerinin şebeke entegrasyonu ve rüzgâr çiftliği operasyonlarını optimize etmede hayati bir rol oynadığını ifade eder.

Rüzgâr enerjisinin karşılaştığı zorluklar arasında, Ayodele ve Ogunjuyigbe (2015) tarafından belirtilen aralıklılık ve şebeke entegrasyonu bulunur. Rüzgâr enerjisinin sürekli değişken rüzgâr hızlarından kaynaklanan aralıklı doğası, enerji depolama sistemlerinin ve esnek güç sistemlerinin büyük bir önem taşıdığı bir ortam yaratır. Çevresel etkiler açısından, rüzgâr enerjisi projeleri görsel etkiler, gürültü kirliliği ve yaban hayatına potansiyel rahatsızlık gibi etkileri dikkatli bir şekilde göz önünde bulundurulmalıdır. Teff-Seker, Berger-Tal, Lehnardt ve Teschner, (2022) bu etkilerin en aza indirilmesi için uygun yer seçimi ve çevresel değerlendirmelerin önemine işaret eder. Son olarak, Maleki-Dizaji, Del Bufalo, Di Nucci ve Krug (2020) rüzgâr enerjisi projelerinin başarısının, yerel topluluklar ve ilgili paydaşların planlama ve geliştirme süreçlerine erken aşamada dahil edilmesiyle yakından ilişkili olduğunu, bu yaklaşımın sosyal kabulü artırarak projelerin etkinliğini maksimize edeceğini belirtir.

Rüzgâr enerjisi, çevresel etkileri minimize eden, enerji bağımsızlığını destekleyen ve yerel ekonomilere katkı sağlayan, sürdürülebilirlik açısından büyük bir öneme sahip bir enerji kaynağıdır. Teknolojik ilerlemeler ve karşılaşılan zorlukların üstesinden gelinmesiyle, rüzgâr enerjisinin daha geniş bir kullanımı mümkün hale gelmektedir (Olabi, Obaideen, Abdelkareem, AlMallahi, Shehata, Alami, ... & Sayed, 2023).

Biyokütle Enerjisi

Biyokütle enerjisi, bitki biyokütlesi ve tarımsal atıklar gibi organik maddelerin kullanımıyla ısı, elektrik ve biyoyakıtlar üreten yenilenebilir bir enerji teknolojisidir. Bu teknoloji, sera gazı emisyonlarını azaltma potansiyeli ve fosil yakıtlara sürdürülebilir bir alternatif sunma özelliği ile dikkat çekmektedir.

Biyokütle enerjisinin sunduğu faydalar arasında, Perea-Moreno, Samerón-Manzano, ve Perea-Moreno (2019) tarafından vurgulanan yenilenebilir ve bol kaynak oluşu bulunmaktadır. Biyokütle, kolaylıkla mevcut olup sürdürülebilir bir şekilde hasat edilebilen organik maddelerden türetilir, karbon nötritesi sağlar ve Shahbaz, AlNouss, Ghiat, Mckay, Mackey, Elkhalfa ve Al-Ansari (2021) tarafından belirtildiği gibi, sürdürülebilir bir şekilde yönetildiğinde net sera gazı emisyonlarını azaltmaya yardımcı olur. Ayrıca, atık yönetimine katkıda bulunarak çevresel kirliliği en aza indirebilir.

Teknolojik ilerlemeler, biyokütle enerjisinin verimliliğini ve sürdürülebilirliğini artırmıştır. Lisbona, Pascual ve Pérez (2023) tarafından incelenen dönüşüm teknolojileri, enerji verimliliğini artırmış ve değerli yan ürünlerin üretimini sağlamıştır. Kombine ısı ve güç sistemleri, biyokütle enerjisinin genel sürdürülebilirliğini artırırken, Budzianowski ve Budzianowska (2015) tarafından vurgulanan gelişmiş biyoyakıtlar, taşımacılık sektörünün karbon salımını azaltmaya katkıda bulunabilir.

Buna karşın, biyokütle enerjisi sürdürülebilirlik ve kaynak yönetimi, emisyonlar ve hava kalitesi, biyokütle için rekabet eden kullanımlar gibi zorluklarla karşı karşıyadır. Varnagirytė-Kabašinskienė, Čekstere, Mizaras, Beniušienė ve Armolaitis (2019) tarafından ele alınan sürdürülebilir kaynak yönetimi, olumsuz çevresel etkileri önlemek için hayati önem taşır.

Budzianowski ve Budzianowska (2015) yanma tabanlı enerji sistemlerinin emisyonlarının kontrol altına alınmasının insan sağlığı ve hava kalitesi için önemli olduğunu belirtir.

Biyokütle enerjisi, yenilenebilir ve sürdürülebilir enerji kaynakları arasında ciddi bir kapasiteye sahiptir. Bu kapasitenin tam anlamıyla değerlendirilebilmesi için, teknolojik gelişmelerin ötesinde, mevcut engellerin aşılması zorunludur. Bu, sürdürülebilir kaynak yönetimi, emisyon kontrolü ve çeşitli kullanımlar arasında denge kurma stratejileri ile mümkün olacaktır.

Jeotermal Enerji

Jeotermal enerji, Dünya'nın içerisindeki doğal ısı kaynaklarını kullanarak enerji üretimi yapma potansiyeliyle ön plana çıkan, güvenilir, bol ve düşük karbonlu bir enerji kaynağıdır. Bu enerji şekli, yenilenebilir enerji seçenekleri arasında, özellikle enerji sektörünün karbonsuzlaştırılması bağlamında önemli bir role sahiptir.

Jeotermal enerjinin sunduğu temel avantajlar arasında, Stefansson (2000) tarafından belirtilen yenilenebilir ve sürdürülebilir enerji kaynağı oluşu bulunmaktadır. Dünya'nın iç ısısından sürekli olarak yenilenen jeotermal enerji, stabil ve güvenilir bir enerji sağlar. O'Sullivan, Gravatt, Popineau, O'Sullivan, Mannington ve McDowell (2021) tarafından vurgulanan düşük karbon emisyonlarıyla, jeotermal enerji sistemleri, iklim değişikliği ile mücadelede kritik bir role sahiptir. Menberg, Heberle, Bott, Brüggemann ve Bayer (2021) ise jeotermal enerji santrallerinin sürekli çalışabilme ve taban yükü gücü sağlama kapasitesinin, şebeke güvenilirliğini ve istikrarını artırdığını belirtir.

Teknolojik ilerlemeler, jeotermal enerjinin kullanımını ve verimliliğini önemli ölçüde genişletmiştir. Geliştirilmiş jeotermal sistemler, Tester, Beckers, Hawkins ve Lukawski (2021) tarafından incelenen, daha derin ve daha sıcak bölgelerden ısı çekilmesini sağlayarak jeotermal potansiyeli artıran teknolojiler arasında yer alır. İkili döngü enerji santralleri, Yılmaz (2020) tarafından belirtildiği üzere, daha düşük sıcaklıktaki jeotermal kaynaklarından faydalanmayı mümkün kılar. Doğrudan kullanım uygulamaları ise, bölgesel ısıtma ve endüstriyel süreçler gibi çeşitli sektörlerde enerji verimliliği ve emisyon azaltımına önemli katkılarda bulunur.

Ancak, jeotermal enerjinin yaygınlaşması karşısında bazı zorluklar bulunmaktadır. Uygun jeotermal kaynakların tanımlanması ve keşfi, Limberger, Boxem, Pluymaekers, Bruhn, Manzella, Calcagno, ... & van Wees (2018) tarafından ele alınan, kapsamlı keşif teknikleri gerektirir. Tester vd., (2021) tarafından vurgulanan yüksek başlangıç maliyetleri, finansal zorluklar yaratabilir ve jeotermal gelişimi desteklemek için yenilikçi finansman mekanizmaları gerektirir. Bošnjaković, Stojkov ve Jurjević (2019) ise, jeotermal enerji sistemlerinin çevresel etkilerinin sorumlu bir şekilde yönetilmesi gerektiğini belirtir.

Jeotermal enerji, sürdürülebilir ve yenilenebilir enerji kaynakları arasında önemli bir kapasiteye sahip olarak, teknolojik gelişmeler ve mevcut engellerin aşılması sayesinde, daha yaygın bir şekilde kullanılabilir hale gelebilir. Bu, uygun keşif ve değerlendirme teknikleri, finansal destek mekanizmaları ve çevresel etkilerin yönetilmesi stratejileri ile sağlanabilir.

Hidroelektrik Enerji

Hidroelektrik enerji, hareketli suyun kinetik enerjisini elektriğe dönüştürerek enerji üretimi sağlayan, eski ve yaygın bir yenilenebilir enerji şeklidir. Su, neredeyse tükenmez bir kaynak olduğu için hidroelektrik enerji, sürekli bir su döngüsü sayesinde güvenilir ve tutarlı bir elektrik üretimi sunar, bu da onu sürdürülebilir bir enerji seçeneği yapar (Luis, Sidek, Desa ve Julien, 2013). Aynı zamanda, hidroelektrik santrallerinin fosil yakıt bazlı enerji santrallerine kıyasla minimal sera gazı emisyonları üretmesi, iklim değişikliğiyle mücadelede önemli bir rol oynar (Bayazıt, 2021).

Teknolojik ilerlemeler, hidroelektrik enerjinin verimliliğini ve çevresel performansını iyileştirmiştir. Nehir akışı hidroelektrik sistemleri, büyük rezervuarlar oluşturma gerekliliği olmaksızın nehirlerin doğal akışından yararlanarak daha az ekolojik etkiye sahip, sürdürülebilir bir yöntem sunar (Anderson, Moggridge, Warren ve Shucksmith, 2015). Pompa depolama hidroelektrik, aralıklı yenilenebilir enerji kaynaklarının üretim fazlalıklarını dengelemek amacıyla tasarlanmıştır ve yüksek talep dönemlerinde elektrik üretimi için kullanılabilir (Nikolaos, Marios & Dimitris, 2023). Geliştirilen balık dostu türbinler ise, balık popülasyonları üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmeyi amaçlar (Mueller, Knott, Pander ve Geist, 2022).

Ancak, hidroelektrik enerji çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Geleneksel hidroelektrik santralleri için büyük barajlar ve rezervuarlar inşa etmek, ekosistem bozulmasına ve habitat yıkımına yol açabilir. Bu tür etkiler, uygun çevresel değerlendirme ve sürdürülebilir baraj tasarım uygulamaları ile yönetilmelidir (Bayazıt, 2021). Coğrafi kısıtlamalar ve arazi kullanımı çatışmaları, hidroelektrik santralleri için uygun yerlerin sınırlı olmasına neden olur (Kosmadakis, Karellas ve Kakaras, 2013). Ayrıca, iklim değişikliği, yağış desenlerini ve su kullanılabilirliğini değiştirerek hidroelektrik güç üretiminin sürdürülebilirliğini ve güvenilirliğini etkileyebilir (Bayazıt, 2021).

Hidroelektrik enerji, bol ve yenilenebilir bir kaynak olması, düşük karbon emisyonları üretmesi ve esneklik ve depolama kapasitesi gibi özellikleriyle önemli bir yenilenebilir enerji teknolojisidir. Teknolojik ilerlemeler, bu enerji formunun verimliliğini ve çevresel uygunluğunu artırmıştır. Ancak, geniş çaplı kullanımının önündeki çevresel ve coğrafi zorlukların üstesinden gelinmesi gerekmektedir.

Topluluk Sahipliğinde Yenilenebilir Enerji

Yenilenebilir enerji projelerinde topluluk sahipliğinin önemine dair çalışmalar, merkezi ve fosil yakıt odaklı enerji üretim sistemlerinden, yerel ve temiz enerji alternatiflerine doğru bir kayışın sadece mümkün olduğunu değil, aynı zamanda toplumun genelini kapsayacak şekilde faydalar sağladığını göstermiştir. Bu bağlamda, Fernandez (2021) ve Kunze ve Becker (2015), topluluk sahipliği yaklaşımının, enerji üretiminde yerel halkın, işletmelerin ve çeşitli kuruluşların aktif olarak katılımını teşvik ederek yenilenebilir enerji altyapısının geliştirilmesine ve işletilmesine önemli katkılar sağladığını belgelemiştir. Rüzgâr, güneş, biyokütle, hidro ve jeotermal enerji gibi çeşitli yenilenebilir enerji kaynakları, projenin yürütüldüğü bölgenin mevcut kaynaklarına ve teknolojinin uygulanabilirliğine göre şekillenmektedir (Strachan vd., 2015).

Ekonomik, sosyal ve çevresel faydaların potansiyeli, topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projelerine olan ilgiyi artırmaktadır. Örneğin, Bolinger (2001) Avrupa'da topluluk temelli rüzgâr enerjisi sahiplik modellerinin, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki benzer girişimler için başarılı birer örnek teşkil ettiğini ifade etmiştir. Avrupa'daki bu başarılar, aktif topluluk katılımı, çevresel konulara duyulan artan hassasiyet ve destekleyici politika ile teşvikler gibi unsurlarla ilişkilendirilmektedir (Hicks ve Ison, 2011; Walker vd., 2010).

Topluluk sahipliği yaklaşımının yerel ekonomi üzerindeki olumlu etkileri de göz ardı edilemez. Toplulukların yenilenebilir enerji altyapı projelerine katılımı, genellikle iş yaratma ve yatırım fırsatlarının artmasına yol açar (Michalena ve Hills, 2013). Yenilenebilir enerji tesislerinin hissedarları veya ortak sahipleri haline gelen topluluk üyeleri, enerji satışlarından elde edilen gelirin yerel ekonomi içinde kalmasını sağlayarak, ekonomik dayanıklılık ve refahın artmasına katkıda bulunurlar (Li vd., 2013).

Ayrıca, topluluk sahipliği, bireyler arasında bir güçlenme hissi uyandırır ve sosyal uyumu pekiştirir. Yenilenebilir enerji projelerinde karar alma süreçlerine katılan topluluk üyeleri, genellikle daha yüksek tatmin ve bağlılık düzeyleri bildirirler. Projelerin planlama ve uygulama aşamalarında yerel sakinlerin, işletmelerin ve kuruluşların dahil edilmesi, bu girişimlerin yerel toplulukların ihtiyaçlarını ve tercihlerini daha iyi karşılamasını sağlar ve genel olarak

yenilenebilir enerji projelerine daha fazla kabul ve destek oluşturur (Walker ve Devine-Wright, 2008).

Başarılı topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projelerinde güven çok önemlidir. Topluluk üyeleri, projenin işlemleri konusunda şeffaflığa ve adalete güvendiklerinde, bu tür girişimlere katılım ve yatırım yapma konusunda daha istekli olurlar (Walker vd., 2010). Güvenin inşası, açık iletişim, karar alma süreçlerinde net yönergeler ve faydaların paydaşlar arasında adil bir şekilde dağıtılması ile sağlanabilir (Allen vd., 2012).

Bununla birlikte, bu projelerin önündeki engeller ve zorluklar göz ardı edilmemelidir. Özellikle proje geliştirmek için gerekli başlangıç yatırımı önemli bir engel teşkil eder. Topluluk finansman modelleri, finansal kısıtlamaların üstesinden gelmek ve vatandaş katılımını teşvik etmek için değerlendirilmiştir ve özellikle Almanya gibi ülkelerde finansal vatandaş katılımının yenilenebilir enerji altyapılarındaki kritik rolü konusunda umut verici sonuçlar sunmuştur (Yıldız, 2014).

Kurumsal ve düzenleyici çerçeveler, topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projelerinin kurulmasını kolaylaştırabilir veya engelleyebilir. Destekleyici politikalar, besleme tarifeleri, ve hibeler yerel toplulukların yenilenebilir enerji projelerine yatırım yapmasını teşvik edebilirken, bürokratik engeller ve düzenleme belirsizlikleri girişimlere katılımı caydırabilir (Hoffman & High-Pippert, 2010; Walker, 2008).

Dünya Genelinde Örnek Yenilenebilir Enerji Topluluk Uygulamaları

Dünya genelinde başarılı topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projeleri, uygulanan stratejileri, karşılaşılan zorlukları ve elde edilen başarıları göstererek, sürdürülebilir kalkınma, toplumun güçlendirilmesi ve çevrenin korunması üzerindeki etkilerini anlamak için iyi örnekler olarak ortaya çıkar.

Aşağıda üç çığır açıcı örnek uygulama incelenecektir.

Samsø Adası Yenilenebilir Enerji Topluluğu

Samsø Adası, yaklaşık 4.000 nüfuslu ve 114 km² büyüklüğünde, Danimarka'da konumlanmış bir ada olup, yenilenebilir enerji kaynaklarını tam manasıyla benimsemiş ve kendi enerji ihtiyacını karşılayıp fazlasını ana karaya ihraç eden bir topluluk olarak öne çıkmaktadır. Bu, adanın 1997 yılında başlattığı ve yaklaşık on yıl süren dönüşüm yolculuğunun bir sonucudur. Bu süreç boyunca Samsø, sürdürülebilir enerji üretimi konusunda dünya çapında bir örnek teşkil etmiştir. Bu başarı, adanın nüfusu ile yerel yönetimi arasındaki sıkı iş birliği, topluluk ruhu ve kararlılık sayesinde mümkün olmuştur.

Samsø'nün yenilenebilir enerjiye geçişinin ilk adımı, Danimarka hükümetinin yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş hedefiyle uyumlu olarak bir yarışmayı kazanmasıyla atılmıştır. Bu başarı, ada sakinleri ve yerel yönetimin, adanın enerji ihtiyaçlarını yenilenebilir kaynaklardan karşılamaya yönelik ortak hedefe ulaşmak için gösterdikleri çaba ve işbirliğinin bir sonucudur. Bu dönüşüm, yerel halkın enerji projelerine aktif katılımı ve yerel yönetimin destekleyici politikaları sayesinde mümkün olmuştur. Ada sakinleri, rüzgâr türbinleri, güneş panelleri ve biyokütle tesisleri kurarak bu dönüşümün ana aktörleri haline gelmişlerdir.

Samsø enerji topluluğu, ada sakinleri, yerel işletmeler ve kamu kurumlarından oluşan ve enerji üretimi için çeşitli rolleri ve sorumlulukları paylaşan bir yapıya sahiptir. Yerel yönetim, enerji üretimi projeleri için gerekli arazi ve finansal desteği sağlarken, adalılar ve işletmeler enerji kooperatiflerine katılarak projelerin sahiplenilmesine ve işletilmesine katkıda bulunmuşlardır. Samsø, enerji stratejisinde rüzgâr, güneş ve biyokütle gibi çeşitli kaynaklardan maksimum fayda sağlamayı hedeflerken, bu süreçte yerel halkın güçlü bir payı bulunmaktadır.

Samsø'nün yenilenebilir enerji topluluğu, yerel ekolojik politikalara bağlı kalarak enerji geçişini teşvik eder ve adanın sürdürülebilir yaşam biçimini destekler. Bu politik çerçeve, adalıkların çevresel ve ekolojik hedeflere ulaşmasına yardımcı olurken, aynı zamanda küresel bir politik perspektife ve müdahaleye entegrasyonunu sağlamıştır. Yenilenebilir enerjiye geçiş, Samsø'nün ekonomisine önemli katkılarda bulunmuş, enerji ithalatına olan ihtiyacı azaltmış, enerji maliyetlerini düşürmüş ve yerel istihdam fırsatlarını artırmıştır. Ayrıca, bu dönüşüm turizm ve yeşil teknolojiler gibi yeni ekonomik fırsatların önünü açmıştır. Samsø'nün yenilenebilir enerji topluluğu, adada yaşayan insanların yaşam kalitesini artırmış ve yerel topluluk içinde birlik duygusunu pekiştirmiştir. Yenilenebilir enerji projelerine katılım, ada sakinlerine enerji üretim süreçlerinde söz sahibi olma imkânı sunmuş ve çevresel bilincin artmasına katkı sağlamıştır.

Netice itibarıyla, Samsø Adası'nın yenilenebilir enerji topluluğu, fosil yakıtlara olan bağımlılığı başarıyla sonlandıran ve dünya çapında benzer topluluklara ilham veren canlı bir örnek teşkil etmektedir. Bu örnek, yenilenebilir enerjiye dönüşümün yalnızca çevreye değil, aynı zamanda ekonomiye ve topluma da faydalı sonuçlar doğurabileceğini gösteren güçlü bir delil olarak dikkat çekmektedir (United Nations Climate Change; Samsø Renewable Energy Island).

Feldheim, Almanya'nın Enerji Topluluğu

Feldheim, Almanya'nın Brandenburg eyaletinde, Berlin'in yaklaşık 80 km güneybatısında yer alan ve tamamıyla yenilenebilir enerji kaynaklarından güç alan bir köy olarak, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu küçük köy, yaklaşık 130 kişilik nüfusuyla enerji bağımsızlığına sahip olmanın yanı sıra, sürdürülebilir yaşam biçimleri konusunda bir model oluşturmuştur. Feldheim'in yenilenebilir enerji topluluğu, 2010 yılında yerel enerji şirketi Energiequelle ve köy sakinleri arasında kurulan iş birliği neticesinde hayat bulmuştur.

Feldheim'in enerji dönüşümü, köyün fosil yakıt bağımlılığını sonlandırma ve enerji maliyetlerini düşürme arzusuyla başlamıştır. Bu hedef doğrultusunda, Energiequelle ve köy sakinleri arasında yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirme ve kullanımı üzerine bir ortaklık kurulmuştur. Enerji topluluğu, yerel halkın enerji üretimi ve tüketimi konusunda doğrudan katılımıyla şekillenmiş, kendi mikro şebekesini oluşturmuş ve rüzgâr türbinleri, biyokütle enerji santrali, güneş panelleri ve jeotermal ısıtma sistemleri gibi çeşitli yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmıştır. Bu yatırımlar sayesinde, köyün enerji ihtiyaçlarının tamamı yenilenebilir kaynaklardan karşılanmaktadır.

Energiequelle, köy sakinleri ve yerel yönetim arasındaki güçlü iş birliği ile yönetilen enerji topluluğu, enerji üretiminde yerel halkın doğrudan katılımını teşvik etmektedir. Feldheim, enerji ithalatına olan ihtiyacı tamamen ortadan kaldırmış ve enerji maliyetlerinde önemli ölçüde azalma sağlamıştır. Yenilenebilir enerjiye geçiş, köy ekonomisine önemli katkılar sunmuş, yerel işletmelere ve hanelere finansal tasarruflar sağlamış ve yeni iş imkanları ile birlikte turizm açısından da bir çekim merkezi haline gelmiştir.

Feldheim'in enerji topluluğu, köy sakinlerinde güçlü bir topluluk bilinci ve enerji üretim süreçlerine katılım konusunda farkındalık oluşturmuştur. Enerji bağımsızlığı ve sürdürülebilir yaşam biçimleri, köyde yaşayanların yaşam kalitesini artırmış ve çevresel bilinci güçlendirmiştir. Feldheim, enerji bağımsızlığına ulaşan ve enerji maliyetlerini önemli ölçüde azaltan bir topluluk olarak, sürdürülebilir enerji kullanımının mümkün olduğunu canlı bir şekilde kanıtlamakta ve diğer topluluklara ilham vererek yenilenebilir enerjiye geçiş konusunda bir referans noktası oluşturmaktadır. Bu durum, yerel toplulukların iş birliği ve ortak hedefler doğrultusunda bir araya gelerek enerji üretimi ve tüketiminde büyük değişiklikler yapabileceğini ve sosyal, ekonomik, ve çevresel açıdan daha sürdürülebilir bir geleceğe doğru önemli adımlar atabileceğini göstermektedir (Frohwitter, 2020; <https://www.energiequelle.de/en/the-energy-self-sufficient-village-of-feldheim/>).

Güssing, Avusturya'nın Enerji Yeniliği

Güssing, Avusturya'nın Burgenland eyaletinde konumlanmış bir kasaba olup, 1990'lardan bu yana uyguladığı enerji dönüşümü sayesinde, tamamen yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanarak enerji üretiminde kendi kendine yeter hale gelmiştir. Yaklaşık 4,000 nüfusu ile Güssing, enerji ithalatına olan bağımlılığını sonlandırarak, enerji maliyetlerini düşürmüş ve yerel ekonomiyi canlandırarak sürdürülebilir kalkınma konusunda dünya çapında bir örnek oluşturmuştur.

Enerji bağımsızlığına ulaşma ve yerel ekonomiyi canlandırma arzusu, Güssing'in dönüşüm sürecinin temel itici gücü olmuştur. Bu süreç, yerel yönetim, Güssing Enerji Teknolojileri Araştırma Merkezi, yerel işletmeler ve topluluk üyeleri arasındaki güçlü iş birliği ile yönlendirilmiştir. Güssing, enerji üretimi için gerekli altyapıyı geliştirmek amacıyla biyokütle, güneş enerjisi, rüzgâr enerjisi ve diğer yenilenebilir kaynaklara yatırım yapmıştır. Özellikle, kasabanın enerji dönüşümünde kritik bir rol oynayan yerel ormanlardan elde edilen odun atıklarını kullanarak hem elektrik hem de ısı üreten biyokütle enerji santrali, Güssing'in yenilenebilir enerjiye dönüşümünde merkezi bir role sahiptir.

Güssing'in enerji girişimi, yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde yenilenebilir enerji ve sürdürülebilir kalkınma politikalarıyla desteklenmiştir. Bu politikalar, kasabanın yenilenebilir enerji projelerini güçlendirerek, sürdürülebilir bir ekonomiye geçişini kolaylaştırmıştır. Kasaba sakinlerinin enerji üretim süreçlerine doğrudan katılımı sağlanmış, bu da topluluk içindeki birlik duygusunu pekiştirmiş ve yerel halkın çevresel bilincini artırmıştır.

Güssing'in enerji dönüşümü, kasabanın ekonomisini canlandırmış, yenilenebilir enerji projeleri sayesinde yerel iş olanakları yaratmış ve ekonomik büyümeye önemli katkılarda bulunmuştur. Güssing enerji yeniliği modeli, yeşil turizmi teşvik ederek bölgeye ziyaretçi çekmiş ve enerji bağımsızlığına ulaşmanın yanı sıra ekonomik ve sosyal açıdan da olumlu etkiler yaratmıştır.

Netice itibarıyla, Güssing, yenilenebilir enerji kullanımının ekonomik, çevresel ve sosyal açıdan nasıl entegre edilebileceğinin canlı bir örneğini sunmaktadır. Kasabanın başarısı, yerel kaynaklardan maksimum fayda sağlayarak enerji bağımsızlığına ve ekonomik canlanmaya ulaşmanın mümkün olduğunu göstermekte ve dünya genelinde diğer topluluklara ilham kaynağı oluşturan bir model teşkil etmektedir (Joanneum Research; Energy Innovation Austria).

Zorluklar ve Çözümler

Topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projeleri, daha sürdürülebilir, kapsayıcı ve demokratik enerji sistemlerine geçişte kritik bir role sahiptir. Bu projeler, toplulukların enerji üretim süreçlerine doğrudan katılımını sağlayarak yerel ekonomik gelişimi teşvik eder, karbon ayak izini azaltır ve enerji güvenliğini güçlendirir. Ancak, bu tür projelerin başarısı, finansman bulma, teknik kapasite ve bilgi eksikliği, düzenleyici engeller gibi zorlukların üstesinden gelmeyi gerektirir. Aynı zamanda, projenin başarılı olması için topluluk içi katılımın sağlanması büyük önem taşır.

Bu zorlukların aşılabilmesi için yenilikçi ve uygulanabilir çözümler geliştirmek gereklidir. Finansal destek mekanizmaları, kapasite geliştirme programları, düzenleyici engellerin kaldırılmasına yönelik politika değişiklikleri ve topluluk katılımını artıracak stratejiler, bu projelerin başarılı bir şekilde uygulanmasına katkıda bulunabilir.

Finansal ve Ekonomik Engeller

Topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projeleri için başlangıç finansmanını güvence altına almak ve finansal riskleri etkin bir şekilde yönetmek, önemli zorluklardandır. Yenilenebilir enerji teknolojilerine ilişkin yüksek ön maliyetler ve geleneksel finansman kaynaklarına erişimde yaşanan güçlükler, pek çok topluluk için ciddi engeller oluşturabilir (Yıldız, 2014).

Finansal kurumlar, özellikle kanıtlanmış iş modellerinin veya garantili getirilerin bulunmadığı durumlarda, bu tür projeleri yüksek riskli olarak değerlendirebilirler. Yıldız, Rommel, Debor, Holstenkamp, Mey, Müller, ... & Rognli, (2015) tarafından vurgulanan, topluluk hisseleri, kitlesel fonlama ve kooperatif yatırımları gibi yenilikçi finansman modelleri, gerekli sermayenin toplanmasının yanı sıra topluluk katılımı ve paydaş desteğini artırma potansiyeline sahiptir. Bu modeller, topluluk sahipliğindeki yenilenebilir enerji projelerinin karşı karşıya olduğu finansal ve ekonomik engelleri aşmada kritik öneme sahiptir ve sürdürülebilir enerji geçişine önemli katkılar sunabilir.

Düzenleyicilik ve Politika Zorlukları

Düzenleyici çerçeve, topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projelerinin uygulanabilirliği ve başarısı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Karmaşık izin süreçleri, yargı birimleri arasındaki tutarsız politikalar ve net destek mekanizmalarının eksikliği, belirsizlik yaratır ve topluluk yatırımcıları için riskleri artırabilir (Bolinger, 2001). Walker (2008) tarafından vurgulandığı üzere, düzenleyici süreçleri basitleştiren ve topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projelerine yönelik özel teşvikler sunan politika reformları gereklidir. Bu tür reformlar, bürokratik engelleri azaltarak yenilenebilir enerji projelerini topluluklar için daha erişilebilir kılar ve böylece bu projelerin daha geniş bir kabul ve uygulama alanı bulmasına olanak tanır.

Teknik Bilgi ve Kapasite

Topluluklar içinde teknik uzmanlık ve kapasite eksikliği, yenilenebilir enerji projelerinin geliştirilmesi ve yönetilmesi sürecinde önemli bir engel teşkil edebilir. Yenilenebilir enerji sistemlerinin planlanması, kurulması ve işletilmesi, genellikle topluluklarda kolaylıkla bulunamayan özgün bir uzmanlık alanı gerektirir (Hoffman ve High-Pippert, 2010). Bu durum, projelerin dış danışmanlara aşırı derecede bağımlı hale gelmesine, maliyetlerin artmasına ve topluluk sahipliği ile kontrolünün potansiyel olarak zayıflamasına neden olabilir. Li vd., (2013) tarafından belirtildiği üzere, toplulukları gerekli teknik beceri ve bilgi ile donatmak amacıyla üniversiteler, sivil toplum kuruluşları ve endüstri uzmanları ile işbirlikleri kurmak, kapasite geliştirme çabalarının önünü açar. Bu tür girişimler, yenilenebilir enerji projelerinin başarısını artırmanın yanı sıra, toplulukların bu projeler üzerindeki sahipliğini ve kontrolünü güçlendirir.

Sosyal ve Kültürel Faktörler

Topluluk içindeki sosyal dinamikler, güven seviyeleri, sosyal uyum ve halkın kabulü, topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projelerinin başarısında hayati bir rol oynar. Topluluk üyeleri arasında yanlış anlaşılmalara, katılım eksikliği veya muhalefetin varlığı, projenin gelişimini önemli ölçüde engelleyebilir (Walker vd., 2010; Hicks ve Ison, 2011). Bu nedenle, etkili iletişim, şeffaf karar alma süreçleri ve proje geliştirme aşamalarının her birinde topluluk üyelerinin aktif katılımı, geniş tabanlı destek ve güven oluşturmak adına büyük önem taşır.

Zorlukların Üstesinden Gelme Stratejileri

Finansal engelleri aşmak için topluluk sahipliğindeki yenilenebilir enerji projeleri, yenilikçi finansman mekanizmalarının bir karışımını kullanabilir. Topluluk tahvilleri veya hisseleri aracılığıyla yerel yatırımcılar doğrudan projeye dahil edilebilir, kitlesel fonlama platformları ise yenilenebilir enerjiyi desteklemeye yönelik yerel olmayan paydaşları ve yurtdışındaki ilgili kişileri projeye çekerek daha geniş bir destek sağlayabilir (Sommerfeldt ve Muingo, 2015). Bu yaklaşımlar, gerekli fonların toplanmasının ötesinde, projeye karşı topluluk bağlılığını ve desteğini de güçlendirerek projenin başarısını artırır. Topluluk sahipliğindeki yenilenebilir enerji projeleri için destekleyici bir ortam yaratmak amacıyla politika ve düzenleyici reformlar kritik derecede gerekli olduğunu belirtmek gerekir. İzin süreçlerini basitleştirme, vergi teşvikleri sunma ve toplulukların yenilenebilir enerjiler üzerinden doğrudan finansal destek almasını sağlama gibi eylemlerle hükümetler önemli roller üstlenebilir (Allen vd., 2012). Diğer taraftan, bu, giriş engellerini azaltır ve yenilenebilir enerji projelerini topluluklar için daha cazip ve

uygulanabilir kılar. Dolayısıyla, topluluklarda topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projelerinin sürdürülebilir yönetimi için teknik kapasite geliştirilmesi önemlidir. Üyelerin yenilenebilir enerji sistemlerini planlama, uygulama ve bakım konusunda beceriler kazanmalarını sağlayacak topluluk tabanlı eğitim programları, atölye çalışmaları ve teknik uzmanlarla iş birlikleri bu konuda son derece etkilidir (Sendegeya ve Chiguvare, 2016). Bilgi alışverişini mümkün kılacak ağ ve platformların oluşturulması, böylece toplulukların öğrendikleri dersleri ve en iyi uygulamaları ilgili topluluk üyeleriyle paylaşımları, teknik yeteneklerini daha da geliştirmelerine olanak tanır.

Topluluk katılımını ve güvenini artırmak, proaktif ve kapsayıcı bir yaklaşım gerektirir. Topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projeleri, topluluk üyelerini karar alma süreçlerine dahil ederek, açık iletişimi teşvik etmeli ve proje faydalarını; çevresel, ekonomik ve sosyal etkileri kapsayacak şekilde net bir biçimde ifade etmelidir (Berka ve Creamer, 2018). Bu yaklaşım, topluluk üyeleri arasında ortak bir vizyon ve hedefler oluşturarak, sahiplenme ve bağlılık hissini teşvik eder, yenilenebilir enerji girişimlerinin uzun vadeli başarısı için büyük önem taşır. Sonuç olarak, topluluk sahipliği altındaki yenilenebilir enerji projeleri önemli zorluklarla karşı karşıya olmasına rağmen, tartışılan strateji ve çözümler bu engelleri aşmak için yollar sunar. Finansal, düzenleyici, teknik ve sosyal engellerin ele alınması, toplulukların topluluk sahipliği yenilenebilir enerji projelerinin dönüştürücü potansiyelini açığa çıkararak daha sürdürülebilir, adil ve dirençli bir enerji geleceğine ilerlemelerini sağlayabilir.

SONUÇ

Topluluk sahipliğindeki yenilenebilir enerji projeleriyle sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesi ve enerji güvenliğinin güçlendirilmesi yolları, düşük karbonlu bir geleceğe geçişi kolaylaştırır. Bu projelerin temelinde, demokratik karar alma, yerel katılım ve elde edilecek faydaların adil dağılımı ilkelerine dayanan çeşitli teknolojiler (güneş, rüzgar, biyokütle, jeotermal ve hidroelektrik) aracılığıyla sağlanan enerji çözümleri bulunmaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının yerine fosil yakıtlarının kullanılması, küresel boyutta iklim krizlerini tetiklemiştir (University of California, Berkeley, 2024). Fosil yakıtlarının kullanılmasıyla ortaya çıkan karbon gibi sera gazları, küresel ısınmanın sebeplerinden biri olarak düşünülmektedir (European Commission, 2024). Fosil yakıtların yüksek karbon emisyonları ve çevresel zararları, yenilenebilir enerji kaynaklarının temiz ve sürdürülebilir doğası ile belirgin bir tezat oluşturur (United Nations, 2024; Ecochain, 2024). Bu karşılaştırma, yenilenebilir enerji projelerinin, fosil yakıt temelli enerji projelerine karşın üstünlüklerini daha net bir şekilde ortaya koyar.

Düşük karbonlu bir geleceğe geçişte yenilenebilir enerji projelerinin fosil yakıtlı enerji kaynaklarına göre sahip olduğu bu üstünlük, ayrıca bu projelerin topluluk sahipliğinde olmasıyla da enerji bağımsızlığına daha fazla katkıda bulunur. Bu bağımsızlığa ulaşabilmek, yerel kaynakların ve bilginin kullanılmasını içerir. Böylece, topluluk sahipliği yerel ekonomik kazanımları ve enerji gelirlerinden istihdam yaratılmasını teşvik eder. Bununla birlikte, topluma ait yenilenebilir enerji projelerinin potansiyellerini tam olarak gerçekleştirebilmeleri için finansal engellerin, teknik karmaşıklıkların, düzenleyici engellerin ve kapasite geliştirme zorluklarının aşılması önemlidir.

Topluluk sahipliğindeki yenilenebilir enerji projelerinin gelişimine yönelik bazı öneriler sunulabilir:

1- Mali destek mekanizmalarının geliştirilmesi:

Yenilikçi finansman modelleri toplumsal projeler için hayati önem taşıyor. Yıldız vd., (2015) topluluk tahvilleri, kitle fonlaması ve kooperatif yatırımları gibi finansal araçların teşvik

edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu modeller toplumsal katılımı ve projelerin mali sürdürülebilirliğini artırır.

2- Düzenleyici yasal çerçevenin basitleştirilmesi:

Toplumun sahip olduğu yenilenebilir enerji projeleri için uygun düzenleyici yasal çerçeveler oluşturulmalıdır. Bolinger (2001), düzenleme süreçlerinin basitleştirilmesinin ve topluluk projelerine yönelik teşviklerin artırılmasının, bunların başarısında kritik bir rol oynadığına dikkat çekiyor.

3- Teknik kapasitenin Artırılması:

Toplumların gerekli teknik bilgi ve becerilerle donatılması gerekmektedir. Li vd., (2013) topluluklarda kapasite oluşturmak için üniversiteler, STK'lar ve endüstri uzmanlarıyla ortaklıklar kurmanın önemini vurgulamaktadır.

4- Topluluk katılımını teşvik etmek:

Proje geliştirme sürecine toplumun katılımının sağlanması projelerin başarısını artırır. Walker vd., (2010), topluluk katılımının projelerin sosyal kabulünü ve başarısını arttırdığını göstermektedir. Topluluk toplantıları, danışma panelleri ve kooperatif yapıları gibi mekanizmalar katılımı teşvik eder.

İleriye baktığımızda, sürdürülebilir ve dirençli bir enerji geleceğine yönelik sürekli bağlılık, topluluğa ait yenilenebilir enerjiye yapılan yatırımların önemini vurgulamaktadır. İklim değişikliğiyle mücadelede kilit rol oynayan bu projeler, enerji çözümleri sunmanın ötesinde, ulusal ve uluslararası hedeflere ulaşılmasına yardımcı olarak kritik katkılar sunuyor. Toplumun sahip olduğu yenilenebilir enerji projeleri, daha adil, sürdürülebilir ve dayanıklı bir enerji geleceğine doğru ilerlememizi hızlandırabilir. Bu çabalar, politika yapıcılara, topluluklara, özel sektöre ve diğer paydaşlara, mevcut engellerin aşılması ve topluluğun sahip olduğu yenilenebilir enerji projelerinin potansiyelinden tam anlamıyla yararlanılması için birlikte çalışacakları bir yol haritası sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ADELAKUN, N. O., & OLANIPEKUN, B. A. (2019). A Review Of Solar Energy. *Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology (JMEST)*, 6(12), 11344-11347.
- AHMED, A., GE, T., PENG, J., YAN, W. C., TEE, B. T., & YOU, S. (2022). Assessment Of The Renewable Energy Generation Towards Net-Zero Energy Buildings: A Review. *Energy and Buildings*, 256, 1-20.
- ALDIERI, L., GRAFSTRÖM, J., SUNDSTRÖM, K., & VINCI, C. P. (2019). Wind Power And Job Creation. *Sustainability*, 12(1), 1-23.
- ALLEN, J., SHEATE, W. R., & DIAZ-CHAVEZ, R. (2012). Community-Based Renewable Energy In The Lake District National Park–Local Drivers, Enablers, Barriers, And Solutions. *Local Environment*, 17(3), 261-280.
- ANDERSON, D., MOGGRIDGE, H., WARREN, P., & SHUCKSMITH, J. (2015). The Impacts Of 'Run-Of-River' Hydropower On The Physical And Ecological Condition Of Rivers. *Water and Environment Journal*, 29(2), 268-276.

- AYODELE, T. R., & OGUNJUYIGBE, A. S. O. (2015). Mitigation Of Wind Power Intermittency: Storage Technology Approach. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 44, 447-456.
- BAUWENS, T., GOTCHEV, B., & HOLSTENKAMP, L. (2016). What Drives The Development Of Community Energy In Europe? The Case Of Wind Power Cooperatives. *Energy Research & Social Science*, 13, 136-147.
- BAYAZIT, Y. (2021). The Effect Of Hydroelectric Power Plants On The Carbon Emission: An Example Of Gokcekaya Dam, Turkey. *Renewable Energy*, 170, 181-187.
- BERKA, A. L., & CREAMER, E. (2018). Taking Stock Of The Local Impacts Of Community-Owned Renewable Energy: A Review And Research Agenda. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 82, 3400-3419.
- BOLINGER, M. (2001). *Community Wind Power Ownership Schemes In Europe And Their Relevance To The United States* (No. LBNL-48357). Berkeley, CA : Lawrence Berkeley National Lab. (LBNL).
- BOŠNJAKOVIĆ, M., STOJKOV, M., & JURJEVIĆ, M. (2019). Environmental Impact Of Geothermal Power Plants. *Tehnički vjesnik*, 26(5), 1515-1522.
- BUDZIANOWSKI, W. M., & BUDZIANOWSKA, D. A. (2015). Economic Analysis Of Biomethane And Bioelectricity Generation From Biogas Using Different Support Schemes And Plant Configurations. *Energy*, 88, 658-666.
- CADUFF, M., HUIJBREGTS, M. A., ALTHAUS, H. J., KOEHLER, A., & HELLWEG, S. (2012). Wind Power Electricity: The Bigger The Turbine, The Greener The Electricity?. *Environmental Science & Technology*, 46(9), 4725-4733.
- CREAMER, E., AIKEN, G. T., VAN VEELLEN, B., WALKER, G., & DEVINE-WRIGHT, P. (2019). Community Renewable Energy: What Does It Do? Walker And Devine-Wright (2008) Ten Years On. *Energy Research & Social Science*, 57, 1-6.
- DAOUDI, M. (2024). Education In Renewable Energies: A Key Factor Of Morocco's 2030 Energy Transition Project. Exploring The Impact On Sdgs And Future Perspectives. *Social Sciences & Humanities Open*, 9, 1-11.
- DESALEGN, B., GEBEYEHU, D., TAMRAT, B., TADIWOSE, T., & LATA, A. (2023). Onshore Versus Offshore Wind Power Trends And Recent Study Practices In Modeling Of Wind Turbines' Life-Cycle Impact Assessments. *Cleaner Engineering and Technology*, 17, 1-12.
- Ecochain. The CO₂ Footprint Of Different Energy Sources. <https://ecochain.com/blog/the-co2-footprint-of-different-energy-sources/> adresinden alındı (Erişim tarihi 06.06.2024).
- European Commission. Causes Of Climate Change. https://climate.ec.europa.eu/climate-change/causes-climate-change_en#:~:text=Burning%20fossil%20fuels%2C%20cutting%20down,greenhouse%20effect%20and%20global%20warming. adresinden alındı (Erişim tarihi 06.06.2024).
- Energy Innovation Austria. Bioenergy Technology of Tomorrow Pioneering R&D Findings from Austria. https://www.energy-innovation-austria.at/wp-content/uploads/2014/12/eia_01_12_E_FIN.pdf adresinden alındı (Erişim tarihi 22.02.2024).

- FERNANDEZ, R. (2021). Community Renewable Energy Projects: The Future Of The Sustainable Energy Transition?. *The International Spectator*, 56(3), 87-104.
- FROHWITTER, W. (2020). *The Feldheim Project: Energy self sufficiency and local added value through*. Energiequelle GmbH: PowerPoint Presentations.
- HICKS, J., & ISON, N. (2011). Community-Owned Renewable Energy (CRE): Opportunities For Rural Australia. *Rural Society*, 20(3), 244-255.
- HOFFMAN, S. M., & HIGH-PIPPERT, A. (2010). From Private Lives To Collective Action: Recruitment And Participation Incentives For A Community Energy Program. *Energy Policy*, 38(12), 7567-7574.
- IRENA Coalition for Action. (2021). *Community Energy Toolkit: Best Practices for Broadening the Ownership of Renewables*. Abu Dhabi: International Renewable Energy Agency.
- JACOBSON, M. Z., & DELUCCHI, M. A. (2011). Providing All Global Energy With Wind, Water, And Solar Power, Part I: Technologies, Energy Resources, Quantities And Areas Of Infrastructure, And Materials. *Energy Policy*, 39(3), 1154-1169.
- JELLE, B. P., & BREIVIK, C. (2012). State-Of-The-Art Building Integrated Photovoltaics. *Energy Procedia*, 20, 68-77.
- JIANG, Z. (2021). Installation Of Offshore Wind Turbines: A Technical Review. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 139, 1-21.
- Joanneum Research. "Model Güssing": A Vision Of Energy Self-Sufficiency. Retrieved From https://pocacito.eu/sites/default/files/ModelG%C3%BCssing_G%C3%BCssing.pdf adresinden alındı (Erişim tarihi: 22.02.2024).
- KOSMADAKIS, G., KARELLAS, S., & KAKARAS, E. (2013). Renewable And Conventional Electricity Generation Systems: Technologies And Diversity Of Energy Systems. In *Renewable Energy Governance: Complexities and Challenges* (pp. 9-30).
- KUMAR, M. (2020). Social, Economic, And Environmental Impacts Of Renewable Energy Resources. Kenneth Eloghene Okedu, Ahmed Tahour and Abdel Ghani Aissaou (Eds), içinde, *Wind Solar Hybrid Renewable Energy System*, (s. 1-11). London: IntechOpen.
- KUNZE, C., & BECKER, S. (2015). Collective Ownership In Renewable Energy And Opportunities For Sustainable Degrowth. *Sustainability Science*, 10, 425-437.
- LI, L. W., BIRMELE, J., SCHAICH, H., & KONOLD, W. (2013). Transitioning To Community-Owned Renewable Energy: Lessons From Germany. *Procedia Environmental Sciences*, 17, 719-728.
- LIMBERGER, J., BOXEM, T., PLUYMAEKERS, M., BRUHN, D., MANZELLA, A., CALCAGNO, P., ... & VAN WEES, J. D. (2018). Geothermal Energy In Deep Aquifers: A Global Assessment Of The Resource Base For Direct Heat Utilization. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 82, 961-975.
- LISBONA, P., PASCUAL, S., & PÉREZ, V. (2023). Waste to Energy: Trends and Perspectives. *Chemical Engineering Journal Advances*, 14, 1-11.
- LUIS, J., SIDEK, L. M., DESA, M. N. M., & JULIEN, P. Y. (2013, June). Sustainability Of Hydropower As Source Of Renewable And Clean Energy. İçinde *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 16, No. 1, p. 012050). IOP Publishing.

- MAKA, A. O., & ALABID, J. M. (2022). Solar Energy Technology And Its Roles In Sustainable Development. *Clean Energy*, 6(3), 476-483.
- MALEKI-DIZAJI, P., DEL BUFALO, N., DI NUCCI, M. R., & KRUG, M. (2020). Overcoming Barriers To The Community Acceptance Of Wind Energy: Lessons Learnt From A Comparative Analysis Of Best Practice Cases Across Europe. *Sustainability*, 12(9), 3562.
- MENBERG, K., HEBERLE, F., BOTT, C., BRÜGGEMANN, D., & BAYER, P. (2021). Environmental Performance Of A Geothermal Power Plant Using A Hydrothermal Resource In The Southern German Molasse Basin. *Renewable Energy*, 167, 20-31.
- MICHALENA, E., & HILLS, J. M. (Eds.). (2013). *Renewable Energy Governance: Complexities and Challenges* (Vol. 23). London: Springer Science & Business Media.
- MUELLER, M., KNOTT, J., PANDER, J., & GEIST, J. (2022). Experimental Comparison Of Fish Mortality And Injuries At Innovative And Conventional Small Hydropower Plants. *Journal of Applied Ecology*, 59(9), 2360-2372.
- NIKOLAOS, P. C., MARIOS, F., & DIMITRIS, K. (2023). A Review of Pumped Hydro Storage Systems. *Energies*, 16(11), 1-39.
- OLABI, A. G., OBAIDEEN, K., ABDELKAREEM, M. A., ALMALLAHI, M. N., SHEHATA, N., ALAMI, A. H., ... & SAYED, E. T. (2023). Wind Energy Contribution To The Sustainable Development Goals: Case Study On London Array. *Sustainability*, 15(5), 4641.
- O'SULLIVAN, M., GRAVATT, M., POPINEAU, J., O'SULLIVAN, J., MANNINGTON, W., & MCDOWELL, J. (2021). Carbon Dioxide Emissions From Geothermal Power Plants. *Renewable Energy*, 175, 990-1000.
- PEREA-MORENO, M. A., SAMERÓN-MANZANO, E., & PEREA-MORENO, A. J. (2019). Biomass As Renewable Energy: Worldwide Research Trends. *Sustainability*, 11(3), 1-19.
- PILLAN, M., COSTA, F., & CAIOLA, V. (2023). How Could People And Communities Contribute To The Energy Transition? Conceptual Maps To Inform, Orient, And Inspire Design Actions And Education. *Sustainability*, 15(19), 1-31.
- Renewable Energy Installer & Specifier. (2023). Latest Developments In Solar PV: Which Are The Game Changers? <https://www.renewableenergyinstaller.co.uk/2023/10/latest-developments-in-solar-pv-which-are-the-game-changers/> adresinden alındı (Erişim tarihi: 22.02.2024).
- Samsø Renewable Energy Island. <https://www.visitsamsøe.dk/en/inspiration/energy-academy/> adresinden alındı (Erişim tarihi: 22.02.2024).
- SATO, T., KAMMEN, D. M., DUAN, B., MACUHA, M., ZHOU, Z., WU, J., ... & ASFAW, S. A. (2015). *Smart Grid Standards: Specifications, Requirements, And Technologies*. Singapore: John Wiley & Sons.
- SCHEIDEL, A., & SORMAN, A. H. (2012). Energy Transitions And The Global Land Rush: Ultimate Drivers And Persistent Consequences. *Global Environmental Change*, 22(3), 588-595.
- SHAHBAZ, M., ALNOUSS, A., GHIAT, I., MCKAY, G., MACKAY, H., ELKHALIFA, S., & AL-ANSARI, T. (2021). A Comprehensive Review Of Biomass-Based Thermochemical Conversion Technologies Integrated With CO2 Capture And Utilisation Within BECCS Networks. *Resources, Conservation and Recycling*, 173, 1-25.

- SOMMERFELDT, N., & MUYINGO, H. (2015). Lessons In Community Owned PV From Swedish Multi-Family Housing Cooperatives. *İçinde 31st European Photovoltaic Solar Energy Conference and Exhibition, Hamburg, September 14-18, 2015* (pp. 2745-2750).
- SENDEGEYA, A. M., & CHIGUVARE, Z. (2016). The Role Of Academia In Capacity Building For Sustainable Energy Development: The Case Of Namibia. *Energy Procedia*, 93, 218-222.
- STEFANSSON, V. (2000, May). The Renewability Of Geothermal Energy. *İçinde Proceedings of the World Geothermal Congress 2000* (pp. 883-888).
- STRACHAN, P. A., COWELL, R., ELLIS, G., SHERRY-BRENNAN, F., & TOKE, D. (2015). Promoting Community Renewable Energy In A Corporate Energy World. *Sustainable Development*, 23(2), 96-109.
- TEFF-SEKER, Y., BERGER-TAL, O., LEHNARDT, Y., & TESCHNER, N. (2022). Noise Pollution From Wind Turbines And Its Effects On Wildlife: A Cross-National Analysis Of Current Policies And Planning Regulations. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 168, 1-9.
- TESTER, J. W., BECKERS, K. F., HAWKINS, A. J., & LUKAWSKI, M. Z. (2021). The Evolving Role Of Geothermal Energy For Decarbonizing The United States. *Energy & Environmental Science*, 14(12), 6211-6241.
- University of California, Berkeley. (2024). Burning Of Fossil Fuels. <https://ugc.berkeley.edu/background-content/burning-of-fossil-fuels/> adresinden alındı (Erişim tarihi: 06.06.2024).
- United Nations Climate Change. Samsø: An Island Community Pointing to the Future | Denmark. https://unfccc.int/climate-action/un-global-climate-action-awards/climate-leaders/samsø?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAi6uvBhADEiwAWiyRdhG-VTdeqJ6ZN_BksnqFWtF4ifCJvOCyv5kIiqh-UjOf_RJEcAD6AhoCSw4QAvD_BwE adresinden alındı (Erişim tarihi: 22.02.2024).
- United Nations, Renewable energy – powering a safer future. <https://www.un.org/en/climatechange/raising-ambition/renewable-energy> adresinden alındı (Erişim tarihi: 06.06.2024).
- VARNAGIRYTĖ-KABAŠINSKIENĖ, I., LUKMINĖ, D., MIZARAS, S., BENIUŠIENĖ, L., & ARMOLEITIS, K. (2019). Lithuanian Forest Biomass Resources: Legal, Economic, And Ecological Aspects Of Their Use And Potential. *Energy, Sustainability and Society*, 9(1), 1-19.
- WALKER, G. (2008). What Are The Barriers And Incentives For Community-Owned Means Of Energy Production And Use? *Energy Policy*, 36(12), 4401-4405.
- WALKER, G., & DEVINE-WRIGHT, P. (2008). Community Renewable Energy: What Should It Mean? *Energy Policy*, 36(2), 497-500.
- WALKER, G., DEVINE-WRIGHT, P., HUNTER, S., HIGH, H., & EVANS, B. (2010). Trust And Community: Exploring The Meanings, Contexts, And Dynamics Of Community Renewable Energy. *Energy Policy*, 38(6), 2655-2663.
- WANG, X., GUO, P., & HUANG, X. (2011). A Review Of Wind Power Forecasting Models. *Energy Procedia*, 12, 770-778.

- XU, Y., PEI, J., YUAN, J., & ZHAO, G. (2022). Concentrated Solar Power: Technology, Economy Analysis, And Policy Implications In China. *Environmental Science and Pollution Research*, 29, 1324-1337.
- YILDIZ, Ö. (2014). Financing Renewable Energy Infrastructures Via Financial Citizen Participation–The Case Of Germany. *Renewable Energy*, 68, 677-685.
- YILDIZ, Ö., ROMMEL, J., DEBOR, S., HOLSTENKAMP, L., MEY, F., MÜLLER, J. R., ... & ROGNLI, J. (2015). Renewable Energy Cooperatives As Gatekeepers Or Facilitators? Recent Developments In Germany And A Multidisciplinary Research Agenda. *Energy Research & Social Science*, 6, 59-73.
- YILMAZ, C. (2020). Improving Performance And Thermoeconomic Optimization Of An Existing Binary Geothermal Power Plant: A Case Study. *Isı Bilimi ve Tekniği Dergisi*, 40(1), 37-51.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 2, July 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 05.02.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 30.05.2024

DOI: 10.30692/sisad.1432111

KİTLE İMHA SİLAHLARININ ORTA DOĞU SİYASETİNE ETKİSİ: KİS TEHDİTLERİ VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

The Impact of Weapons of Mass Destruction on Middle East Politics: WMD Threats and Reflections on Turkey

Sümevra ULUS

Lisansüstü Öğrencisi

Bilecik Şeyh Edebalı Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

ORCID ID: 0009-0001-3203-1093

sumeyraulus@outlook.com.tr

Atıf/Citation: Sümevra Ulus (2024), "Kitle İmha Silahlarının Orta Doğu Siyasetine Etkisi: KİS Tehditleri ve Türkiye'ye Yansımaları", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.2 Temmuz 2024, s.281-298.

Öz: Soğuk savaş sonrası dünya genelinde yükselişe geçen Kitle İmha Silahları (KİS) ve bu silahları edinmek için aktörlerin girdiği 'silahlanma yarışı' kısa veya uzun vadeli birçok tehlikeyi barındırmaktadır. Kimyasal silahlar, bir kitleyi imha etmeyi amaçlayan teknoloji kullanarak insan yaşamına ve ekosisteme ciddi hasarlar vermesi olarak yorumlanmaktadır. Devletler ve devlet dışı aktörler silahlanma yarışına girerken bir yandan da silah satışı yapan kurumlar veya siyasi aktörler ekonomik açıdan fayda sağlamaktadır. Bu makalede Orta Doğu'da KİS varlığı kabul edilen, elde etmek isteyen ve resmi olarak kabul edilmese de olduğu bilinen İsrail, Irak, İran ve Suriye bölgesel aktörlerinin uzak ve yakın dönem faaliyetleri, bu faaliyetlerin Orta Doğu siyasetine etkileri ve stratejik derinlik konumunda bulunan Türkiye'nin bu faaliyetlerden ne derece etkilendiği ele alınmaktadır. Türkiye nükleer silahsızlanmanın güçlü bir destekçisidir ve nükleer silahların olmadığı bir dünya için mücadele etmektedir. Ülke, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesine yönelik çabaları desteklemektedir ve Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Gözden Geçirme Konferansı gibi uluslararası sosyal sorumluluk ve güvenlik faaliyetlerine katılmıştır. Bulduğu tehlikeli durumdan dolayı Türkiye aslında bir noktada bu politikaları izlemek zorunda bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kitle İmha Silahları, Orta Doğu, Türkiye, Terörizm, Nükleer Caydırıcılık, Silahlanma.

Abstract: Weapons of Mass Destruction (WMD), which have been on the rise across the world in the post-Cold War era, and the 'arms race' that actors are engaged in to acquire these weapons pose many short- and long-term dangers. Chemical weapons are interpreted as causing serious damage to human life and ecosystems by using technology aimed at destroying a mass of people. While states and non-state actors engage in an arms race, organizations or political actors that sell weapons benefit economically. This article discusses the near and far term activities of regional actors Israel, Iraq, Iran and Syria, which are acknowledged to have WMDs in the Middle East, those who

want to acquire them and those who are not officially recognized as having them, the effects of these activities on Middle East politics and the extent to which Turkey, which is in a position of strategic depth, is affected by these activities. Turkey is a strong supporter of nuclear disarmament and fights for a world without nuclear weapons. The country supports non-proliferation efforts and has participated in international social responsibility and security activities such as the Nuclear Non-Proliferation Treaty Review Conference. Due to its dangerous situation, Turkey was actually forced to follow these policies at some point.

Keywords: Weapons of Mass Destruction, Middle East, Turkey, Terrorism, Nuclear Deterrence, Armament.

GİRİŞ

Kitle İmha Silahları (KİS) dünya çapında birçok negatif etkiye sahiptir. Nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar kısa bir süre içinde çok sayıda insan hayatını yok etme potansiyeline sahiptir. Silahların kullanımı, özellikle radyoaktif kirlenmeye ve uzun vadeli ekolojik hasara neden olabilecek nükleer silah patlamaları durumunda, ciddi çevresel hasara yol açabilir. Biyolojik ve kimyasal silahların kullanımı, hayatta kalanlar ve gelecek nesiller için uzun vadeli sağlık etkilerine sebebiyet vermektedir. Kitle imha silahlarının yayılması, devletler, teröristler veya diğer aktörler tarafından kötüye kullanılma potansiyelini barındırdığı için küresel güvensizlik ve istikrarsızlığın artmasına yol açabilir. Üstelik bu silahlar devlet-dışı aktörlerin eline geçtiği zaman insanlık için son derece büyük ve önlenemez biçimde kullanılabilir.

Kitle imha silahları tehdidi, uluslararası toplumu bu silahların yayılmasını kontrol etmek ve önlemek için tedbirler almaya yöneltmiştir. Bunlar arasında Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması ve Kimyasal Silahlar Sözleşmesi gibi anlaşmaların yanı sıra nükleer silahsızlanma ve silahların yayılmasını önleme çabaları da yer almaktadır. Tüm bu çabalara rağmen dünya genelinde giderek artan silahlanma yarışı beraberinde silah ticaretini ve gizli yollarla silahlanma gibi suç unsurlarını devreye sokmaktadır. Silahlanmak ilk başta mantığa uygun ve nefsi müdafaa olarak kabul edilebilirdi ancak şu an gelinen zaman diliminde silahların kullanım alanı giderek kısıtlanmaktadır. Çünkü bu yüksek teknolojiye sahip cihazlar kullanıldığı takdirde gelecek nesiller için ciddi sorunlar baş gösterecektir.

Suriye'nin ise geçmişte kimyasal silah kullandığı bilinmektedir. Ülke kimyasal silahlarını ortadan kaldırmak için uluslararası bir anlaşmayı kabul etmiş olsa da terörist grupların bu tür silahlara erişebileceğine dair endişeler devam etmektedir. Bu silahlar aşırılık yanlısı grupların eline geçebileceğinden uzun vadede bölge genelinde güvenliğe yönelik tehdit artabilir. Özellikle Suriye iç savaşının bölgede bıraktığı olumsuz koşullar göz önüne alındığında Esad ve muhalif gruplar arasında ciddi çatışmalar boy gösterebilir.

İsrail, Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması'nı ve Ek Protokolü imzalamamıştır. Nükleer silahlara sahip olduğunu hiçbir zaman resmi olarak doğrulamamış ve reddetmemiştir. Kesin ayrıntılar belli olmamakla birlikte, İsrail'in bir nükleer cephaneliğe sahip olduğu varsayılmaktadır. Bunun uzun vadeli sonuçları, diğer ülkelerin de kendilerini potansiyel bir tehditten korumak için benzer yeteneklere sahip olmak istemeleri nedeniyle bölgede nükleer silahlanmanın artması olabilir. İsrail tarafı sürekli olarak Orta Doğu'da ilk nükleer silahı kendilerinin kullanmayacağını ancak dış güçlerden gelecek olan tehlikelere karşı hazırlıklı olacağına dair söylemlerini dile getirirken hem silahlara sahip olduğunu hem de olmadığını ima ederek durumu belirsiz kılmaktadır. Bu bağlamda herhangi bir itiraf ve resmi kanıt olmadığı halde, Filistin halkı ve özellikle son dönem HAMAS üzerinde son derece yıkıcı etki bırakan gelişmiş teknolojiye sahip silahları sahiptir ve bunlar bir kitleyi hedef alıp yok edecek boyutta olduğuna göre İsrail'in kitleyi imha eden bir silaha sahip olup olmadığı dair izlenimler oluşturulabilir. İsrail'in belirsiz tutumunun sebebi ise stratejik bir taktik olmaktadır. Herhangi bir antlaşmaya imza atmayarak ve silah kapasitesini açıklamayarak aslında herhangi bir sorumluluk almamış olmaktadır. Bugün veya yarın İsrail olası bir nükleer saldırı yaparsa herhangi bir antlaşma ihlali yapmamış olacaktır. Aynı zamanda silahların varlığını

reddetmeyerek de başta İran olmak üzere bölgedeki Arap olan ve Arap olmayan birçok düşmanına göz dağı vermektir.

Bütün bu olanlar bölgenin en stratejik öneme sahip konumunda bulunan Türkiye'yi doğrudan etkilemektedir. 2003 müdahalesinden önce Türkiye, Kuzey Irak üzerinden yoğun bir göç dalgasına maruz kalmıştır. Müdahale sonrasında ise Kuzey de faaliyete geçen PKK terör örgütünün bizzat hedefi olmuş ve uzun yıllar terörle mücadele etmek zorunda kalmıştır. 2011 Arap Baharının son durağı olan Suriye'de ise ciddi bir isyan patlak vermiş, Beşar Esad halkına karşı kimyasal kullandığı gerekçesiyle kamuoyu baskısına hedef olmuştur. İç savaş neticesinde milyonlarca Suriye vatandaşı Türkiye'ye yasal veya yasa dışı şekilde girmeye başlamıştır.

Türkiye neredeyse dört tarafı tehlikeyle çevrilmiş bir konumda bulunmaktadır. Söz konusu ülkeyi, komşu ülkelerinin silahlanma yarışı adeta bir tehdit kısıncına almış ve özellikle askeri ve güvenlik açısından kendini koruma kalkanına almak politikalarını birincil hedefi haline getirmiştir.

Çalışmanın kapsamı Orta Doğu bölgesinde yükselen KİS gücünü İsrail, Irak, İran ve Suriye ekseninde ele almaktan oluşmaktadır. Irak'ın 2003 müdahalesi sonrası KİS faaliyetinde olmadığı genel kanıyı oluştursa da ABD işgaline zemin hazırladığı ve müdahale sonrası diğer bölgesel aktörlerin silahsızlanma kararında etkin rol oynadığı için önemlidir. Örneğin ABD, Saddam yönetimine kimyasal silah kullandığı gerekçesiyle operasyon düzenleyerek başta İran olmak üzere birçok bölgesel devletlere gözdağı vermiş bulunmaktadır. İran'ın bu tehdide boyun eğdiği söylenemese bile Mısır ve Libya üzerinde bu tehdit başarıya ulaşmıştır. İran'ın nükleer programına ve nükleer silah geliştirme ihtimaline ilişkin endişeler bulunmaktadır. Bu durum bölgesel güvenlik dinamiğini değiştirecek ve bölgede nükleer silahlanmaya yol açabilecektir. Bunun uzun vadeli sonuçları istikrarsızlığın artması, bir silahlanma yarışı ve İran'ın komşuları için artan bir tehdit olabilir.

Çalışmanın amacı ise, KİS konusunda ilerleme kat etmiş devletlerin yol açtığı tehlike ve siyasi arenada yaşanan güç mücadelesini ele almaktır. Özellikle Orta Doğu'da hızla artan silahlanma yarışının bölgenin en kritik noktasında bulunan Türkiye'ye yansıyan etkilerini, Türkiye'nin silahlanma konusunda ne gibi politikalar izleyebileceğinin kritiğini yapmak çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu bağlamda daha önce yazılmış bilimsel araştırmalar ve verilere ek olarak yakın geçmişte yaşanan olaylar, açıklamalar ve haberler ışığında konu daha güncel hale getirilerek ele alınmış bulunmaktadır. Gelişmiş teknoloji ve devletlerin kimyasal silah kapasitesi göz önüne alındığında, gelecekte yaşanacak olan büyük savaşların, kitleyi imha edecek kadar büyük silahlarla meydana gelme olasılığı yüksek olmaktadır. Bu bakımdan devlet ve devlet dışı aktörlerin KİS edinme ve kullanma faaliyetlerinden kaçınması gerektiği -veyahut silah dozunun minimum düzeyde kalması- çalışmanın hipotezlerinden biri olmaktadır.

Kitle İmha Silahı (KİS)

Biyolojik, kimyasal ve nükleer çeşitleriyle ele alınabilecek 'Kitle İmha Silahları' son derece tehlikeli ve yok edici niteliktedir. Amerika Birleşik Devletleri tarafından 1997 yılında, "*Transforming Defense National Security in the 21st Century (Savunmayı Dönüştürmek: 21. Yüzyılda Ulusal Güvenlik)*" başlığı altında belirttiği şekliyle; "*Radıyolojik silahlar da dahil edilmek üzere, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların hepsi KİS adı altında kabul edilir.*" ABD, böylelikle KİS kavramına bu çerçevede tanım getirmiştir. Yine bu bakış açısıyla beraber, Brian K. Anderson¹ aktarımıyla, '*A Profile of WMD Proliferants: Are There Commonalities? (Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Profili: Ortak Noktalar Var mı?)*' adlı eserde, ABD tarafından KİS tanımında yer alan silahların her birinin farklı yıkım gücüne sahip olduğu ve kullanımları sırasında farklı sonuçlar doğuracakları halde hepsinin KİS olarak kabul edildiğini belirtir (Erdumaz, 2003, s.28).

¹ (USAF) United States Air Force Academy (ABD Hava Harp Akademisi) kurumunda Binbaşı.

Radyolojik silahlar, verdiği hasar ve kullanım şekli göz önüne alındığında nükleer silahlar kategorisinde değerlendirilmektedir. Körfez Savaşı henüz yaşanmadan önce Irak Devleti'nin, radyolojik silah elde etmeye çalıştığına dair kanıtlı raporlar olmasına karşın, bu silahlar hiçbir zaman bulunamamıştır. Radyolojik silahların ne kadar yıkıcı ve yok edici olduğunu anlamak için öncelikle nükleer silahların ne derece tehlikeli olduğunu bilmekte fayda bulunmaktadır. Bu bağlamda KİS'lerin verdiği hasar Birleşmiş Milletler (BM) raporuna göre aşağıdaki gibidir (Erdumaz, 2003, s.28);

1. Bir hava aracından 300 km'lik bir bölgeye atılan bir megatonluk bir *nükleer* bomba, ülke nüfusunun %90 gibi oranda ölümüne yol açar.
2. Bir hava aracından 60 km'lik bir alana fırlatılan 15 ton *kimyasal* silah aynı ülke halkının %50'sini yok eder.
3. Bir hava aracından 100.000 km'lik civara atılan 10 ton güce sahip *biyolojik* bomba, aynı halkın %25'ini öldürür.

Silahlanma Yarışı

Her bir KİS, canlılar ve ekosistem için ciddi tehlike arz ederken, ülkelerin kendilerini tehlikede görmesi ve kendi gücünü diğer güçlere üstünlükle kabul ettirmek istemesi, beraberinde “silahlanma yarışı” kavramını getirmiştir. Silahlanmaya başlayan ülkeler “bunun savaşa yol açmayacağını” öne sürse bile bu pek doğru değildir. Çünkü bir ülkenin silahlanması kendi varlığını güvenceye alması kadar, başka bir ülkenin de varlığını tehlikeye atması anlamına gelmektedir. Savaşların silahla yapılıyor olmasına karşın ve devletlerin güvende olma isteğinin çözümü silahlanma değil, *silahsızlanma* olmalıdır (Arı, 2017, s.535-537).

ABD ilk denemelerini *Manhattan Projesi* kapsamında II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleştirmiştir. Ağustos 1945'te Japonya'nın Hiroşima kentine uranyumlu atom bombası gönderdi. 200 bin civarında kişi hayatını kaybederken, şehrin tamamı yaşanmayacak seviyeye ulaşmış oldu. Üç gün sonra bu defa başka bir Japon kenti olan Nagazaki'ye plütonyumlu atom bombası ile saldırdı. İnsanlık ve yaşam alanı için korkunç saldırılarına rağmen Birleşik Devletler hiç durmadan silahlanmaya devam ederek tehlikeye daha çok alan açtı. 1949 yılında ise Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ilk nükleer denemesini yaptı. Ardından İngiltere 1952, Fransa 1960, Çin 1964 tarihlerinde nükleer faaliyette bulunmuşlardır. Adı geçen ülkelerin nükleer kapasitesi yasal olarak kabul edilmiş ve onların dışında kalan KİS sahibi aktörler yasal statüye erişmemektedirler (Özgür, 2006, s.20-24). Silahlanmanın ne kadar tehlikeli olduğunu Japonya'ya atılan iki bombanın ne derece ciddi hasarlara yol açmasından anlayabiliriz. Üstelik Birleşik Devletlerin böyle bir saldırıda bulunma amacı, sahip olduğu askeri ve nükleer gücü tüm dünyaya ilan etmektir. Elbette ki Japonya'nın böyle bir güce sahip olmadığı göz önüne alındığında karşılık veremeyeceği aşikardır (Arı, 2017, s.487). Esasen devletleri teker teker silahlanmaya iten güç bu korkuydu.

Silahlanmanın giderek tehlikeli hal almasının ardından, dünya genelinde ciddi artış gösteren KİS oranlarını önlemek adına bir dizi anlaşmalar yapılmıştır. Bu anlaşmaları şu şekilde özetleyebiliriz (Erdumaz, 2003, s.114);

1. Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)
2. The Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty (CTBT)
3. The Chemical Weapons Convention (CWC)
4. The Biological Weapons Convention (BWC)

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması (NPT), 1968 yılında Washington, Londra ve Moskova öncülüğünde devletlerin imzasına açılmış ve 1970 yılında yürürlüğe girmiştir. 1960'lı yıllara gelindiğinde Almanya, Pakistan, İran, Hindistan, İtalya, Japonya, İsveç, Brezilya, İsrail, Güney Kore ve Libya gibi ülkeler silahlanma yarışına dahil olmaya çalışınca, Sovyetler ve ABD bu durumu tehlikeli bulup bir antlaşmaya taraf olmayı kararlaştırdı. Nükleer

kapasitesi yasal olarak bilinen devletler, silahlarının denetimini hiçbir kuruluş veya kişiye devretmeyecek, silahı olmayan veya silahlanmaya çalışan devletler ise, *silahlanmamayı* beyan edeceklerdi. Böylece antlaşma ABD ve Sovyetler gibi yasal olarak nükleer sahibi ülkelerin kendilerine rakip çıkmasını engelleme özelliği de taşımaktadır. (Özgür, 2006, s.186-188).

ANLAŞMALAR / ÜLKELER	BİYOLOJİK SİLAHLAR SÖZLEŞMESİ (BWC)	NÜKLEER SİLAHLARIN YAYILMASINI ÖNLENMESİ ANLAŞMASI (NPT)	NÜKLEER DENEMELERİN KAPSAMLI YASAKLANMASI ANLAŞMASI (CTBT)	KİMYASAL SİLAHLAR SÖZLEŞMESİ (CWC)
İRAN	ONAY	ONAY	İMZALADI AMA ONAYLAMADI	ONAY
IRAK	ONAY	ONAY	ONAY	ONAY
ÇİN	ONAY	ONAY	İMZALADI AMA ONAYLAMADI	ONAY
SUUDİ ARABİSTAN	ONAY	ONAY	İMZALAMADI	ONAY
TÜRKİYE	ONAY	ONAY	ONAY	ONAY
SURİYE	İMZALADI AMA ONAYLAMADI	ONAY	İMZALAMADI	ONAY
İSRAİL	İMZALAMADI	İMZALAMADI	İMZALADI AMA ONAYLAMADI	İMZALADI AMA ONAYLAMADI

Tablo 1. KİS Önleme Antlaşmaları, Onay veya İmza Veren Bazı Ülkeler.²

Tabloda görüldüğü üzere bütün KİS önleme antlaşmalarına imza ve onay atan, imzaladığı yükümlülüklerle bağlı kalan (tablodaki ülkeler arasından) Türkiye ve Irak olarak karşımıza çıkmaktadır. Nükleer faaliyette bulunduğu ihtimal verilen Suriye ve İran imzaladığı antlaşmalara rağmen silahlanmaya devam etmektedir. İsrail ise sadece CWC ve CTBT antlaşmalarını imzalamış ancak hiçbirine onay vermemiştir.

Orta Doğu'nun KİS Gücü

Orta Doğu'nun silahlanma yarışı, silah ticareti yapmak isteyen Batılı devletler için bir ganimet görevi görmektedir. Silahlanmanın Batı için amacı; olası bir komünist saldırıyı önlemek görevi görse bile, Orta Doğu'da ise bu silahlar, Müslüman'dan diğer Müslüman'a yöneliyordu. Öte yandan Orta Doğu devletlerinin hızla artan silahlanma yarışları, bölgenin istenmeyen misafiri olan İsrail'in silahlanmasından duyulan endişe tarafından besleniyordu. İsrail'in yanı sıra bölgenin Arap olmayan ve Araplar tarafından tehlike kabul edilen İran'da, KİS geliştirme konusunda epey bir yol kat etmektedir. Orta Doğu'nun silahlanma gücünün Batı'yı rahatsız etmesi için 11 Eylül 2001 yılında Amerikan iki ticaret merkezine, El-Kaide tabanlı terör saldırısının gerçekleşmesi beklenecekti (Kazemi, 2007). Orta Doğu bölgesinde var olan neredeyse bütün ülkelerin açıkça yahut gizlice silahlanmaya çalışmaları, bazen bölge dışı aktörlerin göz yumması, bazen ise ekonomik çıkar güden çok uluslu şirket veya kurumların bölgede hızlanan silahlanmaya destek vermesiyle büyümeye devam etmektedir (Kıbaroğlu, 2003, s.116).

KİS'lerin özellikle Orta Doğu bölgesi için daha çok tehlike arz etmesi, bu ülkelerin daha önce teröre verdiği destekten kaynaklanmaktadır. Terörizmi destekleyen ülkelerin sahip oldukları kimyasal silahlar, terörist faaliyette olan grupların eline geçerek, kullanmalarına müsaade edilebilir. Misal; 11 Eylül sonrası Amerika, El-Kaide bağlantısı gerekçesiyle Afganistan'a askerî

² Bu tablo *NTI* (<https://www.nti.org/>) raporları ve verilerinden sağlanan bilgilerle oluşturulmuştur.

harekât başlattığında, bazı terörist gruplar buna karşılık olarak Amerikan yetkililerine gönderdikleri mektuplara antraks (şarbon) virüsü yerleştirdi (Erdurmaz, 2003, s.125).

11 Eylül'den önce de birçok defa demokrasinin ihlal edildiğini, sayısız terör eylemlerinin vuku bulunduğunu, KİS'lerin acımasızca kullanıldığını unutmamalıyız. Örneğin, Irak'ın devrik başkanı Saddam Hüseyin, İran'la girdiği sekiz yıllık savaş sırasında, Üstelik KİS'ler Cenevre Protokollerinden beri yasaklı olmasına rağmen İran'ı çok kez kimyasal silah ile vurdu. Buna rağmen ne BM ne de Birleşik Devletler, müdahalede bulunmadı. Tam aksine, Irak'ı 1982 yılında 'teröre destek veren ülkeler' arasından çıkardı (Galbraith , 2007, s.27-31). İran'ın da aynı kimyasal silah ile Irak'a karşılık verdiğinin de altı çizilmelidir. Bu bağlamda yasaklı ve kısıtlanmış olan KİS'lerin arz ettiği tehlike, Batılı güçlerin çıkarlarına dokunduğu zamana göre değişmektedir. Örneğin, Saddam yönetimine, kendi halkına kimyasal silah kullandığı için Irak'a müdahale edildiği halde aynı Saddam, İran'ı kimyasal silahlarla vurduğu zaman herhangi bir müdahale gerçekleşmedi. İsrail'in sahip olduğu KİS kapasitesi bugün bile net bir şekilde bilinmiyor. Fakat altı çizilmesi gereken bir husus bulunmaktadır; Irak'ın sahip olduğu kimyasalların da varlığı kanıtlanmış değildir. Ancak Batının kimyasal şüphesi bile Saddam'ı devirmeye yetti. Çalışmamızın bu kısmında İsrail, Irak, İran ve Suriye bölgesel güçlerinin 2020 tarihine kadar olan KİS faaliyetleri değerlendirilirken, 2020-2024 arası yaşanan gelişmeler ise yakın dönem perspektifinden başka bir başlık altında incelenecektir.

İsrail

İsrail nükleer araştırma programı 1948 yılında kurulmuştur. 1949 yılında ise Negev çölündeki uranyum yatakları keşfedildi. İsrail Atom Enerjisi Komisyonu (IAEC) 1952 yılında 'gizlice' kurulmuş ve İsrail'in ilk nükleer reaktörü olarak bilinen Dimona, Fransa'dan destek alınarak açılmış bulunmaktadır. Bu desteğin ardından bu iki devletin beraber nükleer deneme faaliyetlerinde bulunduğu iddiaları öne sürüldü ancak bu söylemler kanıtlanamadı. İsrail'e KİS konusunda en büyük destek Amerika'dan geldi ve İsrail bilim insanları, Amerika'da KİS üzerine eğitim aldı. Amerikan tarafı aynı zamanda 1955 yılında "Atoms for Peace" (Barış için Atom) programı dahilinde araştırma yapılmasına destek verdi. Fransa desteğiyle kurulan Dimona reaktörü, casus uçakları tarafından belgelendiğinde yıl 1958 olmaktadır. İsrail tarafı belgelenen reaktörün varlığını ilk başta reddetmesine rağmen dönemin Başbakan'ı Ben Gurion reaktörün var olduğuna dair itirafta bulundu (Üstündağ, 2004).

Ben Gurion başkanlığında İsrail, KİS gücünü itiraf etmesine rağmen, bunu kullanmayacakları konusunda diretmekteydi. İsrail açıkça "Orta Doğu'ya nükleer soka ilk taraf olmayacağını ve diğer Orta Doğu aktörlerinden önce davranmayacaklarını" belirtiyordu. Bunun aksine, diğer Orta Doğu güçleri, olası bir İsrail saldırısından korunmak için silahlanıyordu (Tilney, 2015). İsrail KİS'lerden arındırılmış bir bölgeyi destekliyor olmasına karşın NPT'yi hiçbir zaman imzalamadı. Hardal gazı, kalıcı olan ve olmayan sinir gazlarına sahip olmaya devam etti. ABD tarafından kimyasal ve biyolojik silahlara sahip ülke konumunda değerlendirilmektedir (Erdurmaz, 2003, s.194-204).

İsrail'in nükleer silah üretme isteğinin tehlike arz ettiğini ve edeceğini görerak karşı çıkan tek ABD başkanı John Fitzgerald Kennedy olmuştur. İsrail Başbakanı Ben Gurion ise, nükleer kapasitesini "arıtılmış içme suyu elde etmek" amacıyla kullanacaklarını belirtmiştir. Kennedy tehlike ısrarında diretmiş ve denetleme yapılmasına karar verilmiştir. 1963 yılında suikast sonucu hayatını kaybeden ABD başkanından sonra göreve gelen başkanlar ise İsrail'e ve onun nükleer faaliyetlerine daha ılımlı yaklaşmıştır (Kibaroğlu, 2003, s.111).

Nükleer Silahlardan Arındırılmış Bölge fikri İsrail'in tutumundan ötürü sekteye uğramış bulunmaktadır. Orta Doğu'daki dengelerin, İsrail politikalarına göre şekil aldığı, Arap/Arap olmayan aktörlerin olası Yahudi saldırısından korunmak ve ona karşılık verebilmek için silahlanmaya başlaması faktörü göz önüne alındığında, ilk başta İsrail'in bu konuda adım atması gerekmektedir. Diğer Orta Doğu ülkeleri, İsrail silahlanmaya son vermediği müddetçe hiçbir

zaman tam olarak silahsız dünyanın var olmayacağını ifade etmektedirler (NTI, 2014). Bu konuda İsrail dışındaki aktörlerin söylemlerinin haksız olduğunu düşünmek, o coğrafyayı belli bir ölçüde yanlış anlamlandırmak demektir.

İsrail nükleer faaliyetlerinin Batı tarafından, diğer bölgesel aktörlere göre daha az tehlikeli görülmesinin iki sebebi vardır; Birincisi, İsrail bölgenin Arap olmayan az sayıda devletlerinden biridir ve birçok düşmanı ile yakın coğrafyada yaşamaktadır. Böylece Batıya göre İsrail'in kendini korumak amacıyla silahlanması çok doğal bir durumdur. İkincisi, İsrail NPT'ye imza atmadı veya diğer nükleer önleme antlaşmaları arasında imzaladıklarını da onaylamadı. Uluslararası hukuk açısından anlaşmalar, imzalayan aktörler açısından bağlayıcıdır. Bu nedenle İsrail burada bir kural ihlali yapmamıştır. Bölgenin Arap dışı başka bir aktörü olan İran ise, KİS kapasitesi ile gündemden düşmeyen bir ülke konumundadır. İşte bu noktada İran ve İsrail arasındaki fark gün yüzüne çıkmaktadır çünkü İran Nükleer önleme Antlaşmasını imzaladığı ve silahlanmaya devam ettiği için kural ihlali yapmış olmaktadır (Kibaroglu, 2003, s.113-114).

1994 yılında İsrail Başbakanı Yitzhak Rabin, ABD Başkanı Bill Clinton ve Ürdün Devlet Başkanı Hüseyin bin Talal ile bir araya geldiği toplantıda

“İsrail silahlar açısından nükleer bir ülke değil. ABD'ye uzun yıllardır Arap-İsrail gerilmeleri kapsamında nükleer silahları ilk kullanan taraf olmamayı garanti etti. Ancak bazı Müslüman ve Arap ülkelerinde artan silahlanma yarışına sessiz kalamayız. Nükleeri ilk kullanan taraf olmayacağız ancak kendimizi korumak için silahlanmak zorundayız.”

açıklamasını yapmış bulunmaktadır (Kristensen & Korda, 2022). Bu açıklamaların ardından diğer aktörlerin kapıldığı ortak fikir; İsrail'in “belirsiz” nükleer politikası olmaktadır. İsrail bu belirsizliğini uzun süre korurken 2006 yılında ise dönemin başbakanı Ehud Olmert, son zamanlarda nükleer faaliyete önem veren İran'ı “Amerika, Fransa, İsrail, Rusya” gibi nükleer silahları elde etmeye çalışan aktörlere özendiği gerekçesiyle eleştirince bu bir itiraf olarak algılandı. Kendi ülkesini de nükleer sahibi taraflar arasında sayarak belirsizlik prensiplerinden ödün vermiş olarak algılandı. O tarihe kadar İsrail “Nükleer ülkesi değiliz ancak kendimizi korumak zorundayız ve bölgede KİS kullanan ilk taraf olmayacağız” diyerek nükleer kapasitesinin varlığını kabul etmemekte diretmiştir. Bu açıklama skandal boyutunca kamuoyunda geniş çapta yer edinince Olmert'in sözcüsü, Başbakanın konuşması sırasında “nükleer güce sahip devletleri değil, sorumluluk alan ulusları” kastettiği yönünde açıklamalar yapmıştır. 2011 yılında nükleer silahlara sahip olup olmama sorusu İsrail Başbakanı Benjamin (Binyamin) Netanyahu'ya yöneldiğinde “Kullanan ilk taraf olmayacağız” söylemi tekrar gündeme gelmiştir. Gazeteci hemen ardından “ama diğer devletlerin nükleer silaha sahip olduğu varsayıldığında, sizin de sahip olduğunuz varsayılmalı mıdır?” sorusunu yönelttiğinde ise Netanyahu buna “bizim kimseye tehdit oluşturmadığımız varsayılabilir” demekle yetinmiştir (Kristensen & Korda, 2022).

2008 sonrası İsrail siyasi gündeminin büyük bölümünü İran'ın nükleer programları oluşturmaktadır. Netanyahu özellikle İran'ı stratejik derinlik konumuna getirmiş bulunmaktadır. İran'ın gittikçe dozu artan kimyasallarının önüne geçebilmek için Birleşik Devletler ile İsrail ortak hareket etmiştir. İran'a ait Natanz Zenginleştirme Kompleksi'nin faaliyet durdurması için, İranlı bilim adamlarına bilgisayar virüsleri olarak adlandırılan Stuxnet ve Flame virüsleri gönderildi. Bu solucan yazılımları İran'ı sadece yavaşlattı, durdurmadı. 2011 yılında bazı İsraili yetkililer İran'a askerî harekât düzenlemeyi önerdi. Ancak bu karar, İran'ın HAMAS ve Hizbullah örgütleriyle misilleme yapabilmesi gibi çok ciddi sonuçlar doğurabilirdi (NTI, 2014). 2019 yılına ait ilk raporlara göre; İsrail, Amerika, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore devletleri, Dünya'da nükleer silaha sahip ülkeler olarak kabul edilmiştir. Adı geçen aktörlerin toplam nükleer silah oranı 13 bin 865 olmaktadır (Independent Türkçe, 2009). Uluslararası Bölünebilir Malzemeler Paneli, 2020'nin ilk ayları itibarıyla İsrail'in

yaklaşık 980/130 kilogram plütonyum stoğuna sahip olabildiğine ihtimal vermektedir. Savunma İstihbarat Ajansı, 2004 yılında gizli bir belge sızdırdı ve bu rapora göre, İsrail'in sahip olduğu nükleer cephanelik 1999 yılında 60/ 80 savaş başlığı oranına sahipken, 2020 yılına gelindiğinde bu kapasitenin 65/ 85'e çıkacağı öngörülmektedir (Baroud, 2022).

Irak

Daha önce de bahsedildiği şekliyle; Irak, sekiz yıl süren savaşta İran'a karşı kimyasal silah kullandı. Sadece Irak değil, bu savaşta İran tarafı da Irak'a KİS ile misilleme yapmıştır. Böylece üçüncü Dünya ülkesi olarak görülen ve kabul edilen Orta Doğu devletlerinin KİS tehdidi net olarak görülmüştür. Buna rağmen Irak, ülke savunması için gerekenden fazla kimyasal silah kullanmamıştır. Diğer Orta Doğu ülkeleriyle kıyaslandığında ılımlı bir doz ayarında bulunmuştur (Erduramaz, 2003, s.124-125). Körfez Savaşı sırasında Irak, İsrail'e SCUD (Taktiksel sıvı yakıtlı balistik füze) ile saldırdı. Bu füzelerin İsrail'e ulaşması yedi dakikayı bulmuştur. Taktik füzelerinin ne kadar hızlı olduğunu anlayabilmek için bilinmesi gereken bilgi; normal bir insani kontrol uçağının, SCUD füzelerinin yedi dakikada gittiği güzergahı, yarım saatte aşabilmesidir (Erduramaz, 2003, s.68-69). Irak'ın KİS konusunda aşırıya kaçmadığına değinilmiş ancak buna rağmen KİS'ler yüzünden başı derde girmiş bulunmaktadır. İran üzerinde kullanılan kimyasal silahlara, Batı sessiz kalmış olmasına rağmen, yine aynı kimyasallar yüzünden Irak'ı işgal ettiler.

Irak 1972 yılında imzaladığı Biyolojik ve Toksin Silahların Yasaklanması Sözleşmesini (BTWC), 1991 yılına kadar onaylamamıştır. BM Özel Komisyonu (UNSCOM) Irak'ın Sözleşmeyi ihlal ettiğini öne sürüp söz konusu ülkeyi, imza attığı sözleşmeyi onaylaması yönünde ısrarda bulunmuştur. Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) terör örgütü bir kısım bölgeyi ele geçirince Irak nükleer tesislerinin güvenliği konusunda endişeler baş göstermiştir. İŞİD'in nükleer silahları ele geçirip kullanacağı tehlikesine karşı ABD, Eylül 2014'ten itibaren Kuzey Irak ve Suriye'de hava saldırıları düzenlemiştir (Yılmaz, 2015, s.162-163).

İran

İsrail'den sonra tehlike olarak görülen diğer aktör ise İran olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine İsrail gibi "Arap olmayan" komşu konumunda olması, diğer Orta Doğu ülkelerini rahatsız etmektedir. Bu rahatsızlığın mihenk taşlarından en büyüğü ise hiç şüphesiz, İran'ın nükleer silah kapasitesidir. Bu kapasitenin 2000'li yılların başlarında bölgenin en düşük oranlı KİS güçlerinin arasında yer aldığını da unutmamak gerekir. Tüm bunlara rağmen, İran'ın silahlanma yolunda iştahını kabartan şey; bir noktada buna mecbur olmasıdır. İran'ın jeopolitik ve jeostratejik konumu göz önüne alındığında kendini güvende hissedebilmek ve koruyabilmek için silahlanması önem arz etmektedir. İran, Doğuda; Hindistan ve Pakistan, Batıda; İsrail, Kuzeyde; Rusya, Güneyde; Amerika (ve müttefikleri) ile ateş çemberinin ortasında kalmış bulunmaktadır. İran'ın bizzat kendisi de 2000'li yıllarda bu nükleer faaliyetlerin barışçıl amaçlar güttüğünü iddia etmektedir. İran'ın barışçıl söylemleri ise nükleer tesislerin ifşa olması ile çürütülmüştür. Nükleer kapasitenin ortaya dökülmesinden hemen sonra *International Atomic Energy Agency- IAEA (Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı)* İran'a faaliyetleri askıya almayı kabul ettirmeyi başarmıştır. Ancak bu karar İran'da hükümete gelen yeni sert muhafazakârların, politika çizgisinin tam olarak barışçıl olarak ele alınmamasından ve yeni hükümetin silahlanma konusunda daha ılımlı yaklaşmasından ötürü çok uzun sürmedi (Kazemi, 2007).

Irak'ın KİS ürettiği sebebiyle işgal edilmesinin ardından, bazı bölgesel aktörler silahsızlanma yolunda adımlar attı. Örneğin 1969 yılından 2011 yılına kadar Libya Devlet Başkanlığı görevinde bulunan Albay Muammer Kaddafi, 2003 yılında KİS faaliyetlerini durduracağını ilan etti. Ancak Kuzey Kore ve İran olaya tam tersi bir tutumla yaklaştı ve silahsızlanma yönünde maruz kaldıkları tüm baskılarla mücadeleyi başarıyla yürütebildiler. Kuzey Kore en azından o zamanlar için daha az tehlike arz ediyor olmasına karşın İran'ın bulunduğu stratejik konumu ABD için büyük bir tehditti. İran cephesinde ise durum farklı değildi. 11 Eylül sonrası Birleşik

Devletlerin operasyon düzenlediği iki ülke olan Afganistan ve Irak'a sınır komşuculuğu yapan İran, kendini Amerikan üstlerinin ortasında bulmuştu. İran silahları terk etmedi ancak bunun barışçıl amaçlar güttüğü yönündeki iddialarından da vazgeçmedi. Ayrıca Nükleer Silah Antlaşması (NSA) üyeliğini sonlandırmadı. IAEA'nın ülkesinde faaliyet göstermesine izin verdi. İran'ın kaçmaması ve tedirgin olmaması, tedirgin ediciydi. Özellikle sahip olduğu petrollere rağmen barışçıl söylemlerle nükleer silahlar edinmeye devam etmesi, siyasi konjonktürde tüm gözleri üzerine çekebiliyordu (Best vd., 2012, s.569-571).

İran'ın kendini koruma içgüdüğü ile silahlanması, onun savunma stratejisini de belirlemektedir. Örneğin, Ali Shamkhani³ 1998 yılında İran savunma stratejisini şu perspektifte ele almıştır; “İran'ın jeopolitik konumu ve önemi düşünüldüğünde, toprak bütünlüğünü, çıkarlarını denetlemek ve olası bir ABD-İsrail saldırısını püskürtmek için tüm bu savunma stratejileri gerekli olmaktadır.” Bu bağlamda İran'ın silahlanma konusundaki kararlılığı ve arzuları tehlikeli olabilir ancak İran'ın tüm bu silahları saldırı amacıyla edinmediği de aşikârdır (Erdurmaz, 2003, s.173). Irak savaşının her iki ülkenin ekonomilerini yerle bir ettiği göz önüne alındığında, İran'ın gerçekten de nükleer saldırı hazırlığında olduğunu söylemek -o zamanın şeraiti içinde- güç olmaktadır. Ancak yine de İran'ın tedirgin edici bir özelliği, onun bir *motivasyon* sahibi olmasıdır. İran'ın sahip olduğu motivasyon, devletin geleceğini ve istikrarını nükleer politikalara dayandırmaktır. Bu nükleer kapasiteler de Ayetullah Ruhullah Humeyni, tarafından başlatılan “bölge liderliği” ve “Batı karşıtlığı” gibi ekollere dayanmaktadır. Üstelik halkta kendini bu nükleer programların arasında daha güvende hissederek devlete olan bağlılığı genişletmektedir. İran nükleer politikaları sadece mevcut rejimin değil aynı zamanda muhalefetin de desteklediği ve istediği bir argümandır. ABD her ne kadar güncel İran nükleer faaliyetlerinden rahatsız olsa bile, bir zamanlar -Soğuk Savaş ve Şahlık rejiminin iktidarda olduğu yıllar- İran'ı KİS konusunda desteklemiş ve teşvik etmiştir. Fakat daha sonra İran'ı kimyasal silahlar konusunda suçlamıştır (Sandıklı & Kaya, 2014, s.39-40). ABD'nin aynı tutumu Irak'a da gösterdiğini hatırlamakta fayda bulunmaktadır. Birleşik Devletler ilk başta alkışladığı bir davranışı daha sonra “yanlış” olarak nitelendirebiliyordu. Bu da onun bölgesel çıkarlarına göre hareket ettiğini kanıtlar niteliktedir.

İran tarafının 15 Temmuz 2000'de *Şahab-3* füzesinin ikinci kez denendiğini ve bu denemelerin başarıyla sonuçlandığını, Washington ise bu gelişmeleri endişe ile takip ettiğini belirtti (Özdağ & Öztürk, 2000, s.96). ABD Başkanı George Bush 18 Haziran 2003'te, İran'ın nükleer silah üretmeye devam etmesine seyirci kalmayacaklarını ve İran'a karşı net tutum içinde olacaklarını belirtirken, 22 Haziran 2003 tarihinde ise ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, İran'ın dozunu arttırdığı KİS'leri endişe ile takip etmelerine rağmen söz konusu ülkeye karşı herhangi bir saldırı planları olmadığını aktarmıştır (Özdağ, 2003, s.100). Trump yönetimi, 2018 Mayıs'ında 2015 yılında imzaladığı nükleer programlarının sınırlandırılması anlaşmasından çekildi. BM İran'a 13 yıldır silah ambargosu uygulamaktaydı ve bu ambargo 2020 yılının Ekim ayında sona erdi. Bu ambargo sırasında İran tarafı en az 150 milyar dolar zarar görmüştür. 27 Kasım 2020'de İran asıllı nükleer bilim insanı olan Mohsen Fakhrazadeh suikasta uğrayarak hayatını kaybetti ve ardından çok sayıda nükleer bilim insanı öldürüldü. Yine aynı yıl başta Natanz olmak üzere İran nükleer tesisleri saldırıya uğradı. İran ise misilleme olarak; İsrail'e ait su tesisleriyle beraber kritik altyapıya da saldırı başlattı (Horschig, 2023).

Suriye

İran nükleer mühimmatları gibi, İsrail KİS'leri de ifşa olana kadar *inkâr* edilmiştir (NTI, 2014). Söz konusu ifşa gündeme gelir gelmez İsrail tarafından 2007 yılında imha edilinceye değin, Suriye KİS sahibi olmayan devletlerin arasında yer almaktaydı. Yönetimin El-Kibar'da plütonyum reaktörü elde etmeye giriştiği iddiası ortaya atılınca başta İsrail olmak üzere pek çok

³ (D.t. 29 Eylül 1955) İran kökenli Tuğamiral. İran Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi Sekreteri (2013-2023) olarak görev yaptı. Güncel görevleri; “*Expediency Discernment Council*” and political advisor of “*Supreme Leader of Iran*”

siyasi aktör tedirgin konuma gelmiştir. İsrail tarafından vurulan Suriye plütonyum tesislerinde, gerçekten de nükleer faaliyet gerçekleştirildiğinde dair rapor IAEA tarafından Mayıs 2011 tarihinde kabul edildiği şekliyle beraber; Suriye tahmin edildiğinden daha büyük bir nükleer kapasiteye sahiptir. Örneğin; IAEA, imha edilen reaktörün 25 MW (th) Gaz Soğutmalı Grafit Reaktör benzeri ve 843 yakıt kanalı, 79 erişim portuna sahip olduğuna karar verildi. Suriye bu reaktörü inşa edebilmek için Çin, Kuzey Kore, Rusya ve İran'dan yardım talep etti. Suriye'nin diğer Orta Doğu aktörlerinden daha geç nükleer silah edinmeye başladığı da tarihsel bir gerçektir. Sözü geçen Orta Doğu aktörleri, ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower tarafından 1953 yılında *Atoms for Peace* konuşmasından sonra hızlı bir şekilde silahlanma yarışına dahil olmuşlardır. Suriye ise KİS faaliyetlerine 1970'li yıllarda başlamıştır. İlk olarak *Scientific Studies and Research Center (SSRC) (Bilimsel Çalışmalar ve Araştırma Merkezi)* inşa edildi ve hemen altı yıl sonra yani 1976 yılında *Atomic Energy Commission of Syria (AECS) (Suriye Atom Enerjisi Komisyonu)* kuruldu. Ancak tüm bu girişimlere rağmen olası 1990'lı yılların başına kadar elde tutulur bir başarı elde edemedi. Tek başına nükleer üretemeyeceğini anlayınca önce Fransa ardından SSCB gibi aktörlerle görüşmeler gerçekleştirildi. Adı geçen iki devlette bazı sebeplerden dolayı anlaşmaları son anda iptal ettiler (NTI, 2014).

1991 yılında ise Çin, Suriye'ye 30 KW'lık reaktör satışında bulunacağını belirtince IAEA tarafından bu girişim engellendi. 1995 yılında ise Suriye'nin nükleer elde etmesi için önüne çıkan engellerden biri de ABD oldu. O dönemler Arjantin ile görüşmeler sağlayan Suriye kanadı, ABD'nin Arjantin'e baskı yapması sonucu, bu görüşmelerden de eli boş döndü. Nitekim silahlanma hırsıyla hareket eden Suriye, en sonunda 1998 yılında Rusya ile mutabakata varmayı başarmıştır. Nükleer kapasitenin aksine, kimyasal silah olarak da ithalat yapma gereksinimine sahip olmuştur. İlk kimyasal silahını, Mısırdan 1973 yılında ithal eden Suriye, 1984'te *sinir gazı*, 1985 de ise *kimyasal savaş başlığı* üretti. Biyolojik silahlardan da eksik kalmayan hükümet, rasin toksin ve şarbon silahlarına sahip bulunmaktadır (Erdurmaz, 2003, s.193-196).

Suriye'nin 2012 Temmuz'unda kimyasal silah sahibi olduğunu açıkça kabul edişinin ardından bölgede birçok defa nükleer kriz baş göstermiş bulunmaktadır. İlk itiraf 2012'de Suriye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Cihad Makdissi tarafından üstlenildi ancak bu silahların hiçbir zaman Suriye halkına doğrultulmayacağına da teminatı verilmiş olmasına karşın aynı yılın Aralık ayında Esad rejiminin, yedi Suriyeli vatandaşı zehirli gazlarla öldürdüğü iddiası ortaya atıldı. Ocak 2013 tarihinde ABD İstanbul Başkonsolosu tarafından gizli yollarla Dışişleri Bakanlığı telgrafi gönderildi. Telgrafın içeriği Suriye'nin Aralık 2012 de *Agent 15 (Ajan 15)* isimli kimyasal silahını Humus üzerinde kullandığına dair söylemlerden oluşuyordu. Elbette bu iddialar Beyaz Saray tarafından ortaya atılmıştı ve hemen ertesi gün Ulusal Güvenlik Konseyi sözcüsü Tommy Vietor tarafından "*tutarlı olmaktan yoksun*" gerekçesiyle reddedildi. Tarihler 19 Mart 2013'ü gösterdiğinde Suriye için yeni iddialar ortaya atıldı. Bu kez, Halep'in Han el-Assel mahallesi ve Şam'ın el-Atebe banliyösünde 25 kişiyi öldüren kimyasal silah kullanıldığına dair bu iddialar bizzat Esad rejimi tarafından kabul edilmesine rağmen, rejim bunu kendi yaptığı için değil, Suriye iç savaşını sürdüren muhalif güçler tarafından gerçekleştirildiğini öne sürerek kabul etmiş bulunmaktadır (Kimball, 2022). Hemen ardından 24 Mart tarihinde bu kez de muhalif güçler, Esad rejiminin kimyasal silah kullandığı gerekçesiyle ölü ve yaralıların bulunduğunu ihbar etti. Ağustos ayında Esad, ülkesinde KİS araştırılması yapılmasına izin verdi ancak bu izin silahları hangi tarafın kullandığıyla değil, kullanılıp kullanılmadığı yönünde sınırlandırıldı. 21 Ağustos tarihinde Guta bölgesinin banliyölerinden birinde rejim tarafından büyük bir saldırı gerçekleştirildiği iddiası kamuoyuna düşünce Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) acil toplantı kararı aldı. Beş gün sonra saha araştırması için bölgeye giden BM Kimyasal Silah Soruşturma ekibi, Suriyeli keskin nişancılar tarafından saldırıya uğradı. Kimse ölmedi ancak soruşturma gerçekleşmedi. ABD ve Birleşik Krallık bölgeye ortak bir askeri hareket düzenlemeye taraf olacaklarını belirtti. Eylül ayına gelindiğinde ise Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, ABD'nin ve diğerlerinin bölgeye askeri operasyon düzenlememesine karşın Suriye'deki silahları kontrol altına alacağını belirtti. Kısa zaman içinde bu öneri ABD başkanı

Barack Hussein Obama tarafından kabul edildi. Birleşik Devletler Başkanı Obama, Fransa Cumhurbaşkanı François Hollande ve İngiltere Başbakanı David Cameron “Rusya’nın önerisine sadık kalacaklarını ancak Esad rejiminin KİS kullanmaya ve üretmeye devam etmesi ve bunu halka karşı kullanıp anlaşmayı ihlal etmesi durumunda, bölgeye yapılacak olan operasyon tekrar gündeme gelecektir” kararını aldı (Kimball, 2022). Bu bağlamda, Suriye’nin Irak ve Afganistan ile aynı kaderi paylaşması son anda önlenmiş bulunmaktadır. Irak operasyonunun ABD açısından gerekçesi Saddam rejiminin kimyasal silah kullanmış olmasıydı ve aynı gerekçe Esad rejimi açısından da önem arz ediyordu. Böylece 11 Eylül sonrası ABD’nin Orta Doğu politikasında KİS’ler büyük çapta gerekçeli operasyon niteliği kazanmıştır.

İsrail’in El-Kibar reaktörünü vurmasının ardından, IAEA’ya rapor olarak sunulmamış tüm nükleer faaliyetler gün yüzüne çıkmıştır. Üstelik Suriye vurulan bölgenin nükleer üretim reaktörü olduğunu inkâr etse bile, ABD-İsrail birlikleri bölgeye ait çekilmiş fotoğrafları IAEA’ya servis edince, uydu ve radar görüntülerine bakılarak Mayıs 2011 raporu sunuldu. Bu bağlamda bu raporun yüzde yüz kesinlik sağladığı da söylenemez çünkü Suriye El-Kibar’ın nükleer tesis olduğunu kabul etmemekte direnç göstermiştir. Nitekim Suriye için ikinci kriz, Arap Baharının Suriye’ye sıçramasıyla yaşanmıştır. Suriye iç savaşı sırasında El-Kibar’ı ele geçiren *Free Syrian Army (Özgür Suriye Ordusu)*, İsrail tarafından imha edilen bölgenin SCUD füzeleriyle doldurulduğunu ifşaladı. IAEA’nın tüm barışçıl çağrılarını kulak kapatan Suriye, iddiaları yalanlamaya devam ettiği sırada ikinci İsrail vuruşuyla burun buruna geldi. İsrail 6 Eylül 2017 tarihinde Masyaf tesislerini vurdu. Ancak 2018 yılına kadar tüm bu iddialar, belgeler ve uydu görüntüleri tam olarak bir kanıt sunmamaktadır (NTI, 2014).

16 Eylül 2013 tarihli BM raporunda, BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon, Suriye’de büyük ölçekte kimyasal kullanıldığını ve hedef olarak sivillerin bulunduğunu doğruladı. Raporu rejim ya da muhalif taraflar hedef gösterilemedi çünkü daha önce belirtildiği üzere soruşturma sadece silahların kullanılıp/kullanılmadığı ile ilgilenmekte olup, hangi tarafın kullandığını tespit etmek hakkına sahip değildi. Eylül ayında Suriye, *Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons (OPCW) (Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü)* kapsamında bir rapor sundu. Rapor, Rusya ve ABD anlaşması doğrultusunda, Suriye’nin mevcut KİS stokları hakkında detaylı bilgi sunuyordu. Ekim ayının ilk günü, BM ekibi, rejim tarafından OPCW’ye sunulan silah stoklarını imha etmek için bölgeye yerleşti. Ekim’in son günü ise OPCW, raporda beyan edilmiş tüm stokların imha edildiğini ilan etti. BM’nin 12 Aralık 2013 raporuna göre daha önce denetime tabii tutulan yedi saldırının beşinde kimyasal silah kullanıldığı doğrulandı. Ayrıca imha edilen Suriye silahlarının ülkeden çıkışı 2014 yılında gerçekleştiği sırada, 11 Nisan günü Kafr Zita köyünde klor gazı kullanılarak saldırı gerçekleşti. Kafr Zita, muhalif güçler tarafından kontrol edilen bir bölgeydi. Klor gazının varlığı 10 Eylül’de doğrulandı. Mart 2015’te Suriye kınandı ve imha edilen silahların ülkeden ayrılma aşaması tamamlanmadan tekrar zehirli gaz kullanmaya devam ederse operasyon tehdidi masaya tekrar yatırılacaktı. 2016 yılının Ağustos ayında Halep’te klor gazı kullanıldığı ihbarı geldi. OPCW-BM Ortak Soruşturma Mekanizması, 2014 yılının Nisan ayında Talmes’te, 2015 Mart tarihinde Sarmin’de, 2015 Ağustos’unda Marea’da, 16 Mart 2015’te İdlib’de (klor gazı) kimyasal silah kullanıldığı tespit etti. 2018 Şubat ayının ilk günü Şam’ın Duma kentinde kimyasal saldırı ihbarı yapıldı. 13 Nisan’da ise Fransa, İngiltere ve ABD, Suriye’nin üç kimyasal silah tesisine saldırı ve ABD Başkanı Donald John Trump, bölgeye yapılan operasyonun KİS üretimini ve kullanımını caydırmak amacıyla oluşturulduğunu açıkladı. 8 Nisan 2020 tarihinde ise Suriye Arap Cumhuriyeti’nin 2017 yılında ülkede kimyasal kullanan taraf olduğu kararı alındı (Kimball, 2022). 20 Kasım 2019 tarihinde İran’ın destek verdiği grupların, Suriye’nin İdlib kentine füze atması sonucu 12 kişi hayatını kaybetti. 21 Aralık günü ise Trump, Esad rejimine ve ona destek verenlere yaptırım uygulayacağını açıkladı. Tarih 23 Aralığı gösterdiğinde İsrail güçleri, İran’a destek verdiği gerekçesiyle, Suriye başkenti olan Şam’ı vurdu (Yetim, 2020, s.4-7).

Orta Doğu İç/Dış Politikasında Kimyasalların Gücü

Kitle İmha Silahlarının yol açtığı ve açacağı felaketleri değerlendirmeden önce, bölgede son yaşanan ve halihazırda yaşanmaya devam eden birtakım siyasi krizlerin ele alınmasında fayda vardır.

İran nükleer stratejilerini “barışçıl” argümanlara dayandırsa bile, bunun artık “caydırıcılık” yolunda ilerlediğini de söyleyebiliriz. Şu an için İran’ın elinde ciddi bir nükleer kozu bulunmaktadır. Tıpkı Amerika, Ukrayna’yı Rusya’ya karşı kışkırttığı esnada, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, nükleer silahlarının namlularını Birleşik Devletlere gösterince, ABD geri adım attı ve Ukrayna’yı desteklemekten vazgeçti. Şimdi aynı kozu İran, olası bir İsrail saldırısını engellemek için elinde tutuyor. Son olan İsrail-Filistin krizinde, İran’ın Hizbullah örgütünü devreye sokmakla tehdit etmesi, İsrail ve ABD kanadını ciddi anlamda frene bastırılmış bulunmaktadır. İran tarafından, Irak’ta bulunan ABD birliklerine düzenli olarak saldırılar gerçekleşmesine rağmen, Birleşik Devletler olası bir misillemeden kaçınmış bulunmaktadır (Sonnenfeld & Boehler, 2023).

2020 yılının ilk üçüncü günü İran için beklenmeyen bir gelişme yaşandı. Bu gelişmeye zemin hazırlayan şey ise, İran tarafının Irak’ta bulunan ABD üslerini vurup, ABD Büyükelçilik binasını basıp duvarlara “Başkanımız Süleymani” yazmasıdır. Çok geçmeden ABD tarafı misilleme olarak Bağdat Uluslararası Havaalanına 3 Ocak tarihinde füze saldırısında bulundu. Saldırı sırasında 22 senedir İran Devrim Muhafızları Kudüs Gücü Komutanlığı görevinde bulunan Kasım Süleymani hayatını kaybetti. İran, Trump yönetimindeki ABD hükümetini terörist olarak adlandırdı ve Irak, Amerikan üstlerine saldırdı (Güngör vd., 2021, s.72).

Gökhan Çinkaya aktarımla, İsrail Genelkurmay Başkanı Aviv Kochavi 5 Ekim 2021 tarihinde “İran’ın nükleer tesislerine olası bir saldırı için hazırlıklıyız” açıklamasında bulundu. Çinkaya ise bu konuda Stratejik Ortak Dergisine verdiği röportajda şunları aktarmıştır: “İran tarafı tehlikeli söylemelerine devam ederse İsrail tarafından vurulma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Özellikle İran nükleer santralleri tehlike altında olabilir” (Kaya vd., 2022, s.20-23).

Suriye açısından 2021 tarihindeki önemli gelişmeler; Nisan ayında gerçekleşen 25. Kimyasal Silahlar Sözleşmesi’ne Taraf Devletler Konferansı’nda, Suriye’nin Sözleşme boyutundaki hakları ve ayrıcalıkları (oy kullanamayacak ve herhangi bir görevde bulunamayacak) askıya alındı. Ocak ve Şubat 2022 tarihlerinde ise önce Marea’da kimyasal blister ajanın kullanıldığına daha sonra Kafr Zeita’da klor tüpünün kimyasal niyetine kullanılmış olduğuna “makul gerekçeler” ışığında karar verildi (Kimball, 2022).

Son zamanların Orta Doğu için siyasi açmazını oluşturan Filistin-İsrail olaylarının vuku bulmasının ardından KİS’lerin geleceğine yönelik birtakım teoriler bulunmaktadır. Çalışmamızda ele alacağımız *en kuvvetli* teoriyi şu perspektifte sınıflandırabiliriz; HAMAS (Harakat al-Muqawama al-İslamiya) adlı İslami Direniş Hareketi, İran’ın yürütmekte olduğu Nükleer faaliyetlerin gözlerden uzaklaşması için tüm dikkati İsrail-Filistin cephesine çekmiştir;

Time.com’un yayınladığı “As the Israel-Hamas War Governs the World’s Attention, Iran Is Quietly Marching Towards Nuclear Breakout” (İsrail-Hamas Savaşı Dünyanın Dikkatini Çekerken, İran Sessizce Nükleer Çıkışa Doğru İlerliyor) başlıklı makalede; HAMAS, 7 Ekim 2023 tarihinde İsrail’e saldırırken İran kanadından ciddi destek almıştır. Şubat 2023 tarihinde, ABD Başkanı Joseph Robinette Biden hükümetinin üst düzey yetkilisi Colin Kahl, İran’ın yakın bir zamanda “ham nükleer cihaz” monte edebileceğini açıkladı. İsrail-Filistin çatışmaları dünya gündemine bomba misali düşerken, böylece İran’ın giderek dozunu arttırdığı nükleer kapasitesi de unutulmuş bulunmaktadır. İran’ın Filistin ile ortak hareket etmesinin bir diğer nedeni ise, 2023 yılı içinde Suudi Arabistan ve İsrail’in el sıkışmaya çok yakın konumda olmasıdır. Böylece olası bir İsrail krizi adı geçen iki devleti birbirinden uzaklaştıracaktı. Suudi Arabistan er ya da geç İsrail’in varlığını kabul etmek durumunda kalacaktır. Ancak o zaman şimdi değildir.

Tüm dünya basınına öldürülen Filistinli çocukların dehşet verici görüntüleri servis edilirken, Araplar İsrail ile el sıkışamazdı. İşte İran'ı motive eden durum tam olarak budur (Sonnenfeld & Boehler, 2023).

İsrail-İran çekişmelerinin bir diğer boyutu ise; 7 Ekim krizinden aylar önce, İran'ın başkenti olan Tahran'da Farsça, Arapça ve İbranice olarak "*Tel Aviv'e 400 saniye*" yazan bir reklam panosu asıldı. Böylece İran hem İsrail'e gözdağı veriyor hem de yeni füzesini ilan ediyordu. Füzeyle, Allah'ın 99 isminden biri olan ve *zafer veren* anlamına gelen "Fattah" adı verildi. Devrim Muhafızlarının verdiği bilgiye göre Fattah Füzesi, 1.400 kilometre (870 mil) menzile sahip bulunmaktadır. Bu çok ciddi bir sayısal veri olmasına rağmen, İran'ın bu konuda abartılı iddialarda bulunduğunu söyleyenler de mevcuttur (Lawati & Gold, 2023).

2024'ün daha ilk üçüncü gününde İran için bir diğer önemli gelişme yaşandı. 3 Ocak 2020'de ABD tarafından misilleme saldırısında hayatını kaybeden Süleymani'nin, dördüncü anma töreninde patlayan bombalar neticesinde yüzlerce kişi vefat ederken, yüzlerce kişi de yaralandı. Olayın hemen ardından Washington'dan gelen açıklamaya göre, ABD kanadı saldırıyı İslam Devleti tarafından yapılabilecek türden bir terör eylemi olarak nitelendirdi. Yemen Husi isyancı grubu sözcüsü Muhammed Abdel-Salam, anma töreni saldırısının İran'ın, Filistin ve Lübnan direnişine destek sağladığı gerekçesiyle meydana gelmiş olabileceğini belirtti. (Salam direkt hedef göstermemiş olsa bile İran'ın adı geçen bölgelerdeki direnişçi halkı "*kime?*" karşı desteklediği göz önüne alındığında çıkarım yapmak çok da uzak olmamaktadır.) İran'ın Dini Lideri Ayetullah Ali Hamaney olaydan sonra intikam alma yemini etti (Australian Broadcasting Corporation, 2024).

Peki Türkiye Bu Ateş Çemberinin Neresinde?

Tarihin son dönemlerinde yaşanan ve şahit olunan olaylar silsilesi ele alındığında, Türkiye'nin son derece tehlikeli stratejik konumda olduğu berrak bir şekilde görülmektedir. Türkiye'nin coğrafi konumu ona hem avantaj hem de dezavantaj sunabilmektedir. 21. yy. Orta Doğu güvenliği göz önüne alındığında bölgede kırılabilirlik yaratan güç, devletten çok devlet dışı silahlı aktörler olmaktadır. Orta Doğu KİS faaliyetlerinin Türkiye'ye yansımalarına bakmak için komşu ülkelerin KİS kapasitesi yeterli olmaktadır. Başta İran ve İsrail olmak üzere birçok komşu ülkeler silahlanma yolunda ciddi ilerlemeler kaydetmiş bulunmaktadır. Mısır ve Suudi Arabistan'ın da Körfez ülkeleri ve Doğu Akdeniz faktörlerini göz önüne alarak silahlanmaya başlaması Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir konudur. Fakat yine de bölgesel karşılaşılan en büyük problem devlet dışı aktörlerin silah edinmesidir. Diğer bölge aktörlerine nazaran Türkiye'nin devlet dışı silahlı güçlerle mücadele etme konusunda derin ve kapsamlı tecrübeleri vardır. Örneğin Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) uzun yıllardır PKK terör örgütü ile mücadele etmektedir (Korkmaz, 2020, s.74-76). Türkiye'nin en uzun kara sınır komşusu olan Suriye ve ondan sonra gelen İran'ın politikaları son derece kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda Türkiye, istese de istemese de kendini bu ateş çemberinin tam ortasında bulmaktadır. Bölgeyle doğrudan ilişki içinde olmasa bile olaylardan ilk etkilenen güç konumundadır. Bu kısımda Türkiye'nin, çalışma kapsamında ele alınan nükleer güçler ile temaslarına değinilecektir.

2022'nin Türkiye açısından önemli olaylarından biri de Türkiye'nin Kuzey Irak'ta kimyasal saldırı yaptığı iddiası olmuştur. Kürdistan İşçi Partisi (PKK) yayınladığı bir video ile bu iddiayı kamuoyuna servis etti. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, TSK'nın hiçbir zaman KİS kullanmadığını ve bu beyanlarda bulunanlara karşı hukuki işlem başlatılacağını ilettiler (Butler, 2021). Türkiye uzun yıllardır yakın komşularında olan siyasi gelişmelerden etkilenen taraf konumundadır. Örneğin, 1991 yılında ABD ve destekçilerinin, Saddam Hüseyin yönetiminde olan Irak'a askeri operasyon düzenlediği sırada Türkiye, "çekiç güç" kapsamında ülkesini konuşlanmaya müsait duruma getirmişti. Sadece Orta Doğu değil Balkanlara da maddi/manevi desteğini esirgemeyerek Bosna halkına silah desteği sağladı. 11 Eylül olayları sonrası ABD'nin Orta Doğu politikaları, PKK terör örgütü lideri Abdullah

Öcalan'ın yakalanması, (2003) Irak savaşı, (2006) İsrail'in Lübnan'ı işgali, (2008) Gürcistan savaşı vb. gibi yakın geçmiş zamanda vuku bulan olaylara, 2011 Büyük Arap Baharını da eklediğimiz zaman Türkiye'nin nasıl bir ateş çemberinin içinde olduğunu çok net görebiliriz. Üstelik Arap Baharının son durağı olan Suriye'de iç savaş patlak vermiş ve bunun sonucu olarak milyonlarca Suriyeli, Türkiye'ye gelerek sığınmacı statüsüne yerleşmiştir. Bu noktada Türkiye PKK-PYD/YPG terör örgütleriyle mücadeleye devam etmiştir (Arslan, 2024, s.34-35).

Türkiye'nin bölgesel tehditlerinin yanı sıra yükselen nükleer tehditlerin de önemi büyüktür. Tüm bu tehditlere rağmen Türkiye, İran'ın nükleer faaliyetlerini desteklemiştir. Batılı güçlerin İran'a karşı ağır yaptırımlar uygulamasına da karşı çıkmıştır. Ancak buna rağmen İran nükleer kapasitesinin Türkiye için tehdit oluşturduğu da aşıkardır. İran KİS'leri ABD ve İsrail'e karşı caydırıcılık olarak görmekteydi. Bu bağlamda adı geçen iki güç dışında kalan ülkeler hedef olma potansiyeline daha ağır basmaktaydı. Bu hedefler Türkiye ve Sünni Arap ülkeleridir. Bunun sonucu olarak tehlike altında olan ülkeler İran'dan korunmak için ABD'den silah alma durumuna düşecektir. Diğer bir tehdit ise İsrail'den gelmektedir. Özellikle Mavi Marmara olayından sonra iki ülkenin ilişkileri zayıflamıştır. Böylece İsrail'in silahları Türkiye açısından kritik konumdadır (Akpınar, 2013, s.193-196).

Türkiye İran'ın nükleer faaliyetlerine saygı duymuş ve çoğu defa silahlanma hakkını savunmuş olmasına karşın aynı zamanda nükleer silahların yayılmasının önüne geçilmesini de her zaman destekledi. Söz konusu iki ülkenin uzun yıllardır Orta Doğu ve Orta Asya'da birbirleriyle olan rekabeti de ilişkilerini etkilemektedir. Örneğin, Türkiye 2011 yılında Malatya'da NATO radar sistemine ev sahipliği yapma kararı aldığı anda İran buna karşı çıktı. Diğer yandan Türkiye, uzun yıllardır mücadele ettiği PKK terör örgütünün İran ile temas halinde olduğunu, İran ajanlarının Türkiye'de faaliyet göstermesi ve İran destekli terör örgütlerinin TSK'ya karşı tehdit oluşturduğu gerçeklerini hep göz önünde bulundurmıştır. Her şeye rağmen hem İran'ın nükleer kapasitesinin savunulması hem de IAEA ile uzlaşma sağlaması yönünde Tahran'la yakın görüşmeler yapmıştır. Böyle iki açılı tutumda bulunmak için Türkiye'nin bazı haklı gerekçeleri vardı. Bunlar (Meral, 2022);

1. Türkiye artık daha fazla silahlanan komşu görmek istemiyordu.
2. İran ile girilecek olan siyasi çatışma hem Türkiye'yi stratejik açıdan yıpratır hem de diğer büyük aktörlerle girilecek olan ikili savaşta, Türkiye'yi savunmasız bir noktada bırakır.
3. İran'a karşı ekonomik ambargo koymak, İran ile ticaret yapan Türkiye'ye zarar verecektir.

Yeni dünya görüşünün artık İsrail'in nefsi müdafaa adı altında silahlanma taktiğine tahammül gösteremediği de aşıkardır. Bazı Arap devletler, İran ve Filistin çoğu defa İsrail'in toprak bütünlüğünü tehlikeye atmak ve onu silahlanmaya mecbur bırakmak konularında suçlandı ve hedef gösterildi. Hatta hiçbir şekilde şiddet içermeyen Filistin boykotları bile 2015 yılında Netanyahu tarafından terörist faaliyetler adı altında nitelendirildi. İsrail, kendini savunmak adına silahlanmaya devam ederek abartılı bir eylem içine girmektedir. Üstelik bu kadar (*güvenlik konusunda*) hassas bir ülkenin, diğer aktörleri tehlikeye atacak derecede silahlanması dikkat çekecek kadar ciddi boyuttadır. İsrail'in düşman olarak gördüğü Araplardan gelecek olan saldırıyı önlemek için silahlandığını iddia edenler kadar buna karşı çıkanlar da mevcuttur. Karşı çıkanların savunduğu argüman şu olmaktadır: İsrail bölgede herhangi bir Arap nefreti ve Filistin direnişiyle karşılaşmadan önce çoktan silahlanmaya başlamıştı. İsrail KİS'ler konusunda belirsiz tavır takınmaya devam ediyor. Kabul etmiyor ancak reddetmiyor da. Böylece kabul etmeyerek sorumluluktan kaçınıyor hem de reddetmeyerek düşmanlarına gözdağı veriyor (Baroud, 2022).

2023 Hamas-İsrail çatışmalarının Türkiye boyutu ise daha çok İsrail'in cephe alınmasıyla gelişme gösterdi. Erdoğan, Netanyahu ve İsrail'i *terörist* olarak ilan etti. Netanyahu ise buna misilleme olarak, Türkiye'yi terörist Hamas'a destek vermekle suçladı. Buna karşılık Erdoğan'dan gelen cevap: "*Gazze halkını kimyasal silah ile tehdit ettiğinizi biliyoruz. Atom ve*

nükleer bombalarınız var. Sahip olduğunuz KİS'lere rağmen yolun sonundasınız” şeklinde olmuştur (CNN, 2023). İsrail-Hamas geriliminin ardından Türkiye, İran ve Rusya, İsrail'in sahip olduğu kimyasal silah stoğunu sorguladı. Erdoğan, İsrail için *“Batı'nın şımarık çocuğu”* ifadesini kullanınca siyasi gerilmeler baş gösterdi (Mordowanec, 2023).

Türkiye Yakın Gelecekte Politikasını Nasıl Şekillendirebilir?

Yakın gelecek için politika analizinde bulunmak çok güç bir durumdur. Türkiye'nin Kitle İmha Silahlarına yaklaşımı ilk başından beri değişmez biçimde ilerlemiştir. Kitle İmha Silahlarıyla mücadele etme kuruluşlarına üyedir ancak yine de söz konusu ülkenin güvenlik politikalarının değişime uğraması, jeopolitik olaylar, uluslararası anlaşmalar ve siyasetin iç dinamikleri olmak üzere çeşitli faktörlere bağlıdır. Türkiye, kendi güvenliğini sağlama konusunda veya herhangi bir güvenlik tehdidine karşın nükleer politikasında değişikliklere gidebilir. Türkiye'nin yakın veya uzak gelecekte konvansiyonel silahlanmaya önem vermesi, dış politika ekseninde uluslararası örgütlerde imaj değişimine gitmesi sonuçlarını doğurabilir. Bu bağlamda yine de Türkiye'nin nükleer silahlanmaya “barışçıl” amaçlarla yaklaşımını değiştireceği pek düşünülemez. Türkiye, KİS'lerin uzun ve kısa vadeli sonuçlarını göz önüne alıp, en uygun politikayı izleyecektir.

İran ve İsrail'in nükleer faaliyetleri göz önünde bulundurulursa Türkiye açısından özellikle güvenlik ve bölgesel bakımdan tehlike arz etmektedir. Gelecek her ne kadar belirsiz bir şekilde gizemini koruyor olsa bile bölgesel analizler kapsamında belli başlı sonuçlar elde edilebilir. Misalen, İran'ın silahlanmaya devam etmesi, bölgedeki güç dengelerinin yeniden çizilmesine neden olabilir. Böylece Türkiye, yeni çizilen bölgede güvenlik stratejilerini revize etmek ve savunma sanayisini daha fazla güçlendirmek gibi adımlar atabilir. Yakın gelecekte İran ve İsrail'in nükleer silahlanma yarış bölgesel krizlere sebebiyet verebilir. Türkiye bu noktada, sınırlarının güvenliği ve sığınmacı istilası konularında çıkmaza girebilir. Aynı zamanda İsrail ve İran'ın faaliyetleri, Türkiye'nin Orta Doğu bölgesinin diğer aktörleriyle olan ilişkilerini de etkileyecektir.

Tüm bunlar bir öngörüdür. Yakın gelecekte bölgeyi ve Türkiye'yi nelerin beklediği, Türkiye'nin gelişmeler karşısında nasıl bir tutum sergileyeceği, yaşanan sıcak olaylar neticesinde bir anlam kazanacaktır. Yakın komşularının silahlanma hırsı, Türkiye'nin bu komşularla olan ilişkilerini güvenlik ve savunma bakımından hassas şekillendireceği muhtemel senaryolar olabilmektedir.

SONUÇ

Orta Doğu'da kitle imha silah oranının giderek artmasının Türkiye için potansiyel olarak ciddi sonuçları vardır. Bu tür silahların bulunduğu bazı ülkelere komşu olan Türkiye, bu tehditten doğrudan etkilenmektedir. Türkiye'ye yönelik en büyük tehditlerden biri, bölgede kitle imha silahlarının kazara ya da kasıtlı olarak kullanılması ihtimalidir. Bu durum, söz konusu silahların yıkıcı etkilerinden kaçmaya çalışan bölge halkının Türkiye'ye sığınmacı olarak uğramasına yol açabilir. Bu da Türkiye'de zaten gergin olan sosyal ve ekonomik durumu daha da gerginleştirecektir. Orta Doğu'da kitle imha silahlarının kullanılması bölgede istikrarsızlığın artmasına yol açabilir. Bu durum Türkiye'deki güvenlik durumunu daha da kötüleştirecek ve muhtemelen bu tür silahları kullanan veya bunlara erişimi olan aşırılık yanlısı grupların terörist faaliyetlerine yol açacaktır.

Türkiye kendisini kitle imha silahları tehdidinden korumak için halihazırda tedbirler almıştır. Örneğin, ülke sınır güvenliğini güçlendirmiş ve savunma kabiliyetlerini geliştirmiştir. Türkiye ayrıca uluslararası yayılmayı önleme çabalarını desteklemiş ve bu tehdidi ele almak üzere uluslararası forumlara katılmıştır. Bununla birlikte, Orta Doğu'daki kitle imha silahları tehdidi Türkiye için ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir. Türkiye 1970 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın bir üyesidir ve 1996 tarihli Kapsamlı Nükleer Test Yasağı Anlaşması'nı imzalamıştır. Türkiye imzayı atarak nükleer silah geliştirmemeyi,

edinmemeyi ve bulundurmamayı taahhüt etmektedir. Ülke ayrıca nükleer tesislere ve bilgilere erişimi düzenleyen Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması Ek Protokolünü de imzalamıştır. Bütün bunlara ek olarak Türkiye, nükleer faaliyetlerini düzenlemek için diğer ülkelerle ikili anlaşmalar imzalamıştır. Örneğin, Türkiye Rusya ile sadece sivil amaçlı Akkuyu nükleer santralının inşasına ilişkin bir anlaşma imzalamıştır.

Geçmişte Türkiye'nin nükleer silah geliştirebileceğine dair spekülasyonlar ve tartışmalar olduğunu belirtmek önemlidir. Ancak Türk hükümeti bu iddiaları defalarca reddetmiş ve ülkenin nükleer silah geliştirme ya da edinme gibi bir niyeti olmadığını vurgulamıştır. Özellikle Kuzey Irak halkına karşı kimyasal silah kullandığı gerekçesiyle başta Türk Silahlı Kuvvetleri olmak üzere hükümet ve karar alıcılar hiçbir kanıtı dayanmayan safsatalar ile yıpratılmaya çalışılmıştır.

Genel olarak, Türkiye, nükleer silahsızlanmayı teşvik etmek ve kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesini desteklemek amacıyla çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Ülke, uluslararası anlaşmalar kapsamındaki yükümlülüklerini vurgulamakta ve küresel güvenlik ve istikrarın sağlanması için diğer ülkelerle iş birliği yapmaktadır. Sadece Türkiye'nin çabaları yeterli olmayacaktır. Olası bir nükleer savaşın tüm dünya ve yaşayan tüm canlılar için ne denli yıkıcı olacağı hayal dahi edilemeyecek bir olgudur. Bu yüzden tüm aktörlerin üzerine düşen şey; silaha son vermek için çalışmaktır. Uluslararası toplumun bu tür silahların yayılmasını engellemek ve bölgede güvenliği sağlamak için birlikte çalışmaya devam etmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

- AKPINAR, M. (2013). *Arap Baharı mı İran Ateşi mi: İran-Türkiye ve Batı Üzerinden Ortadoğu Analizleri*. Ankara: Akçağ Basım Yayım Pazarlama AŞ.
- ARI, T. (2017). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. Bursa: Alfa Akademi.
- ARSLAN, A. (2024). Ateş Çemberi. *Stratejik Ortak Dergisi*, 4(4), ss.34-35.
- AUSTRALIAN BROADCASTING CORPORATION. (2024). Nearly 100 Dead as Bomb Blasts Rip Through Ceremony Dedicated to Slain Iranian General Qassem Soleimani. 17.01.2024 tarihinde <https://www.abc.net.au/news/2024-01-04/iran-attack-ceremony-for-general-qassem-soleimani/103283286> adresinden alındı.
- BAROUD, R. (2022). Deliberate Ambiguity': Israel's Nuclear Weapons are Greatest Threat to Middle East. MEM. 23.01.2024 tarihinde <https://www.middleeastmonitor.com/20221128-deliberate-ambiguity-israels-nuclear-weapons-are-greatest-threat-to-middle-east/> adresinden alındı.
- BEST, A. ve Hanhimaki, J, Maiolo, J, Schulze, K, Hanhimäki, J. (2012) 20. *Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, [(U. Taciser, çev.)]. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- BUTLER, D. (2021). Erdogan Says Turkish Army Has Never Used Chemical Weapons. Reuters. 15.01.2024 tarihinde <https://www.reuters.com/world/middle-east/erdogan-says-turkish-army-has-never-used-chemical-weapons-2022-10-21/> adresinden alındı.
- CNN (2023). November 15, 2023 Israel-Hamas War. 24.01.2024 tarihinde https://edition.cnn.com/middleeast/live-news/israel-hamas-war-gaza-news-11-15-23#h_48bc62d679934f95adbb57578ba3a96 adresinden alındı.

- ERDURMAZ, S. (2003). *Orta Doğu'daki Kitle İmha Silahları Silahların Kontrolü ve Türkiye*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- GALBRAITH, P. W. (2007). *Irak'ın Sonu: Ulus Devletlerin Çöküşü Mü?* [(M.M. İnceayan, çev.)]. İstanbul: Doğan Kitap.
- GÜNGÖR, E. ve ATLI, D., AKBULUT, Ö. (Eds.) (2021). Kırmızı Çizgimiz. *Stratejik Ortak Dergisi*, yıl:1, sayı:1, s.72-77.
- HORSCHIG, D. (2023). The Israel-Hamas Conflict: Implications for Nuclear Security in the Region. CSIS. 17.01.2024 tarihinde <https://www.csis.org/analysis/israel-hamas-conflict-implications-nuclear-security-region> adresinden alındı.
- INDEPENDENT TÜRKÇE (2019). Dünya Barış Günü'nde Savaşın Bilançosu: Silahlanma Harcamaları Yükselişte 2018'de 1.8 Trilyon dolar Askeri Harcama Yapıldı. 17.01.2024 tarihinde <https://www.indyurk.com/node/66486/d%C3%BCnya/d%C3%BCnya-bar%C4%B1C5%9F-g%C3%BCn%C3%BCnde-sava%C5%9F%C4%B1n-bilan%C3%A7osu-silahlanma-harcamalar%C4%B1-y%C3%BCseli%C5%9Fte-2018de-18> adresinden alındı.
- KAYA, B., EMEÇ, A., ÇİFTÇİ, C. (Eds.) (2022). Dört Hudut. *Stratejik Ortak Dergisi*, 2, sayı:2, ss.20-23.
- KAZEMİ, A, A. (2007). Ortadoğu'da Kitle İmha Silahlarının Yaygınlaşmasının Stratejik Anlamı. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. 07.01.2024 tarihinde https://tasam.org/trTR/Icerik/3993/ortadoguda_kitle_imha_silahlarinin_yayginlasmasinin_stratejik_anlami adresinden alındı.
- KIMBALL, D. (2022). Timeline of Syrian Chemical Weapons Activity, 2012-2022. Arms Control Association. 25.01.2024 tarihinde <https://www.armscontrol.org/factsheets/Timeline-of-Syrian-Chemical-Weapons-Activity> adresinden alındı.
- KİBAROĞLU, M. (2003). Yeniden Yapılanan Ortadoğu ve Kitle İmha Silahları. *Avrasya Dosyası*, 9 (4), ss.107-25.
- KORKMAZ, S. C. (2020). 2020'li Yıllara Girerken Savaşın Değişimi ve Türkiye. *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 11(9), ss.74-79.
- KRISTENSEN, H. M. ve KORDA M. (2022). Israeli Nuclear Weapons, 2021. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 78(1), 38-50. 04.01.2024 tarihinde <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00963402.2021.2014239> adresinden alındı.
- LAWATI, A, A. ve GOLD, H. (2023). Iran has a New Hypersonic Missile, Here's What that Means for the Middle East. CNN. 18.01.2024 tarihinde <https://edition.cnn.com/2023/06/09/middleeast/iran-new-hypersonic-missile-mime-intl/index.html> adresinden alındı.
- MERAL, Z. (2022). Turkey's Perspective on Iran and the Question of Nuclear Enrichment. Rusi. 23.01.2024 tarihinde <https://www.rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/turkeys-perspective-iran-and-question-nuclear-enrichment> adresinden alındı.
- MORDOWANEC, N. (2023). Israel's Nuclear Weapons Stockpile: What We Know, What We Don't. Newsweek. 25.01.2024 tarihinde <https://www.newsweek.com/israel-nuclear-weapons-stockpile-1843528> adresinden alındı.

- NTI (2014). Israel Nuclear Overview. 05.01.2024 tarihinde <https://www.nti.org/analysis/articles/israel-nuclear/> adresinden alındı.
- NTI (2018). Syria Nuclear Overview. 15.01.2024 tarihinde <https://www.nti.org/analysis/articles/syria-nuclear/> adresinden alındı.
- ÖZDAĞ, Ü. (Ed.) (2003). Türk-Amerikan İlişkilerinde Irak Krizi. *Stratejik Analiz Dergisi*, 4(40), ss.100-101.
- ÖZDAĞ, Ü. ve ÖZTÜRK, O, M. (Eds.) (2000). İran'da Reformistler Çıkmazda. *Stratejik Analiz Dergisi*, 1(4), ss.94-97.
- ÖZGÜR, S. (2006). *Geleceğe Yönelen Tehdit Kitle İmha Silahları*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- SANDIKLI, A. ve KAYA, E. (Eds.) (2014). *Orta Doğu'da Değişim ve Türkiye*. İstanbul: Bilgesam Yayınları.
- SONNENFELD, J., BOEHLER, A. (2023). As the Israel-Hamas War Governs the World's Attention, Iran Is Quietly Marching Towards Nuclear Breakout. *TİME*. 20.01.2024 tarihinde <https://time.com/6344430/israel-hamas-war-iran-nuclear-breakout/> adresinden alındı.
- TILNEY, B. (2015). Fallout Potential: The West's Atoms for Peace Failure in Israel. Stanford University. 08.01.2024 tarihinde <http://large.stanford.edu/courses/2015/ph241/tilney1/> adresinden alındı.
- ÜSTÜNDAĞ, E. (2004). İsrail: Bir Büyük Cephanelik. *Bianet*. 07.01.2024 tarihinde <https://bianet.org/haber/israil-bir-buyuk-cephanelik-32916> adresinden alındı.
- YETİM, M. (Ed.) (2020). Arap Protestolarında İkinci Dalga. *Orta Doğu Analiz Dergisi*, 11(91), ss.4-7.
- YILMAZ, S. (2015). *Kitle İmha Silahları ve Silahsızlanma: Orta Doğu Örneği* (Basılmış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 2, July 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 29.03.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 21.06.2024

DOI: 10.30692/sisad.1461452

GELİŞMEKTE OLAN TOPLUMSAL FORMASYONLARDA REİS OTORİTESİNİN YÜKSELİŞİ VE BABA OTORİTESİNİN DÜŞÜŞÜ

The Rise of the Authority of Leader and the Fall of the Authority of the Father in Developing Social Formations

İnan AKDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi

Amasya Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-5531-403X

inanakdag@yahoo.com

Atıf/Citation: İnan Akdağ (2024), "Gelişmekte Olan Toplumsal Formasyonlarda Reis Otoritesinin Yükseliş ve Baba Otoritesinin Düşüşü", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.2 Temmuz 2024, s.299-317.

Öz: Duygular tarihi 1960'lardan itibaren önemli bir disiplin haline gelmeye başlamıştır. Duygular tarihine göre duygular, insan ve toplumsal bağlamda önemli bir açıklama değişkenidir. İnsanlar ve toplumlar belirli bazı tematik duygular bağlamında mobilize olabilir. Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde duygulara bağlı olarak mobilize olup otorite tiplerinden reis otoritesi etrafında polarize olan kitlelerin duyguları inceleme konusu olmuştur. Toplumların rasyonelleşmesinin temeline toplumsal eylemi yerleştiren Max Weber'e göre toplumsal eylemin parçalarından birisi duygulanım veya duygulardır. Bu bağlamda duygular, Weberyen anlamda, toplum içerisinde birey veya kitleleri mobilize eden önemli unsurlardan birisidir. Bu bağlamda bu çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde kitleleri mobilize eden duygular olarak üç duygu tespit edilmiştir; kayıp duygular, endişe duygusu ve refah duygusu. Çalışmanın bağlamı içerisinde bu duyguları oluşturan koşullar da analiz konusu yapılmıştır. Buna göre gelişmekte olan ülkelerde, kentleşme, ticaretin gelişimi ve merkezi devlet yapısı bu toplumlarda, reis otoritesine talebi arttırmıştır. Bir başka otorite tipi olan baba otoritesi, daha kırsal nüfusa hitap edip Geçmiş ve Şimdi üzerinden bir otorite tesis ederken reis otoritesi, Geçmiş, Şimdi ve Gelecek üzerinden otoritesini kurmaktadır. Bu çalışmada amaç, gelişmekte olan ülkelerde siyaset kurumunun yeniden organize olması ve bu ülkelerde bir siyasal otorite olarak baba otoritesinin düşüşü ve reis otoritesinin yükselişinin incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Otorite, Reis Otoritesi, Baba Otoritesi, Gelişmekte Olan Ülkeler, Siyaset, Duygular Tarihi.

Abstract: The history of emotions has started to become an important discipline since the 1960s. According to the history of emotions, it is an important explanation variable in the social context in the context of the emotions of people and society. People and societies may be mobilized in the context of certain thematic feelings. In this study, the emotions of the masses, who are mobilized due to emotions and polarized around the authority of Leader, have been the subject of examination in developing countries. According to Max Weber, who places social action on the

basis of the rationalization of societies, one of the parts of social action is affect or emotions. In this context, emotions, in the Weberian sense, are one of the important elements that mobilize individuals or masses in society. In this context, in this study, three emotions were identified as the emotions that mobilize the masses in developing countries; lost feelings, a sense of anxiety, and a sense of well-being. In the context of the study, the conditions that create these feelings were also analyzed. Accordingly, in developing countries, urbanization, the development of commerce and the centralized state structure have increased the demand for the authority of Leader in these societies. Another type of authority, the authority of the Father, addresses the more rural population and establishes an authority over the Past and Present, while the authority of Leader establishes its authority over the Past, Present and Future. The aim of this study is to reorganize the political institution in developing countries and to examine the decline of the authority of the Father as a political authority and the rise of the authority of Leader in these countries.

Keywords: Authority, The Authority of Leader, The Authority of The Father, Developing Countries, Politics, The History of Emotions.

GİRİŞ

Geleneksel toplumların tebaasından modern toplumların yurttaşlarına kadar insanlar, kendilerine daima düzen aramışlardır. Düzen arayışı insanlara nesnel olarak salt organize edilmiş bir çevre değil öznel olarak çevreyle uyumlu bir ruh hali de sağlamaktadır. Toplumsal ve siyasal kurumlar içerisinde bu düzeni sağlayabilecek temel kurum devlet olmuştur. Organize düzeyi, imkanların genişliği, iktidar ilişkilerinin bir sonucu olarak devlet, içeride en üst düzey düzen sağlayıcı gücü oluşturmaktadır. John Locke'un (2022, s.111) doğal durumdan çıkmak için cezalandırıcı güce ihtiyaç duyulduğu varsayımıyla devlet, en üst düzey meşru, monist cezalandırma gücü olmuştur. Böyle büyük bir güce kitleler, salt cezalandırma ve zor yoluyla değil aynı zamanda rıza ile bağlanması da gerekli koşulu oluşturmuştur. Bu koşullarda toplumsal hayat, bu büyük mekanizmayı, devleti, idare edebilecek güce kitlelerin meşruiyet atfetmesi gerektiğini öngörmüştür ve bu meşruiyet, yöneticilerin nezdinde oluşan otorite tipleriyle kurumsallaşmıştır. Yönetici, Machiavelli'nin (2002, s. 86) iktidar çözümlemesine göre, hem sevilen hem de korkulan olmalıdır. Otorite tipleri kitlelerle karşılıklı bir iktidar ilişkisinin kurumsallaşmasına aracılık etmiştir. Ancak doğal olarak da tüm olgular gibi otorite tipleri de tarihseldir ve dönemsel olarak değişik biçimler almaktadır. Bu çalışma bu bağlamda gelişmekte olan ülkelerde 21. yy'da otorite tiplerinin değişimini ele almaktadır.

Otorite tipi aracılığıyla siyasal kurum, toplumsal yapıyı bir arada tutma işlevini çözümlenmektedir. Otoritenin tipi son tahlilde karşılıklı olarak devlet-toplum etkileşiminin bir sonucudur. Otorite tipinin elit merkezli yukarıdan açıklaması yapılabilirken toplum merkezli aşağıdan belirlenimi de yapılabilir. Elit merkezli bir açıklama daha çok siyasal bir içerik taşırken toplum merkezli bir açıklama daha çok sosyolojik bir biçim taşır. Bu çalışmanın hareket noktası elit ve toplumun birbirini karşılıklı etkilediği varsayımdır. Çalışmanın sınırlılıklarından dolayı burada, toplum merkezli bir sosyolojik açıklama yapılmaya çalışılacaktır. Çalışma, toplumu ve onu oluşturan kitlelerin duygularına odaklanmaktadır. Siyaset kurumunun temel belirleyiciliklerinden birisi olan toplum, bu çalışmada, gelişmekte olan toplumsal formasyonlar bağlamında otorite tipine nasıl etki ettiği ve 21. yy'da, gelişmekte olan ülkelerde reis otoritesinin yükselişi ve baba otoritesinin düşüşü yapısal ve tarihsel boyutlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

Toplumsal boyutları anlamında otoriteye, ekonomik, demografik, yapısal ve uluslararası boyutları ile hayatın etki ettiği düşünülebilir. Ancak burada temel hareket noktası, bu yapısal özelliklerin kitlelerin duygularında nasıl değişim yarattığıdır. Bu çalışmayı özgün kılabilecek nokta, yapısal-duygusal boyutlardan ziyade bu boyutların, kitlelerin hangi duygularına hitap ettiği, mobilize ettiği ve bunun sonucunda da reis otoritesine onay verdiğinin açıklanmaya çalışılmasıdır. Literatür anlamında, kitlelerin duyguları ile otorite tipleri arasındaki ilişki pek fazla çalışılmamıştır. Bu yönüyle bu çalışma bir ilk sayılabilir. Çalışmada gelişmekte olan toplumsal formasyonlarda kitlelerin, üç temel duygusunun reis otoritesinin yükselişine ve baba otoritesinin düşüşüne yol açtığı savunulmaktadır. Bu duygular, kayıp duygular, endişe ve refah

duygusudur. Bu üç duygu biçimi tarihsel olarak birbirine eklemlendiği noktada gelişmekte olan uluslarda yeni bir siyasal mekanizmanın biçimlenmek zorunda kaldığı ve bu siyasal mekanizmaya bağlı olarak otorite tiplerinin hiyerarşik formunda değişim yarattığı düşünülmektedir. Elbette duygular salt öznel bir mesele değildir ve duygularımız da öznel olduğu kadar nesnel koşullardan da etkilenmektedir. Bu bağlamda çalışmada, yapısal koşullar, duygular ve bunun otorite tiplerine etkisi üçlü bileşik olarak ele alınmıştır. Böyle bir analizinin, bu konuyla ilgili çalışmalara katkı sunacağı düşünülebilir.

Bu çalışmada amaç, gelişmekte olan ülkelerde siyaset kurumunun yeniden organize olması ve bu ülkelerde bir siyasal otorite olarak baba otoritesinin düşüşü ve reis otoritesinin yükselişinin incelenmesidir. Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal çerçeve ve literatür incelenecektir. İkinci bölümde gelişme ile otorite bağlantısı ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise reis otoritesinin yükselişi ve baba otoritesinin düşüşü duygular tarihi bağlamında ele alınacaktır. Çalışmanın önemi, gelişmekte olan ülkelerde siyaset, siyaset kurumu ve siyasal otoritenin öneminin kitlelerin duyguları bağlamında analiz edilmesidir. Çalışmanın kapsamı, gelişmekte olan ülkeler ve burada gerçeklik kazanan otorite tiplerinin dönüşüm dinamiklerinin ele alınmasıdır. Çalışmanın iddiası, gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik, politik ve demografik dönüşüm sürecinin sonucu ortaya çıkan modernleşme süreçleri bağlamında insanların geleneklerin yapısından özerkleşerek meşruiyet atfettiği otorite tiplerinin geleneksel baba otoritesinden reis otoritesine dönüştüğü iddiasıdır. Bu aynı zamanda siyasal bir modernleşmeye denk gelmektedir. Bu ülkelerde insanlar, geleneklerini unutmadan kendisine gelecek tayin eden reis otoritesine yeni meşruiyet atfetmiştir. Reis otoritesi de baba otoritesi gibi yeni değildir ancak bugün kazandığı önem ile otorite tipleri hiyerarşisinde kendisine lider bir konum elde etmiştir.

Kavramsal Çerçeve ve Literatür

Siyasal iktidarların üretimi ve yeniden üretiminde otorite kavramı, önemli araçsallığa sahiptir. Kitlelerin siyasal iktidara gösterdiği rızanın inşacıları olarak otorite kavramı önemli roller üstlenmektedir. Bu kavram aracılığıyla toplumsal yapı bütünselliğini korumaktadır ve yapının eklemlerinin daha fazla kaynaşmasına izin vermektedir. Otorite, toplumsal yapının parçaları arasında denge kurma işlevi göstermektedir. Kurduğu dengeye bağlı olarak otorite tipi farklı biçimler almaktadır. Bu çerçevede otoriteler de farklı bileşeklerden meydana gelmiş toplumsal ve siyasal olgulardır. Tarih boyunca düşünürler, insanların rıza gösterdiği otorite tipleri üzerine çalışmıştır ve bunlar üzerine bazı tipolojiler yapmıştır.

Richard Sennet'e göre (2017, s.27) "*otorite, bir ihtiyaçtır ve otorite güç sahibi olmaktır ve bu güçle diğer insanları disipline sokarak yönlendirmek ve daha yüksek bir standarda göre hareket etmelerini sağlamak*" tır. Bir ihtiyaç olarak otorite tanımlamasında, günümüzde yükselişe geçen bir tarih disiplini olarak duygular tarihi bağlamında, duyguların insanların hissettiği ihtiyaçları uyarma işlevi göstermesidir. Bu duygular irrasyonel veya rasyonel olabilir. Rob Boddice'e göre (2023, s.130); "*duygusal davranış akıldışı davranış olmak zorunda değildir, tıpkı "akılcı" davranışın duygudan azade olmadığı gibi*". Kitleler nezdinde otoritenin biçimlenmesinde akılcı ve rasyonel bir taraf bulunmaktadır ve bu anlamda da akılcıdır. Bu akılcı taraf, düzenin sağlanması ve sürdürülmesi ihtiyacıdır. Kitleler, bir yanıyla düzen istemektedir. Tam olarak bu düzenin sağlanması ve sürdürülmesi ihtiyacı otoritenin tipleri hakkında da bilgi vermektedir. Bu anlamıyla otorite, geçmişi, şimdiyi ve geleceği kapsamaktadır. Geçmiş olarak otorite geleneklerden, şimdi olarak otorite akıldan ve gelecek olarak otorite de bir varılacak toplumsal hedefi önüne koymaktadır.

Burada otorite kavramı, iki yönlü bir olgu olarak karşımıza çıkıyor. Elit bağlamında yönetici özelliği olarak otorite ve bunun kitleler bağlamında bulunduğu karşılık olarak otorite. İki açıdan da otorite, birbirini besleyen özelliktedir. Otorite sahibinin elitler arasında rekabet sonucu öne çıkması hem şans hem koşullarla açıklanabilir. Otorite sahibi olan erk, sahip olduğu kişisel özelliklerle elitler arasından sıyrılıp, elitleri konsolide etmesi bağlamında şans faktörüyle

açıklama yapılabileceği gibi koşulların ona bu şansı kullanma imkânı vermesi de bir başka durumsal meseledir. Burada tam olarak öznellik nesnellığın bileşim noktası olarak anlamlı bir durum söz konusudur. Şüphesiz bir makale çalışmasında hem bu öznellik hem de nesnellığın eş anlamlılığının yapılması çalışmanın sınırlılıkları açısından çok da olası değildir. Bu bağlamda bu çalışmada mesele veya otorite olgusunu, kitleler çerçevesinde etkisi anlamında ele almak bir tercih olmuştur. Otorite sahibi erkin öznelliği bağlamında bir çalışma, psikanaliz bilgisini de gerektirecektir. Bu çerçevede bu çalışmada otorite, kitleler nezdinde ifade ettiği anlam bağlamında ele alınmıştır.

Kitle çerçevesinde ele aldığımız otorite kavramı bize kitle mobilizasyonu anahtar kavramını vermektedir. Modern toplumlar, bir yarıyla geleneksel toplumlarda, geçerli olan siyasal anlayış kitlelerin mobilize edilmesi ihtiyacıdır. Kitle mobilizasyonu, müdahaleyle veya Baruch Spinoza'nın deyişiyle (2009, s.31) *causam sui* (kendi kendisinin nedeni) mobilize olabilir ki burada ilkinde kitle pasif ve ikincisinde aktiftir. Kitlenin mobilizasyonu irrasyonel veya rasyonel olabilir. He ne şekilde olursa olsun modern toplumların, Gustave Le Bon'un deyişiyle (2018, s.16) içerisinde bulunduğu çağ, kitle çağıdır. Kurulu bir siyasal otorite kitleleri mobilize etmekle yükümlüdür. Bu durum kurulu siyasal otorite için bir varlık sebebidir. Bu bağlamda kitleleri iyi tanımak, onların rasyonel veya irrasyonel tarihsel hareketlerini anlamak otorite için bir zorunluluktur. Yeni bir disiplin olan duygular tarihi yaklaşımına göre de kitlelerin duygularının iyi anlaşılması gereklidir. Duygu, kitle hareketinin temel motivasyon unsurlarından birisidir.

Bu koşullar altında kitleyi anlamak gerekir. Elias Canetti'ye göre (2012, s.30) kitle; daima büyümek ister, içerisinde eşitlik vardır, yoğunluğu sever ve en önemlisi, bir yönü sever. İlk özellikleri kitlenin yapısal özelliklerine işaret ederken son özellik veya yön gereksinimi kitlenin dinamik unsurudur ve mobilizasyonunu içerir. Canetti'ye göre (2012, s.30); *“kitle hareket halindedir ve bir hedefe doğru hareket eder”*. Görüleceği gibi bir ulaşılması gereken hedef kitleyi adeta motive edici ve harekete geçirici uyarıyı da içermektedir. O zaman yapısal anlamda gelecek gösterici bir otorite, kitle için rasyonel bir birimdir. Kitle, bir hedef doğrultusunda mobilize edilmiyorsa o kitle kendi kendisini imha etmeye doğru gidebilir. Otorite, bu anlamda, kitlenin varlık sebebi olmaktadır.

Kitle temelli bir otorite çerçevesinden sonra otoritenin tipleri üzerinde de literatür bağlamında durmak gerekir. Max Weber ile başlamak uygun bir yöntem olacaktır. Weber'e göre (2012, s.334) otoritenin saf tipleri; yasal otorite, geleneksel otorite ve karizmatik otoritedir. Yasal otoritenin temelleri hukuk kurallarıyken geleneksel otoritenin temelleri gelenekler ve karizmatik otoritenin temelleri otorite sahibinin karizmasıdır. Çalışmanın başlığında belirtilen baba ve reis otoritesi birazdan göreceğimiz Alexandre Kojeve'nin tipolojisidir ve Kojeve'nin tipolojisi, Weber'de farklı başlıklarda incelenmiştir. Kojeve'nin baba otoritesi Weber'in geleneksel otoritesine ve Weber'in karizmatik otoritesi de Kojeve'nin reis otoritesine denk gelmektedir. Burada önemli bir nokta, Weber, saf otorite tipolojisini üç kavram altında yaparken bunların hiçbirinin reel hayatta saf biçimde bulunmadığını ve bunun yerine bu tiplerin iç içe geçtiğini belirtmiştir. Burada analiz için tespit edilecek önemli nokta, tarihsel bir olgu olan otorite tiplerinin, o tarihsel anlıkta, hangi tipinin egemenlik taşıdığı bir bileşke olduğudur. Vurguyu hangi tipin yaptığı önemlidir. Yoksa otorite tipleri, her üç tipin birbiriyle eklemlendiği bütünsel bir olgudur.

Weber (2012, s.336), *yasal otoritenin* kuruluşunu şu şekilde açıklamaktadır; *“Herhangi bir belli yasal normun menfaate ya da değer rasyonelliğe ya da her ikisine dayanarak, an azından örgütlenmenin üyeleri tarafından itaat iddiasıyla anlaşmayla oluşturulabilir”*. Burada açıkça görüldüğü üzere yasal norm ve buna kitle tarafından itaat, kurucu unsurlardır. Weber (2012, s.337) itaatın nesnesini şu şekilde açıklamıştır; *“Otoriteye itaat eden kişi, genellikle söylendiği gibi, sadece örgütlenmenin “üyeleri” sıfatıyla böyle davranır ve itaat ettiği sadece “hukuk” tur.”* Burada hukuk, siyasal iktidarın ve toplumsal yapının yeniden üretiminde eklemlenmeyi

sağlayan temel harçtır. Hukuka olan inancın kuvveti veya zayıflığı, kitle ile siyasal otorite arasındaki ilişkiyi tanzim eder. Hukuk, işlevsel olarak otoritenin sürekliliğini sağlamaktadır. Doğal olarak bu tip, modern toplumlar için bir açıklama modelidir. Hukukun kamusal alanda egemenliği ve yönetenlerin de hukuka tabi olduğu durum moderniteye ait bir olgudur. Bu noktada gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasında modernite yolu açısından farklılığı vurgulamak gereklidir. Martin Loughlin'e göre (2022, s.279) gelişmiş ülkelerde modernleşme süreci ve demokratikleşme süreci birlikte yürümüş iki süreçtir. Gelişmekte olan ülkelerde ise modernleşme sürecinin demokratik pratiklerle değil aksine otoriter pratiklerle yürüdüğü gözlemlenmektedir. Güney Amerika, Afrika, Asya kıtalarında modernleşme süreçleri hep zor ağırlıklı yürümüştür. Ancak bu durum gelişmekte olan ülkelerde otorite tip olarak yasal otoriteye daha fazla ihtiyaca da yol açmıştır. Demokratikleşme özelemleri ve hukuksal teminat gelişmekte olan ülkelerde temel birer özleme yol açmıştır ve bu ilişki kitle ile siyasal otorite arasındaki ilişkinin ve seçme davranışının temel motivasyonu haline gelmiştir. Bu toplumlarda kitle, iki yönlü mobilize edilmektedir. Bir yandan modernleşme süreci çerçevesinde mobilize edilebilirken öteki yandan demokrasi temelli bir motivasyon söz konusu olmaktadır.

Weber'in ikinci otorite tipi *geleneksel otoritedir*. Weber'e göre (2012, s.346) geleneksel otorite, "Otorite, eğer asırlık kuralların ve yetkilerin kutsallığına dayanarak onun için meşruluk talep ediliyorsa ve ona inanılıyorsa, geleneksel olarak anılacaktır". Ve yine Weber'e göre (2012, s.346); "Efendiler geleneksel kurallara göre atanır ve onlara geleneksel statüleri nedeniyle itaat edilir". Gelenekler, otorite üretimi ve yeniden üretiminde araçsal bir enstrümandır. Bu bağlamda bu otorite tipinin analizi, ulusun modernleşme süreci ile bağlantılıdır ve başlı başına bu konu modernleşme kuramlarıyla bağlantılı tartışılmalıdır. Modernleşmenin, gelenekleri parçalayıcı mı? yoksa tahkim edici mi? etki yarattığı sorunsal tartışma konusudur ve bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Weber'in son otorite tipi karizmatik otoritedir. Weber'in karizmatik otoritesine göre (2012, s.362);

Karizma terimi tekil bir kişiliğin sayesinde olağan üstü düşünülüşü ve doğaüstü, insan üstü ya da en azından özellikle istisnai güçler ve niteliklerle donatılmış sayıldığı belli bir niteliğini içerecektir. Bunlar sıradan insan için ulaşılabılır şeyler değildir, ama ilahi kökenli ya da örnek olarak görülürler ve bunlar temelinde ilgili lider sayılır.

Kişinin elbette ki karizmatik yapısı, ona, kitle tarafından insan üstü özellikler atfedilmesine yol açar. Adeta lidere bir kutsallık atfedilmiştir. Giorgio Agamben (2013, s.123) bu kutsallığı şu şekilde açıklıyor; "İmparator iki bedene değil de aynı bedende iki hayata sahip olmuş oluyor: bir doğal hayat ve bir de kutsal hayat. Buradaki kutsal hayat, normal cenaze töreninden bağımsız olarak, doğal hayatın sona ermesiyle son bulmuyor". Weber'in karizmatik otoritesi, yasal ve geleneksel otoritelerden farklı olarak liderin doğal hayatına değil kutsal hayatına veya kutsallığın varsayılmasına yol açan bir otorite tipidir. Lider, bu otorite tipinde ulaşılmaz, kutsal bir varlık olarak kavranmaktadır. Ancak bu atfedilen kutsallık yukarıda tartıştığımız gibi salt öznel boyuttan değil nesnel koşullardan da çıkmaktadır. Ulusların hayatında olağan üstü dönemler, savaşlar, devrimler, krizler vs., karizmatik otoritenin ulus içinde kurumsallaşması için kitleler tarafından duyulan ihtiyacın seviyesini yükseltiyor. Ulus, adeta bir kurtarıcı arıyor ve bu kurtarıcı, öznel nitelikleriyle tarihsel-toplumsal alanda bulunuyor. Liderin insan olmaktan gelen eksiklikleri, kitleler tarafından, zihinsel anlamda doldurulmaktadır. Sonuç olarak bir lider kültürü inşa edilmektedir.

Bir diğer otorite tipolojisi yapan düşünür Alexandre Kojève'dir. *Otorite Kavramı* adlı eserini 1940'lı yıllarda II. Dünya Savaşı sırasında yazmıştır. Weber'in üçlü tipolojisi yerine Kojève, dördümlü bir tipoloji yapmıştır. Kojève'ye göre (2020, s.22); dört tip otorite vardır ve bunlar, baba, efendi, yargıç ve reis otoritesidir. Baba otoritesi ebeveynlerin çocuk üzerinde otoritesiyken

siyasal otorite, kitleler tarafından, ebeveyn olarak kavranabilir. Efendinin köle üzerinde otoritesi, soylunun soylu olmayan üzerinde otoritesidir. Reisin otoritesi, liderin grup üzerinde otoritesidir. Yöneticinin astı üzerinde otoritesi örnektir. Yargıcın otoritesi ise hakemin otoritesidir. Ancak Kojeve'nin vurguladığı gibi (2020, s.41), otorite bütüncüdür dolayısıyla tiplerden biri bir kişiye verildiği zaman diğer tiplere de sahip olduğu düşünülür ve otoritenin bu bütüncül tiplerinden birisini kişinin elinde bulundurmadığı düşünüldüğü zaman diğerlerine de sahip olmadığı sanılır ve insan veya kitleler, o kişinin otoritesini reddeder.

Kojeve'ye göre (2020, s.63); *“Otorite, ancak zamansal yapıya sahip bir Dünya içinde ortaya çıkabilir ve şimdi, Geçmiş, Gelecek ritmi bakımından “Zaman” entitesinin bir “modifikasyonu”dur”*. O halde otorite, Kojeve bağlamında, kartezyen zaman ve mekân ikiliğinde işlev görmektedir. Zamansaldır yani bir başka ifadeyle tarihseldir. Bu durum otoritenin genel geçer boyutuna işaret eder. Buradan şu sonuca varılabilir ki otorite, tarihsel zaman bağlamında kısa, orta ve uzun vadelerde sürekli değişken bir yapıya sahiptir. Bu noktada soru; otorite tipleri arasında hangi otorite direşken ve dirençlidir? sorusudur. Kojeve'ye göre (2020, s.63); *“[Şimdi, geçmiş ve gelecek zaman dizisinde] geleceğin önceliği olduğuna göre reisin Otoritesinin de önceliği vardır ve en mükemmel Otorite, evrensel bir “tasarı”ya sahip “devrimci” reisin Otoritesidir”*. Bu noktada Kojeve, geçmiş, şimdi ve gelecek zaman diziliminde avantajın gelecek olduğunu vurgulamıştır. Gelecek tasavvuru, gelecek göstericinin açık ara üstünlüğü vardır. Doğaldır ki gelecek havada asılı durmaz ve geçmişin mirası ve şimdinin olanakları çerçevesinde gerçeklik kazanır. Gelecek gösteren otorite, üstün otoritedir.

Otorite tipleri konusunda literatürde incelediğimiz iki düşünür olan Max Weber ve Alexandre Kojeve'nin tiplerinde daha işlevsel tanımın, Kojeve'de olduğu ileri sürülebilir. Weber'in üçlü tipolojisi rasyonelleşme çerçevesinde geçmiş ve şimdi arasında bir yaklaşım gösterirken Kojeve'nin tipolojisi hem irrasyonel çerçeveyi de ele almaktadır ve Weber'in geçmiş ve gelecek tiplerinin yanına gelecek tiplerini de koymaktadır. Aslında Weber bu boşluğu karizmatik otorite tipi ile doldurmaya çalışmıştır ancak, karizmatik otorite daha çok şimdinin sorunları içerisinde kendisine varlık bulmuştur. Dolayısıyla karizmatik otorite, tam anlamıyla, bir gelecek tasavvuru değil ve onun yerine şimdinin sorunlarını, belirli bir gelecek zaman içerisinde çözüme vaadi vermektedir. Bu bağlamda Kojeve'nin otorite tipleri açık ara tam zaman dizilimi sağlamaktadır. Sonuç itibarıyla otorite, zamansaldır ve tam işlevselliğini üçlü zaman dizilimi içerisinde gösterebilir. Bu durum analiz için gerekli üçlü zaman dizisini bize sağlamaktadır. Bu çalışmada pragmatik olarak analiz biçimi olarak Kojeve'nin otorite tipolojisi temel alınacaktır. Bu bize çalışma başlığında belirttiğimiz gibi gelecek temelli reis otoritesinin açıklama ve anlamlandırma gücünü sağlayacaktır.

Ayrıca bu çalışmada, otorite tiplerine kitlesel talebi yaratan neden olarak kitlelerin duyguları olduğu ileri sürülmüştür. Duygular tarihi çalışmaları görece yeni bir disiplindir. Norbert Elias'a göre (2004, s.9);

İster Avrupa ülkelerinin yüzyıllar boyunca süren gelişimlerine, ister dünyanın diğer bölgelerindeki "gelişmekte olan ülkeler" in gelişimlerine ait sorunlar incelensin, belirli bir yöne doğru ilerleyen ve adına "gelişim" denilen bu tür uzun süreli toplumsal dönüşümler sonucunda, özellikle insan deneyimlerinin, insan davranışlarındaki duyguların ve bireysel duyguların dışsal ve içsel baskılanıma bağlı olarak düzenlenişinin ve bütün bunların sonucunda bir anlamda insanın tüm görüşlerine ilişkin yapının belirli bir yöne doğru nasıl ve neden değiştiği sorusuna” ait gözlemler yapmak olasıdır.

Özellikle, 20. yy.'ın ikinci yarısıyla birlikte, duygular, kolektif tutumlar ve toplumsal hareketlerin belirleyicileri olarak kavranmaya başlanmıştır (Tokdoğan, 2019, s.3). Bu bağlamda, duygular, elit merkezli değil, toplum merkezli kavranmaya başlanmıştır ve bu durum, yeni tarihçilik ve toplumsal tarihçilik hareketinin ortaya çıkışıyla ve o dönem egemen paradigma

haline gelen yapısalcılık akımıyla yakından ilgilidir. Böylece, duygular tarihi ile duygular sosyolojisi, bir bakıma, iç içe girmeye başlamıştır. Ampirik akım olan tarih ile teorik akım olan sosyoloji, birbiriyle etkileşime girmiştir. Bir bakıma tarihsel sosyoloji dediğimiz yaklaşımın güçlendiği bir döneme girilmiş denilebilir. Bu çalışmada da duygular, havada asılı bir kavram olarak değil, belirli tarihsel ve toplumsal koşulların sonucu şekillenen nesnel bir olgu olarak ele alınmıştır.

Buradan hareketle bu çalışmada gelişmekte olan uluslarda kitlelerin duygularının nasıl reis tip otoriteye ihtiyaç yarattığı incelenmiştir. Ancak kitlelerin duyguları, öznel ve irrasyonel olarak değil nesnel ve rasyonel olarak yapısal bağlamda ele alınmıştır. Çalışmanın bir bölümü, kitlelerin duygularını yaratan nesnel koşulların veya siyasal modernleşmenin çerçevesi bağlamında ele alınmıştır. Bu bakımdan bu çalışma, nesnel bir analiz amacına sahiptir. Çalışmada, iki temel otorite tipi, duygular ve bu durumu yaratan koşullar inceleme konusu yapılmıştır. Toplumsal gerçekliğin yapı, özne ve pratik üçlü bileşkesinde bu çalışmada, yapısal boyut ele alınmıştır. Temel alınan yapısal boyut, rastlantısal değil nedensellik bağlamında temellendirilmiştir ve birikimlidir.

Gelişme ve Otorite Bağlantısı

Norbert Elias'a göre (2004, s.213); *“Gerek belirleyici çevreler gerekse geniş tabakalar açısından, yaşam koşulları ya da başka bir ifadeyle, toplumsal durum, duyguların ve davranışların zamanla değişimini, sıklıkla sınırının yaklaşmasını sağlayacak ve gerekli kılacak özelliğe sahip olmasaydı, bu tür bir değişimin gerçekleşmesi asla mümkün olmazdı.”*

Elias'ın çizdiği çerçevede koşullar veya toplumsal koşullar, duygu biçimlenmeleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve bu etki, salt duygunun oluşunda değil değişimlerinde de etkilidir. Bu çalışma tema olarak kitlelerin duygu değişimlerine odaklandığı için toplumsal koşulların incelenmesi önemli bir bilimsel durak olarak karşımıza çıkıyor. Toplumsal koşullar gerek ulus içi gerekse uluslararası özelliklere sahiptir. Özellikle küreselleşmeyle birlikte ulusal ve uluslararası koşullar iç içe girmiştir. Bu koşullar hiyerarşisinde seçtiğimiz bazı tematik koşullar kitlelerin duygularının biçimlenmesinde ve oradan geri bildirim olarak otorite tipinin şekillenmesine doğrudan etkili olmuşlardır.

1980'lerle başlayan küreselleşme süreci ve ardından Sovyet bloğu ülkelerinin bağımsızlaşması gelişmekte olan ülkeler veya çevre ülkeler için yeni bir dönüm noktası olmuştur. Küreselleşme meselesinde iki zıt görüş yerleşmiştir. Bunlardan birincisi küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerin aleyhine işlediği ve diğer görüş ise küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerin lehine işlediğidir.¹ Ancak lehte veya aleyhte olsun şu olgu gözden kaçmamalıdır ki insanların, malların ve hizmetlerin serbest olan dolaşımı ilkesi üzerine kurgulanan ancak hiçbir zaman insanların serbest dolaşımını kabul etmeyen küreselleşme dönemiyle dünya da malların ve hizmetlerin serbest ticareti yaygınlık kazanmıştır ve bu durum gelişmekte olan ülkeler veya çevre ülkelerin ticaret burjuvazisi üzerinde pozitif etki yapmıştır. Maurice Mullard'a göre (2004, s.154); gelişmekte olan ülkeler, 2000'de, 1970'e göre daha kötü durumdadır ve bu ülkelerde ortalama büyüme oranları 1980 ile 2000 arası yüzde 2/yıllık iken 1960 ile 1980 arası bu oran yüzde 3.4/yıllıktır ve ancak gelişmiş ülkeler ile ticaret açığı 1970'e göre yüzde üç daha yüksektir. Buradan gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmeyle birlikte ticaret burjuvazisinin öne çıktığı ve özellikle ithalatçı burjuvazinin önem kazandığı aşıkardır. Doğal olarak gelişmekte olan ülkeler dış dengeyi sağlamak ve açığı azaltmak için daha fazla ihracat yapma ihtiyacı da duymaktadır ve bu durum ancak ideolojik politik etki sahasının genişlemesi ile olabilecektir. Dolayısıyla bu tip ülkeler emperyal birtakım projeler geliştirmek zorundadır. Etki sahasını genişletmek zorundadır. Sistem, gelişmiş olan ulusun gelişmekte olan ulus üzerinde hegemonyasına yol açarken gelişmekte olan ulus da daha az gelişmiş uluslar üzerinde kendi

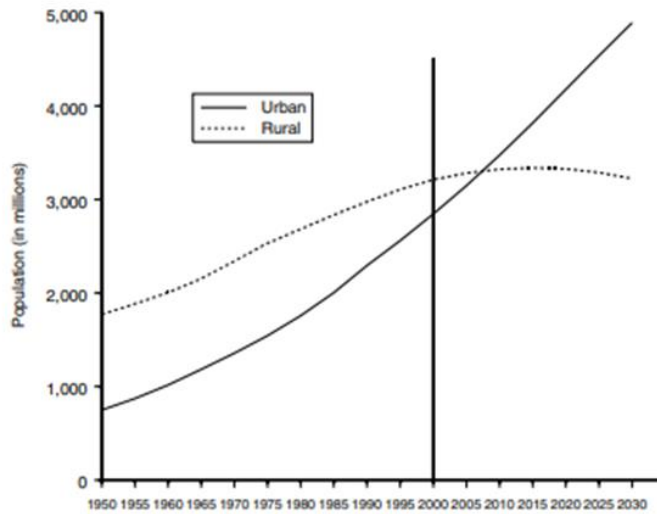
¹ Detaylar için bkz. Held, D. ve McGrew, A. (2002). *Globalization and Anti-Globalization*, (Polity Press)

hegemonyasını kurmaya çalışacaktır. Bu bir tür hegemonya zincirine yol açmaktadır. Burada açık bir nedensellik ilkesi söz konusudur.

Ticaret burjuvazisi, doğası gereği ülkesinin etki alanının genişlemesi ve küresel veya bölgesel ticaretten daha fazla pay almayı temel dürtü haline getirmiştir. Bu durum kendi doğası içerisinde etkisi genişleyen bir gelişmekte olan ulus ve bu genişlemeye bağlı şekillenecek bir gelecek tasavvurunu adeta zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla küreselleşme ile belirli bir sermaye birikimine bağlı bir çevre ülke, gelecek hedefi koyan bir siyasal otoriteden bağımsız olamaz. Siyasal otorite yurttaşlarına bir gelecek çizmek durumundadır. Bu gelecek, bu çevre ülkeler için adeta bir ulaşılması gereken hedef olarak kendisini dayatmaktadır. Otorite, bu talebe cevap vermek zorundadır. Küreselleşme öncesi henüz geleneksel yapıdan kopamamış bir çevre ülkede, geleneklerden varlık kazanan baba otoritesi ve onun etrafında konumlanan bir siyasal yapılanma temel siyasal mekanizma olurken, küreselleşme sonrası belirli bir gelişme çizgisine oturan çevre ülkede bir gelecek varlığı ortaya koyan reis otoritesine ihtiyaç oluşmaktadır.

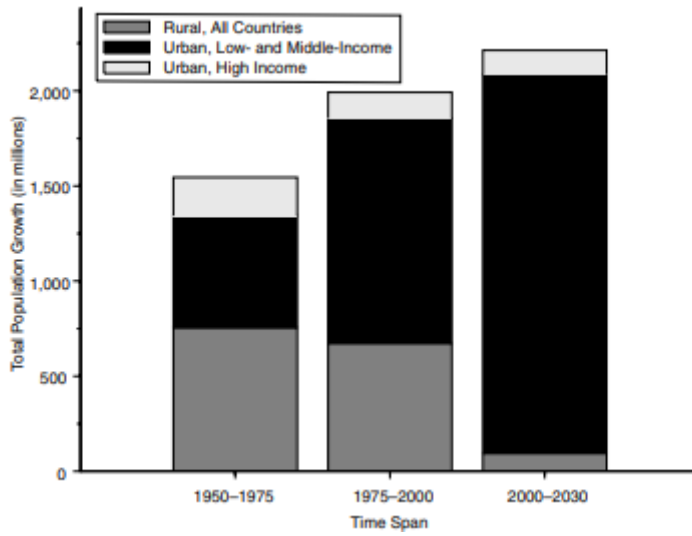
Ticaretin küresel anlamda gelişmesi bir başka toplumsal durumla da bağlantılı bir konudur. Ticaret, esas olarak, kente ait kentliliğe ait bir olgudur. Kentlileşmeyle ticaretin gelişimi birbiriyle bağlantılı iki olgudur. Küreselleşme, etkisini ticaret ağı yoluyla göstermiştir (NRCNA, 2003, s.75). Ticaret ağı küreselleşmenin adeta kılcal damarlarıdır. Küreselleşme projesi etkisini ticaret ağı aracılığıyla gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan uluslarda göstermiştir. Ticaret, küreselleşmenin taşıyıcı aracıdır. Ticaretin gelişimi ve kentlileşme iki birbirini destekleyen olgudur. Bu bağlamda gelişmekte olan uluslarda kentlileşme olgusuna da bakmak gereklidir.

20. yy gelişmekte olan ulusların aynı zamanda *kentlileşme* sürecidir. Açıklanan bir raporda (NRCNA, 2003, s.12); 1950 yılında fakir ülkelerin nüfusunun yüzde 20'sinden azı şehirler ve kasabalarda yaşarken 2030'a kadar bu oran yüzde 60'ın üzerinde kentlileşme olacak diye tahminlerde bulunan projeksiyon tutulmuştur. Yaklaşık 80 yıllık bir zaman diliminde bu durum, gelişmekte olan uluslar için çok büyük bir dönüşümü simgelemektedir. Sanayileşmede makineleşme bir gelişme göstergesi iken nüfusun kentlileşmesi bir başka gelişim göstergesidir. Elbette gelişmekte olan ülkeler için kentlileşme tek başına bir kalkınma göstergesi değildir. Ancak şu ileri sürülebilir ki kentlileşen bu nüfusla birlikte, gelişmekte olan ülkelerde, bir bütün olarak siyaset kurumu ve siyaset pratikleri temelinden değişim göstermesi beklenilebilir. Ulusu oluşturan kitleler artık köylü değil kentli bir biçime sahiptir. Köylü nüfusun veya kitlelerin talep edeceği siyasal otorite tipi ile kentli nüfusun veya kitlelerin talep edeceği siyasal otorite tipi biçimsel olarak farklı olacaktır. Bu bağlamda otorite tiplerinin performans sergileyeceği sahnenin dekoru bütünüyle değişim göstermiştir.

Tablo 1. Tahmini Kentsel ve Kırsal Nüfuslar 1950-2030 (Dünya Toplam) (NRCNA, 2003, s.12)

Tablo.1. den görülebileceği gibi kentli nüfusu oranı 1950'den sonra istikrarlı bir şekilde yükseliş trendi göstermiştir. Kırsal nüfusu 1950 ile 2000 arası daha düşük yükseliş göstermiş ve 2000'lerden sonra düşüş trendine girmiştir. Yukarıda verdiğimiz oranlar bağlamında şu sav ileri sürülebilir ki artık dünya kentli bir dünyadır. İnsanların büyük kısmı kentlerde yaşamaktadır. 21. yüzyıl kentlerin yüzyılı olacağı ileri sürülebilir. Doğal olarak kentli nüfusun baskın hale gelmesi, toplumsal yapının ekonomi, hukuk, siyaset, ideoloji gibi temel parçaları üzerinde değişim ve dönüşüm baskısı yapmış ve yapacaktır. Kentli nüfus, kırsal nüfus gibi düşünmez ve hareket etmez. Şu durum ileri sürülebilir ki kentli nüfus, içerisinde bulunduğu kırsal nüfusun bazı özelliklerini elbette taşımaktadır. İnsan son noktada koşulların da bir taşıyıcısıdır. Ancak bu durum zaman içerisinde bir dönüşüme uğramaktadır. Kırsal nüfus ile kentli nüfusu arasındaki ilişkiyi bir basit süreklilik ilişkisi olarak değil de süreklilik içerisinde bir kopuş ilişkisi bağlamında ele almak daha doğru olacaktır.

Tablo 2. Dünya Nüfusunun Dağılımı (Kentsel/Kırsal ve Ulusal Gelirine Göre Ülkeler) 1950-2030 (NRCNA, 2003, s.13)

Tablo.2.'den görülebileceği gibi 1950 ile 2030 arasında kırsal nüfusun hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde oranı sert bir şekilde düşmüştür. Kentli, üst gelirli uluslar trend içerisinde büyüme gösterirken kentli, düşük ve orta gelirli uluslar yüksek büyüme oranı sergilemiştir. Buradan kırsal nüfustan gelen nüfusun düşük ve orta gelirli ulusların kentli nüfusuna katıldığını ileri sürebiliriz. Kentlileşen ve büyüyen bir düşük ve orta gelirli ulusta nüfusun talepleri, beklentileri, ulus içerisinde konumları da değişime uğramıştır. Şüphesiz bu çalışmanın kapsamı kırsaldan kentlileşmeye doğru nüfusun geçirdiği dönüşüm değildir. Bu çalışma bu nüfusun siyasetle ilişkisi bağlamında talep ettiği siyasal otorite biçimine odaklanmıştır. Kırsal bir nüfusun talep ettiği ve etkileşime girdiği otorite tipi ile kentsel bir nüfusun talep ettiği ve etkileşime girdiği otorite tipi farklı farklı olacaktır. Bu durum nüfusun geçirdiği dönüşüm ile otorite tipleri arasındaki geçişin ortak ilişkisi olarak okunabilir. Burada bakış açısı toplum merkezli bir bakış açıdır. Duygular tarihi merkezli bu çalışma ile kentsel nüfusun içerisinde bulunduğu duyguların farklılığının, siyasal bağlamda otorite tipleri arasında tercihini değiştirdiğini ve toplumsalın, geleneksel baba otoritesi yerine karizmatik reis otoritesine yöneldiği vurgulanmıştır. Bu durum, reis otoritesinin yükselişinin arkasındaki stratejik bir tercih anlamına gelmektedir.

Gelişmekte olan uluslar için bir başka özellik ki onları gelişmiş uluslardan ayıran ve toplumsal olarak tüm alanlarda, ekonomi, hukuk, siyaset, ideoloji, farklı bir yapılanmaya yol açan *merkezi* devlet ve siyaset yapısıdır. Toplumsal hayatın her alanında bu merkezilik kendisini

hissettirmektedir. Bu merkeziliğin iki farklı tarihsel yapısal temeli bulunmaktadır. Bunlardan birisi eskiden sömürge olmuş gelişmekte olan ulusun tarihsel geçmişi ve diğeri de sömürge olmamış gelişmekte olan ulusun modernleşme süreçleridir. Merilee S. Grindle ve John W. Thomas'a göre (1991, s.51); sömürge olmuş çoğu gelişmekte olan uluslarda siyasal sistem merkezileşmiştir ve bunun temel sebebi, sömürge geçmişlerinde sömürgeci ülkelerin iktidarlarını sabit tutup bu ulusları daha rahat yönetme ihtiyacıdır. Merkeziyetçilik, sömürge ülkeler için vazgeçilmez bir unsurdur. Bu sömürge geçmişinden gelen uluslar merkeziyetçi yapıyı günümüzde de sürdürmektedir. İkinci tip gelişmekte olan uluslar tarihte sömürge olmamış ancak Batı ile arasındaki makası kapatmak için modernleşme sürecine girmiş uluslardır. Modernleşme de bu tür uluslarda merkezi yapıyı gerektirmiştir. Bunların bazıları geçmişte küresel veya bölgesel hegemonya kurmuş ve imparatorluk geçmişine sahip uluslardır. Özellikle Avrupa dışı bu uluslar geçmişte başta coğrafik koşulları sebebiyle merkeziyetçi yapılar kurmuş ve günümüze kadar bu özelliğini sürdürmüştür. Bu uluslar kavramsallaştırdığı şanlı geçmişlere sahip olduklarını ileri sürmüşlerdir ve toplumsal kitleleri bu şanlı tarihle konsolide etmişlerdir.

Reis Otoritesinin Yükselişi ve Baba Otoritesinin Düşüşü

Weber, toplumsal rasyonelleşmenin temeline toplumsal eylemi koymuştur. Modernleşme temelli Weber'in yaklaşımına göre gelişim aynı zamanda rasyonelleşme meselesidir². Toplumsalın her alanında rasyonelleşme önemlidir. II. Dünya Savaşı sonrası egemen sosyal bilim paradigması olan modernleşme kuramı, duyguları reddetmiştir ve onun yerine Aydınlanmanın idealleri, bilimin gücü ve aklı koymuştur. Bu bakımdan duygular ikincil planda kalmıştır. Toplumsal eylemin parçaları bu noktada önem kazanmaktadır. Talcott Parsons (2022, s.625), Weber'in toplumsal eyleminin dört parçadan mürekkep bir bütünsellik olduğunu belirtmiştir. Bu parçalar; akılcılık, değer rasyonel, duygulanım ve geleneklerdir. Bu çalışmada bu üç parça sabit tutulup duygulanım veya duygular üzerinden otorite tiplerinin yükseliş ve düşüş trendleri savunulmuştur. Duygular veya toplumsal-kitlesele duygular, günümüzde, gelişmekte olan toplumsal formasyonlarda, niye reis otoritesinin yükseldiğini ve baba otoritesinin düşüşe geçtiğini açıklayıcı analiz birimi olabilir. Duygular tarihi, görece yeni bir tarih disiplini ve gelişme içerisindedir. R. Boddice'e göre (2023, s.23); *"Bu projenin merkezinde insanların [tabii kitlelerin de] -bedenlerinin ve zihinlerinin- dünya üzerinde inşa edildiği ve anlam ürettiği anlayışı yatmaktadır."* Dolayısıyla duygular tarihi, öznel boyutla insan ve kitlelerin zihinlerinin ve nesnel boyutla çevre koşullarının kesişim noktasında oluşmaktadır. Otorite ile karşılıklı etkileşim içerisinde olan insan ve kitle zihni buna bağlı, tarihsel olarak, kavramsal çerçevede belirttiğimiz otorite tiplerinden birisini siyasal düzlemde egemen kılmaktadır.

Bu noktada kitlelerin duygularına geçmeden önce reis ve baba otoritesine yakından yapı sökümü yapmak önemli bir uğraktır. Siyasal otoriteyi vurguladığımız zaman devlet ayrılmaz bir parçasıdır. Devlet otoritesi, Kojeve'ye göre (2020, s.101), dörde bölünür; babanın otoritesi, reis otoritesi, efendi otoritesi ve yargıç otoritesi. Zaten otoriteyi incelediğimiz kuramsal çerçeve bölümünde otoritelerin saf biçimlerle değil, bu dördünün bileşim içerisinde olduğu ancak tarihsel olarak bir tipin baskın olduğunu belirtmiştir. Çalışmanın başlığında belirttiğimiz gelişmekte olan uluslarda reis otoritesinin yükselişi ve baba otoritesinin düşüşü, bu otorite tiplerinden birinin tek başına hâkim olması değil bütünsellik içerisinde reis özelliklerinin egemen olmasıdır. Bu koşullarda çalışmada, otorite tipinin siyasal otorite veya devlet

² Rasyonelleşme ve modernleşme Batı'da genel olarak Rönesans ve Reform hareketleriyle başlayan ve 1789 Fransız Devrimi'nde tepe noktaya ulaşan bir süreçtir. Bazı yaklaşımlar modernleşme ve bazı yaklaşımlar ise kapitalistleşme süreci olarak tanımlamaktadır. Çevre ülkelerde modernleşme süreci daha geç başlamıştır. Genel olarak çevre ülkeler, modernleşme yaklaşımını Batı'da ithal etmiştir. Benzer mekanizmalar tepeden inme şekilde çevre ülkelerde uygulanmaya çalışılmıştır. Modernleşme, insalık sürecinde önemli bir aşama olarak kabul edilmektedir.

otoritesinden ayrılmaz bütünlüğünde neden devlet yönetiminin reis otoritesine geçtiği şeklinde açıklamak daha doğru olacaktır.

Baba otoritesi geçmiş ve şimdi zaman diziliminde bir otorite olurken reis otoritesi gelecek tasavvuru sunmaktadır. Ancak bu gelecek, geçmiş ve şimdiden kopuk değildir. Kojeve'ye göre (2020, s.69);

Arı ve yalın Geleceğin hiçbir otoritesi yoktur; her şeyin önünde bir gelecek vardır ama bu, saygınlığını kesinlikle artırmaz. Gelecek ancak, Geçmişle ilişkilerini devam ettiren Şimdiyi belirleyen tarihsel gelecek, yani benim geleceğim olduğu ölçüde bir Otorite uygular. Gelecek ancak bir "tasarı" biçiminde "tezahür ettiği" ölçüde bir Otorite uygular.

Yine Kojeve'ye göre (2020, s.68); "Geçmiş ancak kendini bir "gelenek" biçimiyle gösterdiği ölçüde bir Otorite kazanır.". Kojeve'ye göre (2020, s.70); "Şimdi, "otoriter" bir biçim altında ancak, asıl anlamıyla eylem olarak, yani ona destek sağlayan Varlığın tümünden tahrip olması karşısında bile durmayan eylem olarak gerçekleştiği ölçüde "tezahür eder." Bu bağlamda Kojeve'nin reisi, Geçmiş ve Şimdi bağlamında Geleceği Tasavvur ederken babası, Geçmiş ve Şimdi anlamında bir eylemdir. Zaman aralığı açısından reisin, babaya göre açık avantajı bulunmaktadır.

Bu konuyu aydınlattıktan sonra bu uğrakta sorunsal, reis otoritesinin yükselişinin altında yatan faktörlerden birisi olan duygular bağlamında hangi duyguların analize dahil edileceğidir. Üç kitlesel duygunun analiz içerisinde reis otoritesinin neden yükseldiğini açıklamada etkin değişken olacağı düşünülebilir; *kayıp duygular, endişe duygusu ve refah duygusu*. Bu üç duygudan kayıp duygular, tarihsel ve geçmişin değişkeni iken endişe duygusu siyasal ve şimdinin değişkenidir. Refah duygusu ise ekonomik ve geleceğin duygusudur. Gerek birey özne gerek ise kitle özne taşıyıcıdır ve bu üç duygunun gelişim çizgisinde kesiştiği ortak nokta reisin otoritesine ihtiyaca yol açmıştır. Gelişmekte olan toplumsal formasyonlar veya uluslar özellikle 1980'ler sonrası küreselleşme projesiyle birlikte belirli bir gelişim noktası yakaladıktan sonra tam olarak bu üç duygunun kesiştiği noktada artık, kendisine bir geçmiş vaat eden baba otoritesi değil, gelişimine de uygun gelecek vaat eden bir reis otoritesi aramaktadır. Bu bölüm bu tartışma ile sürdürülecektir.

Kayıp duygular, gelişmekte olan ulusların birçoğu için Beyaz Avrupalı imgesinden öncesini ifade etmektedir. Beyaz Avrupalı imgesinden önce bu uluslar daha özgür olduğu varsayımına sahiptir. Bu yanıyla kayıp duygular modernite öncesi döneme işaret etmektedir. Bir Maya kehaneti bu durumu Beyaz Avrupalı gelmeden önce şu şekilde ifade etmiştir (Ferro, 2017, s.310);

Toprak alev alacak ve gökyüzünde büyük beyaz halkalar olacak. Acı fışkıracak ve bereket kaybolup gidecek. Toprak alev alacak ve zulüm savaşı alevlenecek. Çağ çok ağır çalışmaların içine gömülecek. Her ne olursa olsun, bu görülecek. Bu ızdırabın, gözyaşlarının ve sefaletin zamanı olacak.

Bu durum, sömürge öncesi dönemin kutsanmasıdır. Bu yanıyla bu tür gelişmekte olan uluslar bir "altın çağ"ın geçmişte yaşandığını varsaymaktadır. Öyleyse bu döneme dönmek otoritenin görevidir. Bir yanıyla bu tarih anlayışı, ilerlemeci değil Vico'nun döngüsel tarih anlayışına sahiptir. Ancak bu ulus doğal olarak geçmişe dönemeyeceğini ve bu "altın çağ"ın gelecekte kurgulanabileceğinin de farkındadır. Otoritenin görevi, bu geleceğin sağlanmasıdır ve bunun için geleceğin belirsizliğini aydınlatmak durumundadır. Baba otoritesi bu işlevi sağlamamaktadır. Tarihsel koşullar reis otoritesinden yanadır. Reis, bu ulusu, geçmişin geleneği ve şimdinin eylemi ile geleceğe taşıyacaktır ve "altın çağ"ını canlı bir gerçeklik haline getirecektir. Reisin görevi, kayıp duyguları hatırlatmasıdır ve ulus eğer "kaybolmuş duyguları bulabilirse onların ortadan kaybolmasına neden olan güç dinamiği hakkında da belki yeni bir

şeyler söyleyebiliriz.” (Boddice, 2023, s.120). Bu uluslar, Ozan Erözden’in (1997, s.9) sınıflandırmasıyla üçüncü tip ulus-devlettir ve bu ulus-devletler, “20. yy’ın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan sömürgeleikten sıyrılma hareketleri sonucu oluşan ulus-devletlerdir.”

Kayıp duygular hakkında ikinci tip uluslar, geçmişte modernite öncesi dönem imparatorluk deneyimi yaşamış uluslardır. Burada kaybolmuş duygu emperyal gelenektir. Dünyaya nizam verme duygusu, ulusun yaşamış olduğu kayıp dönemlerden sonra, hatırlanması ve hatırlatılması gereken duygulardır. İmparatorluk geleneğinden gelen uluslar, “ulusal kimliklerin oluşmasında önemli rol oynayan siyasi ve toplumsal mitlerin üretilmesi işlevini” (Erözden, 1997, s.67) siyasal yapılanma, bir başka ifadeyle devlet ve onun ayrılmaz parçası siyasal otoriteyle sağlarlar. Devlet veya siyasal otorite denklemin içerisine girince otorite tipini belirlemek kaçınılmaz olmaktadır. Bu siyasal ve toplumsal mitler ulusun, kayıp duygularıdır. Bu uluslarda emperyal bir vizyon gözlenmektedir. Joseph Schumpeter’e göre (2018, s.102) emperyal “bir atavizmdir ve atavizm gelişme süreci içerisinde geçmişte kaldığı varsayılırken aniden yeniden ortaya çıkan bedensel ya da zihinsel-ruhsal bir özelliktir.” Bu atavizmin bir siyasal tercümanı olmak zorundadır. Kitlelerden gelen bu duygu ve talebin seslendiricisi doğal olarak salt geçmişi yücelten baba otoritesi değil, geçmiş üzerinden şimdi ile birlikte bir gelecek tasavvuru kuran reis otoritesi olacaktır.

Kayıp duygular, aynı zamanda öfkeye de yol açmaktadır. Geçmişteki şanlı günler ve onların kaybı, öfkeye yol açmaktadır. Barbara H. Rosenwein’a göre (2020, s.221); geçmişin öfkeleri, bugün, bizimledir. Özellikle, gelişmekte olan bölgelerde, sanayileşme devrimi sonrası ekonomik modernleşme sürecinde beyaz Avrupalı imgesinin gerisinde kalması, sömürge olma veya sömürge olmamasına rağmen geri kalma pozisyonu, bu bölgelerde bir öfkeye yol açmaktadır. Öfke, dinsel, kültürel, ırksal, ekonomik tüm toplumsal yapının katmanlarında ufak bir müdahalede bile açığa çıkabilmektedir. Bu duruma, beyaz Avrupalı imgesinin yarattığı öteki olmanın verdiği bir mazlum olmanın verdiği motivasyonun önemli etkisi bulunmaktadır. Özellikle, imparatorluk geleneğinden gelen toplumlar da bu tepki daha fazla gözlenmektedir.

Bir diğer kitlesel duygu, endişedir. Endişe ve korku madalyonun iki yüzü gibi duygulardır. Tarihsel perspektife göre korku, bağlamsaldır ve daha geniş kültürel ve duygusal rejimler tarafından yönetilir ve zamanla değişir (Biess, 2023 : 90). Joanna Bourke’e göre (2003, s.126); korku kelimesi, ani ve nesnel tehdide referans verirken endişe ise beklenen ve öznel bir tehdide referans vermektedir ve korku, spesifik ve acil bir durumken endişe, daha genelleştirilmiş bir durum olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda gelişmekte olan uluslar kısa vadede korkulardan ve uzun vadelerde endişeden otorite tiplerine onay vermektedir. Korku ve endişe geleceğe dönük bir durum içerirse de temelleri ulusun geçmişinden kaynaklanmaktadır. Alexander Etkind’e göre (2004, s.183); bizim sürekli korktuğumuz şey geleceğin belirsizliğidir ancak bazı durumlar vardır ki bizi korkutur ve bu durum geçmişin tekrarıdır. Burada görüldüğü gibi zaman dizimi olarak geçmiş ve gelecek iç içe geçmiştir. Gelişmekte olan birçok ulusun özellikle Batı tarafından sömürge olması ve yine toplumsal yapısının kırılma özellikleri ve buna bağlı yaşadığı çatışmalar o ulusları, geçmişin sürekli tekrarıyla korkutmakta veya endişe duymasına yol açmaktadır. Ancak endişe, şimdi için değil geleceğin belirsizliği içindir. Geçmişin tekrarının gelecekte de yaşanmaması için veya fasit dairenin kırılması için bu uluslar ve ulusları oluşturan birey özne ve kitle özneler kendilerine daha iyi bir gelecek vadeden otorite arayışına girmektedir. Şimdi açısından burada önemli olan şey tehdit algısıdır.

Gelişmekte olan uluslarda tehditlerle ilgili bazı araştırmalar yapılmaktadır. Buna göre bu uluslarda endişe ve korkuya neden olan politik riskler araştırılmaktadır. 2018’de yapılan PEW Research Center tarafından yapılan Küresel Tutumlar Araştırmasına göre; gelişmekte olan ülkelerde nüfusun artan oranı ABD’yi tehdit görmüştür. 2013’te nüfusunun 38’inin ABD’yi tehdit gördüğü Meksika’da bu oran 2018’de yüzde 64’e yükselmiştir. Yine 2013’te nüfusunun yüzde 27’sinin ABD’yi tehdit gördüğü Brezilya’da bu oran 2018’de yüzde 53 olmuştur. Tunus’un yüzde 36’sı 2013’te ABD’yi tehdit görürken 2018’de nüfusunun yüzde 61’i ABD’yi

tehdit görmeye başlamıştır. 2013'te Nijerya'nın yüzde 17'si ABD'yi tehdit görürken 2018'de yüzde 39'sı tehdit görmeye başlamıştır. Arjantin nüfusunun yüzde 41'i ABD'yi tehdit görürken 2013'te 2018'de bu oran yüzde 57'e yükselmiştir (GAS, 2018). Görüldüğü gibi politik tehdit olarak görülen ABD hakkında gelişmekte olan ülkelerde endişe ve korku duygusu sürekli yükseliş göstermiştir.

Peter N. Stearns'e göre (2005, s.202); pek çok insandan oluşan küresel kanaat, ABD'nin kısıtlanmasını bir başka ifadeyle kısıtlanmasa için ihtiyacı hissetmektedir ve bu durum, geleneksel Avrupa'da olduğu gibi gelişmekte olan bölgelerde de görülmektedir ve sonuç, ABD'ye karşı bir meydan okumadır. Bu uluslar doğal olarak bu tehditten gelecek odaklı kurtuluş yolu aramaktadır ve bu uluslara bu geleceği reis otoritesi sağlayabilecektir. Baba otoritesi, ancak şimdiye dair kaygıları giderebilen söylem üretebilirken reis otoritesi, geleceğe dair kaygıları giderebilecek hegemon söylemi üretebilmektedir. Baba otoritesi tehdidi ancak mevcudu muhafaza ederek sağlayabileceği vaadinde bulunabilirken reis otoritesi, tehdidi, ulusun büyüyerek alt edebileceği vaadi vermektedir.

Küreselleşme³ süreciyle birlikte yükselişe geçen kozmopolitik evren tasarımıyla birlikte ulus-devletlerin düşüşe geçtiği ileri sürülmüştür. Ancak antropolojik bir ilke olarak aşırı kozmopolitlik, milliyetçiliği de tetiklemektedir. Dolayısıyla ABD hegemonyası altında bugünkü dünyada empoze edilen kozmopolit yaşam ABD'nin dünya üzerindeki özellikle gelişmekte olan ülkelere ekonomik-siyasal-ideolojik müdahaleleriyle endişe ve korku yaratmaktadır. Böylece arada bir toplumsal mücadele süreci başlamaktadır. Bu durum milliyetçilik duygularının da yükselişine yol açmaktadır çünkü milliyetçilik, sosyal mücadelelerde ulusal kimliğin önceliğini varsayar (Eirananen, 2023, s.419). Yine modern milliyetçilik, ait olmak ve süreklilik duyguları hakkında sorulara cevap vermektedir (Eirananen, 2023, s.419). Burada gelişmekte olan ulusun gelecekte devamlılığına bir yanı sıra milliyetçilik cevap vermektedir. Reis, ulusun devamlılık duygusunu gelecek bağlamında çizdiği, milliyetçilikte içeren projeye ulusun, endişe ve korkularını gidermede kilit aktör hale gelmektedir. Burada reis otoritesi, baba otoritesine karşı, işlevsel olarak daha geçerli bir konuma sahiptir. Baba otoritesi ulusun, geçmiş ve şimdi arasında devamlılık ihtiyacını giderirken reis otoritesi ulusun, geçmişten şimdiye ve oradan da geleceğe dair devamlılığı vizyonunu ortaya koyar. Zaman dizilimi olarak reis otoritesi, baba otoritesine göre daha geniş bir zaman aralığını ortaya koyar. İnsanların türlerini sürdürme ihtiyacı ve duygusu gibi ulusta varlığını sürdürme ihtiyacı ve duygularını reis otoritesi aracılığıyla tatmin etmektedir. Sonuç yine duygusal maksimizasyon durumudur. Baba otoritesi duyguların minimum tatminini sağlarken reis otoritesi ulusun duygularını maksimize edebilmektedir.

Üçüncü ve son duygu ise *refah duygusudur*. Gelişmekte olan uluslar belirli bir refah eşliğini aştıktan sonra hem bu refahı korumak hem de gelecekte daha da refahını arttırmak duygusuna sahip olmaktadır. Yine geçmişin sıkıntılı dönemlerinden ve fakirlik yıllarından sonra ulaşılan refah duygusu, ulus için, kaybedilmemesi gereken bir özelliktir. Bu tür toplumlarda kitleler, toplumu daha da geliştirebilecek bir siyasal otoriteye ihtiyaç duyar. Ulus için önemli olan, ulaşılan sermaye stoğunun kesintisiz ve sürekli büyütülmesidir. Bu durum aynı zamanda gelecekte genişleme ihtiyacını getirir. Son noktada kapitalizm, bir genişleme rejimidir. Sermaye, genişletilmiş üretim yoluyla gelişimini sürdürebilir. Bunun için ulus, geleceğe doğru ekonomik ve bunun doğal sonucu olarak mekânsal olarak genişlemelidir. Bu durum, bu tür ulusların emperyal vizyonu ile uyumlu bir duygudur. Otoriteye düşen, ulus içerisinde kitlelere geleceğin

³ Küreselleşme süreci, genel olarak, ulusal sınırların daha esnek tanımlandığı ve sermaye, mal ve emek gücünün serbest şekilde küresel olarak dolaştığı bir süreç olarak tasarlanmıştır. Dünya küreselleşmeyi birinci kuşak olarak 20. yy. başında kısa bir süre için deneyimlemiş ancak esas anlamıyla ikinci kuşak küreselleşme 1980'lerle birlikte başlayan ve bugüne kadar gelen bir süreçtir. Dünya ülkelerinin birbirine benzetilmeye çalışıldığı bir süreçtir. Küreselleşmenin kültürel boyutu ise yerelin tasfiyesi ve evrenselin yerine konulmaya çalışıldığı bir süreçtir. Farklı ülkelerden insanların, en temelde, benzer tüketim süreçlerine sahip olması amaçlanmaktadır. Küreselleşmenin özellikle çevre ülkelere katkısı tartışmalıdır. Bazı kaynaklar çevre ülkelerin lehine bazı kaynaklar ise çevre ülkelerin aleyhine olduğunu savunmaktadır.

vizyonunu göstermesi ve kısa dönem aralıkları ile bu vizyonu hatırlatmasıdır. Bunun için seçilecek otorite reis otoritesidir. Gelişmekte olan ulusların bir özelliği de demografik yapısıdır. 20. yy'ın ilk yarısına kadar köylü yapısı ve geleneksel toplumdaki henüz kopmamış bu uluslar 20. yy'ın ikinci yarısından itibaren önce yavaş yavaş ve daha sonra hızlanarak kentleşmiştir. Bu durum köylü ulusun ve kentli ulusun otorite anlayışlarını birbirinden farklılaştırmıştır. Kojeve'ye göre (2020, s.84); "*Köy, babanın otoritesini tanımak için doğal bir eğilim taşıırken, Kent "baba" unsurunu dışlayan ve ona karşı koyan bir reis Otoritesini tanır kolayca.*" Bu durum Weber'in rasyonelleşme teorisi ile doğru orantılı kabul edilebilir. Köylü ulus konforu geçmişte ararken kentli ulus artık konforu gelecekte aramaktadır. Kentli nüfus köylü nüfusa göre daha fazla konfora daha fazla gelir durumlarına sahip olduğu için artık kentli çıkarını salt geçmişte değil gelecekte de güvence altına alabilecek otoriteyi arar. Bu güvenceyi verebilecek, geleceğin belirsizliğini aralayabilecek otorite tipinde, yani reis otoritesinde arar. Kentler, otorite ve iktidar ilişkilerinin kırsal bölgelere göre daha yoğunlaştığı mekanlardır. Katie Barclay (2020, s.76); monarklar ve öteki yöneticiler kasabaları [şehirleri], sık sık, güçlerinin manifestoları olarak kullanmıştır ve bu iktidar yoğunlaşması şehirli kitlelerle yöneticinin karşılıklı açık veya zımnî müzakeresi sonucu gerçekleşmektedir. Bu müzakerede şehirli kitlelerin değişen duyu kalıpları da otorite tipine doğrudan etki etmiştir.

Reis otoritesinin gelişmekte olan uluslarda bir yükseliş sebebi de siyasal modernizasyon sürecinde bulunmaktadır. Samuel P. Huntington'a göre (1968, s.34); siyasal modernleşme, ulus-devletin ulusötesi etkilere karşı dış egemenliğinin ve yerel ve bölgesel güçlere karşı da ulusal hükümetin iç egemenliğinin iddia edilmesini içermektedir. 1950 dünyası ile 2000 sonrası dünya elbette aynı özellikleri göstermemektedir. 2000'ler sonrası nasıl ki nüfusta bir modernleşme süreci yaşanıp kentleşme süreci yaşanmışsa ve bu süreçte nasıl ki küreselleşmeyle birlikte ticaret gelişmişse siyasal süreçte de ulusötesi etkiler farklılaşmıştır. Soğuk Savaş'ın bitişi ile dünya, yeni bir küresel tek kutuplu dünyaya dönüşmüştür. Dünya, Ulrich Beck'in söylediği gibi (2014) bir risk toplumuna veya risk dünyasına geçmiştir. Soğuk Savaş'ın o görece durgun ve stabil yapısı dönüşmüştür ve dünya daha hareketli, stabil olmayan bir yapısal biçim almıştır. Eric Hobsbawm'a göre (2018, s.20);

Soğuk Savaş döneminde dünyanın görece istikrarlı bir yer olması, esas itibarıyla, uluslararası sistemin şu altın kuralına dayanmaktaydı: Hiç kimse bir başka egemen devletin sınırlarını geçemez, zira böylesi bir hareket dengenin altüst olması sonucu doğurur. Soğuk Savaş'ın bitmesinden bu yana bu öz-sınırlamanın da sona erdiğini görüyoruz.

21. yy çalkantılı bir yüzyıldır. Bu çalkantılı dönemi, sosyal bilimciler arasında en ısrarla savunan düşünürlerden birisi Immanuel Wallerstein'dır.

Terence K. Hopkins ve Immanuel Wallerstein'e göre (2000, s.9); "*1990'lar dünya-sisteminde büyük bir politik belirsizlik, entelektüel bulanıklık ve dünya-sisteminde yaygın bir toplumsal korku dönemidir.*" ve "*[bu dönem] sistemin çatallaştığı andır.*" Korku duygusunu yukarıda incelemiştik ancak Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan belirsizlik uluslarda bir korku duygusunun gelişmesine yol açmıştır ve bu durum Wallerstein ve Hopkins'e göre anlık ve geçici değil yapısal ve kalıcıdır. İnsanlık bir seçim süreci içerisine girmiştir. Bu süreç sistemin çatallaştığı noktadır. Ya insanlar bir yolu tercih edecektir veya diğer yolu tercih edecektir. Durum sadece bir zamanlama meselesidir. 2023'ten baktığımız zaman insanlığın bu tercihi geciktirdiği ve halen tercihini yapmadığı görülmektedir. Böyle yapısal tercihin yapılacağı bir dönemde doğal olarak insanlar reis otoritesini tercih etmektedir. Baba otoritesi geçmiş ve şimdinin otoritesiyken reis otoritesi insanlara, geleceği, gelecek tercihini çizdiği vizyonla gösterecektir. Ulrich Beck'in risk algısını, Eric Hobsbawm'ın stabil olmayan Soğuk Savaş sonrası dünya algısını ve Immanuel Wallerstein'in geçiş süreci ve sistemin çatallaşması algısını ortadan kaldıracabilecek tek otorite tipinin, efendi, yargıç veya baba değil reis otoritesi olması ulusun bu süreci az hasarla

atlatma düşüncesinden kaynaklanmaktadır ve rasyoneldir. Ulus, kitle veya birey belirsizlik sevmez ve en belirsizlikte bu dönemsal kaotik dünyadır.

Pierre Bourdieu'ya göre (2020, s.37); iktidar, tanınma için bir talebi içermektedir. Bugünkü reis otoritesinin yükselişini anlamak için, kitlelerin geçirdiği dönüşüm bağlamında tanınma talebini anlamak gereklidir. Özel anlamda otoritenin cisimleştiği lider, kitlelerin tanınma talebini kabul ettiği takdirde iktidarını ve otoritesini kurumsallaştırabilir. Yukarıda nesnel boyutta tanımladığımız koşullar çerçevesinde gelişmekte olan uluslarda kitleler yeni biçim almış ve talepleri değişmiştir. Talepleri salt materyal boyutta değil idealist düzlemde duyguları bağlamında da biçimlenmektedir. Gelişmekte olan uluslarda bu neo-kitlenin yeni talepleri içerildiği takdirde iktidar kurumsallaşmaktadır ve bu tanınma için uygun otorite tipi ortaya çıkması gerekir. Reis otoritesinde lider, yukarıda çerçevesi çizilen yeni kentli, merkeziyetçi ve belirli refah seviyesinde kitlenin yeni taleplerine cevap verebilecek kişidir. Reis, kitleye geleceği işaret edip hem kitlenin mevcut konumu koruma konusunda baba otoritesinden rol çalar ve hem de gelecekte daha yüksek seviyede bir yaşam düzeyi sunarak reislik otoritesinin altını çizer. Bu daha yüksek düzey yaşam bütünselliğini eğer gelişmekte olan ulus, sömürge dönemi yaşamışsa sömürge öncesi geçmişi dirilterek sağlar ve eğer ulus geçmiş imparatorluk geleneğinden geliyorsa neo-imparatorluğun diriltilmesiyle gelecek çizer. Temel vurgu; ulusun daha büyük olmasıdır. Bu neo-kitlenin duymak istediği gelecektir. Küresel koşulların bu daha büyük emperyal vizyon için uygun olup olmaması önemli değildir. Böylece gelecek tasavvuru rasyonel de olabilir irrasyonel de olabilir. Burada önemli olan reel politik değil çizilen vizyondur. Kitle için bu hedefin ulaşılabilir veya ulaşılamaz olması önemli değildir. O vizyonu görmek istemektedir. Baba otoritesi bu anlamda bu neo-kitlenin taleplerine cevap verememektedir çünkü kitle büyümek ister ancak baba otoritesi mevcudu korumakla kendisini sınırlamaktadır. Baba otoritesi görece durgun 20. yy küresel politik atmosferinde geçerli bir otorite olabilir ancak 21. yy, dinamik dünyası ile artık sadece elde olanı korumak değil daha fazlasını elde etme güdüsünü içermektedir. Reis otoritesi ulusa, emperyal bir vizyon sunmaktadır. Bu özelliğiyle baba otoritesinden ayrılmaktadır.

Bu çalışmada gelişmekte olan uluslar ve otorite tipleri ilişkisi incelenmiş ve gelişmekte olan uluslarda baba otoritesinin düşüşe geçtiği ve reis otoritesinin yükselişi geçtiği ileri sürülmüştür. Bu tez otoritenin aktarımı meselesini gündeme getirmektedir. Neden baba otoritesinden reis otoritesine geçiş olmuştur? Sorusu bir araştırma problemidir. Bunu aydınlatmak için devlet-otorite ilişkisine bakmak gereklidir. Kojeve'ye göre (2020, s.77); "*Her politik otorite toptan, ne ise o olarak Devlete aittir ve ama devlet, mekân-zamansal dünyada var olabilmek için "gerçek bir dayanağa" ihtiyaç duyan "kavramsal" bir entitedir ve bu "dayanak" bireyler ya da insani bireylerden müteşekkil gruplar tarafından oluşturulur.*" Böylece gündeme devleti oluşturan birey özne veya kitle özne meselesi gelmektedir. Toplumsal olguların çok boyutlu yapısı içerisinde pek çok faktör ele alınabilirken bu çalışmada otoritenin dayanak noktası olan kitlelerin duyguları ele alınmıştır. Kitlenin içerisinde bulunduğu duygular taleplerine yansımaktadır ve bu durum, politik otoritenin biçim değiştirmesine yol açmaktadır. Kitleleri, özellikle modern toplumlarda, salt pasif değil aktif birer birim olarak ele aldığımız zaman duyguların da tarihi olduğu varsayımından hareketle değişen kitle duyguları çerçevesinde otorite tipinde bir değişiklik olasıdır. Gelişmekte olan ulusların gelişmiş uluslara göre daha hızlı gelişim ve değişim çizgisi duygularda da köklü ve radikal dönüşümlere yol açmaktadır. Bu duygu dönüşümü bağlamında kitlelerin görmek istediği otorite tipi de dönüşüm göstermektedir. Demokratik toplumlarda bu dönüşümü algılayabilen siyasetçiler lider seviyesine yükselmektedir ve algılayamayıp toplumun duygu biçimlerine hitap edemeyen siyasetçiler daha sınırlı tarihsel rol üstlenmektedir. Otoritenin inşası sonuç olarak üstten alta tek yönlü bir süreç olmayıp kitlelerle müzakere halinde oluşmaktadır. Ortaya çıkan otorite bileşkesi, kitlelerin de duygularına seslenmek zorundadır. Bu bağlamda gelişmekte olan uluslarda, kentlileşme, ticaretin gelişmesi ve merkeziyetçi yapı, bu yeni toplumsal kitlelerde kayıp duygular, endişe duygusu ve refah duygusu yaratmıştır. Bu duygular bileşkesinde kitlelerin talep ettiği yeni

otorite tipi reis tip otoritedir. Kitleler en temel olarak ulusla ilgili geleceğe yönelik tasavvur ihtiyacı duymaktadır ve reis otoritesi bu taleplere cevap verebilmektedir. Reis otoritesinin yükselişi olgusunda duygular tarihi bağlamında böyle bir sonuca ulaşılabilir. Gelişmekte olan uluslar, babanın çizdiği salt bugünün gündeminin oyuncusu değil geleceğin birer aktörü olmak istemektedir. Bu insani duygu, reis otoritesinin yükselişini açıklamaktadır.

SONUÇ

Weber, toplumsalın anlamını toplumsal eylemde bulmuştur. Onun toplumsal eylemini oluşturan faktörlerden birisi de duygu veya duygulanımdır. Duygular, toplumsal eylemi oluştururken kendilerine bu eylem hareketini sağlayacak siyasal otoriteyi de araştırmak zorunluluğundadır. Bu çerçevede toplumsal eylem siyasaldır. Duygular, bir faktör olarak, siyasal otoriteyi inşa ederken siyasal otorite ile müzakere halindedir. Karşılıklı müzakere sonucu ortaya bir bileşke çıkar ve bu bileşke literatürde siyasal otorite tipi olarak tanımlanır.

Siyasal otorite tiplerine baktığımız zaman karşımıza artık klasikleşmiş haliyle Max Weber'in tipolojisi ve bunun yanında görece yeni Alexandre Kojeve'nin tipolojisi çıkmaktadır. Weber'in otorite tipleri; geleneksel, yasal ussal ve karizmatik otoritelerken Kojeve'nin otoriteleri; baba, yargıç, efendi ve reis otoriteleridir. Her otorite tipi, zamansal dizinde belli dönemlere yaslanmaktadır. Her otorite tipi, Geçmiş, Şimdi ve Geleceğin üzerine otoritesini inşa eder. Weber'in otoriteleri üçlü yapısıyla daha kısıtlı bir zaman aralığına yaslanırken Kojeve, dördümlü otorite tipleri ile daha geniş bir zaman aralığını temel almıştır. Bu bakımdan Kojeve'nin otorite tipolojisi daha işlevsel kabul edilebilir.

Baba otoritesi, Geçmişin geleneği ve Şimdinin eylemi üzerine inşa olurken, reis otoritesine göre daha muhafazakardır. Bunun sebebi, babanın şimdiyi muhafaza etme çabasıdır. Reis otoritesi ise Geçmişin geleneği, Şimdinin eylemiyle Geleceğin tasavvuruyla daha dönüştürücü bir yapıya sahiptir. Gelişmekte olan uluslar, bugün geldiği noktada dönüşüm arzulamaktadır. Bunun birçok faktörü bulunmaktadır ve bu faktörlerden birisi de kitlelerin içerisinde bulunduğu duygu durumudur. Duygular, toplumsal eylemi oluşturan parçalardan birisidir. Bu bağlamda duygular, duygu olma bağlamında irrasyonel ancak belirli bir amaç doğrultusunda mobilize edildiği içinde rasyonel kullanıma maruz kalmaktadır. Mobilizasyon süreci kitlenin kendi kendisine olabileceği gibi doğrudan siyasal otoritenin yönlendirmesi ile de gerçekleşebilir. Bu yüzden otorite tipinin oluşumu ve yükseliş veya düşüşü, siyasal otoriteyle kitleler arasında bir müzakerenin sonucudur.

Otorite tiplerinin oluşumu kitlelerle müzakere ile ortaya çıkan bir durumdur. Otorite tiplerinin yükseliş veya düşüşünü anlamak için kitlelerin duygularına bakmak görece yeni bir disiplin olan duygular tarihi yaklaşımı yoluyla kullanılabilir bir yöntemdir. Analiz birimi olarak kitle duygularını ele aldığımız zaman hangi duygular? ve duyguların imal süreci inceleme sorunsalları olmaktadır. Duygular, öznel boyut taşımakla birlikte havada asılı durmaz. Belirli bazı koşulların kısıtları altında duygular şekillenir. Duygular tarihiyle ilgili bilimsel bir çalışmada duygu imalini sağlayan koşulları temel kaygılardan birisi olacaktır. Bu çalışmada üç temel koşul duyguların inşasını sağlayan koşullar olarak belirlenmiştir; kentleşme, gelişen ticaret ve merkezîyetçi devlet yapısı. Bu koşullardan gelen gelişmekte olan uluslarda kitlelerin geçirdiği dönüşüme bağlı olarak duygularında da değişim gözlenmiştir. Duygular, içerdiği mobilizasyon gücüyle dışlanamayacak olgulardır.

Gelişmekte olan ülkelerde üç temel duygu, reis otoritesinin bu ülkelerde yükselişe geçme sebebini açıklamaktadır. Bu duygular; kayıp duygular, endişe duygusu ve refah duygusudur. Ticaretin geliştiği, kentli ve merkezîyetçi uluslarda bu üç duygu, elitlerle müzakere sürecinde reis otoritesinin yükselişini sağlamıştır. Bu duygular kitlelerde, kendilerine sadece baba otoritesinin sunduğu Geçmişin geleneği ve Şimdinin eylemi değil reis otoritesinin ayrıca sunduğu Geleceğin tasavvuruna talep yaratmıştır. Bu durum elitler arasında rekabeti keskinleştirmiş ve aralarından reis merkezli otorite başarı kazanmıştır. Bu uluslar, Geçmişin

şanlı dönemleriyle Şimdi sahip oldukları olanakları korumak isterler ve Gelecekte ulusun daha büyük pozisyon elde etmesini arzulamaktadır. Tarihsel koşulların kısıtlılığı altında kitlelerin sahip oldukları duyguların bileşiminden reis otoritesi, gelişmekte olan uluslarda ayrıcalıklı bir pozisyon el de etmiştir.

Gelişmekte olan uluslarda, öznel ve nesnel bağlamda reis otoritesinin yükselişi, nesnel koşullardan biçimlenen kitlelerin duyguları ile lider kültürünün öznel özelliklerinin kesiştiği noktada gerçekleşmektedir. Kentli kitle, merkezi siyasal yapı ve gelişen ticarete bağlı yükselişe geçen ticaret burjuvazi reis tip otoriteyi talep etmiştir. Kentli kitlelerin endişe duygusu, merkeziyetçi siyasal yapının kayıp duyguları ve yükselen ticaret burjuvazisinin refah duygusu reis otoritesine ihtiyacı arttırmıştır. Reis otoritesine sahip lider kültürü, öznel olarak kentli kimliği, merkeziyetçi yapısı ve liberal ticaret yaklaşımı ile bu ihtiyaçlara cevap vermektedir. Baba otoritesinin, kırsal kimliği, katı merkeziyetçi yapısı ve ticarete kapalı anlayışı kitlelerin talebine yeterince cevap vermemektedir. Keynesyen refah devletinin katı merkeziyetçi yapısı, ithal ikameci sanayileşme politikaları ile kapalı ekonomi varsayımı ve kırsal alanda yoğunlaşmış kitle tercihiyle baba otoritesine yol açtığı düşünülebilir. Baba otoritesinden reis otoritesine otorite transferinde siyasal modernizasyonun önemli etkisi olmuştur. Elbette siyasal modernizasyon, ekonomik ve ideolojik modernizasyonla birlikte gerçekleşen bir süreçtir. Gelişmekte olan ülkelerin modernleşme süreci içerisinde geldiği aşama ve küresel düzlem kesiştiği noktada geçerli otorite tipinin reis otoritesi olduğu belirtilebilir.

Duygular, toplumsal eylemde önemli yer tutan birer güdüleyici faktörlerdir. Duyguların da başka belirleyicisi olup olmadığı veya otonom olduğu meselesi ayrı bir tartışma olmakla birlikte, siyasal otorite tipi, bu duygulardan kendisini inşa etmektedir. Adalet duygusunun daha önemli ihtiyaç olduğu toplumlarda yargıç otoritesi, baba benzeri bir figüre ihtiyaç olduğu toplumlarda baba otoritesi veya gelecek endişesi olan toplumlarda reis otoritesi adeta karanlıkta bir fener işlevi görmektedir. Çevre ülkeler bugün bakıldığında bundan yüz yıl öncesine göre daha gelişkin toplumlardır. Yüz yıl önce bu toplumlar sadece gelişmeyi, modernleşmeyi önlerine hedef olarak koyarken bugün, gelmiş oldukları aşamayı kaybetmemeyi de düşünmek zorundadır. Bu nesnel gerçeklikler içerisinde duygular da yüz yıl öncesine göre değişkenlik göstermiştir. Şimdi bu toplumlar, bir gelecek tasavvuru derdine düşmüşlerdir ve kendilerine gelecek gösteren siyasal otoritelere ihtiyaç duymaktadırlar. Bugün, tam olarak bu otorite, reis otoritesidir.

KAYNAKÇA

- AGAMBEN, G. (2013). *Kutsal İnsan Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, İsmail Türkmen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı
- BARCKLAY, K. (2020). *The History of Emotions A Student Guide to Methods and Sources*. Londra: Red Globe Press
- BECK, U. (2014). *Risk Toplumu*, Kazım Özdoğan ve Bülent Doğan (Çev.). İstanbul: İthaki
- BIESS, F. (2023). Fear, Anxiety and Terror Post 9/11, *The Routledge History of Emotions in The Modern World*, Katie Barclay ve Peter N. Stearns (Ed.), Londra : Routledge
- BIESS, F. & GROSS, D. M. (2014). *Introduction: Emotional Returns 1, Science and Emotions after 1945 A Transatlantic Perspective*. Frank Biess ve Daniel M. Gross (Ed.), Chicago : Chicago University Press
- BODDICE, R. (2023). *Duygular Tarihi*, Asena Pala (Çev.). Ankara: Fol

- BOURDIEU, P. (2020). The Field of Power and The Division of the Labour of Domination, in *Researching Elites and Power*, Francois Denord, Mikael Palme, Bertrand Réau (Ed.). İsviçre: Springer, ss. 33-44.
- BOURKE, J. (2003). Fear and Anxiety: Writing about Emotion in Modern History, *History Workshop Journal*, No. 55, ss. 111-133.
- CANETTI, E. (2012). *Kitle ve İktidar*, Gülşat Aygen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı
- EIRANEN, R. (2023). Emotions and Nationalism, *The Routledge History of Emotions in the Modern World*, Katie Barclay ve Peter N. Stearns (Ed.). Londra: Routledge
- ELIAS, N. (2004). *Uygarlık Süreci*. C. I, Ender Ateşman (Çev.). İstanbul: İletişim
- ERÖZDEN, O. (1997). *Ulus-Devlet*. Ankara: Dost
- ETKIND, A. (2004). Post-Soviet Culture and the Soviet Terror, *Facing Fear The History of an Emotion in Global Perspective*. Princeton: Princeton University Press
- FERRO, M. (2017). *Sömürgecilik Tarihi*, Muna Cedden (Çev.). Ankara: İmge
- GAS. (2018, 8 Nisan). Global Attitudes Survey. <https://www.pewresearch.org/fact-tank/2019/02/14/more-people-around-the-world-see-u-s-power-and-influence-as-a-major-threat-to-their-country/>
- GRINDLE, M. S. & THOMAS, J. W. (1991). *Public Choices and Policy Change The Political Economy of Reform in Developing Countries*. Baltimore: The John Hopkins University Press
- HELD, D. ve MCGREW, A. (2002). *Globalization and Anti-Globalization*. Cambridge: Polity Press
- HOBBSAWM, E. (2018). *Yeni Yüzyılın Eşiğinde*, İbrahim Yıldız (Çev.). İstanbul: Yordam
- HOPKINS, T. K. & WALLERSTEIN I. (2000). *Geçiş Çağı Dünya Sisteminin Yörüngesi 1945-2025*, Nuri Ersoy, Ender Abadoğlu, Orhan Akalın, Yücel Kaya (Çev.). İstanbul: Avesta
- HUNTINGTON, S. P. (1968). *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.
- KOJEVE, A. (2020). *Otorite Kavramı*, Murat Erşen (Çev.). İstanbul: Alfa
- LE BON, G. (2018). *Kitleler Psikolojisi*, Elif Kanur (Çev.). İstanbul: Say
- LOCKE, J. (2022). *Two Treatises of Government*. San Francisco : Kahle/Austin Foundation
- LOUGHLIN, M. (2022). *Politik Hukukbilim Bodin'den Modern Sonrasına*, Kıvılcım Turanlı (Çev.). Ankara: Fol
- MACHIAVELLI, N. (2002). *The Prince*. Londra: Penguin Books
- MULLARD, M. (2004). *The Politics of Globalisation and Polarisation*. Northampton: Edward Elgar
- NRCNA. (2003). *Cities Transformed Demographic Change and Its Implications in the Developing Countries*. Washington: The National Academies Press
- PARSONS, T. (2022). *Toplumsal Eylemin Yapısı*. C. II, Nur Nirven (Çev.). İstanbul: Ketebe
- ROSENWEIN, B. H. (2020). *Anger the Conflicted History of an Emotion*. New Haven: Yale University Press

- SCHUMPETER, J. (2018). *Emperyalizmlerin Sosyolojisi*, Cem Bico (Çev.). Ankara: Dipnot
- SENNET, R. (2017). *Otorite*, Kamil Durand (Çev.). İstanbul: Ayrıntı
- SPINOZA, B. (2009). *Etika*, Hilmi Ziya Ülken (Çev.). Ankara: Dost
- STEARNS, P. N. (2005). *Global Outrage The Origins and Impact of World Opinion from the 1780s to the 21st Century*. Oxford: Oneworld
- TOKDOĞAN, N. (2019). Reading Politics through Emotions: Ontological Ressentiment as the Emotional Basis of Current politics in Turkey, *Nations and Nationalism* 26 (2), ss. 1–19
- WEBER, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*. C. I, Latif Boyacı (Çev.). İstanbul: Yarm

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 2, July 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 21.01.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 24.04.2024

DOI: 10.30692/sisad.1423386

EN İYİ YAŞAM KOŞULLARINA SAHİP AVRUPA ÜLKELERİNİN WASPAS YÖNTEMİ İLE SIRALANMASI

Selection of the European Country with the Best Living Conditions by WASPAS Method

Şeyda URFALIOĞLU ŞAHİN

Arş. Gör

Anadolu Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme/Sayısal Yöntemler A.B.D.

ORCID ID: 0000-0001-6049-766X

surfalioglu@anadolu.edu.tr

Ali ÖZDEMİR

Prof. Dr.

Anadolu Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme/Sayısal Yöntemler A.B.D.

ORCID ID: 0000-0002-7780-4977

alozdemir@anadolu.edu.tr

Atıf/Citation: Şeyda Urfalıoğlu Şahin & Ali Özdemir (2024), "En İyi Yaşam Koşullarına Sahip Avrupa Ülkelerinin Waspas Yöntemi ile Sıralanması", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.2 Temmuz 2024 s.319-343.

Öz: Bireyler yaşamlarını sürdürecekleri bölgenin yaşam kalitesi olarak iyi bir düzeyde olmasını talep ederler. Bundan dolayı yaşanılan yerin birçok açıdan gereksinimleri ve arzuları karşılayabilecek yeterlilikte olması istenmektedir. Bu çalışmanın amacı, yaşam koşullarına göre Avrupa ülkelerinin sıralamasını elde etmek ve en iyi koşullara sahip olanı belirlemektir. Yaşanabilecek ülke seçiminde yaşam koşullarını etkileyen finansal sebepler, yaşam kalitesini etkileyen çevresel faktörlere ek olarak literatüre katkı sağlamak amacıyla cinsiyet eşitsizliği endeksi eklenmiş ve önemli bir yere sahip olduğu bu çalışmada ortaya çıkarılmıştır. Avrupa ülkelerini iyiden daha az iyiye doğru sıralayabilmek amacıyla Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden biri olan WASPAS (Ağırlıklandırılmış Bütünleşik Toplam ve Çarpım Değerlendirilmesi) Yöntemi kullanılmıştır. Yöntem elde edilen sıralamada oluşabilecek hataları en düşük seviyeye indirgemeyi, değerlendirmeyi üst düzeye çıkarmayı ve sıralamadaki tutarlılığı arttırmayı amaçladığından dolayı tercih edilmiştir. Çalışmanın birinci aşamasında 36 Avrupa ülkesine ait yaşam koşullarının göstergesi olarak

kabul edilen kriterlerin önem ağırlıkları Entropi yöntemi ile elde edilmiştir. İkinci aşamada ise çalışmada yer alan kriterlerden hareketle Avrupa ülkeleri WASPAS yöntemi kullanılarak sıralanmıştır. Elde edilen bulgular ışığında ilk beş ülke sırasıyla Danimarka, Norveç, İsviçre, Finlandiya, Hollanda olurken, son sıralarda ise Romanya, Rusya ve Ukrayna yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, WASPAS Yöntemi, Yaşam Kalitesi

Abstract: Individuals demand a good quality of life in the region where they will sustain their lives. Therefore, it is desired that the place of residence is sufficient to meet the needs and desires in many aspects. The aim of this study is to obtain the ranking of European countries according to living conditions and to determine the one with the best conditions. In addition to financial reasons affecting living conditions and environmental factors affecting quality of life in choosing a country to live in, the gender inequality index was added in order to contribute to the literature and it was revealed in this study that it has an important place. In order to rank European countries from good to less good, WASPAS (Weighted Integrated Sum and Product Assessment) Method, one of the Multi-Criteria Decision Making methods, was used. The method was chosen because it aims to minimize errors in the obtained ranking, maximize the evaluation, and increase consistency in the ranking. In the first stage of the study, the importance weights of criteria considered as indicators of living conditions for 36 European countries were obtained using the Entropy method. In the second stage, European countries were ranked using the WASPAS method based on the criteria included in the study. According to the findings, the top five countries are Denmark, Norway, Switzerland, Finland, and the Netherlands, while Romania, Russia, and Ukraine were in the last places.

Keywords: Multi-Criteria Decision Making, WASPAS Method, Quality of Life

GİRİŞ

Bireyler yaşamları boyunca yer aldıkları ortamların yaşam koşullarının ve yaşam kalitesinin iyi bir düzeyde olmasını talep eder, yaşadıkları çevreyi ise koşulları etkileyen faktörlere göre seçmek isterler. Bir ülkede yaşam kalitesini ve koşullarını etkileyen birçok faktör yer almaktadır. Bu faktörler satın alma gücü, yaşam maliyeti, güvenlik, sağlık, iklim, kirlilik, trafik, çalışma koşulları, eğitim, konut, alt yapı olarak sıralanabilmektedir. Her ülke bu faktörlerde farklı performanslar, çeşitli kaliteler ve farklı kapasite düzeyleri sunmaktadır. Daha önce yapılan araştırmalardan da elde edilen bulgularda Avrupa ülkeleri yaşam koşullarının genellikle iyi olduğu ve yaşayan bireylerin mutlu olduğu ülkeler olarak ifade edilebilmektedir. Örneğin 2022 yılında Economist Intelligence Unit tarafından yapılan “Global Liveability Index” adlı araştırmada (The Global Liveability Index, 2022) ilk üç sırada Viyana (Avusturya), Kopenhag (Danimarka) ve Zürih (İsviçre) şehirlerinin olduğu sonucu elde edilmiştir. The Global Liveability Index’de belirli faktörler göz önüne alınarak 172 şehir için sıralama yapılmıştır. Araştırmada göz önüne alınan faktörler sağlık, kültür, eğitim, alt yapı ve istikrardır. Yapılan araştırmadan elde edilen raporda ilk on ve son on şehir aşağıdaki Tablo 1 ve Tablo 2’de yer almaktadır.

Şehir	Ülke	Sıralama
Viyana	Avusturya	1
Kopenhag	Danimarka	2
Zürih	İsviçre	3
Calgary	Kanada	4
Vancouver	Kanada	5
Cenevre	İsviçre	6
Frankfurt'ta	Almanya	7
Toronto	Kanada	8
Amsterdam	Hollanda	9
Osaka	Japonya	10

Tablo 1. The Global Liveability Index'e Göre İlk On Şehir

Şehir	Ülke	Sıralama
Tahran	İran	163
Douala	Kamerun	164
Harare	Zimbabve	165
Dhaka	Bangladeş	166
Port Moresby	PNG	167
Karaçi	Pakistan	168
Cezayir	Cezayir	169
Trablus	Libya	170
Lagos	Nijerya	171
Şam	Suriye	172

Tablo 2. The Global Liveability Index'e Göre Son On Şehir

Bu çalışmada ise seçilen kriterlere göre yaşam koşulları açısından Avrupa ülkelerini sıralamak ve bu anlamda en iyisini ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Ülkelerin veya şehirlerin yaşam koşullarını farklı faktörler bazında inceleyen ve bunları sıralayan endeksler yayınlanmaktadır. Bu endekslerin hesaplanmasında hem yaşam koşullarının hem de yaşam kalitesinin belirlenmesinde farklı faktörler dikkate alınmaktadır. Belirlenen faktörlerin, kullanılan yöntemin, seçilen endekslerin çeşitlilik göstermesi ülkelerin iyiden daha az iyiye sıralanmasında farklı sonuçlara neden olmaktadır.

Son dönemde yaşam kalitesi ve yaşanabilirlik düzeylerine göre ülkelerin seçiminin konu olduğu çalışmalar ve araştırmalar artış göstermektedir. Turanlı vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada başkentler belirli kriterler ışığında sıralanmış ve yaşanabilir en iyi Avrupa ülkesi başkentinin Viyana olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Turanlı, Özden ve Gerçekler, 2023, s. 93). Foglia vd. (2023) tarafından yapılan çalışma sonucunda Kuzey ve Güney Avrupa şehirleri arasında bir eşitsizliğin, Kuzey Avrupa şehirlerinde erişilebilirliğin ve hizmet sunumunun daha eksik olduğuna ulaşılmıştır (Foglia, Parisi ve Pontarollo, 2023, s. 790). Kutty vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada ilk sırada Londra yer alırken ; ilk sırayı Düsseldorf, Zürih, Münih, Oslo, Dublin, Amsterdam, Hamburg, Roma, Moskova ve Stockholm şehirleri takip etmiştir (Kutty, Kucukvar, Onat, Ayvaz ve Abdella, s. 16-17).

Son yıllarda yaşanabilir en iyi yerler konusunda yapılmış olan bu çalışmaların artış göstermesinin nedeni belli faktörler bazında iyi olan yerleşim yerlerinin saptanması ve bireylerin yaşamak istediği ülke veya şehir seçimi için bilgi sağlanmasıdır. Çalışmalarda genel olarak kullanılan kriterler yaşam maliyeti, finansal giderler, güvenlik, iklim, sağlık, kirlilik ve çevresel faktörlerden oluşmaktadır. Literatürde yer alan ülke seçimi çalışmalarında kullanılan kriterler incelendiğinde cinsiyet eşitsizliğine dayalı bir gösterge olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada yaşam koşulları göstergelerine ek olarak cinsiyet eşitsizliği endeksi eklenmiş böylece literatürdeki boşluğa katkı yapılması amaçlanmıştır. Yaşanabilecek ülke seçimi yaparken birden çok kriter ve ülke bulunmaktadır. Bu çalışmada da Avrupa ülkelerinin yaşam koşullarına göre sıralanması amacıyla birden çok kriter olduğundan dolayı çok kriterli karar verme yöntemi ile problem ele alınmıştır.

Çalışmanın amacı insan hayatında önemli olarak görülen kararlardan biri olan yaşanacak yer seçiminin farklı yaşam koşulları göz önüne alınarak en iyi ülkeyi seçebilmek ve ülkeleri sıralamaktır. Çalışmadaki yaşam koşulları ifadesi bireylerin içinde yer aldığı yaşanan çevredeki tüm faktörleri kapsayan terim olarak tasvir edilmektedir. Yaşam koşulları içerisinde yaşam kalitesi, satın alma gücü, yaşanan ortamdaki güvenlik düzeyi, sağlık alanında ulaşılabilen imkanlar, yaşam sürecinde yapılan maliyetler, yaşanan yerde barınma imkânı ve maliyeti, çevresel faktörler olan iklim, kirlilik oranları yer almaktadır. Bireyler yaşadıkları

ortamlarda yaşam kalitesinin, satın alma gücünün, sağlık alanında ulaşabildiği hekim ve hastanelerin sayısının, güven düzeyinin yüksek olmasını talep ederler. Buna karşın yaşam maliyetinin, emlak fiyatlarının, kirlilik oranının, suç oranlarının ise düşük olmasını isterler. Bu istekler doğrultusunda yaşam koşulları şekillenir ve yaşanan yerdeki memnuniyet ve yaşanan yer seçme eylemi gerçekleşir.

Çalışmada alan yazından farklı olarak yaşam maliyeti ve yaşam kalitesi faktörlerinin yanı sıra toplumsal olarak cinsiyetçi tutuma ilişkin veri sağlayan cinsiyet eşitsizliği endeksi de eklenmiştir. Böylelikle ülkelerin yaşanabilirlik düzeylerinin değerlendirilmesinde cinsiyet eşitsizliğini dikkate alarak farklı bir perspektif ile sıralamanın elde edilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada probleme özgü olarak kriterlerin ağırlıklandırılmasında Entropi ağırlıklandırma yöntemi ve en iyiden daha az iyi olan ülke sıralaması yapmak amacıyla da WASPAS çok kriterli karar verme yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma; literatür taraması, yöntem ve veri seti, bulgular ve sonuç olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Literatür taraması bölümünde yaşam koşullarına göre ülkelerin ve şehirlerin sıralandığı çalışmalar ile WASPAS yöntemi ile yapılan farklı konulardaki çalışmalara değinilmiştir. Yöntem ve veri seti ana başlığının altında ilk olarak yöntem alt başlığı ile çalışmada kullanılan Entropi Ağırlıklandırma ile WASPAS Çok Kriterli Karar Verme yöntemi teorik olarak açıklanmış, daha sonra veri seti alt başlığında çalışmada kullanılan kriterler hakkında bilgi verilmiştir. Bulgular bölümünde yapılan analizler sonucu elde edilen raporlar tablolar halinde sunulmuş ve detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Son olarak sonuç bölümünde bulgulardan elde edilen nihai raporlardan hareketle sonuçlar açıklanmış, literatürde yer alan çalışmalar ile benzer ve farklı yönleri tartışılmış, bu alanda yapılacak olan sonraki çalışmalara ışık olması ümidiyle öneri sunulmuştur.

Literatür Taraması

Son yıllarda farklı çok kriterli karar verme yöntemleri ile yaşanabilir ülkelerin seçimi hakkında yapılan çalışmalar ve farklı konularda WASPAS yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalar incelenmiştir.

Kutty vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada belirli kriterler bazında SF-AHP ve EDAS yöntemi kullanılarak şehirler sıralanmıştır. Çalışma sonucunda ilk sırada Londra yer alırken; ilk sırayı Düsseldorf, Zürih, Münih, Oslo, Dublin, Amsterdam, Hamburg, Roma, Moskova ve Stockholm şehirleri takip etmiştir.

Foglia vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada Kuzey ve Güney Avrupa şehirleri arasında bir eşitsizliğin, Kuzey Avrupa şehirlerinde erişilebilirliğin ve hizmet sunumunun daha eksik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Turanlı vd. (2023) tarafından yapılan çalışmada CoCoSo yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda yaşanabilir en iyi Avrupa ülkesi başkentinin Viyana olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Murat ve Güzel (2023) tarafından yapılan çalışmada sağlık performansı en yüksek olan ülkeler Norveç, İsviçre, İsveç ve İrlanda iken en düşük olanlar ise Butan, Pakistan, Hindistan, Nepal ve Bangladeş'tir.

Brodny ve Tutak (2023) tarafından yapılan çalışmada enerji ve iklim sürdürülebilirliği açısından ilk iki sırada İsveç ve Danimarka yer alırken, son sıralarda Kıbrıs, Bulgaristan ve Polonya yer almıştır.

İncelenmiş olan ülke sıralanması çalışmalarında farklı kriterler ve yöntemler kullanılmıştır. Bundan kaynaklı olarak sıralamalar değişkenlik göstermekle beraber benzer sonuçlar olduğunda saptanmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 3'de çalışmalarda kullanılan kriterler, yöntemler detaylı şekilde verilmiştir.

Bu çalışmada kullanılan WASPAS yöntemi farklı konularda kullanılan ve tercih edilen bir çok kriterli karar verme yöntemidir. Literatür taramasında özellikle farklı alanlarda ve konularda WASPAS yöntemi kullanılarak yapılmış olan bazı çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalar aşağıda yer alan Tablo 3’de verilmiştir. Yapılan inceleme sonucunda WASPAS yönteminin çeşitli alanlarda kullanılabilen bir çok kriterli karar verme yöntemi olduğu görülmektedir.

Yazar ve Yıl	Kriterler	Yöntem	Sonuç
Kutty vd. (2023)	İklim değişikliği, enerji ve çevre, ekonomik dinamizm, güvenlik, sosyal dayanıklılık, ekonomik dayanıklılık, alt yapı ve ortam dayanıklılığı, ekonomik canlılık toplum refahı.	SF-AHP ve EDAS	Çalışma sonucunda ilk sırada Londra yer alırken; ilk sırayı Düsseldorf, Zürih, Münih, Oslo, Dublin, Amsterdam, Hamburg, Roma, Moskova ve Stockholm şehirleri takip etmiştir.
Foglia vd. (2023)	Şehir içindeki ulaşım, sağlık, spor, kültürel faaliyetler, yeşil alan, hava kirliliği ve şehir temizliği.	Senior Liveability Index (SLI) Sıralanması	Çalışma sonucunda Kuzey ve Güney Avrupa şehirleri arasında bir eşitsizliğin, Kuzey Avrupa şehirlerinde erişilebilirliğin ve hizmet sunumunun daha eksik olduğuna ulaşılmıştır.
Turanlı vd. (2023)	Güvenlik, sağlık, yaşam maliyeti, satın alma gücü, emlak fiyatı, iklim ve kirlilik.	COCOSO	Çalışma sonucunda yaşanabilir en iyi Avrupa ülkesi başkentinin Viyana olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Murat ve Güzel (2023)	Toplam kamu ve özel sağlık harcamaları, bebek ölüm oranı, kişi başına düşen GSYİH, doğuştan beklenen yaşam süresi ve ölüm oranı.	ARAS ve WASPAS	Çalışma sonucunda sağlık performansı en yüksek olan ülkeler Norveç, İsviçre, İsveç ve İrlanda iken en düşük olanlar ise Butan, Pakistan, Hindistan, Nepal ve Bangladeş’tir.
Brodny ve Tutak (2023)	Enerji kullanımı, enerji verimliliği, yenilenebilir enerjinin kullanımı ve ulaşılabilirliği, enerji ithalatı, karbondioksit emisyonları.	CODAS, EDAS, TOPSIS, VIKOR, WASPAS	Çalışma sonucunda enerji ve iklim sürdürülebilirliği açısından ilk iki sırada İsveç ve Danimarka yer alırken, son sıralarda Kıbrıs, Bulgaristan ve Polonya yer almıştır.
Handayani vd. (2023)	Fiyat, kurs süresi, öğrenme metodu, öğrenme seviyesi	WASPAS	Çalışma sonucunda ilk üç sırada British Council, English Today ve Education First yer almıştır.
Debnath vd. (2023)	Lojistik, hizmet, Sosyal ve çevresel faktörler ve finans.		Çalışma sonucunda beş tedarikçi arasından küresel boyutta olan ilk sırada yer almıştır. Çalışmanın

	En önemli kriterler ise maliyet istikrarı, kalite kontrol, geçmiş performans ve itibardır.	SWARA ve WASPAS	katkısı, politika yapıcılarının kararlar almaları noktasında sağlık sektöründe sürdürülebilirliği iyileştirmek için düzenlemeler oluşturmalarıdır.
Baykal ve Akıllı (2023)	Toplam prim, ödenen tazminat, dönem net karı-zararı, özkaynak karlılığı, toplam özkaynak, toplam giderler ve teknik karın toplam prime oranı.	WASPAS	Çalışma sonucunda sırasıyla ilk üç şirket Türkiye Hayat ve Emeklilik A.Ş., Cigna Finans Emeklilik ve Hayat A.Ş., Garanti Hayat ve Emeklilik A.Ş. olarak yer almıştır.
Sharma ve Joshi (2023)	Bilgi paylaşımı ve kullanımı, tedarikçi yetkinliği, stratejik oryantasyon, dijital değer, Tasarım süreci ve ürün optimizasyonu, dijital müşteri deneyimi, maliyet ve kalite kontrol.	SWARA ve WASPAS	Çalışma sonucunda 13 alternatif arasından dayanıklılık, sürdürülebilir uygulamalar ve dijital inovasyon açısından en yüksek yetkinliği sahip firma ilk sırada yer almıştır.
Manavgat ve Demirci (2022)	Ülkedeki orman alanı, kişi başına düşen milli gelir oranı, doğumlarda beklenen ortalama yaşam süresi, yasal haklar indeksi, CO ₂ emisyonu ve doğurganlık oranı.	ELECTRE	Çalışma sonucunda yaşanabilir ülke sıralanmasında ilk sıralarda Japonya, Kanada ve Güney Kore yer alırken son sıralarda ise Arjantin, Suudi Arabistan ve Güney Afrika yer almıştır.
Özden ve Erişlik (2022)	Satın alma gücü, güvenlik, sağlık, yaşam maliyeti, Trafikte işe gidiş zamanı, kirlilik ve iklim indeksi.	SMAA-2	Çalışma sonucunda incelenen 15 ülke arasında ilk sırada Danimarka yer alırken, son sırada Yunanistan yer almıştır.
Pricope (2022)	İstikrar, güvenlik, sağlık, kültür, çevre, eğitim ve alt yapı.	Meta-Analiz, Kümeleme Analizi	Çalışma sonucunda İlk beş Avrupa şehri Viyana, Kopenhag, Frankfurt, Amsterdam, Hamburg şeklinde yer almıştır.
Yashwant (2021)	Tepki süresi, verim, güvenilirlik ve taşınabilirlik.	WASPAS	Çalışma sonucunda ilk sırada Quote of the Day yer alırken son sırada Delayed Stock Quotes yer almıştır.
Yücenur ve İpekçi (2021)	Şehre olan yakınlık, su hızı, enerji ve ulaşım, deprem riski, deniz trafiği, terör riski, kurulum ve bakım maliyetleri, malzeme bazlı riskler ve su kalitesi üzerindeki	SWARA ve WASPAS	Çalışma sonucunda deniz akıntı enerjisi üretim tesisi için en uygun yer seçiminde üç alternatif arasından ilk sırada İstanbul boğazının kuzey girişi ikinci sırada güney girişi, son sırada ise Çanakkale boğazı yer almıştır.

etkiler.			
Özbek (2019)	Eğitim, sivil katılım, çalışma hayatı, sağlık, altyapı hizmetlerine erişim, sosyal yaşam, yaşam memnuniyeti ve güvenlik.	EDAS ve WASPAS	Çalışma sonucunda Batı bölgesindeki iller ilk sıralarda, Güneydoğu ve Doğu bölgelerindeki iller ise son sıralarda yer almıştır.
Şahin ve Öztel (2017)	GSYİH, nüfus yoğunluğu, kişilerin ortalama yaşam süresi, işsizlik oranı ve insani gelişmişlik endeksi.	COPRAS	Çalışma sonucunda yaşanabilirlik sıralamasına göre ilk sırada Rusya ikinci sırada Çin yer alırken, sonuncu ülkenin Güney Afrika olduğuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Literatür Taraması

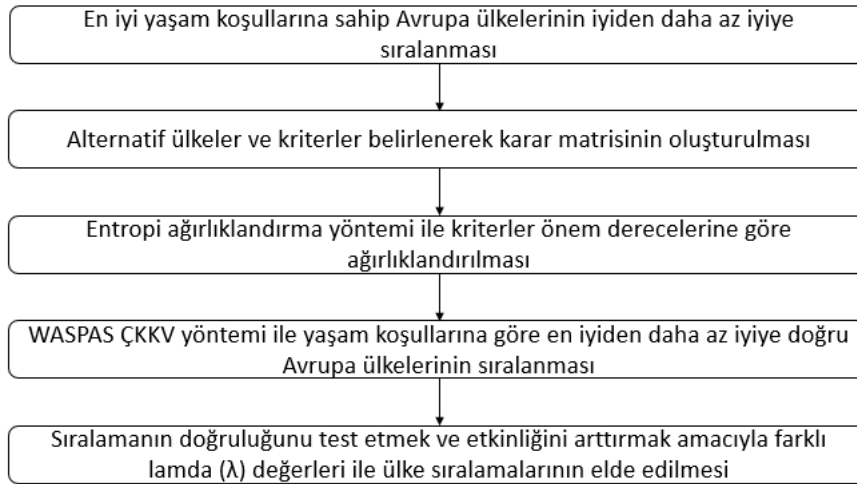
Tabloda yer alan çalışmalardan hareketle yaşam koşullarına göre ülke veya şehir seçiminde farklı faktörler, çeşitli analizler ve çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlarda benzerlikler görüldüğü gibi farklılıklar da söz konusudur. Farklılıkların olma nedeni seçilen kriter, çalışılan bölge ve kullanılan yöntemin çeşitliliğinden kaynaklanmaktadır. Literatürde yer alan ülke seçimi çalışmalarında kullanılan kriterler incelendiğinde cinsiyet eşitsizliğine dayalı bir gösterge olmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada yaşam koşulları göstergelerine ek olarak cinsiyet eşitsizliği endeksi eklenmiş böylece literatürdeki boşluğa katkı yapılması amaçlanmıştır. Ek olarak ülkelerin yaşam koşullarına göre değerlendirilmesinde cinsiyet eşitsizliğini de dikkate alan farklı bir perspektif ile sıralamanın elde edilmesi hedeflenmiştir.

WASPAS yöntemi ile son yıllarda yapılan farklı alanlardaki çalışmalara değinilmiştir. Bu yöntem bütünlük hibrit bir mekanizmayla çalıştığından, elde edilen ilk sonucun etkinliğini artırmaya yönelik bir çalışma prensibi olduğundan birçok çeşitli konuda sıralamayı tutarlı ve doğruya daha yakın olarak yapabilmeyi sağlamaktadır. Yöntemin ortaya çıkış hedefi alternatiflerin sıralanmasında doğruluğu diğer çok kriterli karar verme yöntemlerine kıyasla daha çok arttırmak olmuştur (Zavadskas, Antucheviciene ve Saporauskas, 2013, s. 7). Doğruluğu arttırmak amacıyla bütünlük bir mekanizma ile çalışmakta ve böylece sonuç tutarlılığı sağlanabilmektedir. Bu sebepler nedeni ile WASPAS yöntemi araştırmacılar tarafından ele alınan çok kriterli bir karar probleminin çözümünde sıklıkla kullanılan çözüm yöntemlerinden birisidir.

Yöntem ve Veri Seti

Bu bölümde çalışmada kullanılan Enropi Ağırlıklandırma ve WASPAS çok kriterli karar verme yöntemi açıklanmıştır. Daha sonraki alt başlıkta ise ilgili veri seti hakkında bilgiler yer almakta ve kullanılan kriterler açıklanmıştır.

Çalışmada Avrupa ülkelerinin yaşam koşullarına göre iyiden kötüye sıralamasının elde edilmesinde beş ana adım izlenmiş ve bu adımlar aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Şekil 1. Araştırmanın Adımları

Yöntem

Avrupa ülkelerinin yaşam koşullarına göre sıralanması amacıyla belirlenen alternatif ülkeler ve kriterler ile bir karar matrisi oluşturulmuştur. Kriterler farklı derece önemlere sahip olduğundan dolayı önem ağırlıklarını belirlemek amacıyla Entropi Ağırlıklandırma Yöntemi kullanılmıştır. Daha sonra en iyi ülkeleri belirlemek ve en iyiden daha az iyiye doğru ülkeleri sıralayabilmek için de çok kriterli karar verme yöntemlerinden biri olan WASPAS yöntemi kullanılmıştır. Son olarak elde edilen sıralamanın tutarlılığını ve etkinliğini arttırmak amacıyla farklı lamda (λ) değerleri ile ülke sıralamaları teker teker elde edilmiştir.

Entropi Ağırlıklandırma Yöntemi

Entropi kavramı, Rudolph Clausius (1865) tarafından yapılan çalışmada bir sistemdeki bilgi eksikliği, var olan bilginin düzensiz oluşu ve bilgi belirsizliğinin bir ölçüsü olarak tanımlanmış, literatürde ilk kez yer almıştır (Zhang, Gu, Gu, Zhang, 2011, s. 444). Geçmişten günümüze gelindiğinde entropi kavramı matematik ve fizik başta olmak üzere mühendislik, doğa bilimleri gibi farklı disiplinlerde uygulanmıştır. Kavram, Shannon (1948) tarafından yapılan çalışmada ise enformasyon kuramına uyarlanarak entropi ağırlığı kavramı ortaya çıkmıştır. Daha sonra Wang ve Lee (2009) tarafından yapılan çalışmada Shannon tarafından yapılan tanımlanmadan yola çıkılmış, Entropi ağırlıklandırma yöntemi geliştirilerek literatüre kazandırılmıştır. Entropi yöntemi sayesinde çalışılan veri setinden elde edilen yararlı bilgilerin miktarı ölçülebilir duruma gelmiştir (Wu, Sun, Liang, Zha, 2011, s. 5163).

Entropi ağırlıklandırma yöntemi beş aşamadan oluşmaktadır (Wang ve Lee, 2009, s. 8982) ;

1. Aşama: Alternatiflerin satır, kriterlerin sütun olduğu bir karar matrisi oluşturulur.
2. Aşama: Elde edilen karar matrisi için ölçü birimlerinden kaynaklanan farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla normalizasyon işlemi yapılır. Aşağıdaki formül (1) kullanılarak “ P_{ij} ” değerleri elde edilir.

$$P_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^m X_{ij}} \quad (1)$$

3. Aşama: Normalize edilen karar matrisinden yararlanarak entropi değerleri “ e_j ” aşağıda yer alan formül (2) ile hesaplanır.

$$e_j = -k \sum_{j=1}^n P_{ij} \ln(P_{ij}) \quad (2)$$

Formülde yer alan k sabiti $k=(\ln(m))^{-1}$ eşitliği ile elde edilir. Burada yer alan “m” problemdeki alternatif sayısını ifade etmektedir.

4. Aşama: Her bir kriterin kendine özgü (içsel) bilgisinin sapma derecesi olan “ d_j ” değerleri aşağıdaki formül (3) yardımıyla hesaplanır. “ d_j ” değeri ne kadar yüksek olursa ilgili kriter problem için o kadar önem derecesine sahip olmaktadır.

$$d_j = 1 - e_j \quad (3)$$

5. Aşama: Karar matrisinde yer alan her bir kriter için önem ağırlıkları “ w_j ” aşağıdaki formül (4) ile elde edilir. Böylece her bir kriterin problemdeki ağırlık değerleri belirlenir.

$$w_j = \frac{d_j}{\sum_{k=1}^n d_k} \quad (4)$$

Yukarıdaki beş aşama gerçekleştirilerek kriterlerin önem ağırlıkları hesaplanmaktadır. Böylelikle kriterler kendi içerisinde önem derecesine göre değerlendirilebilir duruma gelmektedir.

WASPAS Yöntemi

WASPAS yöntemi (Ağırlıklandırılmış Bütünleşik Toplam ve Çarpım Değerlendirilmesi) Zavadskas vd. (2012) tarafından yapılan çalışmada geliştirilerek literatüre kazandırılmıştır. WASPAS, WPM (Ağırlıklı Çarpım Modeli) ile WSM (Ağırlıklı Toplam Modeli) yöntemlerinin birlikte kullanılmasıyla ortaya çıkan karar verme yöntemlerinden birisidir (Zavadskas, Turskis, Antucheviciene ve Zakarevicius, 2012, s. 3).

WASPAS yönteminde iki ayrı yöntemin birlikte kullanılmasının asıl amacı doğruluğa daha tutarlı bir biçimde ulaşmak ve ulaşılan doğruluğu kendi içinde teyit ederek etkin hale getirmektir. Bundan dolayı da yöntemin ortaya çıkış hedefi de alternatiflerin sıralanmasında doğruluğu diğer çok kriterli karar verme yöntemlerine kıyasla daha çok arttırmak olmuştur (Zavadskas, Antucheviciene ve Saparauskas, 2013, s. 7).

WASPAS yöntemi 6 aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar aşağıda yer almaktadır (Chakraborty ve Zavadskas, 2014, s. 2-4);

1. Aşama: Probleme uygun olarak “m” adet alternatif ve “n” adet kriterlerden meydana gelen karar matrisi (5) oluşturulur.

$$x = \begin{bmatrix} x_{11} & \cdots & x_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ x_{m1} & \cdots & x_{mn} \end{bmatrix} \quad (5)$$

2. Aşama: Oluşturulmuş olan karar matrisi için aşağıdaki formüller yardımıyla normalizasyon işlemi yapılarak her değer normalize edilir. Burada kriterlerin fayda (max) ve maliyet (min) yönlü olmasına dikkat edilerek ilgili formül kullanılmalıdır.

Kriter fayda yönlü ise formül (6),

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\max_i x_{ij}} \quad (6)$$

Kriter maliyet yönlü ise formül (7) kullanılır.

$$\overline{x_{ij}} = \frac{\min_i x_{ij}}{x_{ij}} \quad (7)$$

3. Aşama: WSM (Ağırlıklı Toplam) yöntemine dayalı olarak her bir alternatif için aşağıdaki denklem yardımıyla nispi toplam önem değerleri hesaplanır. Bu aşamada alternatiflere ait normalize edilmiş değerler ile kriterlerin önem ağırlıkları çarpılır daha sonra her bir alternatif için satır toplamı alınarak “ $Q_i^{(1)}$ ” değerleri formül (8) ‘de verildiği şekilde elde edilir.

$$Q_i^{(1)} = \sum_{j=1}^n \overline{x_{ij}} \cdot w_j \quad (8)$$

4. Aşama: WPM (Ağırlıklı Çarpım) yöntemine dayalı olarak her bir alternatif için aşağıdaki denklem yardımıyla toplam göreceli önem değerleri hesaplanır. Bu aşamada alternatiflere ait normalize edilmiş değerler için ilgili kriterin önem ağırlığı kuvvet olarak alınır daha sonra her bir alternatif için satır çarpımı “ $Q_i^{(2)}$ ” değerleri formül (9) ‘da verildiği şekilde elde edilir.

$$Q_i^{(2)} = \prod_{j=1}^n (\overline{x_{ij}})^{w_j} \quad (9)$$

5. Aşama: Toplamsal (WSM) ve çarpımsal (WPM) yöntemlerin hibrit şekilde kullanılarak, her bir alternatif için iki yöntemi dikkate alan “ Q_i ” değerleri aşağıdaki eşitlik (10) yardımıyla hesaplanır. Burada elde edilen “ Q_i ” değerleri baz alınarak WASPAS yöntemi ile alternatifler sıralanmış olmaktadır. En yüksek “ Q_i ” değerine sahip alternatif en iyi alternatifi ifade etmektedir.

$$Q_i = 0.5Q_i^{(1)} + 0.5Q_i^{(2)} = 0.5 \sum_{j=1}^n \overline{x_{ij}} \cdot w_j + 0.5 \prod_{j=1}^n (\overline{x_{ij}})^{w_j} \quad (10)$$

Burada yer alan 0.5 lamda (λ) değerinden kaynaklanmaktadır. WASPAS yönteminde yer alan “ λ ” değeri yöntemin sıralama doğruluğunu, sıralamanın kesinliğini ve karar verme sürecinin etkinliğini artırmak için kullanılmaktadır. Yöntemi diğer ÇKKV yöntemlerinden ayıran bir özelliktir. WASPAS hem iki yöntemin hibrit olarak kullanılmasından dolayı hem de elde edilen sıralamanın kendi içinde “ λ ” değerinden yararlanarak doğruluğunun test edilebilir olmasından dolayı güçlü bir karar verme yöntemidir. Burada “ λ ” değeri 0 ile 1 arasında değerleri almaktadır. “ λ ” değerine dayalı olarak alternatifinin önemini belirlemek için genelleştirilmiş olan denklem aşağıda verilmektedir.

$$Q_i = \lambda Q_i^{(1)} + (1 - \lambda) Q_i^{(2)} = \lambda \sum_{j=1}^n \overline{x_{ij}} \cdot w_j + (1 - \lambda) \prod_{j=1}^n (\overline{x_{ij}})^{w_j} \quad (11)$$

$$\lambda = (0, 0.1, 0.2, \dots, 1)$$

Çalışmalarda genel olarak “ λ ” (lamda) değeri 0,5 olarak alınır bunun nedeni toplamsal (WSM) ve çarpımsal modellerin (WPM) eşit ağırlıklı olarak hesaplanmasıdır. Eğer “ λ ” değeri ‘0’ olursa sadece çarpımsal model (WPM) sonuçları, ‘1’ olursa da sadece toplamsal model (WSM) sonuçları dikkate alınarak “ Q_i ” değerleri hesaplanmış olmaktadır.

6. Aşama: Bu aşama yöntemi diğer yöntemlere kıyasla farklılaştıran aşamadır. WSM ve WPM yöntemlerinden elde edilmiş “ $Q_i^{(1)}$ ” ve “ $Q_i^{(2)}$ ” değerleri kullanılarak yukarıdaki denklemde λ ’nın tüm değerleri ile alternatif sıralamaları yapılır. Böylece “ λ ” değerinin değiştiği durumlarda alternatif sıralamalarının nasıl değiştiği gözlenmektedir. Bundan dolayı da “ λ ”

değeri 0.5 iken yapılan sıralamanın doğruluğu ve kesinliği daha etkin bir biçimde ortaya çıkarılabilmektedir.

Veri Seti

Bu çalışmada, Avrupa ülkeleri Entropi ve WASPAS yöntemleri kullanılarak, belirlenmiş olan kriterler çerçevesinde değerlendirilip sıralanacaktır. Çalışmada kullanılan kriterler; yaşam kalitesi endeksi, satın alma gücü endeksi, güvenlik endeksi, sağlık endeksi, yaşam maliyeti endeksi, emlak fiyatının gelire oranı, trafik endeksi, kirlilik, iklim, suç endeksi, cinsiyet eşitsizliği endeksi olmak üzere 11 adettir. Yaşam kalitesi endeksi, satın alma gücü endeksi, güvenlik endeksi, sağlık endeksi, yaşam maliyeti endeksi, emlak fiyatının gelire oranı, trafik endeksi, kirlilik, iklim, suç endeksi verileri Numbeo.com sitesinden, cinsiyet eşitsizliği endeksi ise Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından oluşturulan 2022 yılı İnsani Gelişme Raporu'ndan elde edilmiştir. Numbeo.com sitesinden elde edilen veriler 2023 haziran ayına aittir.

Çalışmada kullanılan kriterler ve açıklamaları aşağıda yer almaktadır ;

Yaşam kalitesi endeksi : Toplumun farklı göstergeleri tarafından açıklanabilir olan refah düzeyini ifade eden bir kriterdir.

Satın alma gücü endeksi : Bireyin elde ettiği gelir ile gereksinim duyduğu malı ve hizmeti alabilme durumunu ifade eden kriterdir.

Güvenlik endeksi : Yaşanılan bölgedeki güven düzeyini ifade etmektedir.

Sağlık endeksi : Bölgedeki hastane sayısı, sağlık personeli sayısı, sağlık kuruluşlarındaki ekipman sayısı ve sağlık hizmetlerinin ulaşılabilirliğini ifade eden kriterdir.

Yaşam maliyeti endeksi : Yaşanılan bölgedeki genel yaşam maliyetlerinin düzeyini ifade eden kriterdir.

Emlak fiyatının gelire oranı : Bölgede yer alan konutların fiyatının elde edilen gelire oranlamasını ifade eden kriterdir.

Trafik endeksi : Bölgede işe gidiş gelişler, günlük yaşamda geçen trafik sürelerini ifade eden kriterdir.

Kirlilik endeksi : Bölgedeki havanın kirliliği, sokakların temizliği, içilen suyun kalitesi, ses ve görüntü kirliliklerini ifade eden kriterdir.

İklim endeksi : Bölgedeki iklimin yaşama ne derece uygun olduğunu ifade eden kriterdir.

Suç endeksi : Bölgede işlenen suç sayıları, suçlu sayıları, suç çeşitliliğini ifade eden kriterdir.

Cinsiyet eşitsizliği endeksi : Ülkelerin cinsiyet eşitsizliğini ifade eden kriterdir. Bu çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan farklı kılan yönlerinden biri cinsiyet eşitsizliği endeksinin kriter olarak eklenmiş olmasıdır.

Çalışmada yer alan kriterler ve bu kriterlerin yaşam koşullarına etkisinin yönü aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Kriterler	Etki Yönü
Yaşam Kalitesi Endeksi	Olumlu etki (max)
Satın Alma Gücü Endeksi	Olumlu etki (max)
Güvenlik Endeksi	Olumlu etki (max)

Sağlık Endeksi	Olumlu etki (max)
Yaşam Maliyeti Endeksi	Olumsuz etki (min)
Emlak Fiyatının Gelire Oranı	Olumsuz etki (min)
Kirlilik Endeksi	Olumsuz etki (min)
İklim Endeksi	Olumlu etki (max)
Suç Endeksi	Olumsuz etki (min)
Trafik Endeksi	Olumsuz etki (min)
GII (Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi)	Olumsuz etki (min)

Tablo 4. Çalışmada Yer Alan Kriterler ve Etki Yönleri

Bulgular

En iyi yaşam koşuna sahip Avrupa ülkesinin seçimi için öncelikle Entropi ağırlıklandırma yöntemi kullanılarak tüm kriterlerin önem ağırlıkları hesaplanmış daha sonra WASPAS çok kriterli karar verme yöntemi ile Avrupa ülkeleri en iyiden daha az iyiye doğru sıralanmıştır.

Entropi Yöntemiyle Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması

Çalışmada yer alan kriterlerin önem ağırlıkları nesnel ağırlıklandırma yöntemlerinden biri olan Entropi yöntemi ile belirlenmiştir. Entropi yönteminde izlenen aşamalar ve sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

1. Aşama: 36 Avrupa ülkesi ve 11 kriterden oluşan karar matrisi elde edilmiştir. Elde edilen karar matrisi aşağıda Tablo 5'te yer almaktadır.

Kriterler Ülkeler	Yaşam Kalitesi Endeksi	Satın Alma Gücü Endeksi	Güvenlik Endeksi	Sağlık Endeksi	Yaşam Maliyeti Endeksi	Emlak Fiyatının Gelire Oranı	Kirlilik Endeksi	İklim Endeksi	Suç Endeksi	Trafik Endeksi	GII (Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi)
Avusturya	183.300	85.600	72.400	76.500	68.700	10.600	21.100	76.900	27.600	77.100	0.053
Belarus	117.000	35.900	48.600	47.700	36.300	13.600	44.400	64.400	51.400	110.600	0.104
Belçika	156.400	90.700	51.100	75.200	65.800	6.400	49.700	86.000	48.900	144.400	0.048
Bosna Hersek	127.200	45.300	57.500	54.800	36.700	11.700	60.700	82.300	42.500	93.100	0.136
Bulgaristan	131.400	49.200	62.500	56.900	40.300	8.700	63.800	82.800	37.500	100.300	0.210
Hırvatistan	161.600	54.500	73.900	64.500	47.400	13.400	31.500	89.700	26.100	98.800	0.093
Çek Cumhuriyeti	162.300	67.900	73.200	75.200	52.800	14.000	35.200	78.000	26.800	90.100	0.120
Danimarka	190.600	96.900	73.400	78.400	79.200	6.700	21.900	81.800	26.600	87.900	0.013
Estonya	176.400	62.700	75.500	75.900	55.900	10.200	17.100	64.300	24.500	78.900	0.100
Finlandiya	188.100	93.800	73.500	77.500	68.700	8.100	11.800	56.600	26.500	80.900	0.033
Fransa	153.200	81.500	45.400	78.800	69.100	10.800	42.800	90.300	54.600	129.200	0.083

Almanya	176.000	100.200	62.000	71.800	66.000	10.200	29.000	83.300	38.000	102.800	0.073
Yunanistan	128.900	41.400	53.500	57.200	53.200	11.700	51.700	93.100	46.500	132.600	0.119
Macaristan	131.600	48.400	66.200	54.200	48.000	14.600	47.900	79.500	33.800	124.900	0.221
İzlanda	191.100	100.400	75.000	67.200	87.700	5.900	15.700	68.800	25.000	95.700	0.043
İrlanda	153.200	80.000	53.900	51.900	70.400	7.300	34.700	89.100	46.100	147.100	0.074
İtalya	140.300	63.800	52.700	65.900	61.000	9.200	54.600	90.800	47.300	128.100	0.056
Letonya	152.600	50.300	62.700	62.700	51.000	8.600	30.900	74.700	37.300	104.800	0.151
Litvanya	160.400	54.800	66.800	73.700	49.900	12.600	26.700	69.900	33.200	87.700	0.105
Lüksemburg	200.100	133.200	66.000	77.300	71.700	10.100	22.100	82.600	34.000	97.100	0.044
Malta	121.800	51.700	60.000	52.000	59.400	11.300	75.700	97.400	40.000	96.700	0.167
Hollanda	200.100	106.900	73.800	78.600	67.500	6.700	21.900	86.700	26.200	85.100	0.025
Kuzey Makedonya	109.400	35.900	59.300	55.100	32.500	13.700	79.600	78.600	40.700	89.400	0.134
Norveç	181.800	90.700	67.500	76.600	82.200	8.200	18.000	68.700	32.500	93.600	0.016
Polonya	139.600	59.900	70.800	58.900	44.700	11.800	54.600	75.900	29.200	114.000	0.109
Portekiz	166.500	49.800	69.300	72.300	46.100	11.900	28.800	97.800	30.700	104.300	0.067
Romanya	129.900	47.500	67.200	56.400	38.400	11.100	58.900	77.200	32.800	123.500	0.282
Rusya	104.200	40.200	60.300	60.000	32.100	16.700	60.700	48.900	39.700	177.500	0.203
Sırbistan	113.100	34.900	61.500	52.200	40.500	17.600	64.700	83.200	38.500	110.300	0.131
Slovakya	148.200	51.200	68.700	59.700	47.500	13.000	37.300	78.100	31.300	99.200	0.180
Slovenya	169.300	59.600	75.800	66.400	51.600	12.100	22.300	77.600	24.200	97.000	0.071
İspanya	177.700	83.600	64.200	77.500	49.900	7.100	36.700	93.700	35.800	97.900	0.057
İsveç	174.800	95.300	51.900	68.500	60.900	9.100	17.900	74.900	48.100	96.300	0.023
İsviçre	185.800	110.800	75.100	73.400	117.300	11.000	21.200	79.600	24.900	104.000	0.018
Ukrayna	107.300	31.200	53.200	55.300	30.700	14.200	62.000	70.700	46.800	142.900	0.200
Birleşik Krallık	164.200	94.300	53.100	73.700	63.600	8.400	40.300	88.300	46.900	134.200	0.098
Kriter Etkileri	Max	Max	Max	Max	Min	Min	Min	Max	Min	Min	Min

Tablo 5. Karar Matrisi

2. Aşama: Ölçü farklılığını ortadan kaldırmak amacıyla karar matrisindeki değerler için ilgili formüller kullanılarak normalizasyon işlemi yapılmıştır. Normalize edilen değerlerden oluşan karar matrisi aşağıdaki Tablo 6'da yer almaktadır.

Kriterler Ülkeler	Yaşam Kalitesi Endeksi	Satın Alma Gücü Endeksi	Güvenlik Endeksi	Sağlık Endeksi	Yaşam Maliyeti Endeksi	Emlak Fiyatının Gelire Oram	Kirlilik Endeksi	İklim Endeksi	Suç Endeksi	Trafik Endeksi	GII (Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi)
Avusturya	0.033	0.035	0.032	0.032	0.034	0.027	0.015	0.027	0.021	0.020	0.014
Belarus	0.021	0.014	0.021	0.020	0.018	0.035	0.031	0.023	0.039	0.029	0.028
Belçika	0.028	0.037	0.022	0.032	0.032	0.016	0.035	0.030	0.038	0.037	0.013
Bosna Hersek	0.023	0.018	0.025	0.023	0.018	0.030	0.043	0.029	0.033	0.024	0.037
Bulgaristan	0.024	0.020	0.027	0.024	0.020	0.022	0.045	0.029	0.029	0.026	0.057
Hırvatistan	0.029	0.022	0.032	0.027	0.023	0.035	0.022	0.031	0.020	0.025	0.025

Çek Cumhuriyeti	0.029	0.027	0.032	0.032	0.026	0.036	0.025	0.027	0.021	0.023	0.033
Danimarka	0.034	0.039	0.032	0.033	0.039	0.017	0.015	0.029	0.020	0.023	0.004
Estonya	0.032	0.025	0.033	0.032	0.027	0.026	0.012	0.022	0.019	0.020	0.027
Finlandiya	0.034	0.038	0.032	0.033	0.034	0.021	0.008	0.020	0.020	0.021	0.009
Fransa	0.027	0.033	0.020	0.033	0.034	0.028	0.030	0.032	0.042	0.033	0.023
Almanya	0.032	0.040	0.027	0.030	0.032	0.026	0.021	0.029	0.029	0.027	0.020
Yunanistan	0.023	0.017	0.023	0.024	0.026	0.030	0.037	0.033	0.036	0.034	0.033
Macaristan	0.024	0.020	0.029	0.023	0.023	0.038	0.034	0.028	0.026	0.032	0.060
İzlanda	0.034	0.040	0.033	0.028	0.043	0.015	0.011	0.024	0.019	0.025	0.012
İrlanda	0.027	0.032	0.023	0.022	0.034	0.019	0.025	0.031	0.035	0.038	0.020
İtalya	0.025	0.026	0.023	0.028	0.030	0.024	0.039	0.032	0.036	0.033	0.015
Letonya	0.027	0.020	0.027	0.026	0.025	0.022	0.022	0.026	0.029	0.027	0.041
Litvanya	0.029	0.022	0.029	0.031	0.024	0.032	0.019	0.024	0.025	0.023	0.029
Lüksemburg	0.036	0.054	0.029	0.032	0.035	0.026	0.016	0.029	0.026	0.025	0.012
Malta	0.022	0.021	0.026	0.022	0.029	0.029	0.054	0.034	0.031	0.025	0.046
Hollanda	0.036	0.043	0.032	0.033	0.033	0.017	0.015	0.030	0.020	0.022	0.007
Kuzey Makedonya	0.020	0.014	0.026	0.023	0.016	0.035	0.056	0.027	0.031	0.023	0.037
Norveç	0.033	0.037	0.029	0.032	0.040	0.021	0.013	0.024	0.025	0.024	0.004
Polonya	0.025	0.024	0.031	0.025	0.022	0.030	0.039	0.027	0.022	0.029	0.030
Portekiz	0.030	0.020	0.030	0.030	0.023	0.031	0.020	0.034	0.024	0.027	0.018
Romanya	0.023	0.019	0.029	0.024	0.019	0.029	0.042	0.027	0.025	0.032	0.077
Rusya	0.019	0.016	0.026	0.025	0.016	0.043	0.043	0.017	0.030	0.046	0.055
Sırbistan	0.020	0.014	0.027	0.022	0.020	0.045	0.046	0.029	0.030	0.028	0.036
Slovakya	0.027	0.021	0.030	0.025	0.023	0.033	0.026	0.027	0.024	0.026	0.049
Slovenya	0.030	0.024	0.033	0.028	0.025	0.031	0.016	0.027	0.019	0.025	0.019
İspanya	0.032	0.034	0.028	0.033	0.024	0.018	0.026	0.033	0.027	0.025	0.016
İsveç	0.031	0.038	0.023	0.029	0.030	0.023	0.013	0.026	0.037	0.025	0.006
İsviçre	0.033	0.045	0.033	0.031	0.057	0.028	0.015	0.028	0.019	0.027	0.005
Ukrayna	0.019	0.013	0.023	0.023	0.015	0.037	0.044	0.025	0.036	0.037	0.055
Birleşik Krallık	0.029	0.038	0.023	0.031	0.031	0.022	0.029	0.031	0.036	0.035	0.027

Tablo 6. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

3. Aşama: Normalize edilen karar matrisindeki değerler kullanılarak kriterlere ilişkin entropi değerleri (e_j) hesaplanmıştır. Hesaplama sonucu elde edilen değerler Tablo 7’de yer almaktadır.

Kriterler Ülkeler	Yaşam Kalitesi Endeksi	Satın Alma Gücü Endeksi	Güvenlik Endeksi	Sağlık Endeksi	Yaşam Maliyeti Endeksi	Emlak Fiyatının Gelire Oranı	Kirlilik Endeksi	İklim Endeksi	Suç Endeksi	Trafik Endeksi	GII (Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi)
Avusturya	-0.112	-0.116	-0.109	-0.110	-0.114	-0.098	-0.063	-0.097	-0.082	-0.078	-0.061
Belarus	-0.081	-0.061	-0.082	-0.078	-0.072	-0.117	-0.109	-0.085	-0.128	-0.101	-0.101

Belçika	-0.100	-0.121	-0.085	-0.109	-0.111	-0.068	-0.118	-0.105	-0.123	-0.123	-0.057
Bosna Hersek	-0.086	-0.073	-0.092	-0.087	-0.072	-0.106	-0.135	-0.102	-0.112	-0.090	-0.122
Bulgaristan	-0.088	-0.078	-0.098	-0.089	-0.077	-0.085	-0.140	-0.102	-0.102	-0.095	-0.164
Hırvatistan	-0.103	-0.084	-0.111	-0.098	-0.087	-0.116	-0.085	-0.109	-0.078	-0.094	-0.093
Çek Cumhuriyeti	-0.103	-0.099	-0.110	-0.109	-0.094	-0.120	-0.092	-0.098	-0.080	-0.087	-0.112
Danimarka	-0.115	-0.127	-0.110	-0.112	-0.126	-0.070	-0.065	-0.102	-0.079	-0.086	-0.020
Estonya	-0.109	-0.093	-0.112	-0.110	-0.098	-0.096	-0.053	-0.085	-0.075	-0.079	-0.098
Finlandiya	-0.114	-0.124	-0.110	-0.112	-0.114	-0.081	-0.040	-0.078	-0.079	-0.081	-0.042
Fransa	-0.099	-0.112	-0.078	-0.113	-0.114	-0.100	-0.106	-0.109	-0.133	-0.113	-0.086
Almanya	-0.109	-0.130	-0.097	-0.106	-0.111	-0.096	-0.080	-0.103	-0.103	-0.096	-0.078
Yunanistan	-0.087	-0.068	-0.088	-0.090	-0.095	-0.106	-0.121	-0.111	-0.119	-0.115	-0.111
Macaristan	-0.088	-0.077	-0.102	-0.086	-0.088	-0.123	-0.115	-0.100	-0.095	-0.111	-0.169
İzlanda	-0.116	-0.130	-0.112	-0.101	-0.135	-0.064	-0.050	-0.090	-0.076	-0.091	-0.052
İrlanda	-0.099	-0.111	-0.088	-0.083	-0.116	-0.075	-0.091	-0.108	-0.118	-0.124	-0.079
İtalya	-0.093	-0.094	-0.087	-0.099	-0.105	-0.089	-0.126	-0.109	-0.120	-0.113	-0.064
Letonya	-0.098	-0.079	-0.098	-0.096	-0.092	-0.084	-0.084	-0.095	-0.102	-0.098	-0.132
Litvanya	-0.102	-0.084	-0.103	-0.108	-0.091	-0.111	-0.075	-0.091	-0.094	-0.086	-0.102
Lüksemburg	-0.119	-0.157	-0.102	-0.111	-0.117	-0.095	-0.065	-0.102	-0.095	-0.092	-0.053
Malta	-0.084	-0.081	-0.095	-0.084	-0.103	-0.103	-0.157	-0.115	-0.107	-0.092	-0.141
Hollanda	-0.119	-0.136	-0.110	-0.113	-0.113	-0.070	-0.065	-0.106	-0.079	-0.084	-0.034
Kuzey Makedonya	-0.077	-0.061	-0.094	-0.087	-0.066	-0.118	-0.162	-0.099	-0.108	-0.087	-0.121
Norveç	-0.112	-0.121	-0.104	-0.111	-0.129	-0.081	-0.056	-0.090	-0.092	-0.090	-0.024
Polonya	-0.092	-0.090	-0.107	-0.092	-0.084	-0.106	-0.126	-0.096	-0.085	-0.104	-0.105
Portekiz	-0.105	-0.078	-0.106	-0.106	-0.085	-0.107	-0.079	-0.115	-0.088	-0.097	-0.073
Romanya	-0.088	-0.076	-0.103	-0.089	-0.075	-0.102	-0.132	-0.097	-0.093	-0.110	-0.198
Rusya	-0.074	-0.067	-0.096	-0.093	-0.065	-0.135	-0.135	-0.070	-0.106	-0.141	-0.160
Sırbistan	-0.079	-0.060	-0.097	-0.084	-0.078	-0.140	-0.141	-0.103	-0.104	-0.101	-0.119
Slovakya	-0.096	-0.080	-0.105	-0.092	-0.087	-0.114	-0.096	-0.098	-0.090	-0.094	-0.148
Slovenya	-0.106	-0.090	-0.113	-0.100	-0.093	-0.108	-0.065	-0.098	-0.074	-0.092	-0.076
İspanya	-0.110	-0.114	-0.100	-0.112	-0.091	-0.073	-0.095	-0.112	-0.099	-0.093	-0.065
İsveç	-0.109	-0.125	-0.086	-0.102	-0.105	-0.088	-0.055	-0.095	-0.122	-0.092	-0.032
İsviçre	-0.113	-0.139	-0.112	-0.107	-0.164	-0.101	-0.063	-0.100	-0.076	-0.097	-0.026
Ukrayna	-0.076	-0.055	-0.087	-0.087	-0.063	-0.121	-0.137	-0.091	-0.120	-0.122	-0.159
Birleşik Krallık	-0.104	-0.124	-0.087	-0.108	-0.108	-0.083	-0.101	-0.107	-0.120	-0.116	-0.097
e _j	0.995	0.981	0.997	0.997	0.987	0.990	0.970	0.997	0.992	0.994	0.942

Tablo 7. Kriterlere İlişkin Entropi Değerleri

4. Aşama: Karar matrisinde yer alan her bir kriterin kendine özgü (içsel) bilgisinin sapma derecesi olan “ d_j ” değerleri hesaplanmıştır. Hesaplama sonucu elde edilen değerler Tablo 8’de yer almaktadır.

Kriterler	Yaşam Kalitesi Endeksi	Satın Alma Gücü Endeksi	Güvenlik Endeksi	Sağlık Endeksi	Yaşam Maliyeti Endeksi	Emlak Fiyatının Gelire Oranı	Kirlilik Endeksi	İklim Endeksi	Suç Endeksi	Trafik Endeksi	GII (Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi)
d_j	0.005	0.019	0.003	0.003	0.013	0.010	0.030	0.003	0.008	0.006	0.058

Tablo 8. " d_j " Değerleri

5. Aşama: Karar matrisinde yer alan her bir kriter için objektif ağırlıklar “ w_j ” değerleri hesaplanmıştır. Değerler Tablo 9’da yer almaktadır ve bu değerler kriterlerin önem ağırlığını ifade etmektedir.

Kriterler	Yaşam Kalitesi Endeksi	Satın Alma Gücü Endeksi	Güvenlik Endeksi	Sağlık Endeksi	Yaşam Maliyeti Endeksi	Emlak Fiyatının Gelire Oranı	Kirlilik Endeksi	İklim Endeksi	Suç Endeksi	Trafik Endeksi	GII (Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi)
w_j	0.029	0.123	0.017	0.020	0.082	0.063	0.193	0.017	0.052	0.036	0.370

Tablo 9. Kriterlerin Önem Ağırlıkları

Entropi yöntemi kullanılarak kriter önem ağırlıkları belirlenmesinde, en yüksek önem ağırlığına sahip kriterin Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi olduğu, bu endeksi sırasıyla Kirlilik Endeksi, Satın Alma Gücü Endeksi, Yaşam Maliyeti Endeksi, Emlak Fiyatının Gelire Oranı, Suç Endeksi, Trafik endeksi, Yaşam Kalitesi Endeksi, Sağlık Endeksi, Güvenlik Endeksi, İklim Endeksi takip etmektedir.

WASPAS Yöntemi ile En İyi Yaşam Koşullarına Sahip Avrupa Ülkesi Seçimi ve Sıralanması

Her bir kriterin önem ağırlığı belirlendikten sonra WASPAS yöntemi ile en iyi yaşam koşullarına sahip Avrupa Ülkelerinin en iyiden başlayarak sıralanması yapılmıştır.

WASPAS yönteminin altı aşamasından elde edilen analiz bulgu ve sonuçları aşağıda verilmiştir.

1. Aşama: Karar matrisi oluşturulmuştur, yukarıda Entropi yöntemine dayalı kriterlerin önem ağırlık değerlerinin hesaplanmasında Tablo 3’te karar matrisi verilmiştir.

2. Aşama: Karar matrisi WASPAS yönteminde kullanılan normalizasyon tekniği ile normalize edilmiştir. Normalizasyon işlemi gerçekleştirilirken kriterlerin fayda (max) ve maliyet (min) yönü dikkate alınarak uygun olan formül yardımıyla işlem yapılmıştır. Normalize edilmiş karar matrisi aşağıdaki Tablo 10’da yer almaktadır.

Kriterler Ülkeler	Yaşam Kalitesi Endeksi	Satın Alma Gücü Endeksi	Güvenlik Endeksi	Sağlık Endeksi	Yaşam Maliyeti Endeksi	Emlak Fiyatının Gelire Oranı	Kirlilik Endeksi	İklim Endeksi	Suç Endeksi	Trafik Endeksi	GII (Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi)
Avusturya	0.916	0.643	0.955	0.971	0.447	0.557	0.559	0.786	0.877	1.000	0.245
Belarus	0.585	0.270	0.641	0.605	0.846	0.434	0.266	0.658	0.471	0.697	0.125
Belçika	0.782	0.681	0.674	0.954	0.467	0.922	0.237	0.879	0.495	0.534	0.271
Bosna Hersek	0.636	0.340	0.759	0.695	0.837	0.504	0.194	0.842	0.569	0.828	0.096

Bulgaristan	0.657	0.369	0.825	0.722	0.762	0.678	0.185	0.847	0.645	0.769	0.062
Hırvatistan	0.808	0.409	0.975	0.819	0.648	0.440	0.375	0.917	0.927	0.780	0.140
Çek Cumhuriyeti	0.811	0.510	0.966	0.954	0.581	0.421	0.335	0.798	0.903	0.856	0.108
Danimarka	0.953	0.727	0.968	0.995	0.388	0.881	0.539	0.836	0.910	0.877	1.000
Estonya	0.882	0.471	0.996	0.963	0.549	0.578	0.690	0.657	0.988	0.977	0.130
Finlandiya	0.940	0.704	0.970	0.984	0.447	0.728	1.000	0.579	0.913	0.953	0.394
Fransa	0.766	0.612	0.599	1.000	0.444	0.546	0.276	0.923	0.443	0.597	0.157
Almanya	0.880	0.752	0.818	0.911	0.465	0.578	0.407	0.852	0.637	0.750	0.178
Yunanistan	0.644	0.311	0.706	0.726	0.577	0.504	0.228	0.952	0.520	0.581	0.109
Macaristan	0.658	0.363	0.873	0.688	0.640	0.404	0.246	0.813	0.716	0.617	0.059
İzlanda	0.955	0.754	0.989	0.853	0.350	1.000	0.752	0.703	0.968	0.806	0.302
İrlanda	0.766	0.601	0.711	0.659	0.436	0.808	0.340	0.911	0.525	0.524	0.176
İtalya	0.701	0.479	0.695	0.836	0.503	0.641	0.216	0.928	0.512	0.602	0.232
Letonya	0.763	0.378	0.827	0.796	0.602	0.686	0.382	0.764	0.649	0.736	0.086
Litvanya	0.802	0.411	0.881	0.935	0.615	0.468	0.442	0.715	0.729	0.879	0.124
Lüksemburg	1.000	1.000	0.871	0.981	0.428	0.584	0.534	0.845	0.712	0.794	0.295
Malta	0.609	0.388	0.792	0.660	0.517	0.522	0.156	0.996	0.605	0.797	0.078
Hollanda	1.000	0.803	0.974	0.997	0.455	0.881	0.539	0.887	0.924	0.906	0.520
Kuzey Makedonya	0.547	0.270	0.782	0.699	0.945	0.431	0.148	0.804	0.595	0.862	0.097
Norveç	0.909	0.681	0.891	0.972	0.373	0.720	0.656	0.702	0.745	0.824	0.813
Polonya	0.698	0.450	0.934	0.747	0.687	0.500	0.216	0.776	0.829	0.676	0.119
Portekiz	0.832	0.374	0.914	0.918	0.666	0.496	0.410	1.000	0.788	0.739	0.194
Romanya	0.649	0.357	0.887	0.716	0.799	0.532	0.200	0.789	0.738	0.624	0.046
Rusya	0.521	0.302	0.796	0.761	0.956	0.353	0.194	0.500	0.610	0.434	0.064
Sırbistan	0.565	0.262	0.811	0.662	0.758	0.335	0.182	0.851	0.629	0.699	0.099
Slovakya	0.741	0.384	0.906	0.758	0.646	0.454	0.316	0.799	0.773	0.777	0.072
Slovenya	0.846	0.447	1.000	0.843	0.595	0.488	0.529	0.793	1.000	0.795	0.183
İspanya	0.888	0.628	0.847	0.984	0.615	0.831	0.322	0.958	0.676	0.788	0.228
İsveç	0.874	0.715	0.685	0.869	0.504	0.648	0.659	0.766	0.503	0.801	0.565
İsviçre	0.929	0.832	0.991	0.931	0.262	0.536	0.557	0.814	0.972	0.741	0.722
Ukrayna	0.536	0.234	0.702	0.702	1.000	0.415	0.190	0.723	0.517	0.540	0.065
Birleşik Krallık	0.821	0.708	0.701	0.935	0.483	0.702	0.293	0.903	0.516	0.575	0.133
w _j	0.029	0.123	0.017	0.020	0.082	0.063	0.193	0.017	0.052	0.036	0.370

Tablo 10. Normalize Karar Matrisi

3. Aşama: Ağırlıklı Toplam Yöntemine (WSM) dayalı olarak her bir alternatif ülke için toplam nispi önem değerleri hesaplanmıştır. Burada normalize edilmiş karar matrisinde yer alan her alternatif değeri entropi yönteminden elde edilen “w_j” kriter önem ağırlıkları ile çarpılmış daha sonra her bir alternatif için bu değerler sırasıyla toplanmış ve Tablo 11’de yer alan “ $Q_i^{(1)}$ ” değerleri hesaplanmıştır.

Kriterler Ülkeler	Yaşam Kalitesi Endeksi	Satın Alma Gücü Endeksi	Güvenlik Endeksi	Sağlık Endeksi	Yaşam Maliyeti Endeksi	Emlak Fiyatının Gelire Oranı	Kirlilik Endeksi	İklim Endeksi	Suç Endeksi	Trafik Endeksi	GII (Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi)	$Q_i^{(1)}$
Avusturya	0.084	0.057	0.088	0.090	0.040	0.050	0.048	0.073	0.080	0.092	0.091	0.505
Belarus	0.054	0.024	0.059	0.056	0.076	0.039	0.023	0.061	0.043	0.064	0.046	0.327
Belçika	0.072	0.060	0.062	0.088	0.042	0.084	0.020	0.081	0.045	0.049	0.100	0.438
Bosna Hersek	0.058	0.030	0.070	0.064	0.075	0.046	0.017	0.078	0.052	0.076	0.035	0.333
Bulgaristan	0.060	0.033	0.076	0.067	0.069	0.062	0.016	0.078	0.059	0.070	0.023	0.331
Hırvatistan	0.074	0.036	0.090	0.075	0.058	0.040	0.032	0.085	0.084	0.072	0.052	0.402
Çek Cumhuriyeti	0.075	0.045	0.089	0.088	0.052	0.038	0.029	0.074	0.082	0.078	0.040	0.391
Danimarka	0.088	0.064	0.089	0.092	0.035	0.080	0.046	0.077	0.083	0.080	0.370	0.806
Estonya	0.081	0.042	0.092	0.089	0.049	0.052	0.059	0.061	0.090	0.090	0.048	0.479
Finlandiya	0.086	0.062	0.090	0.091	0.040	0.066	0.086	0.053	0.083	0.087	0.146	0.661
Fransa	0.070	0.054	0.055	0.092	0.040	0.050	0.024	0.085	0.040	0.055	0.058	0.369
Almanya	0.081	0.067	0.075	0.084	0.042	0.052	0.035	0.079	0.058	0.069	0.066	0.443
Yunanistan	0.059	0.028	0.065	0.067	0.052	0.046	0.020	0.088	0.047	0.053	0.040	0.310
Macaristan	0.060	0.032	0.081	0.063	0.058	0.037	0.021	0.075	0.065	0.057	0.022	0.312
İzlanda	0.088	0.067	0.091	0.079	0.032	0.091	0.065	0.065	0.088	0.074	0.112	0.593
İrlanda	0.070	0.053	0.066	0.061	0.039	0.073	0.029	0.084	0.048	0.048	0.065	0.399
İtalya	0.064	0.042	0.064	0.077	0.045	0.058	0.019	0.086	0.047	0.055	0.086	0.380
Letonya	0.070	0.033	0.076	0.073	0.054	0.062	0.033	0.071	0.059	0.067	0.032	0.369
Litvanya	0.074	0.036	0.081	0.086	0.055	0.042	0.038	0.066	0.066	0.081	0.046	0.399
Lüksemburg	0.092	0.089	0.080	0.090	0.039	0.053	0.046	0.078	0.065	0.073	0.109	0.550
Malta	0.056	0.034	0.073	0.061	0.047	0.047	0.013	0.092	0.055	0.073	0.029	0.302
Hollanda	0.092	0.071	0.090	0.092	0.041	0.080	0.046	0.082	0.084	0.083	0.192	0.648
Kuzey Makedonya	0.050	0.024	0.072	0.064	0.085	0.039	0.013	0.074	0.054	0.079	0.036	0.320
Norveç	0.083	0.060	0.082	0.090	0.034	0.065	0.057	0.065	0.068	0.076	0.300	0.727
Polonya	0.064	0.040	0.086	0.069	0.062	0.045	0.019	0.072	0.076	0.062	0.044	0.360
Portekiz	0.076	0.033	0.084	0.085	0.060	0.045	0.035	0.092	0.072	0.068	0.072	0.424
Romanya	0.060	0.032	0.082	0.066	0.072	0.048	0.017	0.073	0.067	0.057	0.017	0.320
Rusya	0.048	0.027	0.073	0.070	0.086	0.032	0.017	0.046	0.056	0.040	0.024	0.298
Sırbistan	0.052	0.023	0.075	0.061	0.068	0.030	0.016	0.079	0.057	0.064	0.037	0.302
Slovakya	0.068	0.034	0.084	0.070	0.058	0.041	0.027	0.074	0.070	0.071	0.027	0.349
Slovenya	0.078	0.040	0.092	0.078	0.054	0.044	0.046	0.073	0.091	0.073	0.068	0.456
İspanya	0.082	0.056	0.078	0.091	0.055	0.075	0.028	0.088	0.062	0.072	0.084	0.465
İsveç	0.080	0.063	0.063	0.080	0.045	0.059	0.057	0.071	0.046	0.073	0.209	0.628
İsviçre	0.085	0.074	0.091	0.086	0.024	0.049	0.048	0.075	0.089	0.068	0.267	0.684
Ukrayna	0.049	0.021	0.065	0.065	0.090	0.038	0.016	0.067	0.047	0.049	0.024	0.297
Birleşik Krallık	0.075	0.063	0.065	0.086	0.043	0.064	0.025	0.083	0.047	0.053	0.049	0.393

Tablo 11. WSM yöntemine dayalı Q değerleri

4. Aşama: Ağırlıklı Çarpım Yöntemine (WPM) dayalı olarak her bir alternatif ülke için toplam göreceli önem değerleri hesaplanmıştır. Burada normalize edilmiş karar matrisinde yer alan her alternatif değeri için ilgili kriter ağırlığının kuvveti alınmış daha sonra her bir alternatif için bu değerler sırasıyla çarpılmış ve Tablo 12’de yer alan " $Q_i^{(2)}$ " değerleri hesaplanmıştır.

Kriterler Ülkeler	Yaşam Kalitesi Endeksi	Satın Alma Gücü Endeksi	Güvenlik Endeksi	Sağlık Endeksi	Yaşam Maliyeti Endeksi	Emlak Fiyatının Gelire Oranı	Kirlilik Endeksi	İklim Endeksi	Suç Endeksi	Trafik Endeksi	GII (Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi)	$Q_i^{(2)}$
Avusturya	0.992	0.962	0.996	0.997	0.930	0.948	0.951	0.978	0.988	1.000	0.595	0.448
Belarus	0.952	0.890	0.960	0.955	0.985	0.927	0.892	0.962	0.934	0.967	0.464	0.261
Belçika	0.978	0.967	0.964	0.996	0.934	0.993	0.883	0.988	0.938	0.944	0.617	0.387
Bosna Hersek	0.959	0.909	0.975	0.967	0.984	0.940	0.868	0.984	0.950	0.983	0.420	0.238
Bulgaristan	0.962	0.916	0.982	0.970	0.976	0.965	0.865	0.985	0.961	0.976	0.358	0.206
Hırvatistan	0.981	0.924	0.998	0.982	0.962	0.928	0.919	0.992	0.993	0.978	0.483	0.320
Çek Cumhuriyeti	0.981	0.942	0.997	0.996	0.952	0.925	0.910	0.979	0.991	0.986	0.440	0.291
Danimarka	0.996	0.972	0.997	1.000	0.918	0.989	0.948	0.984	0.991	0.988	1.000	0.772
Estonya	0.988	0.935	1.000	0.997	0.947	0.952	0.969	0.962	0.999	0.998	0.471	0.363
Finlandiya	0.994	0.969	0.997	0.998	0.930	0.972	1.000	0.951	0.992	0.996	0.709	0.612
Fransa	0.976	0.957	0.954	1.000	0.930	0.947	0.895	0.993	0.929	0.954	0.504	0.308
Almanya	0.988	0.975	0.982	0.991	0.933	0.952	0.925	0.985	0.960	0.974	0.529	0.372
Yunanistan	0.960	0.902	0.968	0.971	0.952	0.940	0.880	0.995	0.942	0.952	0.441	0.243
Macaristan	0.962	0.914	0.988	0.966	0.961	0.921	0.886	0.981	0.970	0.957	0.351	0.203
İzlanda	0.996	0.975	0.999	0.985	0.910	1.000	0.976	0.968	0.997	0.980	0.643	0.528
İrlanda	0.976	0.956	0.969	0.962	0.928	0.981	0.911	0.991	0.943	0.943	0.526	0.342
İtalya	0.968	0.937	0.967	0.984	0.940	0.960	0.876	0.993	0.941	0.955	0.583	0.338
Letonya	0.975	0.917	0.983	0.979	0.955	0.966	0.920	0.975	0.961	0.972	0.404	0.264
Litvanya	0.980	0.924	0.988	0.994	0.957	0.933	0.932	0.969	0.972	0.988	0.462	0.313
Lüksemburg	1.000	1.000	0.987	0.998	0.926	0.952	0.947	0.985	0.969	0.979	0.637	0.494
Malta	0.955	0.920	0.979	0.962	0.942	0.943	0.852	1.000	0.955	0.979	0.389	0.207
Hollanda	1.000	0.981	0.998	1.000	0.932	0.989	0.948	0.989	0.993	0.991	0.785	0.625
Kuzey Makedonya	0.946	0.890	0.978	0.968	0.995	0.926	0.848	0.980	0.954	0.987	0.422	0.220
Norveç	0.991	0.967	0.989	0.997	0.915	0.971	0.964	0.968	0.973	0.982	0.926	0.712
Polonya	0.967	0.932	0.994	0.974	0.967	0.939	0.876	0.977	0.983	0.965	0.456	0.273
Portekiz	0.983	0.916	0.992	0.992	0.964	0.938	0.926	1.000	0.979	0.973	0.546	0.365
Romanya	0.961	0.913	0.989	0.970	0.980	0.944	0.871	0.978	0.973	0.958	0.321	0.185
Rusya	0.942	0.899	0.979	0.975	0.996	0.910	0.868	0.938	0.956	0.926	0.362	0.193
Sırbistan	0.949	0.888	0.981	0.963	0.975	0.906	0.864	0.985	0.959	0.968	0.426	0.222
Slovakya	0.973	0.919	0.991	0.975	0.961	0.931	0.906	0.979	0.977	0.977	0.379	0.237
Slovenya	0.985	0.931	1.000	0.984	0.954	0.937	0.947	0.979	1.000	0.979	0.534	0.384
İspanya	0.989	0.960	0.985	0.998	0.957	0.983	0.907	0.996	0.965	0.978	0.579	0.403
İsveç	0.988	0.971	0.966	0.987	0.940	0.961	0.965	0.976	0.939	0.980	0.810	0.621

İsviçre	0.993	0.984	0.999	0.993	0.886	0.945	0.951	0.981	0.997	0.973	0.887	0.654
Ukrayna	0.944	0.879	0.968	0.968	1.000	0.923	0.867	0.970	0.942	0.945	0.364	0.191
Birleşik Krallık	0.982	0.970	0.968	0.994	0.937	0.968	0.900	0.991	0.942	0.950	0.474	0.308

Tablo 12. WPM Yöntemine Dayalı Q Değerleri

5. Aşama: Toplamsal (WSM) ve çarpımsal (WPM) yöntemlerin hibrit şekilde kullanılarak her bir alternatif için iki yöntemi dikkate alınmış, $\lambda = 0.5$ kabul edilerek Q_i değerleri hesaplanmıştır. Burada elde edilen Q_i değerleri ile Avrupa ülkeleri yaşam koşullarına göre sıralanmıştır. Elde edilen sıralamalar Tablo 13'de yer almaktadır.

Avrupa Ülkeleri	$Q_i^{(1)}$	$Q_i^{(2)}$	Q_i	Sıralama
Danimarka	0.806	0.772	0.789	1
Norveç	0.727	0.712	0.719	2
İsviçre	0.684	0.654	0.669	3
Finlandiya	0.661	0.612	0.637	4
Hollanda	0.648	0.625	0.636	5
İsveç	0.628	0.621	0.624	6
İzlanda	0.593	0.528	0.561	7
Lüksemburg	0.550	0.494	0.522	8
Avusturya	0.505	0.448	0.477	9
İspanya	0.465	0.403	0.434	10
Estonya	0.479	0.363	0.421	11
Slovenya	0.456	0.384	0.420	12
Belçika	0.438	0.387	0.412	13
Almanya	0.443	0.372	0.407	14
Portekiz	0.424	0.365	0.395	15
İrlanda	0.399	0.342	0.370	16
Hırvatistan	0.402	0.320	0.361	17
İtalya	0.380	0.338	0.359	18
Litvanya	0.399	0.313	0.356	19
Birleşik Krallık	0.393	0.308	0.351	20
Çek Cumhuriyeti	0.391	0.291	0.341	21
Fransa	0.369	0.308	0.339	22
Letonya	0.369	0.264	0.317	23
Polonya	0.360	0.273	0.316	24
Belarus	0.327	0.261	0.294	25
Slovakya	0.349	0.237	0.293	26
Bosna Hersek	0.333	0.238	0.285	27

Yunanistan	0.310	0.243	0.277	28
Kuzey Makedonya	0.320	0.220	0.270	29
Bulgaristan	0.331	0.206	0.269	30
Sırbistan	0.302	0.222	0.262	31
Macaristan	0.312	0.203	0.257	32
Malta	0.302	0.207	0.255	33
Romanya	0.320	0.185	0.252	34
Rusya	0.298	0.193	0.246	35
Ukrayna	0.297	0.191	0.244	36

Tablo 13. WASPAS Yöntemine Göre Avrupa Ülkelerinin Sıralanması

WASPAS yöntemine göre elde edilen sonuçlarda en iyi yaşam koşuluna sahip ilk 5 ülke; Danimarka, Norveç, İsviçre, Finlandiya ve Hollanda şeklinde sıralanmıştır. Son üç sırada ise Romanya, Rusya ve Ukrayna yer almıştır. 2022 yılında Economist Intelligence Unit tarafından yapılan “Global Liveability Index” adlı araştırmada (The Global Liveability Index, 2022) ilk üç sırada Viyana (Avusturya), Kopenhag (Danimarka) ve Zürih (İsviçre) şehirlerinin olduğu sonucu elde edilmiştir. Sonuçları kıyasladığımızda eklenen kriterlerin ışığında Danimarka ve İsviçre ortak sonuç olarak elde edilmesine karşın Avusturya ilk beşte yer almamıştır.

Aşama 6: WSM ve WPM yöntemlerinden elde edilmiş " $Q_i^{(1)}$ " ve " $Q_i^{(2)}$ " değerleri kullanılarak yukarıdaki denklem yardımıyla λ 'nın tüm değerleri ile alternatif ülkelerin sıralamaları yapılmıştır. Böylece λ 'nın değeri değiştiğinde sıralamada bir değişim olup olmadığı incelenmiştir. λ değerlerine göre ülkelerin sıralanması Tablo 14'de yer almaktadır. Burada asıl amaç sıralamanın doğruluğunu ve kesinliğini artırarak yöntemin etkinliğini olumlu yönde arttırmaktır.

Ülkeler	$\lambda=0$	$\lambda=0.1$	$\lambda=0.2$	$\lambda=0.3$	$\lambda=0.4$	$\lambda=0.5$	$\lambda=0.6$	$\lambda=0.7$	$\lambda=0.8$	$\lambda=0.9$	$\lambda=1$
Avusturya	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
Belarus	25	25	25	25	25	25	26	26	26	27	28
Belçika	11	11	12	12	13	13	13	13	14	14	14
Bosna Hersek	27	28	27	27	27	27	27	27	27	26	26
Bulgaristan	32	31	31	31	30	30	29	28	28	28	27
Hırvatistan	18	18	18	18	18	17	17	17	17	16	16
Çek Cumhuriyeti	22	22	22	22	22	21	21	21	21	20	20
Danimarka	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Estonya	15	14	14	13	12	11	11	11	10	10	10
Finlandiya	6	6	6	5	5	4	4	4	4	4	4
Fransa	21	21	21	21	21	22	22	22	22	22	22
Almanya	13	13	13	14	14	14	14	14	13	13	13
Yunanistan	26	26	28	28	28	28	28	29	30	31	32
Macaristan	33	33	33	33	32	32	32	32	32	32	31
İzlanda	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
İrlanda	16	16	16	16	16	16	16	16	16	17	17

İtalya	17	17	17	17	17	18	19	19	20	21	21
Letonya	24	24	24	24	24	23	23	23	23	23	23
Litvanya	19	19	19	19	19	19	18	18	18	18	18
Lüksemburg	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
Malta	31	32	32	32	33	33	34	34	34	34	33
Hollanda	4	4	4	4	4	5	5	5	5	5	5
Kuzey Makedonya	30	29	29	29	29	29	30	30	29	29	30
Norveç	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Polonya	23	23	23	23	23	24	24	24	24	24	24
Portekiz	14	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
Romanya	36	36	36	34	34	34	33	31	31	30	29
Rusya	34	34	34	35	35	35	35	35	35	35	35
Sırbistan	29	30	30	30	31	31	31	33	33	33	34
Slovakya	28	27	26	26	26	26	25	25	25	25	25
Slovenya	12	12	11	11	11	12	12	12	12	12	12
İspanya	10	10	10	10	10	10	10	10	11	11	11
İsveç	5	5	5	6	6	6	6	6	6	6	6
İsviçre	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Ukrayna	35	35	35	36	36	36	36	36	36	36	36
Birleşik Krallık	20	20	20	20	20	20	20	20	19	19	19

Tablo 14. λ değerlerine göre ülkelerin sıralanması

Elde edilen sonuçlarda tüm lamda (λ) değerlerinde Q_i sıralamasında olduğu gibi ilk sıralardaki ve son sıralardaki ülkeler aynı kalmıştır. Böylece lamda 0.5 alındığında elde edilen sonuçların doğruluğu ve etkin olduğu saptanmıştır.

SONUÇ

Bireyler yaşamlarını sürdürdükleri bölgenin yaşam koşullarının ve kalitesinin iyi bir seviyede olmasını talep eder, yaşayacakları bölgeyi ise koşulları etkileyen faktörlere göre seçmek isterler. Faktörlerin, kullanılan analiz yöntemlerinin ve seçilen endekslerin çeşitlilik göstermesi ülkelerin seçilmesinde veya sıralanmasında farklı sonuçlara neden olabilmektedir. Ülkelerin zaman zaman karşı karşıya kaldıkları beyin göçü problemi ya da yetenekli bireyler açısından çekim alanı oluşturulması önemlidir. Bu anlamda ülkelerin elde ettikleri gayri safi yurt içi hasılabın yeterli olmadığı ülke boyutunda hesaplanan pek çok endeksten anlaşılmaktadır. Literatürde sağlık, eğitim, güvenlik, yaşam maliyeti gibi faktörler ele alınarak farklı bölgelerdeki ülke ve şehirler için araştırmalar yapılmıştır.

Çalışmada 36 Avrupa ülkesi, en iyi yaşam koşullarına sahip olması açısından ÇKKV yöntemlerinden biri olan WASPAS yöntemi kullanılarak ve 11 kriter (yaşam kalitesi endeksi, satın alma gücü endeksi, güvenlik endeksi, sağlık endeksi, yaşam maliyeti endeksi, emlak fiyatının gelire oranı, trafik endeksi, kirlilik, iklim, suç endeksi, cinsiyet eşitsizliği endeksi) baz alınarak sıralanmıştır. Avrupa ülkelerinin yaşam koşullarının dikkate alındığı bu çalışmada, cinsiyet eşitsizliği endeksi de kriter olarak eklenmiş ve çalışmaya farklı bir perspektif kazandırmak amaçlanmıştır. Cinsiyet eşitsizliğinin sıralamaya dahil edilmesiyle yaşam

koşullarına ek olarak en iyi yaşanabilir ülke seçiminde önemli bir etkisi olduğu düşünülmektedir. Literatürde yer alan ülke sıralanması çalışmalarında cinsiyet faktörü göz önüne alınmadığından dolayı bu çalışmada yer verilmesi farklılaşmasını sağlamıştır.

Kriterler farklı önem derecesinde olduğundan dolayı eşit kabul edilmeyip, önem ağırlıklarının belirlenmesinde Entropi Ağırlıklandırma Yöntemi kullanılmıştır. En yüksek önem ağırlığına sahip kriterin Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi olduğu, bu endeksi sırasıyla Kirlilik Endeksi, Satın Alma Gücü Endeksi, Yaşam Maliyeti Endeksi, Emlak Fiyatının Gelire Oranı, Suç Endeksi, Trafik endeksi, Yaşam Kalitesi Endeksi, Sağlık Endeksi, Güvenlik Endeksi, İklim Endeksi takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Önem ağırlıkları belirlenen 11 kriter bazında Avrupa ülkelerinin iyiden daha az iyiye doğru sıralanmasında WASPAS Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi kullanılmıştır. WASPAS yöntemi elde edilen ülke sıralamalarında meydana çıkabilecek hataları en aza indirgemeyi, en iyi olandan daha az iyiye doğru sıralama yaparken ise değerlendirmenin seviyesini üst düzeye çıkarmayı ve yapılan sıralamadaki tutarlılığı arttırarak daha etkin hale getirmeyi amaçlayan bir çözüm yöntemi olduğundan tercih edilmiştir. Farklı lamda değerleri ile sıralamanın güvenilirliği, doğruluğu ve kesinliğe yakınlığı sağlanmış ve etkinliği arttırılmış sonuçlar elde edilmiştir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlarda kullanılan kriterler bazında en iyi yaşam koşullarına sahip ilk beş ülke sıralamasında Danimarka, Norveç, İsviçre, Finlandiya ve Hollanda şeklinde olduğu ve son üç sırada ise Romanya, Rusya ve Ukrayna yer aldığı saptanmıştır. Cinsiyet eşitsizliğinin daha az olduğu ülkeler üst sıralarda yer almış böylece daha yaşanabilir yerler oldukları saptanmıştır. Yaşanabilecek ülke seçiminde yaşam koşullarını etkileyen finansal sebepler, yaşam kalitesini etkileyen çevresel faktörlere ek olarak cinsiyet eşitsizliğinin de oldukça önemli bir yere sahip olduğu çalışmada ortaya çıkarılmıştır. Danimarka, Norveç, İsviçre, Finlandiya ve Hollanda ülkelerinde diğer ülkelere kıyasla satın alma gücünün daha yüksek olduğu, güvenlik ve suç oranlarının daha düşük olduğu, hava kirliliğinin yaşam maliyetinin daha düşük olduğu görülmektedir. Ek olarak cinsiyet eşitsizliğinin daha düşük olması bu ülkeleri diğer ülkelere kıyasla daha yaşanabilir hale getirmektedir. Son sıralarda yer alan Romanya, Rusya ve Ukrayna ülkelerinde cinsiyet eşitsizliğinin fazla olması oldukça belirleyici olmuş ve bu ülkelerin son sıralarda yer almasına neden olmuştur. İlk sıralarda yer alan ülkeler ilgili kriterler bazında istenen yönde daha eğilimli olduğundan yaşam koşullarına göre diğer ülkelere kıyasla daha üst konumda yer almıştır. Bireyler finansal sebeplere dayalı etkenler, çevresel faktörler, eşitlik ışığında yaşam koşulları daha iyi olan yerlerde yaşam sürdürmeyi talep ederler. Bu talepler çerçevesinde çalışmada oluşturulan kriterlerden hareketle en iyi yaşam koşullarına sahip ülkeler sıralanmıştır.

Elde edilen sonuçların literatürde yer alan sonuçlar ile benzerlik ve farklılıklar gösterdiği saptanmıştır. Örneğin ; 2019 yılında Mercer tarafından yapılan “Quality of Living” adlı araştırmada yaşam kalitesine göre şehirlerin sıralanmasında en iyi yaşanabilirlik düzeyine göre bir sıralama yapılmış, ilk üç şehrin Viyana (Avusturya), Zürih (İsviçre) ve Vancouver (Kanada) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 2022 yılında Economist Intelligence Unit tarafından yapılan “Global Liveability Index” adlı araştırmada (Global Liveability Index,2022) ilk üç sırada Viyana (Avusturya), Kopenhag (Danimarka) ve Zürih (İsviçre) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Numbeo.com tarafından yapılan “Quality of Life” araştırmasında (Quality of Life,2019) ise ilk üç sırada Hollanda, Lüksemburg ve Avusturya olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada da ilk ülkelere bakıldığında daha önceki çalışmalar ile benzerlik olduğu saptanmıştır.

Ek olarak kullanılan Cinsiyet eşitsizliği endeksi literatürden farklı olarak sıralamalarda değişime neden olmuş, farklılık buradan da kaynaklanmıştır. Danimarka, Norveç, İsviçre, Finlandiya ve Hollanda ülkelerinin literatürde yer alan çalışmalarda ilk sıralarda olduğu çalışmalarda kullanılan kriter ve yöntem farklılığından kaynaklı olarak sıralarının değiştiği gözlemlenmiştir.

Bundan sonraki çalışmalarda farklı kriterler kullanılarak bakış açıları genişletilebilir ve farklı yöntemler ile elde edilecek bulgular kıyaslanabilir. Böylece yaşanacak yer seçiminde en iyi

yaşam koşullarına sahip yerler tutarlı ve güvenilir bir şekilde sıralanarak literatüre kayda değer katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- BAYKAL, K. B. & AKILLI, K. (2023). Türkiye’de Faaliyet Gösteren Hayat ve Emeklilik Sigorta Şirketlerinin Finansal Performanslarının Entropi Tabanlı WASPAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 12(1), s. 63-80.
- BRODNY, J. & TUTAK, M. (2023). Assessing the Energy and Climate Sustainability of European Union Member States: An MCDM-Based Approach. *Smart Cities*, 6(1), s. 339-367. <https://doi.org/10.3390/smartcities6010017>
- CHAKRABORTY, S. & ZAVADSKAS, E. K. (2014). Applications of WASPAS Method in Manufacturing. *Informatica*, 25(1), s. 1-20. <http://dx.doi.org/10.15388/Informatica.2014.01>
- FOGLIA, C., PARISI, M. L. & PONTAROLLO, N. (2023). A Senior Liveability Index for European Cities. *Regional Science Policy & Practice*, 15(4), s. 769-793. <https://doi.org/10.1111/rsp3.12634>
- HANDAYANI, N., HERİYANI, N., SEPTIAN, F. & ALEXANDER, A. (2023). MCDM Using the WASPAS Method for Online English Course Selection. *Jurnal Teknoinfo*, 17(1), s. 260-270. <https://ejurnal.teknokrat.ac.id/index.php/teknoinfo/index>
- KUTTY, A. A., KUCUKVAR, M., ONAR, N. C., AYVAZ, B. & ABDELLA, G. M. (2023). Measuring Sustainability, Resilience and Livability Performance of European Smart Cities: A Novel Fuzzy Expert-Based Multi-Criteria Decision Support Model. *Cities*, 137, 104293. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104293>
- MANAVGAT, G. & DEMİRCİ, A. (2022). G20 Ülkelerinin Yaşanabilirlik Sıralamasının Electre Yöntemiyle Belirlenmesi. *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), s. 28-41.
- Mercer. (2019). Mercer tarafından 2019 yılında yapılan “Quality of Living” araştırmasında şehirlerin sıralanması bilgisi <https://mobilityexchange.mercer.com/Insights/quality-of-living-rankings> adresinden alındı.
- MURAT, D. & GÜZEL, S. (2023). SAARC ve OECD Ülkelerinde Sağlık Göstergeleri Yeterliliğinin ARAS ve WASPAS ile Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), s.53-75. <https://doi.org/10.33707/akuiibfd.1233313>
- ÖZDEN, Ü. H. & ERİŞLİK, K. (2022). Stokastik Çok Kriterli Kabul Edilebilirlik Analizi (SMAA-2) ile Yaşanabilir En İyi Ülkelerin Sıralanması. *Social Sciences Research Journal*, 11 (1), s. 31-43.
- ÖZBEK, A. (2019). Türkiye’deki İllerin EDAS ve WASPAS Yöntemleri ile Yaşanabilirlik Kriterlerine Göre Sıralanması. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), s. 177-200.
- PRICOPE, L. N. (2022). The Global Liveability Index and Smart Cities across Europe. *Annals of “Dunarea de Jos” University of Galati Fascicle I. Economics and Applied Informatics*, 28(3), s. 81-90. <https://doi.org/10.35219/eai15840409291>

- SHARMA, M. & JOSHI, S. (2023). Digital Supplier Selection Reinforcing Supply Chain Quality Management Systems To Enhance Firm's Performance. *The TQM Journal*, 35(1), s. 102-130. <https://doi.org/10.1108/TQM-07-2020-0160>
- SHANNON, C.E. (1948). A Mathematical Theory of Communication, *The Bell System Technical Journal*, 27(3), s. 379-423.
- ŞAHİN, C. & ÖZTEL, A. (2017). Ülkelerin Yaşanabilirlik Düzeylerinin COPRAS Yöntemiyle Karşılaştırmalı Analizi: BRICS Ülkeleri ve Türkiye. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 1 (1), s. 75-84. <https://doi.org/10.46452/baksoder.370487>
- The Global Liveability Index. (2022). Economist Intelligence Unit tarafından 2022 yılında yapılan "Global Liveability Index" adlı araştırmadan elde edilen sonuçlar https://www.eiu.com/n/campaigns/global-liveability-index-2023/?utm_source=google&utm_medium=paid adresinden alındı.
- TURANLI, R., ÖZDEN, Ü. H. & GERÇEKER, D. (2023). Cocoso Yöntemi ile En İyi Yaşanabilir Avrupa Ülkeleri Başkentlerinin Sıralanması. *Balkan & Near Eastern Journal of Social Sciences (BNEJSS)*, 9(1), s. 84-94.
- WANG, T. C. & LEE, H. D. (2009). Developing a Fuzzy Topsis Approach Based on Subjective Weights and Objective Weights. *Expert systems with applications*, 36(5), s. 8980-8985. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2008.11.035>
- WU, J., SUN, J., LIANG, L. & ZHA, Y. (2011). Determination of Weights for Ultimate Cross Efficiency Using Shannon Entropy. *Expert Systems with Applications*, 38(5) s. 5162-5165. <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2010.10.046>
- YASHWANT, P. S. (2021). Analysis of Cloud Service Selection Using WASPAS Method. *Data Analytics and Artificial Intelligence*, 1(2), s. 111-117.
- YÜCENUR, G. N. & İPEKÇİ, A. (2021). SWARA/WASPAS Methods for a Marine Current Energy Plant Location Selection Problem. *Renewable Energy*, 163, s. 1287-1298. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2020.08.131>
- ZAVADSKAS, E. K., TURSKIS, Z., ANTUCHEVICIENE, J. & ZAKAREVICIUS, A. (2012). Optimization of Weighted Aggregated Sum Product Assessment. *Elektronika Ir Elektrotechnika*, 122(6), s. 3-6. <https://doi.org/10.5755/j01.eee.122.6.1810>
- ZAVADSKAS, E., ANTUCHEVICIENE, J. & SAPARAUSKAS, J. (2013). MCDM Methods WASPAS and MULTIMOORA: Verification of Robustness of Methods when Assessing Alternative Solutions. *Journal of Economic Computation and Economic Cybernetics Studies and Research*, 47(2), s. 5-20.
- ZHANG, H., GU, C. L., GU, L. W. & ZHANG, Y. (2011). The Evaluation of Tourism Destination Competitiveness by Topsis & Information Entropy—A case in the Yangtze River Delta of China. *Tourism Management*, 32(2), s. 443-451. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.02.007>

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 2, July 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Derleme/Review

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 26.02.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 15.04.2024

DOI: 10.30692/sisad.1442838

KURUMSAL KAYNAK PLANLANLAMA (ERP) SİSTEMLERİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMI

Use of Artificial Intelligence in Enterprise Resource Planning (ERP) Systems

Gizem OĞUZ

Dr.

ORCID ID: 0000-0001-5505-8769

gizembykklyci@gmail.com

Emine AĞTAŞ

Dr.

ORCID ID: 0000-0001-5152-6035

agtaseminee@gmail.com

Atıf/Citation: Gizem Oğuz & Emine Ağtaş (2024), “Kurumsal Kaynak Planlanlama (ERP) Sistemlerinde Yapay Zeka Kullanımı”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.2, Temmuz 2024, s.345-360.

Öz: Sanayi devrimi ile birlikte dijitalleşmenin zorunlu bir hâl aldığı günümüzde yapay zeka kavramının insan hayatına etkisi görmezden gelinmeyecek bir boyuta ulaşmış olup her geçen gün ilerleme kaydetmektedir. Bu kavram ile yeni bir endüstriye geçiş yapılmaktadır. Yapay zekanın bu denli büyümesi devrim niteliğindedir. Bu yüzden pek çok alanda olduğu gibi ERP sistemlerinde de yapay zekanın kullanılması kaçınılmaz bir durumdur. Kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemleri, son zamanlarda bilgi teknolojileri sisteminin önemli bir parçası haline gelmiştir. Büyük veri çağı ile birlikte ERP sistemleri de kısa bir zamanda artan miktarda veriye maruz kalmıştır. Bu verilerin hatasız işlenebilmesi ve kontrol edilmesi artık yapay zeka ile daha kolay bir hâl almıştır. Kurumsal kaynak planlama (ERP) ve yapay zeka kavramları dikkate alınarak hazırlanan bu çalışmada, yapay zeka tekniklerinin ERP sistemlerinde kullanımını sistematik bir şekilde incelemek ve bu doğrultuda yapılan çalışmaları ortaya koyarak literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında ERP sistemlerinde yapay zeka kullanımı ile ilgili çeşitli makale ve kitaplar mevcut literatüre dayandırılarak incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucu, işletmelerin ERP sistemlerinde yapay zeka kullanımıyla, hatasız veri girişi, müşteri desteği, satış tahmini ve tahmine dayalı analiz gibi alanlarda verimliliğe ulaştığı bilgilerine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yapay Zeka, Kurumsal Kaynak Planlama (ERP), Bilgi Teknolojileri, Yönetim Bilişim Sistemleri.

Abstract: Nowadays, where digitalization has become mandatory with the industrial revolution, the impact of the concept of artificial intelligence on human life has reached a level that cannot be ignored and is making progress

every day. With this concept, a transition is made to a new industry. This growth of artificial intelligence is revolutionary. Therefore, the use of artificial intelligence in ERP systems, as in many areas, is inevitable. Enterprise resource planning (ERP) systems have recently become an important part of the information technology system. With the age of big data, ERP systems have been exposed to increasing amounts of data in a short time. Processing and controlling this data without error has now become easier with artificial intelligence. In this study, prepared by taking into consideration the concepts of enterprise resource planning (ERP) and artificial intelligence, it is aimed to systematically examine the use of artificial intelligence techniques in ERP systems and to contribute to the literature by revealing the studies carried out in this direction. Within the scope of the study, various articles and books on the use of artificial intelligence in ERP systems were examined based on the existing literature. As a result of the investigations, it has been concluded that businesses have achieved efficiency in areas such as error-free data entry, customer support, sales forecasting and predictive analysis by using artificial intelligence in their ERP systems.

Keywords: Artificial Intelligence, Enterprise Resource Planning (ERP), Information Technologies, Management Information Systems.

GİRİŞ

Rekabetin her geçen gün daha yoğun hissedildiği pazarda, firma veya kurumların ayakta durabilmeleri için dijital dünyanın getirmiş olduğu yeni teknoloji ve trendlere uyum sağlamaları gerekmektedir. Firmalar halihazırda olan sistemlerini iyileştirmek, verimliliği artırmak ve rakiplerinin önüne geçmek için dijital teknolojilerden yararlanmaktadırlar. Hızla değişen teknolojinin trendi olan yapay zeka, insanlığın yararına mı yoksa zararına mı dünyayı değiştirdiği sorusu tartışma konusu haline gelmiştir. Gerçek dünyada yer alan birçok sorunun çözümünde kullanılan yapay zeka, endüstriyel makineler, akıllı yardımcılar, sürücüsüz araçlar, kanser tespiti ve akıllı kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemleri gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemleri, mal veya hizmet üreten bir işletmede satın alma, sipariş verme, üretim, kalite ve kontrol, sevkiyat, finans, muhasebe gibi tedarik zincirinde yer alan tüm iş süreçlerinin yönetildiği bilgi sistemleridir. Bir başka ifade ile ERP, iş süreçlerini, bir organizasyonun veri kaynaklarıyla bütünleştiren iş yönetimi yazılımıdır (Bahssas, Albar ve Hoque, 2015). Firmaların iş süreçlerini tek merkezden ve her bir birim ile entegre bir platform oluşturarak yöneten ERP sistemleri, yapay zeka ile birlikte kullanıldığında dijital dünyanın önemli bir parçası haline gelebilir. Firmalar bu ERP sistemleri sayesinde finans ve tedarik zinciri yönetiminden müşteri ilişkileri yönetimine kadar çeşitli görevleri otomatikleştirerek kolaylaştırabilir.

ERP sistemleri ile ilgili ulusal ve uluslararası literatürde yapılan araştırmalar incelendiğinde: Jourdan, Rainer ve Marshall (2008) iş zekası alanına odaklandıkları çalışmalarında yapay zeka yaklaşımlarını değerlendirmişlerdir. Bu çalışmada 167 makale incelenmiş ve dergi bazlı analizlere yer verilmiştir. Azevedo, Romao ve Rebelo (2014) çalışmalarında konaklama sektöründe ERP sisteminin kullanımında, kuruluşların rekabet gücünü engelleyebilecek faktörleri ortaya koymaktadırlar. Araştırmacılar, otellerin spor ve sağlık merkezlerinin ERP sistemi ile entegre olmadığını ve bunun neticesi olarak iş alanlarındaki yazılımların hatalı çalışması durumunda, bu iş alanlarında müşterilere verilen hizmetlerin müşteri faturalarına otomatik olarak yansımaması nedeniyle hizmet kalitesinin olumsuz etkilendiğini vurgulamaktadırlar.

Awad, Meidina ve Alanesi (2017) çalışmalarında, yapay zekanın kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemiyle entegre edildiğinde yöneticiler için nasıl faydalı olabileceğine dair bir fikir vermeyi amaçlamıştır. Çalışma literatüre dayalı bir araştırma olup, hem teorilerin hem de ikincil verilerin analiz edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Çalışma bulgularına göre, sohbet robotları biçimindeki yapay zeka tabanlı ERP sisteminin otomasyon yapabilmesi neticesinde yöneticilerin zamanından tasarruf edebileceğini, dolayısıyla yöneticilerin yalnızca insanın yapabileceği şeylere daha fazla zaman ayırabileceğini göstermiştir. Ardito, Scuotto, Del Giudice ve Petruzzelli (2019), işletme ve yönetim açısından büyük veri analitiği üzerine WoS'ta incelenen 478 makale için bibliyometrik analiz çalışması sunmuştur.

Mahmood, Khan ve Bokhari (2020) çalışmalarında ERP ile ilgili 1999-2018 yılları arasında yayınlanan 103 akademik çalışmayı ele almış ve toplamda 53 çalışmanın eleştirel bir bakış açısı olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada ERP kullanımında bir dirençle karşılaşıldığı ve en önemli zorluklar arasında; üst yönetimin yaklaşımı, eğitim ve geliştirme, değişim yönetimi, iş sürecinin yeniden yapılanması, sistem entegrasyonu, proje yönetimi, güvenlik riskleri ve abonelik masrafları olduğu tespit edilmiştir. Rusya’da bulunan 7 şirketteki 246 kişi ile yapılan bir araştırma, şirketlerde çalışan farklı kategorilerdeki personellerin ERP kullanmaları ile ilgili kayda değer bir oranda direnç gösterdiklerini tespit etmiş ve direnç düzeyini artıran nedenleri ortaya koymaya çalışmıştır (Svistunov, Lobachev ve Simonova, 2020). Grover, Kar ve Dwidevi (2020) çalışmalarında ise, 181 makaleyi inceleyerek üretim yönetimi konusuna odaklanmışlardır. Literatürde yer alan diğer sistematik incelemelerden farklı olarak sosyal medyadan elde edilen verilerle yapılan metin madenciliği ve duygu analizi sonuçlarının da analize eklendiği, hibrit bir yaklaşım tercih edilmiş, dijitalleşmenin ve yapay zekanın bu süreçteki rolü sorgulanmıştır. Ünver ve Altunok (2020), medikal sektörü için montaj hattında robot kullanımının insan hatalarını azaltarak üretim verimliliğini artırdığını vurgulamıştır.

Akbar ve Harahap (2021, s. 1), Endonezya’da imalat şirketlerinin muhasebe bilgilerinin kalitesinin kurumsal kaynak planlama sistemi ile çalıştığında nasıl etkileneceği üzerine bir araştırma yapmış, 27 ERP sistemi kullanan, 25 ERP sistemi kullanmayan firmaları kıyaslayarak ERP sisteminin muhasebe bilgilerinin uygunluğu üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Endonezya’da yapılan başka bir çalışmada, üç yıldır ERP kullanan firmaların BT yetenekleri ve operasyonel performanslarında güçlü bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Marsudi, Pambudi, 2021, s. 1). Putra, Rahayu ve Perti (2021, s. 221) çalışmalarında, ERP ‘nin şirket performansı ve organizasyon yetenekleri üzerindeki etkisini 117 adet imalat sektöründe incelemişler ve ERP’ nin şirket performansı ve organizasyon yetenekleri üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Aktürk (2021), çalışmasında ERP literatüründe yapay zeka üzerine yapılan çalışmaların tanımlayıcı ve bibliyometrik analizlerine yer vermiştir. Scopus veri tabanından, yapay zeka literatüründen belirlenen anahtar kelimelerin ilk kez ERP ile birlikte kullanıldığı çalışmalar, araştırılmıştır. Arama kriterlerine uygun 837 yayına ulaşılmış ve bu yayınların betimsel analizi sunulmuştur. Daha sonra makale türündeki 296 yayın için ortak yazar, ortak atıf ve ortak anahtar kelime analizi yöntemleri kullanılarak bibliyometrik analiz yapılmıştır. Sonuçlara göre en fazla yayına sahip üniversitelerin Tsinghua ve Obuda Üniversiteleri olduğu bulunmuştur. ERP çalışmalarında en sık kullanılan yapay zeka anahtar kelimelerin ise “genetik algoritma”, “bulanık mantık” ve “makine öğrenimi” olduğu belirtilmiştir. Biolcheva ve Molhova (2022), ERP projeleri için risk değerlendirme metodolojisinde yapay zeka uygulanmasına yönelik olasılıkları incelemiştir. Çalışmada risk yönetimi ve ERP projelerine fayda sağlayan yapay zeka ve makine öğrenimi teknikleri hakkında literatür taraması verilmiştir.

Rawat (2023), ERP modernizasyonunun dijital dönüşümdeki rolü ve organizasyonlar üzerindeki etkisi hakkında fikir vermiştir. Çalışmada özellikle PeopleSoft ERP sistemine ve onun dijital dönüşüm girişimlerini destekleme yeteneklerine odaklanmıştır. ERP sistemleri süreçleri otomatikleştirmekte ve kolaylaştırmakta, manuel hataları azaltarak verimliliği artırmaktadır. Böylece firma yetkililerinin zamandan ve kaynaklardan tasarruf ederek diğer önemli görevlere odaklanmalarına olanak tanımaktadır (Rawat, 2023, s. 64). Hrishev ve Shakev (2023), SAP (BTP) İş Teknoloji Platformu’ndaki yapay zeka öğelerine sahip gömülü uygulamaların incelemesini sunmuştur. Kunduru (2023), yapay zeka kavramını ve kurumsal kaynak planlama sisteminin onu ne şekilde kullandığını araştırmıştır. Yapay zeka kavramı, makine öğrenimi, sinir ağları ve derin öğrenme çalışmalarını da daha derinlemesine ele almıştır. Rege (2023), çalışmasında SAP ERP için kullanıcı yardımı sağlayacak akıllı bir sistem önerisi sunmaktadır. Tüketicilerin destek taleplerine otomatik yanıtlar almasını mümkün kılarak sorunların araştırılması ve çözülmesi için zaman tasarrufu sağlarken aynı zamanda son kullanıcılara yanıt verme hızını da artırmakta olduğu belirtilmiştir. Sistemin, verimli soru yorumu amacıyla çok

kategorili metni sınıflandırmak için makine öğrenimi algoritmalarını kullandığından söz edilmiştir. Sistemin, kanıt toplamak ve en iyi müdahaleyi sağlamak için özel bir çerçeve kullandığı ifade edilmiştir. Konuşmaya dayalı yapay zeka yetenekleri, çerçevenin, insan gruplarının aynı anda işbirliği yapabileceği sohbet robotları oluşturmasına olanak tanıdığı belirtilmiştir.

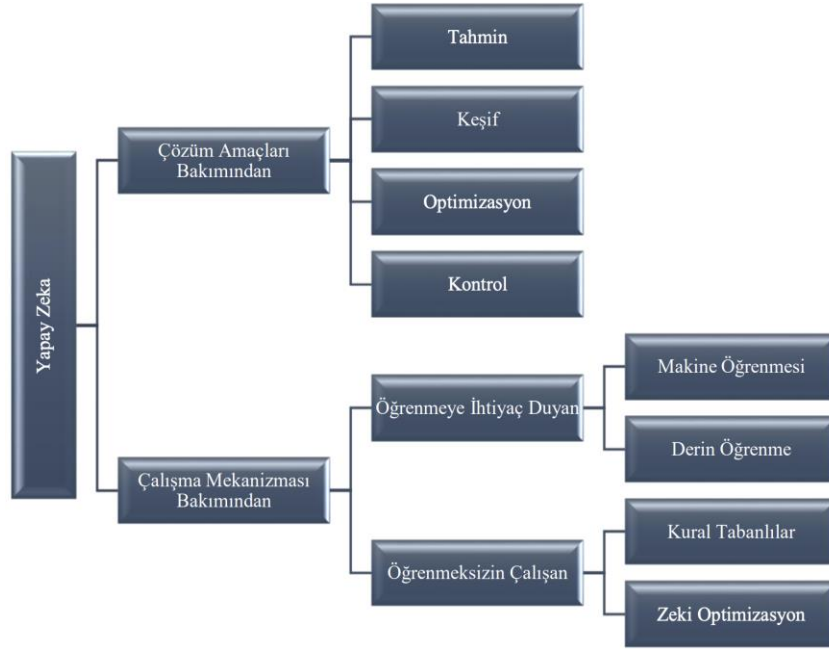
Teknolojinin kayda değer ilerleme kaydettiği günümüzde yapay zeka kavramı üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Çalışmanın amacı, yapay zekanın ERP sistemlerinde nasıl uygulandığına ve etkilerinin neler olduğuna yönelik literatür taraması sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışma kapsamında ilk bölümde yapay zeka kavramı incelenmiştir. İkinci bölümde ERP sistemlerine değinilerek, işletmelere sunduğu avantajlardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise yapay zekanın ERP sisteminde kullanımına ilişkin literatür taraması ortaya koyularak firmalar için etkileri belirtilmiştir.

Yapay Zeka

John McCarthy, "yapay zeka" kavramını ilk kez 1956 yılında, bu konuyla ilgili ilk akademik konferansı düzenlediğinde ortaya koymuştur. Yapay zeka kavramını "*akıllı makineler, bilhassa akıllı bilgisayar programı oluşturma bilimi ve mühendisliği*" olarak tanımlamıştır (Bringsjord, Govindarajulu ve Sundar, 2020). McCarthy, eğer öğrenmenin veya zekanın bir özelliği tam olarak tanımlanabilirse, bir makinenin de onu taklit edebileceğine inandığını ifade etmiştir. Yapay zeka, bilgisayar veya bilgisayar kontrollü bir makine, çoğu zaman akıl yürütme, anlamlandırma, genelleme yapma ve geçmiş deneyimlerden öğrenme gibi üst zihinsel süreçlerin görevlerini yerine getirme yeteneğine sahiptir (Özen, Kartal ve Gülseçen, 2017, s.523). Yapay zeka, insan zekasını yapay yol ve tekniklerle taklit ederek, genişleterek ve artırarak akıllı makineler yaratma bilimi ve mühendisliğidir (Shi, 2011, s.1).

İnsan beyni, milyonlarca beyin hücrelerinin yani nöronların sinapslarla birbirine bağlandığı devasa bir ağ yapısı içerisindedir. Bu yapı, çok farklı alanlardaki, zorluk derecesi değişen problemlere, kısa sürede çözüm üretebilmektedir. Bu sinir ağının bilgisayar ortamında modellenen versiyonu "yapay sinir ağları" olarak tanımlanmaktadır. Nispeten en çok kullanılan, yapay zekanın bir tekniği olan yapay sinir ağları, hem sürekli hem de kesikli veriler ile çalışarak kümelemeden sınıflandırmaya, tahminden optimizasyona kadar birçok veri analizi alanında, çok başarılı sonuçlar üretebilmektedir (Engelbrecht, 2007).

Yapay zeka, insan zekasını simüle eden bir bilim ve teknolojidir. Yapay zeka, veri setlerini analiz ederek insanlar ve canlı nesnelere gibi problem çözme yeteneği kazanan, makine ve robotlar için geliştirilmiştir. Yapay zeka, insan zekasından esinlenen bir kavramdır. İnsan zekasını kopyalayan ve insana benzer şekilde bir görevi yerine getiren makineye, yapay zeka unsurlarına sahip makine denir. Bu, insan beyni gibi belirli görevleri yerine getiren karmaşık yazılım sistemlerinin geliştirilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Bu sistemler, önceden tanımlanmış algoritmaları kullanarak verileri toplayıp analiz etmektedir. Ardından bu verilerden yararlı bilgiler üreterek, bu bilgileri nihai bir karar vermek için veya var olan bir soruna esnek bir yaklaşım ile uyarlanabilir çözümler sunmak için kullanılmaktadır. Yapay zekanın temeli, matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin güçlü gelişimi ve bilgi teknolojisi hesaplamalarına dayanmaktadır. Aynı zamanda yapay zekanın gelişimi, insan zekasının gelişimini de teşvik etmektedir çünkü yeni araştırmaların, yeni teknolojilerin günlük hayatımıza girmesini ve işleyişini doğrudan etkilemektedir (Hrishev ve Shakev, 2023). Şekil 1'de yapay zekanın çalışma mekanizması ve çözüm amaçları bakımından bölümlendirilmiş hali sunulmaktadır (Küçük, 223, s. 877).

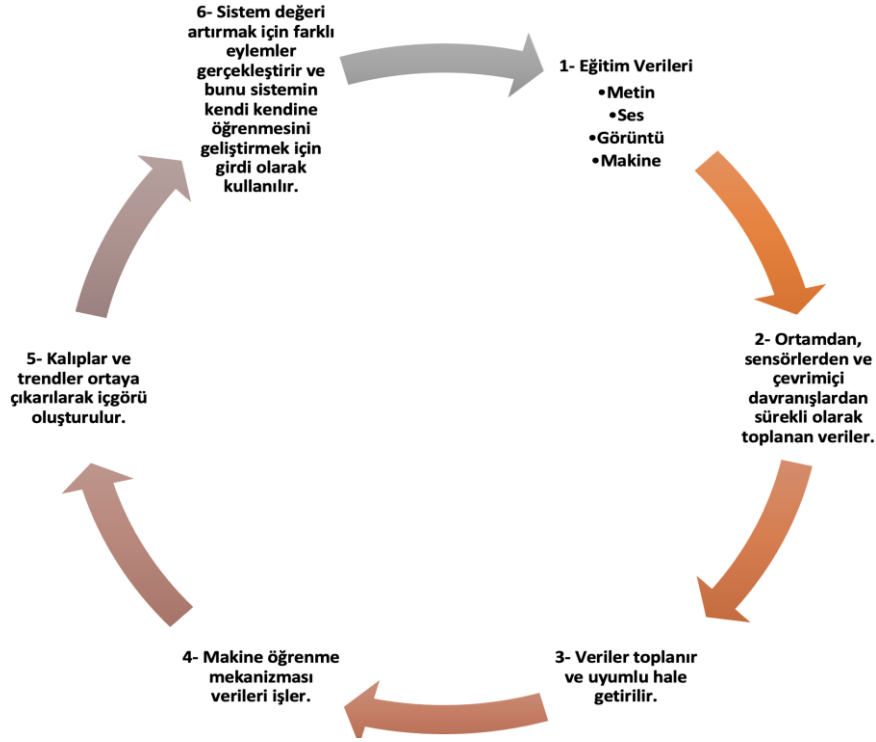

Şekil 1: Yapay Zekanın Sınıflandırılması

Kaynak: Küçüker, 2023, s.878.

Yapay zeka, geleneksel olarak insan zekası gerektiren görevler olarak bilinen öğrenme, problem çözme ve karar verme yeteneğine sahip robotlar oluşturmak için bilgisayar bilimi, matematik, psikoloji ve nörobilimi birleştiren disiplinler arası bir alandır (PwC, 2020). Yapay zekanın, doğal dil işleme, makine öğrenmesi, muhakeme ve algı yönetimi gibi olguları işleyen seçkin bir teknoloji olduğu belirtilmiştir (Nadimpalli, 2017, s.1). Bilgisayar ve insan dilleri arasındaki arayüze odaklanan doğal dil işleme, bir diğer adı ile NLP, yapay zeka çalışmalarının önemli bir alanıdır. Bilgisayarların insan dilini anlayarak, insan konuşmasına benzeyen konuşma ve yazı üretmesine yardımcı olmak amacıyla yönelik NLP yaklaşımları kullanılmaktadır (Jurafsky ve Martin, 2020). NLP'nin metin üzerinden anlama, konuşma ve makine çevirisi gibi çeşitli kullanım alanları vardır. Bir diğer önemli alanı, bilgisayarlara görsel verileri kavramayı ve analiz etmeyi öğretmekle ilgilenen bilgisayar görüşüdür. Bu alan, nesne tanıma, sahneyi anlama ve görsel video analizi gibi etkinlikleri kapsamaktadır (Szeliski, 2010).

Yapay zeka teknolojileri, insana has düşünme olgusunun, makinelere aktarılması sonucu, bilgi işlem etkinliklerinin makineler aracılığıyla yapılmasını sağlayan ve "makine öğrenmesi" olarak adlandırılan bir sistemdir (Brynjolfsson ve McAfee, 2014, s. 69). Makine öğrenme kavramı, programlamanın başka bir biçimini yansıtan, bir yapay zeka alt alanıdır. Örnek veriler, katı yazılım hesaplama kurallarının yerine geçmektedir. Bilgi, öğrenme yöntemleri veya algoritmalar, verilen örnekten istatistiksel düzenlilikleri çıkarmakta ve bunları modeller biçiminde temsil etmektedir. Modeller, yeni bilinmeyen verilere tepki verebilmekte ve kategorilere göre sınıflandırabilmekte veya tahminlerde bulunabilmektedir (Wenzel, Smit ve Sardesa, 2019). Makine öğreniminin bir alt alanı olan derin öğrenme kavramının kullanım alanları son zamanlarda büyük bir artış göstermektedir. Goodfellow, Bengio ve Courville (2016)'e göre derin öğrenme, çok sayıda katman içeren sinir ağlarının kullanımı yoluyla veri temsillerinin öğrenilmesini gerektirmektedir. Bu stratejinin uygulanması, özellikle resim ve konuşma tanıma gibi alanlarda, yapay zeka sistemlerinin performansında önemli gelişmelere sebep olmuştur. Şekil 2'de yapay zeka öğrenme döngüsüne yer verilmiştir.

Şekil 2: Yapay Zeka Öğrenme Döngüsü

Kaynak: Gesing, B., Peterson, S.J. & Michelsen, D., 2018

Yapay zeka teknolojilerinin, standart analiz teknikleri kullanılarak bulunamayacak önemli gerçekleri, kalıpları, ilişkileri veya diğer yeni bilgi türlerini bulabileceğine inanılmaktadır (Nemati, Steiger, Iyer ve Herschel, 2002). Yapay zeka, ilgili bilgiyi tespit edip belgeden çıkararak, insan denetçinin kullanımına sunabilir ve böylece daha fazla insan muhakemesi gerektiren alanlara daha fazla zaman ayırabilir (Kokina ve Davenport, 2017). Sohber robotu olarak bilinen Chatbotlar, kullanıcılarla doğal dilleri kullanarak etkileşime giren bir yapay zeka programıdır. Bu sisteminin amacı bir insan konuşmasını simüle etmektir. Chatbot sistemi, kullanıcı ile bilgisayar arasındaki doğal dili kullanan resmi olmayan sohbet iletişimini taklit etmek için, bir dil modelini ve hesaplamalı algoritmaları entegre etmektedir (Madhu, Jain, Sebastian, Shaji ve Ajayakumar, 2017). Chatbotlar şu anda kullanıcılarla iletişim kurmak için e-posta, canlı sohbet gibi en güncel iletişim araçlarını kullanabilmektedir. Ayrıca Chatbot'lar bilimsel, ticari ve eğlence sistemleri için de giderek önemli hale gelmektedir. Sanal yardım, yapay ders verme, e-ticaret ve sosyal ağ oluşturma gibi geniş bir uygulama yelpazesine sahip olmakla birlikte insan ve bilgisayar etkileşimlerinin gerçekleşme şeklini yenileme potansiyeline sahiptir. Şu anda sohbet robotları yüz binlerce web ve mobil kullanıcı tarafından veri, bilgi veya hizmet tabanlarına erişimi kolaylaştırmak ve buna dayalı genel konuşmalar yürütmek için kullanılmaktadır (Awad, Medina ve Alanesi, 2017).

Kurumsal Kaynak Planlama (ERP)

ERP sistemleri yardımı ile üretim sürecine yönelik tüm bilgi ve kayıtlar, tarihleri ile birlikte işletmenin kapsam ve politikaları çerçevesinde dijital ortamda belgelenmektedir (Memiş ve Tüm, 2011, s. 146). Kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemleri, 1970'li yılların başında malzeme ihtiyaç planlaması (MRP) ile ortaya çıkmış olup üretim aşamasının her noktasında birikmiş siparişlere göre ihtiyaç duyulan malzeme miktarının hesaplanmasını mümkün kılmıştır. 1980'li yıllarda bilgisayar ve teknoloji alanında gelişmeler artmaya başlamıştır. Bu gelişimin ardından MRP I, genel olarak MRP II olarak bilinen, satın alma kontrolü, üretim alanı kontrolü

ve yetenek kaynak planlaması gibi tamamlayıcı modüller sağlayan malzeme kaynak planlamasına dönüşmüştür. ERP, MRP II'nin devamı niteliğindedir çünkü üretim sürecine ek olarak diğer tüm organizasyonel departmanların entegre planlamasını da kapsamaktadır (Correa, Gianesi ve Caon, 2011). Lujic, Simunovic, Saric ve Majdand (2005)'e göre kurumsal kaynak planlama (ERP) "*bir şirketin kaynaklarını dinamik olarak dengelemek ve optimize etmek için kullanılan sistematik bir yöntemdir*". Burada amaç, sistemleri yalnızca departmanlar arasında değil aynı zamanda tüm kuruluş genelinde entegre etmektir. Doğru kullanıldıklarında bir kuruluşun büyümesinde, kârlılık elde etmesinde, ürün ve hizmet alanında geliştirmesinde mükemmel sonuçlar elde etmesini sağlamaktadır (Awad, Meidina ve Alanesi, 2017). ERP sistemleri paralel ve verimsiz kontrol ihtiyacını ortadan kaldırmakta, şirket faaliyetleri arasındaki bilgi akışını kolaylaştırmakta ve böylece süreçleri basitleştirmektedir. Aynı zamanda ilgili erişim ve kullanım izinleriyle tutarlı profillerin yanı sıra işlemlerin izlenebilirliği yoluyla risk yönetimini ve iş süreci güvenliğini de geliştirmektedir (Holsapple, Sena ve Wagner, 2019).

ERP sistemleri; depo yönetimi, proje planlama, pazarlama, ileri analitik, muhasebe, risk yönetimi ve tedarik zinciri yönetimi gibi işleri üstlenmektedir (Awad, Meidina ve Alanesi, 2017). ERP modernizasyonu veya yükseltmesi için kritik başarı faktörleri şu şekilde ele alınmaktadır (Rawat, 2023):

-Teknik uyumluluk: Bir ERP sisteminin altyapı da dahil olmak üzere mevcut sistemlerle uyumluluğunu ifade etmektedir. Bazı yazılımlar muhtemelen ERP modernizasyonunda korunacak ve modern sistemle entegre edilmesi gerekecektir. ERP sisteminin muhafaza edilen teknik sistemlerle uyumluluk düzeyi, modernizasyon başarısıyla olumlu bir ilişkiye sahiptir.

-İş sürecinin yeniden yapılanması: Çoğu analist, özelleştirmenin maliyetli ve uzun uygulamalara katkıda bulunduğu inanmaktadır. Bu yüzden kuruluşların ERP sistemini mümkün olduğu kadar sürdürmeleri ve iş süreçlerini en iyi uygulamalara göre yeniden tanımlamaları gerekmektedir. Bir ERP sisteminin en iyi uygulamalarına yönelik yeniden yapılanma derecesi, modernizasyon başarısıyla güçlü bir şekilde ilişkilidir.

-Değişim yönetimi: ERP modernizasyonu muhtemelen organizasyonun birçok bölümünü etkileyecek olup sorunsuz bir geçiş sağlamak için, değişiklik yönetimi stratejilerinin mevcut olması gerekmektedir.

-Devamlı gelişme: ERP modernizasyonu tek sefere mahsus bir olay olmayıp, sürekli devam eden bir iyileştirme sürecidir. Bu yüzden sistem, kuruluşun ihtiyaçlarını temin etmesini sürdürmesi için düzenli olarak gözden geçirilmeli ve geliştirilmelidir.

-Organizasyonel özellikler: ERP sistem çalışmasına göre işletme kültürü, sistemin başarısı için çok önemlidir ve modernizasyon için de bu durum geçerlidir. Bu sebeple üst düzey liderliğin teşvik edilmesi, eğitilmesi ve örgütsel hedeflerle anlaşması, başarıyı şekillendirmede önemli kültürel faktörlerdir.

-Yönetici sponsorluğu: En üst düzey liderliğin desteği ve kararlılığı, ERP modernizasyonunun kuruluş için bir öncelik olmasını sağlama açısından çok önemlidir.

-Açık amaç ve hedefler: ERP modernizasyonundaki tüm paydaşların, kuruluşun neyi başarmaya çalıştığını ve yeni ERP sisteminin bu hedefleri nasıl destekleyeceğini açıkça anlaması gerekmektedir. Açık amaç ve hedeflere sahip olmak, herkesin aynı sonuca doğru çalışmasını ve projenin yolunda gitmesini sağlamaya yardımcı olabilmektedir. Bu durum gelişmiş verimlilik, daha iyi veri yönetimi, artan işbirliği veya daha akıcı iş süreçleri gibi belirli sonuçları içerebilir. Aynı zamanda, açık amaç ve hedeflere sahip olmak, kuruluşun çabalarını önceliklendirmesine ve kaynakları uygun şekilde tahsis etmesine yardımcı olabilmektedir.

-*Kullanıcı eğitimi ve desteği*: Sistemi verimli bir şekilde kullanabilmelerini ve başarılı bir şekilde benimsenmelerini sağlamak için yeni sistem kullanıcılarına, yeterli eğitim ve desteğin sağlanması önemli bir etkidir.

-*Çevresel özellikler* : Bir ERP'nin uygulanmasının en sık belirtilen nedenlerinden birinin rekabet baskısı olduğunu belirtilmektedir. Rekabet baskısı, etkili iş planları, pazarda stratejik üstünlük oluşturma ve sürdürme arzusuyla yönlendirmektedir. Bir ERP sistemini modernleştirmeye yönelik rekabet baskısı, uygulama başarısını olumlu yönde etkileyebilir.

Yapay Zekanın Erp Sisteminde Kullanılması

Kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemleri herhangi bir ticari organizasyonun önemli bir parçası haline gelmiştir. Akıllı ERP sistemlerine olan ihtiyaç herhangi bir organizasyonun başarısında, önemli bir faktör haline gelmiştir. Bu sistemlerden derin süreç yönetimine olan gereksinimler artmakta ve yapay zeka artık neredeyse tüm işlevlerde yönetim sistemlerine girmektedir. ERP sisteminin entegre bir parçası olan yapay zeka, günlük operasyonların özünü etkilemektedir. Entegre yapay zekaya sahip çözümler, halihazırda insanlar tarafından gerçekleştirilen veri girişi, analiz, kontrol ve karar verme gibi rutin görevleri giderek daha fazla üstlenmektedir. Yeni teknolojinin gelişimi aynı zamanda çalışanların iş akışlarını destekleyerek işletmelerin operasyonel maliyetlerini düşürme ve dolayısıyla organizasyonun verimliliğini artırma ihtiyacının artmasından da kaynaklanmaktadır. Yapay zekanın gelişimi bir başka deyişle ERP geliştiricilerinin, entegratörlerinin ve uygulayıcılarının pazarda verimli ve rekabetçi kalmak istiyorlarsa takip etmeleri gereken bir gelişmedir (Hrischev & Shakev, 2023).

Gupta, Qian, Bhushan ve Luo (2018) bulut ERP, yapılandırılmış ve yapılandırılmamış nitelikteki büyük verilerin sürekli olarak oluşturulmasına yol açmış ve sonuç olarak, bulut ERP ve büyük veri tahmin analitiğinin entegrasyonu kapsamında bu tür karmaşık veri kümelerinin analiz edilmesine ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur.

Şekil 3: ERP Araçları
Kaynak: Kunduru, 2023, s.76

1. Müşteri Hizmetleri

Yapay zekanın amacı, insan beyninin performansını bilgisayar programlarında taklit etmek ve beynin yeteneklerini çok detaylı bir şekilde keşfetmektir. Örneğin bir chatbot, işten eğlenceye ve ticarete kadar çok çeşitli nedenlerle yaygın olarak kullanılan birçok dijital yardım

uygulamasından yalnızca biridir. Yapay zeka, müşteri desteğinde çok fazla zaman tasarrufu sağlayabildiği için büyük ilgi görmektedir (Kunduru, 2023, s. 76). Bulgular, yapay zeka ve sohbet robotlarının ERP sistemlerine entegre edilmesinin, yöneticilerin daha etkili ve verimli sonuçlar elde etmesine yardımcı olacağını göstermektedir. Ayrıca, zamanın daha iyi kullanılması için rutin idari ve koordinasyon görevlerinin otomatikleştirilmesi de bir başka sonuçtur. Yapay zeka, yöneticilere diğer idari işler için zaman kazandırmaktadır (Haider, 2021, s.21). Öte yandan kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemi, bir şirketin işin tüm yönlerini aynı anda görmesini sağlayan bir bilgisayar programıdır. Kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemi firma hakkında çok çeşitli veriler toplayabilmektedir. Ancak önceki sürümlerinde, karar verme sürecine daha yararlı yardım ve içgörü sağlamak amacıyla verilerin analizini yapamıyordu. Bu nedenle, yapay zekanın kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemlerine entegre edilmesine yönelik talep artmakta çünkü bunun yapılması, ERP sistemlerinin işleyişini daha iyi hale getirerek iyileştirme potansiyeli anlamına gelmektedir (Kunduru, 2023, s. 76).

Yapay zekanın temel özelliklerinden biri, zaman içinde öğrenebilme ve zaman içinde biriken bilgiye dayanarak kararlar ve eylemler önerebilme yeteneğidir. Anlayışlarını doğal dil programlama (NLP) ile hassas şekilde ayarlanmış etkileşim yoluyla yorumlayan yöneticiler, analiz ve karar sürecinde chatbot ile etkileşimde bulunurken daha doğal davranacaklardır. Bu nedenle, verilerin ERP sisteminden nasıl alınacağıyla ilgilenmek yerine, verileri analiz etmeye daha fazla odaklanacaklardır (Haider, 2021, s.21).

2. Üretim Süreci

Depo yönetim sistemi, büyük hacimli depo operasyonlarının tamamını gerçek zamanlı olarak yöneten ERP sisteminin bir parçasıdır. Bu sistem ürünleri işlemek ve depolamak için yapılmıştır. Depo yönetim sistemleri pek çok spesifik özelliğe sahiptir. Envanter sürecinin otomasyonu da bunlardan biridir (Sree, Hadadi, Sneha ve Sandhya, 2022). "Envanter yönetimi" terimi, müşterilerin taleplerini karşılamak için maliyetleri en aza indirecek şekilde planlama, düzenleme, yönetme ve uygun stok seviyesini koruma sürecini ifade etmektedir (Kunduru, 2023, s. 77). En büyük perakendecilerden biri olan Walmart, depoda uçan drone'ları kullanarak, ürün etiketlerini ve ambalajlarını tarayarak ve kayıp eşyaları kontrol ederek fiziksel envanteri bir aydan 24 saate düşürmüştür (Hrishev & Shakev, 2023).

İşletme organizasyonlarında ERP sistemleri tedarik zincirinde yer alan satın alma, sipariş, üretim, kalite kontrol, sevkiyat, finans gibi hizmet sağlayan tüm faaliyetleri kontrol etmektedir. Bunların hepsi ERP'de modüller halinde oluşmaktadır. Yapay zeka tahmin, tedarik zinciri planlaması vb. alanlarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Tedarik zinciri yönetiminde yapay zeka, tedarikçi seçimi, tahmin, satın alma talepleri sorunlarının çözülmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca iş sürecinin planlanmasını artıran fırsatlar yaratmaktadır. Yapay zeka, ERP ile birleştirildiğinde kuruluş için doğru sonuçlar sağlamaktadır (Sree, Hadadi, Sneha ve Sandhya, 2022).

Yapay zeka, model çıkarımı yoluyla geçmiş satın alma verilerini ve ilgili satın alma analizlerinin yanı sıra mevcut tüketim analizini de analiz ederek üreticilere hammadde tedarikinin optimum zamanlamasını ve miktarını sağlamaktadır. Bu durum, üreticilerin üretim için gerekli olan optimum envanteri tutmasına olanak tanımakta ve bu da ideal envanterin korunmasını sağlamaktadır. Envanter yönetimi önemli miktarda insan gücü gerektiren şirketin çok önemli bir bileşenidir. Bu bağlamda yapay zeka kullanımı prosedürü hem daha hızlı hem de daha hassas hale getireceği belirtilmektedir (Kunduru, 2023).

3. Finansal Yönetim

Kurumsal kaynak planlama (ERP) sistemleri finansal yönetime büyük önem vermekte ve yapay zeka burada sıklıkla kullanılmaktadır. Finansal yönetim yapay zeka tarafından daha hızlı ve doğru bir şekilde tamamlanabilir. Merkezi bir sistem olan ERP, faturaların otomatik

oluşturulmasına, gönderilmesine ve ödenmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca bir işletmenin belirli finansal faaliyetlerini hem aylık hem de yıllık olarak otomatik olarak sonuçlandırabilme kapasitesine de sahiptir. Yapay zeka, insan davranış kalıplarını edinebilmekte ve diğerlerinden daha üstün kararlar verebilmektedir. İnsan liderliğindeki yöntemlerin aksine yapay zeka, muhasebeyi daha hızlı ve daha az hatayla yapabilmektedir. Yapay zeka tarafından desteklenen ERP, faturaları işleyebilmekte, faturaları ödeyebilmekte ve öngörülebilir girişler yapabilmektedir (Kunduru, 2023, s. 78).

4. Gelişmiş Analitik

ERP sistemleri her geçen gün daha akıllı hale gelmekte ve farklı sektörlere güç vermektedir. Tedarik zinciri yönetimi ve üretiminde ERP analizi ve tahmini önemli bir etkidir. Doğru analiz ve tahminler birçok açıdan faydalı olabilir. Yapay zeka, veri analizini ve tahminini önemli ölçüde iyileştirebilir (Haider, 2021, s. 24). Bir veri analistinin düzenli sorumluluklarının çoğu, yapay zeka analitiği kullanılarak otomatik olarak gerçekleştirilebilir. Yapay zekayı analiz için kullanmanın amacı analistlerin yerini almak değil; hız, veri hacmi ve ayrıntı takibi açısından mevcut yetenekleri geliştirmektir (Kunduru, 2023, s.78).

5. Satış Yönetimi

Yapay zeka, temsilcilerin hedeflerini gerçekleştirmeleri için meslektaşlarının kapsamlı profillerini oluşturmalarına yardımcı olmak amacıyla sosyal ağlar ve kamu platformları gibi kuruluş dışından gelen hacimli verileri inceleyerek sürecin erken aşamalarında tanıtılabilir. Başta NLP (doğal dil işleme) ve ML (makine öğrenme) olmak üzere yapay zeka, e-ticaretin gelişmesinde temel bir faktördür ve bu alanda talep her geçen gün artmaktadır. E-ticarette yapay zeka uygulamalarının iki yılda büyümesi %600'ü aşmaktadır (Hrishev & Shakev, 2023). Bugünlerde yapay zekanın satış ve pazarlamada, özellikle de ERP'de yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Yapay zeka ile güçlendirilmiş bir ERP sistemi, pazar ve tüketici davranışlarını analiz edebilmekte ve otomatik olarak pazar stratejisi kararları verebilmektedir. Firmalar operasyonlara yapay zekanın entegre edilmesi sonucu potansiyel satış olanaklarını belirleyebilmekte, otomatik fiyat analizi ve yatırım getirisinin en üst düzeye çıkarılmasını sağlayabilmektedir (Haider, 2021, s.22). Satış departmanı çalışanın işi oldukça zordur çünkü yapılması gereken çok zaman alan ve karmaşık birçok görevi bulunmaktadır. Örneğin tahmine dayalı analitik satış departmanı için oldukça önemlidir. Analitiklerin daha hızlı ve herhangi bir aksaklık olmadan çalışması için yapay zekanın ERP sistemine dahil edilmesi mümkündür. Potansiyel satış olanaklarını belirleyecek, otomatik fiyat analizi sağlayacak ve yatırım getirisinin en üst düzeye çıkarılmasını sağlayacaktır (Kunduru, 2023, s.77).

6. Tahmin

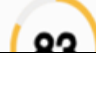
İş dünyasında önemli bir yeri olan tahmin yöntemi, tedarik zincir yönetimi üzerinde önemli bir role sahiptir. Bir kuruluş, müşteri memnuniyeti ve kar marjında artış sağlamak istiyorsa yeterli stoka sahip olduğu ürün miktar, çeşit ve niteliğini bilmesi gerekmektedir. İşte bu noktada yapay zeka, satış ve envanter verilerini analiz ederek hatasız tahminler yapabilir (Haider, 2021, s. 23). Emtia tedarik zincirinin bir parçası olan işletmeler için yapay zeka tahmin modelleri, devrim niteliğinde büyük veri araçları sunma gücüne sahiptir. Kullanılan teknoloji, işletmenin emtia fiyatlarındaki dalgalanma riskin azaltılmasına ve karlılığın artmasına yardımcı olabilir. Endüstriyel imalat sektöründeki emtia fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı oldukça duyarlı olan işletmeler, yapay zeka teknolojisinin hammaddelerin gelecekteki fiyat eğilimini tahmin etme yeteneğinin sunabileceği bilgi tabanından yararlanabilmektedirler. Bu işletmeler daha sonra edindikleri bilgiyi olası bir risk anında korunma stratejileri formüle etmek amacıyla kullanabilirler. Piyasada önemli fiyat değişimlerine maruz kalınması durumunda, riskten korunma ve vadeli işlem ticareti kullanımı yoluyla bu tür değişimlerin şirketlerinin kazançları üzerindeki olumsuz etkileri azaltabilir. Bu büyük veri aracıyla firmalar, tahmin modelinin doğruluğunu koruyacak şekilde toplanan, analiz edilen ve yorumlanan çok çeşitli piyasa

verilerine dayanan doğru fiyat tahminlerine erişebilecek. Geçmiş satışların ve stok seviyelerinin analizi, yapay zeka tarafından hata payı olmadan gerçekleştirilebilir olacağı belirtilmektedir (Kunduru, 2023, s.78).

ERP sisteminin denetimine ilişkin gelinen durum, akıllı teknoloji ve makine öğrenmesi kavramlarının öneminin artmaya başlamasıdır. Bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişim göz önünde bulundurulduğunda yapay zekânın sunduğu faydalar, sürekli denetime yönelik etkinliği ve verimliliği artırırken maliyeti de azaltmaktadır. ERP sistemlerinde gerçekleştirilen bilgi işlem faaliyetlerinin, algoritmalar aracılığıyla makine öğrenimi ile yaptırılması ve sürekli denetimin mantık yürütme etkinlikleriyle desteklenmesi, yapay zeka açısından gelinen önemli bir noktadır. Aynı zamanda büyük veri yardımı ile elde edilen bilgiler ışığında, ERP sisteminin devamlı denetimi, hem bilgi analizini kolaylaştırmakta hem de yaratıcı çözümler hususunda da metodolojiler sunmaktadır. Bu yüzden, ERP sistem yapısına uygun, kuruluşlardaki süreçlere katkı sunan, iç kontrol sistem etkinliğinde fayda sağlayan, öğrenen makineler ile teknolojiyi süratle destekleyen yapay zekanın kullanılması, sistem performansını artırırken işletmenin de değerini artıran elzem bir faktör konumundadır (Sevim ve Bülbül, 2017).

Yapay Zeka Destekli Erp Yazılımları

Yapay zeka destekli ERP yazılımları; entegre veriler, kolaylaştırılmış süreçler, gerçek zamanlı görünürlük, gelişmiş karar verme, azalan operasyonel maliyetleri, geliştirilmiş verimlilik, daha güçlü uyumluluk, üstün müşteri hizmetleri ve artan işbirliği gibi temel faydalar sunmaktadır. 2024 yılında en iyi ERP yazılım programlarının analist değerlendirmeleri aşağıda verilmiştir. Bu değerlendirmeler ERP yazılımına ilişkin 400'den fazla puanlık analizlerden elde edilen veriler, kullanıcı incelemelerine ve ücretsiz yazılım seçim platformundan gelen kendi kitle kaynaklı verilere dayanmaktadır (www.selecthub.com).

ERP YAZILIM DEĞERLENDİRMELERİ	ERP YAZILIM AVANTAJLARI
 	<ul style="list-style-type: none"> • Modern arayüz • Geniş özellik yelpazesi • Ölçeklenebilirlik ve esneklik • Oracle ürünleriyle entegrasyon • Güvenlik ve uyumluluk
 	<ul style="list-style-type: none"> • Ölçeklenebilirlik • Gerçek zamanlı bilgiler • Mobil erişim • Kolaylaştırılmış iş akışları • Daha az bakım
 	<ul style="list-style-type: none"> • Esnek ve özelleştirilebilir • Ölçeklenebilirlik • Mobil erişim ve kullanıcı dostu • Güçlü özellikler ve entegrasyonlar • Güçlü topluluk desteği
 	<ul style="list-style-type: none"> • Kullanıcı dostu arayüz • Esnek özelleştirme • Sorunsuz entegrasyonlar • Güçlü analiz araçları • Ölçeklenebilirlik
 	<ul style="list-style-type: none"> • Geliştirilmiş görünürlük • Kullanımı kolay • Gerçek zamanlı veri • Ölçeklenebilirlik ve esneklik
 	<ul style="list-style-type: none"> • Etkin finansal yönetim • Derinlemesine iş analitiklerine erişme

		<ul style="list-style-type: none"> • Basit talep ve sipariş yönetimi • Merkezi müşteri yönetimi • Tedarik zinciri görünürlüğünü • Kaynaklara her yerden erişim
		<ul style="list-style-type: none"> • Gerçek zamanlı veri analizi ve görselleştirme • Büyüme odaklı yapı • Artan işbirliği • Geliştirilmiş müşteri deneyimi • İyileştirme için yeni fırsatlar sunma • Veri güvenliği
		<ul style="list-style-type: none"> • Ölçeklenebilirlik ve esneklik • Güvenlik • Küresel çözüm • Temel iş süreçlerini destekler • Çoklu iş modellerini destekler • Kullanıcı dostu arayüz • Yeniliğe erişim
		<ul style="list-style-type: none"> • Ölçeklenebilirlik • Tam görünürlük • Veri barındırma seçenekleri
		<ul style="list-style-type: none"> • Fiyatlandırma stratejisi • Analist kurumunun görüşü • Geliştirici topluluğu • İş ortağı ağı • Kompozisyon

Tablo 1: 2024 ERP Yazılımlarının Analist Değerlendirmeleri

Kaynak: <https://www.selecthub.com/c/erp-software/#view-contributors>

Gerçek zamanlı öngörü ve gelişmiş analitikler ile ölçeklenebilir, entegre bir çözüm imkanı sunan yapay zeka destekli ERP yazılımları; otomasyon, mobil erişim, makine öğrenimi yoluyla artan verimlilik, gelişmiş işbirliği, gelişmiş karar alma süreci, kullanıcı dostu bir arayüzü, özelleştirilebilir kontrol panelleri ve önceden oluşturulmuş sektöre özel iş akışları gibi birçok avantaj sağlayabilmektedir.

SONUÇ

İşletmelerdeki ERP sistemleri; sipariş, üretim, teslimat ve kalite kontrol de dahil olmak üzere tedarik zinciri boyunca tüm hizmet sağlama faaliyetlerini yönetmektedir. Tüm bunlar ERP bileşenleri şeklinde oluşmaktadır. Kuruluşlar için dijital dönüşümün önemli bir unsuru olan ERP modernizasyonu, manuel operasyonların otomasyonunu hızlandırarak bir başka önem arz eden işlere daha çok zaman harcanmasını sağlayabilir. ERP sistemleri süreç yönetimi ve analizi için verileri daha kolay biçimde toplayabilir. Tedarik zinciri yönetiminde yapay zeka, kaynak seçimi, değerlendirme ve satın alma gereksinimleriyle ilgili sorunların çözümüne yardımcı olmaktadır. Bu durum da verilere yönelik karar alma sürecinde fayda sağlayabilir. Son çıkan ERP sistemleri, manuel prosedürleri ortadan kaldırarak hata payında azalmalara ve sürecin hızlı yönetilmesine imkân tanıyabilir. İşletmeler makine öğrenimi ve NLP (doğal dil işleme) kullanımıyla ERP sistemlerini geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Yapay zeka ve makine öğrenimi araçları arasında yer alan Chatbot'lar ve tahmine dayalı analizler sayesinde müşteri hizmetlerinde iyileşmeler yaşanabilir. Yapay zeka, tüketicilere ilişkin davranışları izlemek, online alışveriş sitelerindeki farklı müşteri deneyimlerini analiz etmek ve otomatik olarak geri bildirim oluşturmak için kullanılmaktadır. Yeni ve değişen koşullara uyarlanabilir olan modern ERP sistemleri, müşterilerin siparişleri hakkında gerçek zamanlı bilgi sağlayabilir. Tüm bunlardan hareketle varılan sonuç yapay zeka inovasyonunun önemli olduğu ve ERP pazarı için geniş kapsamlı sonuçlara sahip olduğu yorumu yapılabilir. Literatür taraması şeklinde yapılan bu çalışmada amaç yapay zekanın önemine vurgu ederek ERP sistemlerinde ki yerini belirtmeye

çalışmaktadır. Firmalar için bu yeni teknolojinin etkilerinin neler olduğu sunulmuştur. Yapılan çalışmalar incelendiğinde bu alan ile ilgili önemli çalışmalar mevcut olduğu fakat türkçe çok fazla yayına rastlanmadığı bu yüzden de türkçe olarak literatüre katkı sağlaması bakımından çalışmanın önem arz ettiği düşünülmektedir. Yapılan incelemeler sonucu, veri analizi konusunda son derece başarılı olan yapay zeka ERP sistemlerinin pek çok alanında özellikle hatasız veri girişi, eş zamanlı tüm departmanlara entegre hali, müşteri desteği, satış tahmini ve tahmine dayalı analiz konularında etkisini yoğun şekilde gösterdiği yorumu yapılabilir. Gelecekte yapılan çalışmalar için literatür taraması yaparken yerli ve yabancı literatür için bibliyometrik analizlere yer verilebilir. Ek olarak piyasada mevcut ERP sistemleri incelenerek yapay zekadan ne derece faydalandıkları birbirleri arasında kıyaslanarak ortaya koyulabilir. Aynı zamanda işletmesinde ERP sistemi kullanan firma yetkilileri ile mülakat yapılarak yapay zeka ve ERP sistemleri ile ilgili görüş ve önerileri ortaya koyulabilir.

KAYNAKÇA

- AKBAR, D. M. & HARAHAP, K. (2021). Pengaruh Implementasi Sistem Enterprise Resource Planning (Erp) Terhadap Kualitas Informasi Akuntansi. *JAKPI-Jurnal Akuntansi, Keuangan & Perpajakan Indonesia*, 9(1), 15.
- AKTÜRK, C. (2021). Artificial Intelligence in Enterprise Resource Planning Systems: A Bibliometric Study. *Journal of International Logistics and Trade*, 9(2), 69-82.
- ARDITO, L., SCUOTTO, V., DEL GIUDICE, M. & PETRUZZELLI, A. M. (2019). A Bibliometric Analysis of Research on Big Data Analytics For Business and Management. *Management Decision*, 57(2), 1993-2009.
- AWAD, F.W., MEIDINA, R.D. & AL-ANESI, A.A. (2017). Artificial Intelligence and Digital Assistance Integration into ERP Systems. *ERP Research Paper*, 1-10.
- AZEVEDO, P. S., ROMÃO, M. & REBELO, E. (2014). Success Factors for Using ERP (Enterprise Resource Planning) Systems to Improve Competitiveness in the Hospitality Industry. *Tourism & Management Studies*, 10, 165-168. <http://www.tmsstudies.net/index.php/ectms/article/view/617>
- BAHSSAS, D. M., ALBAR, A. M. & HOQUE, M. R. (2015). Enterprise Resource Planning (ERP) Systems: Design, Trends and Deployment. *The International Technology Management Review*, 5(2), 72-81.
- BIOLCHEVA, P. & MOLHOVA, M. (2022). Integration of AI Supported Risk Management in ERP Implementation. *Computer and Information Science*, 15(3), 37-46.
- BRINGSJORD, S., GOVINDARAJULU, NS., & SUNDAR, N. (2020). Artificial Intelligence, in, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Retrieved from The Stanford Encyclopedia of Philosophy <https://plato.stanford.edu/entries/artificial-intelligence/#HistAI>
- BRYNJOLFSSON, E. & MCAFEE, A. (2014). *The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies*. New York: W. W. Norton & Company, Inc.
- CORREA, H.L., GIANESI, I.G.N. & CAON, M. (2011). *Planejamento, Programação E Contrôles Da Produção: MRP II/ERP - Conceitos, Uso E Implantação Base Para SAP, Oracle Applications E Outros Sof- Twares Integrados De Gestão*, 5.Ed. Atlas. São Paulo.

- ENGELBRECHT, A. P. (2007). *Computational Intelligence: An Introduction*. West Sussex : John Wiley & Sons Online Library.
- GESING, B., PETERSON, S. J. & MICHELSEN, D. (2018). *Artificial Intelligence In Logistics: A Collaborative Report By DHL and IBM on Implications and Use Cases for the Logistics Industry*. Troisdorf: DHL Customer Solutions & Innovation.
- GOODFELLOW, I., BENGIO, Y., & COURVILLE, A. (2016). *Deep Learning*. Cambridge : MIT Press.
- GROVER, P., KAR, A. K. & DWIVEDI, Y. K. (2020). Understanding Artificial Intelligence Adoption in Operations Management: Insights From The Review Of Academic Literature and Social Media Discussions. *Annals of Operations Research*, 308, 1-37. <https://doi.org/10.1007/s10479-020-03683-9>
- GUPTA, S., QIAN, X., BHUSHAN, B. & LUO, Z. (2018). Role of Cloud Erp and Big Data on Firm Performance: A Dynamic Capability View Theory Perspective. *Management Decision*, 57(8), 1857-1882.
- HAIDER, L. (2021). *Artificial Intelligence in ERP*. (Printed Bachelor's Thesis). Metropolia University.
- HOLSAPPLE, C., SENA, M. & WAGNER, W. (2019). The Perceived Success of ERP Systems for Decision Support. *Information Technology and Management, Springer US*, 20(1), 1 7.
- HRISCHEV, R., & SHAKEV, N. (2023). Artificial Intelligence In Erp Systems. *Engineering Sciences*,(1), 3-15. <https://doi.org/10.7546/EngSci.LX.23>.
- JOURDAN, Z., RAINER, R. K., & MARSHALL, T. E. (2008). Business Intelligence: An Analysis of The Literature. *Information Systems Management*, 25(2), 121-131.
- JURAFSKY, D., & MARTIN, J. H. (2020). *Speech and Language Processing* (3rd ed.). Upper Saddle River, New Jersey: Pearson.
- KOKINA, J. D. & THOMAS H. (2017). The Emergence of Artificial Intelligence: How Automation is Changing Auditing. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, 14 (1), 115-122.
- KÜÇÜKER, M. (2023). Muhasebede Yapay Zekâ Uygulamaları: Chatgpt'nin Muhasebe Snavı. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 33(2), 875-888.
- KUNDURU, A.R. (2023). Effective Usage of Artificial Intelligence in Enterprise Resource Planning Applications. *International Journal of Computer Trends and Technology*, 71(4), 73-80.
- LUJIC, R., SIMUNOVIC, G., SARIC, T. & MAJDANDZIC, N. (2005). Applying Artificial Intelligence to the Scheduling Problem in the ERP System. *27th Int. Conference on Information Technology Interfaces (ITI), June 20-23, Cavtat, Croatia*.
- MADHU, D., JAIN, C. J. N., SEBASTIAN, E., SHAJI, S. & AJAYAKUMAR, A. (2017). A Novel Approach for Medical Assistance Using Trained Chatbot, in, *International Conference on Intensive Communication and Computational Technologies (ICICCT)*, 1(1), 243-246, Coimbatore, India.
- MAHMOOD, F., KHAN, A. Z., & BOKHARI, R. H. (2020). ERP Issues And Challenges: A Research Synthesis. *Kybernetes*, 49(3), 629-659.

- MARSUDI, A. S., & PAMBUDI, R. (2021). The Effect of Enterprise Resource Planning (ERP) on Performance with Information Technology Capability as Moderating Variable. *Journal of Economics, Business, & Accountancy Ventura*, 24(1), 1-11.
- MEMİŞ, M.Ü. & TÜM, K. (2011). Sürekli Denetim Süreci ve İç Denetim ile İlişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37, 145-162.
- NADIMPALLI, M. (2017). Artificial Intelligence – Consumers and Industry Impact. *International Journal of Economics & Management Sciences*, 6(4), 1–3.
- NELLI, V. S., PIMENOV, D.Y., MİKOLAJCZYK, T. & MOLDOVAN, L. (2020). Automation of Production Activities of an Industrial Enterprise Based on the ERP System. *Procedia Manufacturing*, 46, 525-532 <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2020.03.075>
- NEMATİ, H. R., STEIGER, D. M., IYER, L. S., & HERSCHEL, R. T. (2002). Knowledge Warehouse: an Architectural Integration of Knowledge Management, Decision Support, Artificial Intelligence and Data Warehousing. *Decision Support System*, 33, 143-161.
- NORDIN, N. & ADEGOKE, A. (2015). Learning from ERP Implementation: A Case Study of Issues and Challenges in Technology Management. *Jurnal Teknologi*, 74(1), 57-62.
- ÖZEN, Z., KARTAL, E. & GÜLSEÇEN, S. (2017). *Bilgisayar Bilimine Giriş*. İstanbul: Papatya Bilim Üniversite Yayıncılığı.
- PUTRA, D. G., RAHAYU, R., & PUTRI, A. (2021). The Influence of Enterprise Resource Planning (ERP) Implementation System on Company Performance Mediated by Organizational Capabilities. *Journal of Accounting and Investment*, 22(2), 221-241.
- PwC. (2020). *Industry 4.0: Building the Digital Enterprise*. Retrieved from <https://www.pwc.com/gx/en/industries/industry-4.0.html>
- RAWAT. C. (2023). Role of ERP Modernization in Digital Transformation: PeopleSoft Insight. *International Journal of Computer Trends and Technology*. 71(2),61-67.
- REGE, A. (2023). Artificial Intelligence Implementation in SAP. *American Journal of Computer Architecture*, 10(2), 28-36.
- SELECTHUB (2024). Best ERP Software of 2024, <https://www.selecthub.com/c/erp-software/#view-contributors>
- SEVİM, A. & BÜLBÜL, S. (2017). Kurumsal Kaynak Planlaması (Enterprise Resource Planning Erp) Sistemlerinin Sürekli Denetimde Yapay Zeka Kullanımı. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 1-12.
- SHI, Z. (2011). *Advanced Artificial Intelligence*. Hackensack, NJ: World Scientific Pub Co Inc.
- SREE, K., HADADI, M.S., SNEHA, A. & SANDHYA, A. (2022). A Study on AI Based ERP Solution. *International Journal of Engineering Research in Computer Science and Engineering (IJERCSE)*, 9(9), 53-55.
- SVISTUNOV, V. M., LOBACHEV, V. V. & SIMONOVA, M. V. (2020). Staff Responsibility as Efficiency-Driven Factor of ERP-Systems. *In Digital Age: Chances, Challenges and Future*, 7, 480-486. Springer International Publishing.
- SZELISKI, R. (2010). *Computer Vision: Algorithms and Applications*. Washington : Springer.

- ÜNVER, M., ALTUNOK, C. (2020). Medikal Endüstride Yapay Zeka ve Uzman Sistemlerin Sürekli İyileştirmeye Etkisi içinde, *Proceedings of the 8th International Symposium on Innovative Technologies in Engineering and Science (ISITES2020)*, 3(1), 482-490. Bursa.
- WENZEL, H., SMIT, D. & SARDESA, S. (2019). A Literature Review on MachineLearning in Supplu Chain Management. W. Kersten, T. Blecker, & C. Ringle (Ed.), in, *Artificial Intelligence and Digital Transformation in Supply Chain Management: Innovative Approaches for Supply Chains*. 27, 413-441. Republi GmbH, Berlin: Proceedings of the Hamburg International Conference of Logistics (HICL). doi: 10.15480/882.2478.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 2, July 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 17.02.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 28.03.2024

DOI: 10.30692/sisad.1438946

GELENEKTEN MODERNE UKIYO-E SANATÇISI YASUNARİ İKENAGA

From Tradition to Modern Ukiyo-E Artist Yasunari Ikenaga

Büşra İNCİRKUŞ ULUSHAN

Doç. Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi

İletişim Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-3056-0223

busraincirkus@sdu.edu.tr

Atıf/Citation: Buşra İncirkuş Ulushan (2024), "Gelenekten Moderne Ukiyo-e Sanatçısı Yasunari İkenaga", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.2 Temmuz 2024, s.361-375.

Öz: Japonca'da akan dünyanın resimleri demek olan Ukiyo-e sanatı, günümüzde belli başlı Japon sanatçıları tarafından sürdürülmektedir. Bunlardan biri olan Yasunari İkenaga kendi atölyesinde sanat çalışmalarına devam etmektedir. Sanatçı kendine has ayrıntılı desen anlayışı ve figürlerine verdiği duygusal karakterler ile Japon resim sanatı geleneğini devam ettirmektedir. Çizgilerdeki keskinlik figürlerin psikolojilerine tezat durumda olmasına rağmen figür – arka plan ilişkisiyle dengenin korunduğu gözlemlenmektedir. Araştırmada sanatçının portre resimleri, genel tarama modeline göre incelenerek çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırma nitel araştırma yönteminden betimsel analizle incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada İkenaga ile yapılandırılmış görüşme sorularıyla sanatçının sanat anlayışına değinmek, böylelikle modern Japon sanatının bir kesitini sunmak amaçlanmıştır. Japonya'da Ukiyo-e geleneğini sürdüren sanatçıların günümüz sanatındaki yansımalarını görerek, geleneksel sanatların varlığını sürdürdüğüne değinilmektedir. Ayrıca sanatçının resim sanatındaki yeri ve öneminden bahsedilerek, sanata ilgi duyanların sanatçı hakkında farkındalığını arttırmak amaçlanmaktadır. Sonuç olarak sanatçı hem Japon resim sanatında Bijinga geleneğinde yaptığı resimlerle, hem de uluslararası sanat çevresinde yerini korumaktadır. Araştırmada ülkemizde Japon sanatına olan ilginin daha fazla artması amacıyla Modern Japon sanatçıların eserlerini öğrenmenin gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca özellikle genç neslin Japon sanatı denilince aklına sadece manga çizgi romanlarının gelmesi büyük eksiklidir. Araştırma ile yeni neslin Ukiyo-e gibi geleneksel sanatı modern sanatla birleştiren sanatçılar hakkında farkındalıklarının artacağı öngörülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ukiyo-e, Yasunari İkenaga, Japon Sanatı, Bijinga, Manga.

Abstract: The Ukiyo-e art, which means pictures of the flowing world in Japanese, is continued today by major Japanese artists. One of them, Yasunari Ikenaga, continues his art work in his own workshop. The artist continues the tradition of Japanese painting with his unique understanding of detailed patterns and the emotional characters he gives to his figures. Although the sharpness of the lines contrasts with the psychology of the figures, it is observed

that balance is maintained with the figure-background relationship. In the research, the artist's portrait paintings were examined according to the general scanning model and included in the study. The research was examined with descriptive analysis from the qualitative research method. Structured interview technique was used as a data collection tool. The aim of the research was to touch upon the artist's understanding of art through structured interview questions with Ikenaga, thus presenting a cross-section of modern Japanese art. It is mentioned that traditional arts continue to exist by seeing the reflections of artists who continue the Ukiyo-e tradition in Japan in today's art. It also aims to raise the awareness of those interested in art about the artist by mentioning the artist's place and importance in painting. As a result, the artist maintains his place both with his paintings in the Bijinga tradition of Japanese painting and in the international art environment. In the research, the necessity of learning the works of Modern Japanese artists was emphasized in order to further increase the interest in Japanese art in our country. Moreover, it is a great deficiency that especially the younger generation only thinks of manga comics when it comes to Japanese art. It is predicted that the research will increase the awareness of the new generation about artists who combine traditional art with modern art, such as Ukiyo-e.

Keywords: Ukiyo-e, Yasunari Ikenaga, Japanese Art, Bijinga, Manga.

GİRİŞ

Japon sanatı köklü geleceğiyle sanat tarihine yön vermiş, tüm dünyadaki sanatçıları etkileyerek onların sanat anlayışlarını değiştirmiştir. Bilhassa Avrupa'daki sanatçılar Japon baskı resimlerinden çok fazla esinlenmiştir. Bunların arasında ilk akla gelen isimlerden biri olan Van Gogh, sanat tüccarı arkadaşı vasıtasıyla Japon baskı resimler elde etmiş, bu çalışmalardan ilham alarak resimlerinde tarımla uğraşan, manzara içinde gündelik hayattan figürlerin olduğu resimler yapmıştır. Japon sanatçılar, eserlerindeki çizgilerin sadeliği ve renklerin yumuşak pastel geçişleri ve kendilerine özgü tarzlarıyla, hava perspektifinin bir gereği olan yakından uzağa gidildikçe renklerin soluklaşması etkisini çok güzel kullanmışlardır. Özellikle sadeliğin güzelliğine gönderme yapan eserlerle tek bir çizgiyle birden çok anlamın olduğu sanat çalışmaları yapmışlardır.

Geleneksel Japon sanatında figürlerin yanı sıra mürekkeple yapılan desenler de kullanılmaktadır. Bu öğelerin bir araya gelmesiyle oluşan resimlerde soyut gibi görünen figürler, resme anlam katmaktadır. Yasunari İkenaga, Ukiyo-e geleneğini sürdüren modern Japon sanatçıları arasında yer almaktadır. İkenaga'nın portre resimlerinde yer alan geleneksel doku ve desenler ile bezenmiş fonları, resmin modern çizgisini oluşturan portre figürleri ile geleneksel motiflerin birleşiminden oluşmaktadır. Portrelerin modern olmasının nedeni hem figürlerin duruşları hem de giydikleri giysilerin niteliğindedir. Ukiyo-e sanat anlayışında güzel kadın portrelerine Bijinga adı verilmektedir. İkenaga da Modern Bijinga ustası olarak düşünülmektedir ve sadece güzel kadın figürleri resmetmektedir. Bu kadın figürlerinde yüz ve mimikler ile fonda yer alan motifler farklılık göstermektedir. Geleneksel Japon kadın portrelerine bakıldığında, yüzlerin belli standartlarda olduğu, gözler, burun ve ağızın tek bir modelden bakılarak yapıldığı görülmektedir. İkenaga'nın aralarında olduğu Modern Bijinga ustalarının portrelerine bakıldığında farklı modellerin kullanıldığı ve figürün karakterinin ve mimiklerinin daha fazla önem taşıdığı görülmektedir.

Araştırmada Ukiyo-e sanat geleneği açıklanarak, bu sanatın Japon resmindeki öneminden bahsedilecektir. Daha sonra Bijinga resimlerinin nasıl olduğuna değinilecektir. Bulgular ve yorum başlığında sanatçının ve dahil olduğu ajansın izniyle araştırmacı tarafından hazırlanan yapılandırılmış görüşme soruları ile bulgular elde edilmiştir. Yine sanatçının araştırmada kullanılmak üzere izninin alındığı 5 eseri yer almaktadır.

Ukiyo-e Sanat Geleneği

Ukiyo-e, Japonya'da 17. yüzyılda Edo döneminde ortaya çıkan, uzun süre Japon sanatına egemen olan bir çeşit akımdır. Ukiyo kelimesi yüzen dünya anlamına gelmektedir, kelimenin sonuna eklenen e harfi de Edo dönemini yansıtmaktadır (Bell, 2009, s.279). Ukiyo-e sanatçıları yeni Japonya'nın ihtiyaçlarını yansıtacak ve istekleri karşılayacak yeni bir sanat türü

yaratmışlardır. Zengin patronlar ve tüccarlar için paravanın ardında görünenleri resmetmişlerdir (Sullivan, 1985, s.144). Bilhassa ağaç baskı tekniğiyle monokrom ya da çok renkli eserlerin verildiği bu akımda, Japon sanatına yeni kimlik oluşturmada önemli atılım yapılmıştır. Modern Avrupa ressamı tarafından ilgi görmesinin nedeni de bu baskı resimleri olmuştur. Özellikle Empresyonist sanatçılar, bu resimlerin parlak renkleriyle özgün kompozisyonlarına ilgi duymuş, baskı resimleri toplamaya başlamışlardır. Bu sayede Empresyonist sanatçıların eserleri ve resmettikleri konular değişmeye başlamıştır (Hodge, 2014, s.76).

Ukiyo-e sanatçıları tiyatro oyunlarındaki figürlerin portrelerini, oyunların sahnelerini ve zenginler için geysalar resmetmişlerdir. Temeli Budizm'den gelen sözcük anlamı olan akan (geçici) dünyanın resimleri, anlamına gönderme yapacak şekilde özellikle orta sınıfın günün modasını yansıttığı resimlerle donatılmıştır. Ukiyo-e sanat anlayışı da belli dönemler geçirmiştir, Şaraku olarak adlandırılan dönem en önemli dönemi olarak anılmaktadır. Bu dönem ayrıca akımın son dönemidir. Akımın son bulmasının nedenleri arasında siyasi yaşam, toplumun yeni bir döneme geçmesi, tiyatro ve eğlence mekanlarının azalması gösterilmektedir. Akımın son döneminin sanatçıları olarak isimlendirilen Katsushika Hokusai, Kitagawa Utamaro ve Utagawa Hiroshige Ukiyo-e konularından az da olsa koparak manzara resimlerine yönelmişlerdir (Rona, 1997, s.1838-1839). Utamaro'nun "Naniwaya Okita" adlı renkli ağaç baskı eserinde gündelik hayattan kadın portresi resmedilmiştir (Resim 1). Figürün elinde tuttuğu çay fincanıyla çay servis etmiş ya da edecek olduğuna gönderme yapılmıştır. Figürün giysileri geleneksel Japon anlayışını temsil etmektedir. Aynı şekilde saçındaki tokalar ve süsler de geleneksel Japon kadınına yansıtılmaktadır. Giysilerindeki desenlerin son derece detaylı bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Her kıyafetin ayrı deseninin olması ve bu şekilde resmedilmesi Utamaro'nun yeteneğini göstermektedir. Ukiyo-e döneminde portrelerde mimiklere çok fazla yer verilmemekteydi ve bu resimde de kadın figüründe yüzün belli standartlarda yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde yapılan büst portrelerinde yüzlerin aynı şekilde ifadesiz yapıldığı, insan figürlerinde belli bir formun geçerliği olduğu, özellikle gözlerin çekik ve küçük, burnun sivri, dudakların da oldukça küçük resmedildiği görülmüştür.

Resim 1. Kitagawa Utamaro, Naniwaya Okita, 1792-1793, Ağaç Baskı.

Ukiyo-e döneminde daha sonraları resme hayvan, bitki motifleri, insanların sosyal hayattaki sahneleri, uçsuz bucaksız doğa manzaraları dahil edilmiştir. Gündelik dünyanın akışındaki insan figürleri ile yalın gerçekliğin tasvirleri popüler hale gelmiştir. Japon sanatında ilk kez toplumun geneli tarafından beğenilen eserler üretilmiştir (Hodge, 2014, s.64). Bu dönemde yapılan resimlerde bilhassa manzara baskılarında atmosferik perspektif ya da diğer adıyla renk perspektifine çokça yer verildiği görülmektedir. Bu perspektif türünün yer aldığı kış manzarası çizmek isteyen bir Japon sanatçı, çizgilerini kısa, köşeli, net, özellikle doğrusal yapmaktadır.

Yuvarlak ve yumuşak formların resimde olmaması, kışın sertliğine gönderme yapmaktadır. Sanatçılar, katı ve soğuk izlenimin bu şekilde verileceğini bilmektedirler (Lowry, 1972, s.20). Genel itibariyle Japon resim sanatında formların daha iyi görülebilmesi adına, resmin tam karşısına geçmek gerektiğini söyleyen Japon sanatçılar bulunmaktadır. Bu kişiler arasında yer alan Shiba Kokan'a göre ufuk çizgisinin olduğu yerden bakıldığı takdirde resimden daha fazla tat alınacağını belirtmiştir. Kokan ayrıca bu şekilde bakıldığında resmin gerçekliğine daha çok ulaşacağı görüşündedir (Belting, 2012, s.50).

Japon resim sanatında portre yapmanın amacı, resmedilen kişinin nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu kaydetmektir. Atalarının portrelerinde yüzler işlevsel bir doğrulukla resmedilmiştir, fakat sanatçılar bunu sanatsal açıdan yeterli bulmamış ve daha derin nitelikleri belirtme arayışına yönelmişlerdir. Portrelerde teknik keskinlik bulunmaktadır ve yüz ve mimikler karikatürize resmedilmiştir (Sullivan, 1985, s. 288). Standart yapılan insan figürleri, Ukiyo-e döneminde toplumsal hayata bakışın daha fazla olması nedeniyle detaylı hale gelmiştir.

Ukiyo-e sanat akımından sonra ortaya çıkan Shin Hanga¹ sanat akımı 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yapılan figür resimlerinde de aynı geleneğin sürdürüldüğü görülmektedir. Gündelik hayattan alınan sıradan figürlerin yer aldığı bu akımda Ukiyo-e sanat akımından farklı olarak renklerin karıştırıldığı, düzlemsel ve hava perspektifinin yer aldığı, tonlu kontrastların eklendiği ve figürlerdeki mimiklerin resmedildiği görülmektedir (Hodge, 2014, s.112-114). Bu dönemin sanatçısı olan Hashiguchi Goyo'nun "*Saçlarını Tarayan Kadın*" adlı renkli baskısında görülen kadın figüründeki ifade dikkat çekmektedir (Resim 2). Gün içinde yapılan bir eylem olan saç taramanın, kadın figürünün yüzündeki boşluğa bakış ile son derece basit fakat bir o kadar da gerçekçi bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Figür giysisindeki detaylar, çizgiler ve basit ama etkili yüz ifadesiyle oldukça etkileyicidir. Utamaro'nun resmi ile (Resim 1) karşılaştırıldığında Goyo'nun resmi, burun ve ağız çizimlerinin aynı olmasına rağmen gözlerdeki gerçeğe yakın çizim ve ifadeli bakış ile Japon resim sanatındaki gelişmeyi göstermektedir.

Resim 2. Hashiguchi Goyo, Saçlarını Tarayan Kadın, 1920, Renkli Baskı.

¹ Yeni baskılar anlamına gelmektedir.

Yasunari İkenaga'nın Özgeçmişi ve Japon Resim Sanatında Bijinga

Yasunari İkenaga, 1965 yılında Japonya'nın Oita vilayetinde doğmuş, Oita Valiliği Sanat ve Kültür Koleji'ne bağlı Midorigaoka Lisesi'nden mezun olmuştur. Kendi boyadığı keten bezli tuval üzerine yaptığı Bijinga resimleriyle sofistike bir doku ve tat sağlamaktadır. 2014 yılında çıkardığı ilk sanat kitabı çok satmakta ve eserleri aynı zamanda baskı, takvim ve boyama kitabı gibi yayınlarda görülmektedir. Ayrıca eserleri farklı ülkelerde kırtasiye malzemelerinde ve roman kapağlarının tasarımlarında yer almaktadır (Shukado, 2020).

Ukiyo-e döneminde yapılan güzel kadın resimlerine Bijinga adı verilmektedir, bu resimler ayrı bir janr (tarz) resmi olmasında ön ayak olmuştur. Kadınlar resmedilirken kendi güzelliklerinin farkındadırlar ve izlenmelerinden keyif alır gibi bakmaktadırlar. Genellikle gözleri izleyiciyle temas halindedir ve beden dilleri de resmin karşısındaki insanı yanına çağırır gibi durmaktadır. Giysili ya da giysisiz bir şekilde uzandıkları yatak, koltuk ya da yerde vücutlarını sergilemektedirler. Ayakta durduğu zaman bile alımlı bir görüntü vermekteler. Japon kültürünün temel değerleriyle ilişkili olarak güzelliğin tanımı ve güzellik denilince akla kadın figürünün gelmesi, Bijinga resimleriyle daha da ön plana çıkmıştır (Marr, 2015, s.70).

Ukiyo-e döneminde erkek ressamın yanı sıra kadın ressamın da güzel kadın resimleri yaptığı görülmüştür. Bunlar arasında en tanınmış kişilerden biri olan Uemura Shoen, genellikle Bijinga ve Nihon-ga sanat anlayışıyla resimler üretmiştir. Nihon-ga geleneksel Japon kültürünü yansıtan resimlere denilmektedir. Uemura Shoen'in yaptığı "*Küçük Kız Miyuki*" adlı resimde (Resim 3) küçük kızın geleneksel elbiseler içinde resmedildiği, müzik aletini çalmayı bırakıp arkasına doğru baktığı görülmektedir. Giysinin her bir parçası ayrı motifle bezenmiştir. Yüzdeki ifade saflığa gönderme yapacak masumluktur. Elleri ve ayakları görülmemekte, sadece elinde tuttuğu yelpazenin bir parçası görünmektedir. Resim Bijinga geleneğine uygun olarak yapılmıştır, figürün estetik yapısı ve çizgilerdeki ve giysilerdeki detaylı formlar ile Ukiyo-e sanat akımına göre resmedilmiştir (Carpenter ve McCormick, 2019, s.232).

Resim 3. Uemura Shoen, Küçük Kız Miyuki, 1914, İpek Üzerine Renkli Mürrekkep.

Bijinga sanat türünde resmedilen kadın figürleri, Japon grafik sanatının yeni bir soluk kazanmasında etkili olmuştur. Kadın figürleri geniş yelpazede farklı kompozisyon çeşitliliği içerisinde yapılmıştır. Tek figürler daha çok soyut mekanlarda tasvir edilmiş, çoklu figürler ise mekan içinde iletişim halindedir. Bu dönemde geleneksel resmetme anlayışında yapılan

biçimsel özelliklerle birlikte çizilen figürler, ayrıntılı işçilik ve pastel tonların ağırlıklı olduğu renk karışımı ile sanatsal becerilerin gelişmesine neden olmuştur. Kadın portrelerinde yüzler belli standartlarda yapılarak geleneksel Japon kadını yansıtmaktadır. Gözler kısık, çizgi şeklinde, burun kemerli ya da düz, dudaklar ince ve küçük, dişler geleneklere uygun olarak siyah renkte resmedilmiştir. Bijinga sanat türünde yüzlerden çok geleneksel kıyafet olan kimonoların ayrıntılı bir biçimde işlendiği, bütün motif ve desenlerin resimlendiği görülmektedir. Portrelerin yapılış tarzına bakıldığında, figürlerin daha çok profilden resmedildiği görülmektedir (Malkoç, 2018, s. 67).

Ukiyo-e döneminin önemli sanatçılarından biri olan Kitagawa Utamaro, Bijinga türünde oldukça fazla esere sahiptir. Utamaro'nun "*İki Kadın*" adlı resminde (Resim 4) kimonolar içinde, ellerinde yelpazeleri ile iki genç kadın görülmektedir. Siyah saçlarla yüzlerin beyaz rengi arasında keskin bir kontrastlık bulunmaktadır. Bu keskinliği giysilerin pastel tonları kırmakta ve resme daha yumuşak bir biçim vermektedir. Japonya'da siyah ve beyaz rengin karşıtlığı Zen kültürüne gönderme yapmaktadır. Batı sanat anlayışında yer alan keskinlik ve renklerin tüpten çıktığı gibi kullanılması, Uzak Doğu kültüründe kendisini yumuşak ve pastel tonlara bırakmıştır (Bahar, 2021, s.100).

Resim 4. Kitagawa Utamaro, İki Kadın, Geç Edo Dönemi, 1790, Ahşap Baskıya Renkli Mürekkep.

Batı sanatında Bijinga olarak yapılan kadın figürlerinin hepsinin geysalarla ilişkili olduğu düşünülmesine rağmen, resimlerinde kullandığı kadın modeller genellikle Yoshiwara bölgesindedir (Bahar, 2021, s.107). Dönemin sanatçılarından Utagawa Kunimasa'nın yaptığı "*Güzel Kadın ve Kedi*" adlı resimde (Resim 5) boynunda kırmızı kurdele olan beyaz renkli bir kediyi ilgilene kadın figürü görülmektedir. Kadın figürü ve kedi arasında ortak özellikler bulunmaktadır : Kadının beyaz renkli yüzüyle, kedinin beyaz tüylü olması ve hem kedide hem de kadının saçlarında kırmızı kurdelenin kullanılmasıdır. Kadının kimonosunun ve kedinin durduğu yerdeki örtünün ayrıntılı ve desenlerine sadık kalınarak çizilmesi, Japon resminde detaylara verilen önemi göstermektedir. Kadın figürü ve örtülerin ayrıntılı yapılmasına rağmen kedinin beyaz leke gibi yapılması, resimde küçük bir alanı kaplayan kedinin sadece detay olarak yapıldığını gösterir. Tüylerinin yapılamayacak kadar küçük olması buna sebeptir.

Resim 5. Utagawa Kunimasa, *Güzel Kadın ve Kedi*, Edo Dönemi, 20. yüzyılın sonları, Ağaç Baskı.

Verilerin Toplanması ve Bulgular

Araştırmanın bulguları, sanatçının izni ile kullanılan 5 eseri ve yapılandırılmış görüşme soruları üzerinden değerlendirilmiştir (Resim 6-10). Diğer resimleri ile benzer üslup özelliklerini taşıdığı için incelenmek üzere “*Dalgalanma – Satsuki*” adlı resmi seçilmiştir (Resim 6). Resmin ana ekseninde yer alan kadın figürü kumaş üzerinde uzanmaktadır. Omuzları ve kollarını açıkta bırakan elbisenin motifleri, arka plandaki kumaştan farklıdır. Kadın figürünün yüzünde huzur, sakinlik ve rahatlık gözlemlenmektedir. Figürün siyah saçları uzandığı yatağa dökülmüş ve elleri serbest haldedir. Figürün kimliğini belirlemek oldukça güçtür. Çünkü İkenaga modeli genel hatlarıyla ve stilize ederek resmetmiştir.

Eserin geneline baktığımızda kumaş üzerindeki yelpaze, kuş ve çiçek motifleri görülmektedir. Yelpaze, Japon kültürü için son derece önemli bir objedir. Savaş sırasında yer belirlemek için ve törenlerde süs göstergesi olarak kullanılmıştır. Kuş motifleri de kuzguna ve serçeye benzemektedir. Çiçekler, farklı türde resmedilmiş, ayçiçeğine benzediği görülmesine rağmen tam olarak türü belirlenmemektedir. Kumaşların kıvrımlarının yer almaması, iki boyutluluk özelliği taşımaktadır. Ayrıca figürde de gölgeleri görmek mümkün değildir. Yüzün sade biçimde resmedilmiş olması, kumaşların motiflerindeki detayları daha ön plana çıkarmaktadır. Sanatçının diğer eserlerinde de görülen uzun dikdörtgen formlu tuval kadrajları burada da görülmektedir. Kadın figürü tuvalde bir kesit şeklindedir ve başının ve dirseğinin bir kısmı ile vücudunun alt kısmı kadraja göre kesilmiştir. Model iç mekanda resmedilmiştir.

Eserde ışık yönü ve niteliğinden bahsetmek mümkün değildir, çünkü ne modelde ne de kumaşlarda gölgeler görülmemektedir. Bu durumun kanıtı, figürün kulağının tamamının aynı tonda resmedilmesinden anlaşılmaktadır. Renkler pastel tonlarda kullanılmıştır. Arka plandaki kumaşın yeşilin tonu ile figürün üstündeki kumaşın kırmızısının tonu kontrast oluşturmaktadır. Bu kumaşların üzerinde yer alan motifler de yine kontrastlığa vurgu yapmaktadır. Kadının teninin açıklığı ile saçlarının koyu siyah tonu kontrastlığı arttırmaktadır.

Resim 6. Yasunari İkenaga, Dalgalanma/Satsuki, 2016, keten, mineral pigmentler, tutkal, mürekkep, altın ve gümüş çamur, 80x45 cm

Sanatçının ajansı Shukado ile İngilizce dilinde, mail yoluyla sanatçı görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmede yapılandırılmış 7 soru, sanatçıya ajansı vasıtasıyla yöneltilmiştir. Görüşmede sanatçının sanat anlayışı hakkında detaylı bilgiler elde edilmiştir. Sanatçıya iletilen sorular aşağıda yer almaktadır:

1. Sanatçı sanat hayatına nasıl başladı?
2. Sanatında ona ne ilham vermektedir?
3. Kendisini diğer Ukiyo-e sanatçıları arasında nasıl konumlandırıyor?
4. Sanatçının desen anlayışı, ışık-gölge düzeni ve renk düzeni nedir?
5. Sanatçı üslup özelliklerini nasıl tanımlıyor?
6. Sanatçının diğer Japon sanatçıları hakkındaki görüşleri nelerdir?
7. Sanatçı çağdaş sanat hakkında ne düşünüyor?

Sanatçı ilk sıradaki “*Sanatçı sanat hayatına nasıl başladı?*” sorusuna şu yanıtı vermiştir:

"3 yaşında (1969), ressam olduğuma yönelik bir vahiy aldım, ama pek yetenekli değildim. 15 yaşında (1981), bir sanat lisesine girmeme rağmen notlarım ortalamaydı. 18 yaşında (1984), sanat fakültesine girmeyi bıraktım ve yaklaşık 20 yaşından beri kendi başıma Japon resmini öğrenmeye başladım. 1980'lerde Japon sanat dünyasında şunlar oluyordu: İtalyan Rönesansında bir patlama oldu ve Melozzo da Forlì ve Raphael'den resimler ödünç aldım. Ama kendi orijinal görsellerime ihtiyacım olduğunu düşünmeye başladım. Özgün bir görüntü bulmak için her türlü tekniği (yağlıboya, tempera, enkaustik, kaya) ve yüzey için her türlü ana malzemeyi (kağıt, deri, keten kumaş, tahta, metal levha, alçı, yıldızlı zemin) kullandım. Ancak istediğim sonucu alamadım. 28 yaşında (1994), renk için naranciya bahçesindeki toprağı tutkalla erittim, keten bezine sürdüm ama başarılı olamadım. Bunu sıcak suyla yıkadığımda güzel bir ten rengine dönüştü. Bu bir mucizeydi ve orijinal ten rengim oldu. Bununla birlikte, kazara oluşan cilt tonu dengesizdi ve onu güvenilir bir şekilde yeniden üretmek için çamur boyası, yapıştırıcı kombinasyonunu ve boyayı kaç kez sürdüğümü ve kaç kez yıkadığımı değiştirmek zorunda kaldım ve veri toplamaya devam ettim. Rengi istikrarlı bir şekilde yeniden üretebilmek 10 yıl sürdü. 39 yaşında (2005), ilk kişisel sergim Kyoto'da düzenlendi. 2000'li yıllarda, Japon resim dünyasında Bijinga portre

yapmak tabuydu. Bu, 1900'den 1950'ye kadar süren güzellik resimleri patlamasına bir tepkiydi ve halkın güzellik resimlerine olan ilgisi kaybolmuştu. Ancak Bijinga'larım modern güzellik resminin yeni bir türü olarak kabul edildi ve eserlerim tükendi. 42 yaşında (2008), resim yapmayı tam zamanlı işim haline getirmeye karar verdim ve çalışmalarımı iyi satıyor olsa da hayatım hala istikrarlı değildi. Artık stüdyomun kirasını ödeyemiyordum. Bir sanat tüccarı bana yeni bir stüdyo sağladı. Aynı zamanda Almanya, Rusya ve İspanya'dan telifli eserler almaya başladım ve Japonya'da itibar kazanmaya başladım."

Sanatçı ilk soruya verdiği yanıtla, renk konusunda arayış içine girdiğini belirtmiştir. İnsan figürlerinde son derece önemli olan ten rengi için özellikle çaba harcadığını ve bu konuda kendisini geliştirdiğini iletmiştir. Resim çalışmalarını farklı materyaller üzerinde denediğini ifade etmiştir. Kişisel çalışmalarını atölyesinde devam ettirdiğini belirterek, Japonya'da itibar kazanmaya başladığından bahsetmiştir.

Resim 7. Yasunari İkenaga, Vicdansız Çözgü İpliği/Kano, 2019, keten, mineral pigment, yapıştırıcı, mürekkep, gümüş çamur, 55x40 cm

“Sanatında ona ne ilham vermektedir?” sorusuna yanıt olarak şunları iletmiştir:

"Saygı duyduklarım arasında Chinso, Klimt'in ince parmakları ve Yoshihiko Ueda'nın düz aydınlatması yer alıyor. Ama sadece stüdyoma gelen kadınların bana gösterdiği şeyleri çiziyorum. Bana gösterilenler model ve ressam arasındaki ilişkiye göre değişiyor. İlişkinin inşası en önemli konudur. Gerçekçi tasvirin bastırıldığı Japon resminde saçın ifadesi önemlidir ve saçın kabarması yaşı, duyguyu ve zamanı ifade eder. Saçın hareketi kişiden kişiye değişir ve güzel saç hareketi olan bir kadın özellikle çekicidir. "

Sanatçı ikinci sorunun cevabında esinlendiği Chinso, Klimt ve Ueda adlı sanatçılardan bahsetmiştir. Chinso ve Ueda Japon sanatçılarıdır, Chinso resimde, Ueda'da fotoğraf alanında eserler vermektedir. Klimt ise Avusturya'lı figür resimleri ve kompozisyonlarıyla ünlü bir sanatçıdır. Klimt'in detaylı çalışmaları ve İkenaga'nın eserlerindeki motifler yapılış tarzıyla benzerlik göstermektedir.

Resim 8. Yasunari İkenaga, Beklenti/Yu, 2008

“Kendisini diğer Ukiyo-e sanatçıları arasında nasıl konumlandırıyor?” sorusuna sanatçı, şu şekilde yanıt vermiştir:

"Edo döneminde (1603-1868), Orta Çağ'da sanatın dinler ve politikacılar için olduğu bir dönemde, Japonya'da Ukiyo-e baskıları sıradan insanlar için eğlence amacıyla üretilip tüketiliyordu. Ne doktrinsel azizleri ne de politikacıların portrelerini değil, şehir kadınlarının görünüşünü sevmek için resim yapmaya başlayan Ukiyo-e sanatçılarının varlığı (1600-), Orta Çağ Japonlarının zengin bir sivil yaşam yaşadığının kanıtıdır. Meji Restorasyonu (1868) ile Japonya'nın batılılaşması başladı ve tahta baskılar olarak Ukiyo-e Bijinga azaldı, ancak yerini Batı çizimlerini Doğu çizimleriyle birleştiren Modern Bijinga (1900) aldı. Açık fikirli Edo dönemiyle karşılaştırıldığında, Batılı cinsel ahlakın akışı içebakış motiflerinde bir artışa yol açtı, ancak Modern Bijinga'daki patlama, Eğitim Bakanlığı Sanat Sergisi'nin Bijinga Bölümü'nün kurulmasıyla (1915) zirveye ulaştı ve 1950 civarında sona erdi. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi (1945) ve televizyon yayıncılığının başlamasıyla (1950), Japon halkının hayatı daha açık hale gelmiş ve yaşam tarzları daha da Batılılaşmaya başlamış, kimono ve Japon saçı giymiş Modern Bijinga'nın içe dönük kadın imajı gerçekliğini yitirdi. Modern Bijinga'nın zevkli idollerinin yerini TV kişilikleri, gravür idolleri (gravür dergilerinin ilk yayınlandığı 1964'ten itibaren) ve anime kahramanları (animasyon patlamasının başladığı 1970'lerin ortalarından itibaren) aldı. İlk kişisel sergimden (2005) bu yana, misyonum Japon resminde portreyi canlandırmak ve modern portreyi canlandırmak ve modern Bijinga yaratmaktır ve ilk sanat kitabımın yayınlanmasından (2014) bu yana modern Bijinga'da bir patlama gördük ve ben kendimi sözde Bijinga türünün kurucusu olarak adlandırmaktan gurur duyuyorum. Benim varsayımım, Bijinga'nın yeniden canlandırılmasının, Japon resminde fotografinin fotoğrafçılığının unsurlarının benimsenmesiyle sağlanacağı yönündeydi. Ancak günümüzde pek çok kadın Bijinga sanatçısı ortaya çıkmıştır. Erkek bakışının gravür fotografik ifadesinden farklı bir şekilde kadınların kendi kendini olumlamalarını ifade ettiği Bijinga yaratıyorlar. Bu eğilimin gelecekte nasıl meyve vereceğini zaman gösterecek, ancak Bijinga'nın yeniden canlanması

günümüzün çeşitlendirilmiş toplumsal cinsiyet değerlerine uygun yeni ifadelerin ortaya çıkmasına katkıda bulunursa mutlu olurum."

Sanatçı diğer Ukiyo-e sanatçıları arasında kendisini modern Bijinga türünün kurucusu olarak gördüğünü iletmiştir. İstikrarlı bir şekilde kadın portreleri yapan sanatçının resimlerine bakıldığında, onu bu türün kurucusu olarak nitelendirmenin mümkün olduğu görülmektedir.

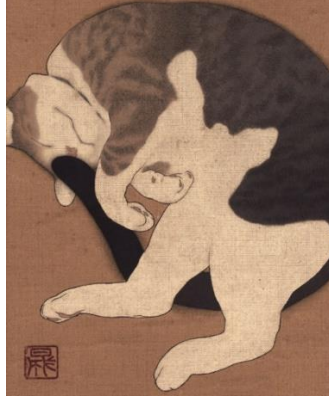

Resim 9. Yasunari İkenaga, Bir Şekercinin Kızı Aimi, 2010, keten, mineral boya, yapıştırıcı, mürekkep, altın ve gümüş çamur.

"Sanatçının desen anlayışı, ışık-gölge düzeni ve renk düzeni nedir?" görüşme sorusuna İkenaga, şu yanıtı vermiştir:

"Renk şemasında düşük ışık ve doygunluğa sahip toprak tonu renkler kullanılır. İnsanlar nesnelere görsel bilgiyi hafızayla çarparak görürler. Gözümüze gelen bilgiler muğlaktır bunları ancak tecrübelerimizle çarparak anlayabiliriz. Bildiğimiz bir dili duyabildiğimiz ve anladığımız ancak bilmediğimiz bir dili duyamadığımız gerçeğine benzer. Eserlerimde gerçekçi tasvirlerin ve renk bilgilerinin bastırılmasının sebebi izleyicinin hafızasının ağırlığını arttırmaktır. Eser, hafızanın ağırlığını artırarak, bildiğimiz ve hatırladığımız kişi ve olayları tasvir ettiği yanılmamasını yaratıyor. Her renkli yüzeye küçük boyasız ve fırça darbeleri bırakmaya cesaret ediyorum. Cilt tonu için, düşük ışıklı kereste üzerine bir kat parlak okra boyası uyguladım ve keten kumaşın iplik desenini oluşturmak ve renklerin yan yana gelmesini sağlamak için onu sıcak suyla yıkadım. Düz renkli bir yüzey güçlü bir renk izlenimi verdiği için, renkli bir yüzeyin izlenimini bastırmak için motifler eklemeye cesaret ettim; motif ile boyalı nesnenin dokusuna ilişkin anıları tetikleyeceğini umuyordum. Bitkisel motiflerin bu kadar sık kullanılmasının nedeni çiçek desenlerinin evrensel bir motif olması ve çizildiği dönemi belirsizleştirmesidir. Ayrıca çiçek desenlerinin kavisli çizgilerle dolu arka planı kamuflaj desenlerini andırıyor ve mekanı karartma etkisi yaratıyor. Öte yandan geometrik desenler dönem havası taşıyor ve mekan olarak çok güçlü bir izlenim veriyor. Drama yaratmada ışık ve gölgeler etkilidir ama daha önce de söylediğim gibi çok fazla yaratmayı sevmiyorum. Gün batımından hemen önce, dışarıdaki ışıkla iç aydınlatmanın parlaklığı çatıştığında ve her şeyin dokusu kaybolduğunda, düz ve belirsiz ışıklandırmada dram buluyorum."

Sanatçı genellikle renkleri toprak tonlarında yaptığından, düz renkli fonlar yerine çiçek motifli arka planlar yaptığından ve ışığı sadece modellerinin ana hatlarını gösterecek şekilde kullandığından bahsetmiştir.

Resim 10. Yasunari İkenaga, Kedi/ Nishi-Waseda 3-Chome, 2003, keten, mineral pigment, yapıştırıcı, mürekkep, 24x19 cm.

Sanatçı 5. soru olan “Sanatçı üslup özelliklerini nasıl tanımlıyor?” ‘a cevap vermemiştir. Bunun nedeni olarak sanatçı, 4. sorunun cevabının bu soru için yeterli olduğunu düşündüğü öngörülmektedir. Görüşmenin 6. sırasındaki “Sanatçının diğer Japon sanatçılar hakkındaki görüşleri nelerdir?” sorusuna şu yanıtı vermiştir:

"Maalesef bu dünyada üç çatışma var. Birincisi toprak mücadelesi, ikincisi para mücadelesi, üçüncüsü ise estetik mücadelesidir. Görmek daha zor olduğu için estetik mücadelesi daha ciddidir. Biz Japon sanat öğrencileri, Batının altın oranını ve anatomisini inceliyoruz. Ama Batılıların ve Doğuluların iskeletleri farklıdır. Batı estetiğini öğrenerek bilinçaltımızda bir kompleks oluşuyor. Böyle bir olay Doğu toplumunun günlük yaşamında gizlidir. Estetik duygusu davranış şeklimizi, birbirimizle etkileşim şeklimizi, ahlakımızı ve toplumumuzu yönetir. Japon olarak doğduğumdan beri, Japon halkının güzelliğini tasvir etmenin görevim olduğuna inanıyorum. Umarım Japonlar kendilerini güzel hissederler ve özgüvenlerini yeniden kazanırlar. Sorumluluk duygusu özgüvenden doğar ve sorumluluk duygusu adil bir toplum yaratır. Bugün Japon halkı kendine olan güvenini kaybetmiş ve sorumluluklarını terk etmiştir. Sanatçıların bu dünyada bir estetik mücadelesi olduğunun farkına varmaları gerekiyor. Çoğu Japon sanatçının henüz bunun farkında olduğunu sanmıyorum."

Sanatçı resimlerinde Japon insanının güzelliklerini göstermeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan diğer Japon sanatçıların da bu düşünceyle eser vermesi gerektiğine inanmaktadır.

Sanatçı son sıradaki "Sanatçı çağdaş sanat hakkında ne düşünüyor?" sorusuna, şu yanıtı vermiştir:

"Güzel Sanatlar parayla metaforik olabilir ve çağdaş sanat da kağıt parayla metaforik olabilir. Paranın (Güzel Sanatlar) değerini garanti eden şey altından yapılmış olmasıdır (estetik anlamda). Kağıt paranın (çağdaş sanat) değeri, güç (oyunun galibi) tarafından güvence altına alınır. Her ikisi de benzerdir ancak farklı kökenlere sahiptirler ve hiçbiri diğerinden daha iyi veya doğru değildir. Birbirlerini tamamlamalıdır. Güzel Sanatlar estetik anlayışı paylaşmakla ilgilidir, konsept sanatı ise güç oyununu oynamakla ilgilidir."

Sanatçı çağdaş sanat için iki değerden bahsetmektedir, bunlar ; güzel sanatlar ve paradır. Estetik anlayışın olduğu yerde paranın değil güzel sanatların olması gerektiğini belirtmiştir.

SONUÇ

Yasunari İkenaga, Japon portre resminde özellikle güzel kadın resimleri (Bijinga) alanında kendini geliştirmiş bir sanatçıdır. Sanatçı 3 yaşından beri sanatla ilgilenmiş ve ilgilenmeye devam etmektedir. Resimlerinde ten renginin mükemmelliğini yakalamak için büyük bir çaba harcamış ve bunu başarmıştır. Keten bezine yaptığı portrelerinde pastel tonlarının ağırlıklı olduğu görülmektedir. Araştırmanın bulguları kapsamında yer alan sanatçıyla yapılan görüşmede, Batı ve Doğu kültüründen etkilendiğini belirten sanatçı, resimlerinin evrensel bir nitelik taşıması gerektiğini belirtmiştir. Batı resim sanatından Gustav Klimt'in resimlerinden, Japonya'dan Chinso ve Yoshihiko Ueda adlı sanatçılardan ilham aldığını ifade etmiştir. Görüşmede ayrıca kadın portreleri yaparken saçın Japon kültüründe önemli bir olgu olduğunu belirterek, saçın kabarık oluşunun kişinin yaşını, duygusunu ve zamanı ifade ettiğini vurgulamıştır. Bijinga sanatçısı olarak kadın ressamların da ortaya çıktığını belirten sanatçı, bu durumun resim sanatındaki yansımalarını zamanla göreceğimizi belirtmiştir. Fakat Bijinga sanatçılarının artmasının sanat tarihine renk getireceğini, sanatı geliştireceğini ifade etmiştir.

Sanatçı görüşmede gerçekçi nitelikte eser ürettiğini, renklerinin de buna uygun olarak biçimlendiğini ifade etmiştir. Resim yüzeyinin tamamında renkli ya da renksiz fırça vuruşları bırakan sanatçı, eseriyle bütünleşmek istemektedir. Resimleri düz bir zeminden ziyade, renkli alanlarla doldurmak istemesinin nedeni, izleyicinin gözünü bir müzik dinler gibi tek bir yere odaklamak yerine bütünde dolaştırmak istemesindedir. Sanatçı portrelerinin arka planını çiçek formlarıyla bezemektedir, bunu yapmasının nedenini bitkisel formların evrensel olmasına ve zamansız bir yapıda olmasına bağlamaktadır. Ayrıca bu formların resme kamuflej etkisi verdiğini açıklamıştır. Sanatçı portrelerinde ışık ve gölgeyi kullanmamayı tercih etmektedir. Bu durumu düz ve belirsiz ışıklandırmanın daha uygun sonuç verdiğini, bunun resme dram kattığını belirtmiştir.

Sanatçı, Japon sanatçıların Batı resminden ilham aldıklarını belirtmiş, dünyada üç amacın olduğunu görüşmede dile getirmiştir. Ona göre bunlar; toprak, para ve estetik mücadelesidir. Fakat en önemlisinin görmekle ilgili olduğu için estetik mücadele olduğunu vurgulamıştır. Kendisi de Japon bir sanatçı olduğu için Japon halkının güzelliğini ortaya koymak istediğini ve bunu büyük bir sorumlulukla yerine getirmeye çalıştığını ifade etmiştir. Japon kültüründe var olan estetik bakış açısının sanata yansıdığını düşünmektedir. Sanatçı çağdaş sanat hakkında para ve güç savaşının sanat eserlerini etkilediğini belirterek, güzel sanatların değerinin para ve altın gibi maddi değerlerle ölçüldüğünü ifade etmiştir. Günümüzde hala kendi atölyesinde resme devam eden sanatçı Ukiyo-e geleneğine bağlı olarak modern eserler üretmektedir. Ayrıca sanatçı, kendisinin modern Bijinga sanatının kurucusu olduğunu ileri sürmüştür.

Araştırmada İkenaga'nın Ukiyo-e sanat geleneğinde yaptığı resimlerini modern bir anlayışla gerçekleştirdiği sonucuna varılmıştır. Resimlerde dikkat çeken temel öğeler, kadın figürlerindeki ifadelerin resmin bütününe yayılması ve arka plan ile figürlerin giysilerinde yer alan motiflerin zenginliğidir. Sanatçı eserlerinde yapmış olduğu renkler ve arka planla figürü bütünleştirmektedir. Hokusai ve Utamaro gibi sanatçıların portrelerine bakıldığında yüzlerde anlamın çok az ifade edildiği görülmektedir. Fakat İkenaga'nın eserlerindeki kadın figürlerinde ifadelerin ve bakışların anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı figürlerde gözlerin izleyiciyle iletişim halinde olması da diğer öne çıkan özelliktir. Yine eski sanatçılara göre kedi figürünün yapılış tarzıyla İkenaga, detaylara önem verdiğini göstermektedir.

Araştırmanın sonucunda Japon sanatında var olan İkenaga'nın kendine özgü desen ve renk anlayışıyla Bijinga sanat anlayışında son derece önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Japon sanatı ve sanatçıları hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak isteyen sanat okulunda okuyan öğrenciler, sanatla ilgilenenler, akademisyenler için Yasunari İkenaga ve Bijinga sanatı özelinde bilgi verilmiştir.

KAYNAKÇA

- BAHAR, E. B. (2021). *Ukiyo-e'nin İllüstrasyona Etkisi ve Çağdaş Bir Uygulama Çalışması* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- BELL, J. (2009). *Sanatın Yeni Tarihi*, [(U. C. Ünlü, N. İleri, R. Gürtuna, Çev.)]. İstanbul: NTV Yayınları.
- BELTING, H. (2012). *Floransa ve Bağdat*, [(Z. A. Yılmaz, Çev.)]. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- CARPENTER, J.T. ve MCCORMICK, M. (2019). *The Tale of Genji: A Japanese Classic Illuminated*. New York: The Metropolitan Museum of Art.
- HASHIGUCHI, G. (1920). Japanese Art: Woman Combing Her Hair [Resim 2]. The Gurafiku archive of Japanese graphic design, Japan. <https://sk.pinterest.com/pin/46302702394501189/>
- HODGE, S. (2014). *Gerçekten Bilmeniz Gereken 50 Sanat Fikri*. [(E. Gözgülü, Çev.)]. Ankara: Bkz Yayıncılık.
- IKENAGA, Y. (2003). Cat, Nishi-Waseda 3-chome [Resim 10]. Japan. <https://ikenaga-yasunari.com/paintings.html>
- IKENAGA, Y. (2008). Expectation Yu [Resim 8]. Japan. <https://ikenaga-yasunari.com/paintings.html>
- IKENAGA, Y. (2010). Aimi the daughter of a sugar confectionery store [Resim 9]. Japan. <https://ikenaga-yasunari.com/paintings.html>
- IKENAGA, Y. (2016). Ren/Satsuki [Resim 6]. Japan. <https://ikenaga-yasunari.com/paintings.html>
- IKENAGA, Y. (2019). Unscrupulous warp thread, Kano [Resim 7]. Japan. <https://ikenaga-yasunari.com/paintings.html>
- KUNIMASA, U. Beauty and Kitten [Resim 5]. <https://ukiyo-e.org/image/artelino/20671g1>
- LOWRY, B. (1972). *Sanatı Görmek*. [(N. Yurtsever, Z. Güvemli, Çev.)]. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- MALKOÇ, E. G. (2018). *Ukiyo-E: Yüzen Dünya Resimleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Yeditepe Üniversitesi.
- MARR, K. R. (2015). *Mirrors of Modernity, Repositories of Tradition: Conceptions of Japanese Feminine Beauty From The Seventeenth to The Early Twentieth Century* (Unpublished Master's Thesis). The University of Canterbury.
- RONA, Z. (1997). Ukiyo-e. İçinde, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, cilt 3. İstanbul: Hürriyet Ofset. s.1838-1839.
- SHOEN, U. (1914). Daughter Miyuki [Resim 3]. Adachi Museum of Art, Japan. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Uemura_Shoen_-_Daughter_Miyuki_-_Google_Art_Project.jpg
- SHUKADO (2020). Ikenaga Yasunari Profile. 12 Şubat 2024 tarihinde <https://shukado.com/artists/ikenaga-yasunari/?lang=en> adresinden alındı.
- SULLIVAN, M. (1985). *Chinese and Japanese Art*. London: Grolier Incorporated.

UTAMARO, K. (1790). Two Women [Resim 4]. The Metropolitan Museum of Art, New York.
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/52002>

UTAMARO, K. (1792-1793). Naniwaya Okita [Resim 1].
https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:Naniwaya_Okita_by_Utamaro.jpg.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 2, July 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 08.02.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 15.04.2024

DOI: 10.30692/sisad.1433942

1971-1980 DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA ÇOK EŞLİLİK

Polygamy in Turkish Novel of the Period 1971-1980

Adem GÜRBÜZ

Doç. Dr.

Bingöl Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-6212-1500

ademgurbuz@bingol.edu.tr

Atıf/Citation: Adem Gürbüz (2024), "1971-1980 Dönemi Türk Romanında Çok EŞlilik", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.2 Temmuz 2024 s.377-387.

Öz: Çok eşlilik, eski Türklerde, Osmanlı toplumunda ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yaygın olmayan; fakat yine de toplumsal yaşamda rastlanan bir olgudur. Toplumsal yapımızda bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesini ifade eden çok eşlilik, özellikle kırsal kesimde görülen bir uygulama olmakla birlikte kent yaşamında da nadiren rastlanan bir olgudur.

Roman, yaşanmış ya da yaşanması mümkün olan olayları işler, az veya çok, toplumsal yaşama tanıklık eder. Bu çalışma 1971-1980 döneminde yayımlanmış romanlardaki çok eşlilik örneklerini irdelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında ilgili dönemde roman yazmış elli romancıya ait yüz yirmi roman tespit edilmiş ve bu romanlar doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma neticesinde incelenen romanlardan yirmi sekizinde çok eşlilik örneği tespit edilmiştir. Buna göre romanların büyük çoğunluğunda zenginlik ile çok eşlilik arasında paralellik vardır ve zengin erkekler, çok eşlilik yapmayı kendileri için bir tür hak olarak görmüştür. Çok eşlilik, romanlarda çoğunlukla kırsal kesime yakıştırılmış, kent romanlarında çok daha az işlenmiştir. Köy ve kent yaşamının birlikte sürdürülmesi, çocuk sahibi olunamaması, statü değişimi/zenginleşme vb. unsurlar; romanlarda çok eşliliği besleyen unsurlar olarak ön plana çıkar. Betimsel bir nitelik taşıyan bu çalışma, sosyolojik bir gerçeklik olan çok eşliliğin romanlarımızdaki yansımaları ortaya koymasından önem arz eder.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Roman, Çok EŞlilik, Evlilik.

Abstract: Polygamy was not common among ancient Turks, in Ottoman society and in the history of the Republic of Turkey; but it is still a phenomenon encountered in social life. Polygamy, which refers to a man marrying more than one woman in our social structure, is a practice seen especially in rural areas, but it is also a rarely encountered phenomenon in urban life.

The novel deals with events that have happened or are possible to happen, and bears witness to social life, more or less. This study aims to examine examples of polygamy in novels published between 1971 and 1980. Within the

scope of the study, one hundred and twenty novels belonging to fifty novelists who wrote novels in the relevant period were identified and these novels were examined using the document analysis method. As a result of the research, examples of polygamy were detected in twenty-eight of the novels examined. Accordingly, in the vast majority of novels, there is a parallel between wealth and polygamy, and rich men saw polygamy as a kind of right for themselves. Polygamy is mostly attributed to rural areas in novels, and is discussed much less in urban novels. Continuing village and city life together, not being able to have children, status change/enrichment, etc. elements; They come to the fore in the novels as elements that nourish polygamy. This study, which has a descriptive nature, is important in terms of revealing the reflection of polygamy, which is a sociological reality, in our novels.

Keywords: Republican Era, Novel, Polygamy, Marriage.

GİRİŞ

Evlilik, aile kurumunun varlığını ve devamını sağlayan en önemli etmenlerden biridir. Aile kurumu, meşru zeminde devamlılığını evlilik yoluyla sürdürür. Bu yüzden evlenme ve yuva kurma, toplum tarafından özendirilir ve teşvik edilir. Bu bağlamda evliliğin bir statü göstergesi olduğu da değerlendirilebilir.

Karşı cinsler arasında ve toplum tarafından kabul edilen bir anlaşma veya sözleşme olarak tanımlanabilecek olan evlilik, basit/gelişigüzel bir beraberlik şeklinde değerlendirilemez. Çünkü evliliğin toplumdaki formal ve informal normlara uygun olması gerekir. Bu da evliliğin toplumdaki hâkim normlarca düzenlenmiş olmasını şart koşar (Kaya, 2008, s.19). Bu bağlamda “*Evlilik ile eşleşme, birbirinden ayrı şeylerdir. Evlilik kültürel, eşleşme ise biyolojiktir. Evlilikte bireylerin birlikte hareket etmesi, sosyal ve duygusal paylaşımı önceliklidir, eşleşmede ise cinsellik ön plandadır*” (Tarhan, 2014, s. 33).

Evlilikler eşin seçildiği gruba göre (dıştan evlenme, içten evlenme), eş sayısına göre (çok eşlilik, tek eşlilik), oturlan yere göre (ana çevresi, baba çevresi, ayrı bir çevre) gibi kategorilere ayrılabilir. Çalışmanın konusu olan çok eşlilik, erkek veya kadının birden çok eşe sahip olması esasına dayanır. Toplumsal yapımızda kadının çok eşli olduğu (poliandri) yapılar rastlanmaz. Bunun yerine bir erkeğin birden fazla kadınla evlilik yaptığı (poligini) örneklere rastlanır. Bu tip evliliklerde erkek, birden fazla kadınla evli bulunabilme hakkına sahiptir (Gökçen, 2014, s. 107-108).

Eski Türklerde genellikle tek eşlilik yaygındır. İstisnalar dışında tek eşle evlilik esastır (Eröz, 1991, s. 303). Fakat özellikle fetih zamanlarında eş sayısının çoğaldığı görülür. Töreye göre ise evin sahibi olan erkeğin hayatının ortağı, yalnızca ilk kadındır. Kumalar ise ilk kadının emri altında hareket eder. Kumaların çocukları, diğer çocuklara göre daha aşağı konumdadır. Kumadan doğan çocuklar, hakan olamaz. İlk kadın “hatun” şeklinde nitelenir ve hanenin gerçek sahibi konumundadır (Gökçalp, 2012, s. 70-71).

İslam toplumunda çok eşliliğe müsaade edilir, Batı toplumunda ise çok eşlilik yasaktır. Fiili durum ise sanılanın aksinedir. Osmanlı toplumunda çok eşlilik serbest olmasına rağmen tercih edilen bir evlilik şekli değildir. Osmanlı Dönemi’nde terekeler üzerinde yapılan çalışmalara göre çok eşlilik oranı % 5-12 arasındadır. Yine araştırmalara göre çok eşliliğin en yaygın sebebi çocuk sahibi olunamamasıdır (Tabakoğlu, 1992, s. 85). Yapılan araştırmalara göre Osmanlı toplumunda çok eşlilik ile zenginlik arasında herhangi bir paralellik kurulamaz. Birden fazla evlilik yapanların % 64.89’u orta veya alt sınıfa mensup kişilerdir. Çok eşlilik yapanların ancak % 35.11’i zengin ve üst sınıfa mensup olarak görülebilir (Demirel, Gürbüz ve Tuş, 1992, s. 96-97). Çalışma sınırlarımıza yakın bir dönem olan 1968 yılında yapılan bir çalışmada Türkiye’deki çok eşlilik oranı % 2 olarak tespit edilir (Timur, 1972, s. 93). Toparlarsak Osmanlı Dönemi’nde % 5-12 civarında olan çok eşlilik oranının günümüze doğru geldikçe daha da azaldığı değerlendirilebilir.

Toplumda belirtilen şekilde yansıma bulan çok eşliliğe Türk romanında pek yer verilmez. Türk romancılığının ilk dönemlerine dönük yaptığımız araştırmada sadece bir romanda çok eşliliğe

rastladık. İlk romancılarımızdan Mehmet Murat'ın *Turfanda mı Turfa mı* romanındaki Şeyh Salih Efendi, iki eşlidir ve iki kadın da aynı konakta oturur (Esen, 1992, s. 283). Buna ilaveten ilk romancılarımızdan Ahmet Mithat Efendi, *Hasan Mellah*'ta bir erkeğin aynı zamanda birden fazla kadını sevebileceği düşüncesini işler. Çok eşliliği gayriahlaki ilişkilere karşı bir kalkan olarak gören Ahmet Mithat Efendi, *Paris'te Bir Türk* romanında da çok eşliliği savunur (Kanter, 2009, s. 23).

Bu çalışma 1971-1980 döneminde yayımlanmış romanlarla sınırlıdır. Kapsamın 1971 yılında yazılan romanlar ile başlatılmasının gerekçesi, bu döneme kadar yazılan romanlardaki “aile” yapısının Nüket Esen tarafından “Türk Romanında Aile Kurumu (1870-1970)” başlıklı doktora tezinde (Esen, 1991) incelenmiş olmasıdır. Çalışmada on yıllık bir zaman dilimi içerisinde yayımlanmış romanlar örneklem olarak seçilmiş, ilgili dönemde roman yazmış elli romancıya ait yüz yirmi roman tespit edilmiş¹ ve bu romanlar doküman analizi yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma neticesinde incelenen romanlardan yirmi sekizinde çok eşlilik örneği tespit edilmiştir.

1971-1980 Dönemi Türk Romanında Çok Eşlilik

Türk romancılığının ilk dönemlerinde çok eşliliğe rastlanmakta güçlük çekilirken incelenen yüz yirmi romandan yirmi sekizinde çok eşliliğe rastlanmıştır. Romanlardaki çok eşlilik oranının ne kadar olduğunu tespit edememekle birlikte bu oranın toplumsal yaşamdakine göre çok daha yüksek olduğu değerlendirilebilir. Çalışma kapsamında incelenen romanlardaki çok eşlilik örnekleri şu şekilde tespit edilebilir:

Attila İlhan'ın *Bıçağın Ucu* romanındaki Hacıbeyoğlu, zengin bir karakterdir ve karısının üstüne kuma getirerek ikinci bir evlilik yapar. Hacıbeyoğlu, ikinci evliliğini paranın gücüne sığınarak gerçekleştirir. İkinci eş Emine, çok güzel bir Boşnak kızıdır, evlenmeden önce bir öğretmenle sözlüdür; fakat Emine'nin babası, başlık parası için onu sözlüsünden ayırır ve Hacıbeyoğlu ile evlendirir. Emine, uzun süre gizli gizli ağlar; fakat yine de babasına karşı gelemmez ve kaderine rıza gösterir. Hacıbeyoğlu'nun ilk karısı, kuması Emine'yi bir tür alın yazısı olarak görür ve “yarı dinsel, yarı anaca bir şefkatle” (İlhan, 2014, s. 60) bağrına basar. İki kadın, âdeta bir anne-kız görünümündedir. Her ikisi de birbirlerini olduğu gibi kabullenir. İki eş arasında herhangi bir çatışma veya olumsuzluk görülmez. Çok eşliliğe maruz kalan kadınların bu itaatkâr tutumu, erkek egemenliğini kabullenen/pekiştiren bir görünüm oluşturur.

¹ Makale kapsamında incelenen romanlar şunlardır: **Ağaoğlu, Adalet;** *Bir Düşün Gecesi, Yazsonu, Fikrimin İnce Gülü, Ölmeye Yatmak.* **Akbal, Oktay;** *İnsan Bir Ormandır. Akçam, Dursun;* *Kanlıdere'nin Kurtları.* **Altan, Çetin;** *Bir Ayuç Gökyüzü, Küçük Bahçe, Viski, Büyük Gözaltı.* **Anday, Melih Cevdet;** *Raziye, İsa'nın Güncesi.* **Apaydın, Talip;** *Tütün Yorgunu, Define, Yoz Davar.* **Atay, Oğuz;** *Tehlikeli Oyunlar.* **Atılğan, Yusuf;** *Anayurt Otel.* **Atsız, Hüseyin Nihal;** *Ruh Adam.* **Baykurt, Fakir;** *Kara Ahmet Destanı, Yayla, Keklik, Köygöçüren.* **Bener, Erhan;** *Elif'in Öyküsü.* **Bilbaşar, Kemal;** *Başka Olur Ağaların Düşünü.* **Buğra, Tarık;** *Firavun İmanı, Gençliğim Eyvah, Dönemeçte.* **Celal, Peride;** *Evlü Bir Kadının Günlüğünden, Üç Yirmidört Saat.* **Cilasun, Raif;** *Oğlum Osman, Bir Annenin Feryadı, Beklenen Sabah, Haram Lokma.* **Cumalı, Necati;** *Aşk Da Gezer, Acı Tütün, Yağmurlarla Topraklar.* **Çokum, Sevinç;** *Zor. Dağcı, Cengiz;* *Üşüyen Sokak.* **Edgü, Ferid;** *O, Kimse.* **Erbil, Leyla;** *Tuhaf Bir Kadın.* **Füruzan;** *Kırk Yedi'liler.* **İleri, Selim;** *Ölüm İlişkileri, Bir Akşam Alacası, Destan Gönüller, Cehennem Kraliçesi, Her Gece Bodrum.* **İlgaz, Afet;** *Aşamalar.* **İlgaz, Rifat;** *Karartma Geceleri, Sarı Yazma.* **İlhan, Attila;** *Fena Halde Lemana, Yaraya Tuz Basmak, Sırtlan Payı, Bıçağın Ucu.* **Kakıncı, Tarık Dursun;** *Gün Döndü, Kayabaşı, Alçaktan Uçan Güvercin.* **Kazancı, Ahmet Lütfi;** *Son Fırtına, Bir Vicdan Uyanıyor, Üvey Anne.* **Kemal, Yaşar;** *Deniz Küstü, Demirciler Çarşısı Cinayeti, Yusufçuk Yusuf, Yağmurcuk Kuşu, Yılanı Öldürseler, Al Gözüm Seyreyle Salih, Binboğalar Efsanesi, Çakırcalı Efe, Kuşlar Da Gitti.* **Kocagöz, Samim;** *Tartışma, İzmir'in İçinde.* **Korcan, Kerim;** *Ter Adamları.* **Kudret, Cevdet;** *Karıncayı Tanırsınız.* **Kutlu, Ayla;** *Islak Güneş, Kaçış.* **Kür, Pınar;** *Asılacak Kadın, Yarın Yarın, Küçük Oyuncu.* **Miyasoğlu, Mustafa;** *Dönemeç, Kaybolmuş Günler.* **Nadir, Kerime;** *Kaderin Sırrı, Karar Gecesi, Dert Bende, Zambaklar Açarken, Bir Çatı Altında.* **Nesin, Aziz;** *Tatlı Betüş, Surnâme, Tek Yol, Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz.* **Okçu, Emine İşınsu;** *Çiçekler Büyür, Tutsak, Sancı.* **Öz, Erdal;** *Yaralısın.* **Özlu, Demir;** *Bir Küçükburjuvanın Gençlik Yılları, Bir Uzun Sonbahar.* **Özlu, Tezer;** *Çocukluğun Soğuk Geceleri.* **Polat, Ömer;** *Dilan, Saragöl, Mahmudo İle Hazel.* **Rifat, Oktay;** *Bir Kadının Penceresinden, Danaburnu.* **Sayar, Abbas;** *Çelo, Dik Bayır, Can Şenliği.* **Soysal, Sevgi;** *Yenişehir'de Bir Öğle Vakti, Şafak.* **Tahir, Kemal;** *Bir Mülkiyet Kalesi, Yol Ayrımı, Hür Şehrin İnsanları, Damağası, Karılar Koşuşu, Namuscular.* **Timuçin, Afşar;** *Yarına Başlamak, Gece Gelen Eski Dost.* **Türkali, Vedat;** *Bir Gün Tek Başına.* **Yavuz, İbrahim Ulvi;** *Çalkantı, Korkunun Bedeli, Dikenli Yollar.* **Yıldız, Bekir;** *Halkalı Köle. Zorlutuna, Halide Nusret; Aydınlık Kapı.*

Attila İlhan'ın *Fena Halde Leman* romanındaki Ekrem Bey'in babası Raci Bey, oldukça varlıklı bir kişidir ve üç eşlidir (İlhan, 1985, s. 39). Ekrem Bey, Haco Hanım'la üçüncü evliliğini yaptığında oldukça yaşlıdır. Bu yüzden karısıyla cinsel temas dahi kuramaz ve gerdek gecesinde sızıp kalır. Haco Hanı mise o gece Raci Bey'in ilk karısı Müzeyyen Hanım'la eşcinsel bir ilişki yaşar ve bu durumu şu sözlerle özetler: “İşte, Raci Bey, rüyasında meleklerle tebeşüm ederken, beni bu Müzeyyen Hanım koynuna almış, kızlıktan çıkarmış; Raci Bey'in erkeklik şerefini kurtarmış” (İlhan, 1985, s. 184). Görüldüğü gibi eserde çok eşlilik herhangi bir arzudan dolayı değil, eserde belirtilmeyen başka nedenlerden doğmuş. Çok eşliliği gerçekleştiren erkek, kocalık vazifesini yerine getiremediği için eşcinsel ilişkilerin oluşmasına ve sağlıksız bir aile yapısının doğmasına neden olmuştur.

Yazarın *Sırtlan Payı* romanındaki Manastırlı Salih Paşa da çok eşli bir karakterdir. Salih Paşa, ilk eşinden çocuk sahibi olamadığı için ikinci evliliğini yapar. Bu evliliğinden çocuk sahibi olur; fakat bu çocuklar yaşayamaz. Paşa, “ilerlemiş yaşında olsun bir “hayr-ül-halef” edinmek için” (İlhan, 2005, s. 151) üçüncü bir evlilik yapar. Paşa'nın üçüncü karısı, bir erkek çocuk doğurur. Bunun üzerine Manastırlı Salih Paşa, sevinçten havalara uçar; çünkü artık o da bir erkek evlat sahibidir. “Artık oğlu da “asker ocağı”na girebilir, babasının onurlu adını ve şanlı anısını, kışlalar ve savaşlar boyunca sürdürebilirdi” (İlhan, 2005, s. 151). Fakat Salih Paşa'nın bu umudu gerçekleşmez. Oğlu İhsan, Birinci Dünya Savaşı'nda şehit düşer. Böylece Salih Paşa, yine evlatsız kalmış olur.

Buradaki çok eşliliğin gerekçesi çocuk sahibi olunamayışıdır. Erkek egemen toplumlarda çocuğun cinsiyetinin kız veya erkek oluşu, çocuk sahibi olamamak gibi olguların faturası genellikle kadınlara kesilir. Salih Paşa da çocuk sahibi olamayınca eş sayısını arttırarak bu meseleyi çözümlenmeye çalışır ve bir çocuk sahibi de olur.

Ayla Kutlu'nun *Islak Güneş* romanındaki fon karakterlerden Jozef Amca, karısının yeğeni ile gayrimeşru bir şekilde beraberlikler yaşar ve daha sonra onunla evlenir. Bu arada kendi karısını da boşamayan Jozef Amca, çok eşli bir yaşam sürdürmeye başlar. “Jozef Amca haftanın üç gününü Madam Mariya'nın yanında, dört gününü karısının yanında” (Kutlu, 2002, s. 75) geçirir. Her iki evde de el üstünde tutulan Jozef Amca, hayatından oldukça memnundur. Kuma hâline gelen teyze ile yeğen ise birbirleriyle konuşmamaya ve karşı karşıya gelmemeye özen göstererek yaşamlarını sürdürür.

Burada evlilik öncesinde yaşanan gayrimeşru ilişkiler, bir müddet sonra meşru zemine taşınmış ve böylece erkek, çok eşli bir konuma gelmiştir. Kadınsa kendisini aldatan ve üstüne kuma getiren kocasına karşı herhangi bir tepkide bulunmamış, kocasıyla iyi geçinmeye devam etmiş ve bu tutumuyla erkek egemen yapıyı tasdik etmiştir. Fakat iki kuma, birbirlerinden hazzetmez ve karşılaşmamaya dikkat eder.

Aziz Nesin'in *Tatlı Betüş* romanının başkişisi Tatlı Betüş'ün (Güllü) babası, üç eşli bir karakterdir (Nesin, 2013, s. 56). Güllü'nün babasının üçüncü karısı, kumalarından birinin kızı olan Güllü'ye kafayı takar ve onu evde istemez. Güllü'nün babası da karısıyla mücadele edemez ve ilçeye giderek kızını hükümet hekimine evlatlık olarak verir. Bu romandaki çok eşlilik, aile bütünlüğüne zarar vermiş ve çocuklardan birinin evden gönderilmesine neden olmuştur. Ayrıca romandaki Abüzer ve oldukça zengin bir karakter olan Yanbastı Fettah Paşa da iki eşlidir (Nesin, 2013, s. 15).

Dursun Akçam'ın *Kanlıdere'nin Kurtları* romanında kırsal kesimdeki sorunlar işlenir ve zenginlik ile çok eşlilik arasında bir paralellik kurulur. Buna göre köydeki zengin ağalar ve beyler, tek eşle yetinmez, bir eşinden sıkıldıktan sonra yeni bir eş arayışı içerisine girer. Bu durum, herhangi bir tepkiyle de karşılanmaz ve günlük hayatın olağan bir durumu gibi görülür. Köyün ağası konumundaki Bekir Bey de bu ağa statüsünde bir karakterdir ve iki eşlidir. Bekir Bey, ilk eşi Selvi'den sıkılınca ikinci bir eş alır. Romanın güncel zamanında ikinci eşinden de bıkmış olan Bekir Bey, üçüncü bir eş arayışı içerisindedir (Akçam, 2013, s. 170). Bekir Bey'in

babası Hıdır Bey de çok eşli bir karakterdir. Fakat Hıdır Bey'in eş sayısı net olarak belirtilmez (Akçam, 2013, s. 199). Görüldüğü gibi hem baba hem de oğul, çok eşlidir. Romanda çok eşlilik, bir statü ve zenginlik göstergesi olarak değerlendirilir. Köydeki varlıklı erkekler, kadınlar üzerinde tam bir tahakküm sahibidir ve onlar üzerinde sınırsız tasarruf sahibidir.

Erdal Öz'ün *Yaralısin* romanında ismi belirtilmeyen bir ağa, dört eşlidir. Dört eşle yetinmeyen ağa, roman karakterlerinden Mavzer Nuri'nin karısı Cevriye'ye göz diker. Ağa, devlet nezdindeki gücünü de kullanarak Mavzer Nuri'yi hapse attırır ve Cevriye'yi evine beşinci eş olarak alır (Öz, 2014, s. 149). Zengin ve güçlü olan kimseler, elindekiyle yetinmeyip başkasının mahremine göz dikme hakkını kendinde bulabilir. Buradaki ağa da beğendiği bir kıza sahip olabilmek için o yuvayı dağıtır, kadının kocasını hapse attırır ve onu haremine yeni hanım olarak ilave eder. Toplumsal ve ahlaki normlara aykırı olan bu tür fiiller, zorba ve güçlü kimseler için olağan durumlar olarak görülebilir.

Fakir Baykurt'un *Köygöçüren* romanındaki Hıdır, evli ve üç çocuk babasıdır. Hıdır'ın komşusu Teslime ise kocasını Kore Savaşı'nda kaybetmiş tek çocuklu bir duldur. Köyde Teslime'nin peşinden birçok erkek koşar; fakat o, hiçbirine yüz vermez. Çünkü komşusu Hıdır'a sırlısklam aşiktir ve ondan başkasıyla ilgilenmez. Teslime, bu tutkusunu komşusu Hıdır'a da açar. Hıdır, başlangıçta böyle bir ilişki içerisine girmekten kaçınır; fakat Teslime, bu tutkusundan vazgeçmez. Bir müddet sonra Hıdır da ona ilgi duymaya başlar ve karısını ikna ederek Teslime'yi ikinci eş olarak alır (Baykurt, 2015, s. 402). Teslime, Hıdır'la evlendikten sonra Hıdır'ın karısı Sunacık'ın emri altına girer ve onun bir dediğini iki etmez. Sunacık ile Teslime, zaten eski komşular oldukları için birbirleriyle çok iyi geçinir. Sunacık; kıskançlık yapmaz, kocasına karşı herhangi bir tepkide bulunmaz, çok eşliliği kocasının doğal bir hakkı olarak görür. Her iki kadın da evdeki çocukları kendi çocuklarından ayırt etmez. Hem Sunacık hem de Teslime, Hıdır'ı baş tacı eder. Biri kocasının ardından ibriği koşturur, diğeri elinde kolonya ile Hıdır'ı bekler. Teslime küçük eş olduğu için evin bütçesine katkıda bulunabilmek için evlere temizliğe gider, Sunacık ise evin diğer işlerini idare eder (Baykurt, 2015, s. 497).

Görüldüğü gibi buradaki çok eşlilik, herkesin mutlu olduğu güzel bir evlilik modeli olarak okuyucuya sunulmuştur. Kumalar arasında herhangi bir geçimsizlik yaşanmamış, aksine taraflar birbirlerine destek olmuştur. Çünkü özellikle kırsal kesimde ikinci eş, evin yükünü hafifleten bir unsura dönüşebilmektedir.

Ferit Edgü'nün *Kimse* romanında Hakkâri'nin Pirkanis köyüne sürgüne gönderilen bir öğretmenin realist gözlemleri işlenir. Vakanın geçtiği köydeki erkeklerin birçoğu çok eşlidir. Çok eşlilik ve başlık parası, köyde olağan bir durumdur. Eserde bahsi geçen Halit, iki eşlidir. Köy muhtarı ve muhtarın babası, üç eşlidir (Edgü, 2015b, s. 111). Buradaki çok eşlilik ile zenginlik arasında herhangi bir paralellik kurulamaz. Eserde kırsal kesimde çok eşliliğin yaygın bir uygulama olduğu algısı mevcuttur. Anlatıya göre kırsal kesimler, erkek egemen yapının hüküm sürdüğü yerlerdir ve erkeklerin çok eşlilik yapması doğal bir olgudur.

Ferit Edgü'nün *O* romanında da doğudaki yaşam şartları konu edilir. Anlatıdaki mekân olan Hakkâri'nin Pirkanis köyü muhtarı, iki eşlidir (Edgü, 2015a, s. 57). Muhtar, eserde üçüncü eşini de almak üzeredir. Bunun için bir köye görücü gönderir. Fakat muhtarın ikinci karısı Zazi, bu evliliği yapması durumunda kocasını terk edeceğini söyler (Edgü, 2015a, s. 155). Eserde muhtarın üçüncü eşini alıp almadığı belirtilmez, fakat kadınların çok eşliliğe razı olmadıkları ve imkânları doğrultusunda bu duruma karşı durmaya çalıştıklarına değinilir.

Füruzan'ın *Kırk Yedi'liler* romanındaki İclal Öğretmen'in oturduğu evin sahibi iki eşlidir (Füruzan, 2014, s. 103). Bu çok eşlilik eserde nüans babında işlendiği için daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

Kemal Tahir'in *Karılar Koşusu* romanındaki Mehmet, Hubuş Hanım adında ihtiyar bir kadınla menfaat esaslı bir evlilik yapar. Hubuş Hanım'dan alacağını aldıktan sonra ise onu artık kaale

almaz ve birkaç ay içinde genç bir hanımla ikinci evliliğini yapar. Mehmet, “*işi gücü biraz yaşlı kadınlardan para yemek*” (Tahir, 2013a, s. 22) olan menfaatçi bir karakterdir. Hubuş Hanım’la, kocasından kalan malları için evlenir. Hubuş Hanım, Mehmet’le evlendikten sonra Reiscumhur’a ve hükümete hakareten on dört ay hapse mahkûm olur, sonrasında ise cezaevine atılır. Mehmet de karısının hapiste olmasını fırsat bilerek yeni bir evlilik yapar. Olayı haber alan Hubuş Hanım, bu duruma çok sinirlenir. Hapisten çıkar çıkmaz soluğu kocasının yanında alır, “*Haydi yeni karını boşayacaksın. İşte ben mahpustan çıktım*” (Tahir, 2013a, s. 374) diyerek kocasına çıkışır. Bu duruma hazırlıklı olan Mehmet, önce evdeki herkesi dışarı çıkarır; sonrasında ise Hubuş Hanım’ı yatalak hâle getirecek kadar döver ve yeni karısını alarak evin tam karşısında kiraladığı bir eve taşınır. Böylece Hubuş Hanım, kendinden çok genç bir adamla evlenmenin cezasını, kocası tarafından şiddete maruz bırakılarak ödemiş olur. Eserde Hubuş Hanım’ın üç evlilikten sonra yeni bir koca arayışı içine girmesi yazar tarafından cezalandırılır, kadınların kendilerinden genç erkeklerle evlenmelerinin sakıncalarına dikkat çekilir.

Kemal Tahir’in *Namuscular* romanındaki fon karakterlerden Hüseyin’in eşi, evli bir adama kaçır. Hüseyin ise bu durumu kabullenmez ve karısının kaçtığı adamı öldürür (Tahir, 2013b, s. 136-137). Romanda ismi verilmeyen bir ağanın üç karısı vardır (Tahir, 2013b, s. 50). Yine ismi belirtilmeyen başka bir ağanın ise beş karısı vardır. Fon karakterlerden Cuma Ali, iki eşlidir (Tahir, 2013b, s. 66). Roman fon karakterlerinden Raziye’nin babası ise dört eşlidir (Tahir, 2013b, s. 312). Kırsal kesimin işlendiği eserde birçok erkek, çok eşli bir konumdadır ve bu durum herkes tarafından olağan karşılanır. Anlatıda, kadınların konuyla ilgili herhangi bir rahatsızlıklarından bahsedilmez ve çok eşlilik doğal bir olgu olarak sunulur.

Kerime Nadir’in *Bir Çatı Altında* romanındaki Abdülsabir Efendi, ilk karısı İkbâl Hanım’dan çocuk sahibi olamaz. Bunun üzerine amcasının kızı Adalet ile evlenir ve bu evlilikten üç kız çocuğu olur (Nadir, 1990, s. 78-79). Abdülsabir Efendi’nin eşleri arasında herhangi bir çatışma veya uyumsuzluk görülmez. Buradaki çok eşliliğin gerekçesi, nesebin sürdürülmesi isteğidir. Erkek egemen toplumlarda soyun sürdürülemezliğinin sorumluluğu çoğunlukla kadına yıkılır. Nitekim burada da erkek, soyunu sürdürebilmek için ikinci bir evlilik yapmış ve bu şekilde çocuk sahibi olmuştur. Fakat Abdülsabir Efendi, bu durumdan da hoşnut kalmaz. Çünkü erkek çocuğu olmamıştır. Bu yüzden kız çocuklarını benimsemez ve onlarla yeterince ilgilenmez.

Kerime Nadir’in *Kaderin Sırrı* romanındaki fon karakterlerden Hamza Tunçboğa, tövbekâr olmuş eski bir eşkiyadır. Çiftlik sahibi bir milyoner olan Hamza Ağa’nın dört tane nikâhlı karısı ve sayısız torunu bulunmaktadır (Nadir, 1978, s. 26).

Leyla Erbil’in *Tuhaf Bir Kadın* romanındaki Hasan’ın babası, iki eşlidir. Hasan’ın babasının ilk karısı kısırdır (Erbil, 2011, s. 76). Eserde net olarak belirtilmesi de bu çok eşliliğin nedeninin nesebin sürdürülmesi isteği olduğu değerlendirilebilir.

Mustafa Miyasoğlu’nun *Dönemeç* romanındaki Şerif Efendi, ilk karısı Safiye’den çocuk sahibi olamaz ve bunun üzerine Hanımanne isimli bir kadını ikinci eş olarak alır. Fakat Şerif Efendi’nin yine çocuğu olmaz. Hanımanne, Şerif Efendi’nin gözde karısıdır. Hem güzelliğiyle hem de naz ve cilvesiyle Safiye Hanım’ı arka plana iter. Safiye Hanım da Hanımanne’nin kendisinden üstünlüğünü kabul eder ve “*saygının kendisinden çok ona gösterilmesine*” (Miyasoğlu, 1997, s. 67) kendini alıştıtır. Hatta kocasının ikinci evliliğinden memnun olur. Çünkü Şerif Efendi’nin bu evliliğinden de çocuk sahibi olamayışı, çocuksuzluk probleminin Safiye Hanım’dan kaynaklanmadığını ortaya koymuş olur. Safiye Hanım, kuması Hanımanne’ye her zaman saygı gösterir. Evin bütün yükünü kendi üzerinde toplar, hizmetçi tutulmasına izin vermez ve bütün işlere kendisi koşar. Çünkü kocasının artık ona ihtiyaç duymayıp sokağa atmasından endişe eder (Miyasoğlu, 1997, s. 67). Eser boyunca Safiye Hanım, kumasıyla iyi geçinen ve onu baş tacı eden bir konumdadır. Erkek egemenliğini kabullenen ve kaderine rıza gösterir.

Burada sonradan gelen ikinci eş, baskın ve güzel bir kadındır, eski hanımı arka plana iter. Eski hanım da yeni hanımla herhangi bir iktidar mücadelesine içerisine girmez. Yenilgiyi kabullenir ve kendi hâlinde bir yaşam sürdürür.

Oktay Rifat'ın *Danaburnu* romanında ismi belirtilmeyen bir fon karakter, genelevde çalışan Halime'yi oradan çıkartarak nikâhlar ve karısının üstüne kuma olarak götürür (Rifat, 1992, s. 109).

Ömer Polat'ın *Dilan* romanındaki Zübet Bey, köyün ağası konumundadır ve üç eşlidir (Polat, 2011a, s. 58). Yazarın *Mahmudo İle Hazel* romanındaki Cımsid Ağa, çok eşli biridir. Fakat eş sayısı net olarak belirtilmemiştir (Polat, 2013, s. 57). Romandaki zengin ağalardan Resul Ağa da çok eşlidir ve eş sayısı net olarak belirtilmemiştir (Polat, 2013, s. 65). Roman karakterlerinden Mısto Ağa'nın ise dört karısı vardır (Polat, 2013, s. 90). Mısto Ağa'nın üçüncü karısı intihar eder. Mısto Ağa bunun üzerine beşinci eşini alır ve eş sayısını tekrar dörde yükseltir (Polat, 2013, s. 165).

Ömer Polat'ın romanlarında çok eşli erkekler; aldıkları son eşlerine değer verir, diğerlerini ise hizmetçi gibi kullanır. Mısto Ağa da sadece dördüncü eşi Nazo ile birlikte olur, diğer eşlerini ise savsaklar. Eserde, Mısto Ağa ile eşleri arasındaki gizli bir antlaşmaya da şahit olunur. Mısto Ağa, gece odasında yatmak istediği eşinin odasına önceden paltosunu asar. Bu sembol, geceyi o kadınla geçireceğinin bir işaretidir. Mısto Ağa paltosunu sürekli olarak dördüncü eşi olan on dört yaşındaki Nazo'nun odasına asar (Polat, 2013, s. 108). Mısto Ağa'nın diğer eşleri ise cinsel yönden kendilerini tatmin etmek için hizmetkârlarla gayrimeşru ilişkiler yaşar. Eserde erkek; evlendiği son eşine değer verir, diğer eşleriyle ise cinsel münasebet kurmaktan kaçınır. Bu da diğer kadınların gayrimeşru ilişkilere meyletmesine neden olur. Bu bağlamda anlatıda çok eşlilik, aile kurumuna zarar veren ve gayrimeşru eylemlere önyak olan bir işlev üstlenir.

Ömer Polat'ın *Saragöl* romanındaki Dılo Bey de zengin bir ağadır ve dört eşlidir. Dılo Bey'in son karısı, ondan çok küçük bir yaşta olan Seyro'dur. Dılo Ağa, Seyro için elçiler gönderir; Seyro'nun babası da Dılo Ağa'ya karşı gelemediği için bu evliliğe razı olur. Dılo Ağa, Seyro'ya ilk zamanlar çok iyi davranır. Seyro, evde keyif sürer; ağanın üçüncü eşi ise onların hizmetini görür (Polat, 2011b, s. 10-11). Fakat Dılo Ağa, zamanla Seyro'dan sıkılır ve onu da diğer eşlerinin yanına göndermeye karar verir. Yeni eş arayışları içerisine girer, Cımsid Ağa'nın kızı Dilan'ı gözüne kestirir ve elçiler gönderir. Cımsid Ağa, başlangıçta bu evliliğe razı olmaz; çünkü kızını bir ağanın beşinci karısı konumuna sokmak istemez. Fakat Dılo Ağa'ya muhtaç kalınca bu evliliğe rıza göstermek zorunda kalır (Polat, 2011b, s. 203). Eserdeki diğer bir zengin ve çok eşli ağa ise Cımsid Ağa'dır. Fakat Cımsid Ağa'nın kaç eşinin olduğu net olarak belirtilmez (Polat, 2011b, s. 225).

Ömer Polat'ın incelenen üç eserinde de çok eşlilik dikkat çekici boyuttadır. Üç romanda toplam altı ağa çok eşlidir ve bu ağaların ortak özelliği zengin ve güçlü olmalarıdır. Yazarın romanlarında çok eşlilik meselesi yalnızca ağalar ve beylerle sınırlı tutulur, çok eşli hiçbir sıradan köylüye rastlanmaz (Aslan, Uğurlu ve Balık, 2009, s. 484). Eserlerde çok eşlilik, bir statü ve zenginlik sembolüdür. Zengin beyler ve ağalar, eşlerinden sıkıldıkları zaman yeni bir evlilik yapar, eski eş gözden düşer ve evin hizmetine bakmaya başlar. Öyle ki eserdeki toplumsal algıya göre zengin bir ağanın tek eşli olması tahayyül edilebilen bir durum değildir.

Sevgi Soysal'ın *Şafak* romanındaki Güllü'nün kocası, iki eşlidir; fakat bir müddet sonra eşlerini bırakarak Avusturya'ya işçi olarak gider. Güllü'nün kocasının ailesi ise onu pek sevmez, Güllü'nün kumasının yanında yer alır ve onu dışlar. Güllü ise bunun üzerine evi terk eder ve çaresiz bir konumda olduğu için genelevlere düşer (Soysal, 2014, s. 112).

Sevgi Soysal'ın *Yenişehir'de Bir öğle Vakti* romanındaki Mevhibe Hanım'ın babasının iki eşi vardır. Eşlerden biri köyde, diğeri ise şehirdedir. Mevhibe Hanım'ın babası, Trabzon milletvekili olarak Ankara'ya gider ve buraya yerleşir. Fakat eşini yanında götürmez ve

Ankara'da yeni bir evlilik yapar. Mevhibe Hanım'ın annesi ise kocasının yeni bir evlilik yapmasına ve kendisini dışlamasına ses çıkarmaz. "*Hayatını bir çeşit alın yazısı gibi*" (Soysal, 2013, s. 128) görür ve üstüne kuma getirilmesini kabullenir. İki eş, farklı mekânlarda oldukları için aralarında herhangi bir tartışma veya huzursuzluk görülmez. Buradaki kadın profili, erkek egemenliğini kabullenen/pekiştiren bir görünüm arz eder ve çok eşliliği olağan bir durum olarak kabullenir.

Vedat Türkali'nin *Bir Gün Tek Başına* romanındaki fon karakterlerden Reşit, ailesini bırakarak İstanbul'a çalışmaya gider ve orada bir evlilik daha yapar. Böylece Reşit'in biri köyde, biri de şehirde olmak üzere iki karısı olur (Türkali, 2014, s. 306).

Yaşar Kemal'in *Çakırcalı Efe* romanının başkışisi Çakırcalı Efe, evliyken Karaköy'den Memed Ağa'nın kızı Fatma'ya âşık olur ve karısı Iraz Hatun'u çok eşliliğe ikna etmek için adamlarından Kel Hayim'i görevlendirir. Kel Hayim, "*bizim efemiz gibi bir efeye bir kadın yakışmaz. Efe, şerefli efe en az iki karılıdır*" (Kemal, 2014, s. 75) sözleriyle Iraz Hatun'u ikna eder. Hatta Iraz Hatun, bu işten memnun bile olur. Bundan sonra sıra kızın babasına dünürcü göndermeye gelir. Bu görevi de Kel Hayim üstlenir; fakat kızın babası, bu evliliği kabul etmez. Çakırcalı'nın zorla kız kaçırarak kadar alçalamayacağını bilir ve hiçbir tehdide de boyun eğmez. Çakırcalı Efe, çaresiz bir konumdayken Iraz Hatun yardımı yetişir. Kızın babasının yanına hiddetle varır ve şu sözlerle onu bir nevi tehdit eder:

"...Bana bak Ağa... Ben Çakırcalı'nın avradı Iraz'ım. Aç gözünü de bana iyice bak! Sen Efe'ye kız vermiyormuşsun. Hemen köye dön, kızı ver. Efe'mi sizin gibilere rezil ettirmem. Seni kıyık kıyık kıyarım. Efe yapamaz. Ben yaparım bunu. Hemen dön! Efe'ye ettiğin yeter! Geldiğimden Efe'nin, kimsenin bir haberi yok. Doğru köye... Anladın mı? Kara dinlilik istemez. Geldiğimi de kimseye söyleme. Ben altınımı pul ettirmem sana, Ağa. Efe seni bir kız için öldürürse, ona namus, ben seni öldürürsem bana şeref. Haydi köye... Düğünü elinlen yap" (Kemal, 2014, s. 83).

Kız babası, Iraz Hatun'un bu ciddiyeti karşısında geri adım atmak zorunda kalır ve kızını Çakırcalı Efe'ye verir. Çakırcalı, yeni eşi için ayrı bir ev açar ve her iki eşiyile de irtibatını devam ettirir. Eserde Çakırcalı'nın ilk eşi Iraz Hatun'un davranışları dikkat çekicidir. Iraz Hatun, eşinin mutluluğu için büyük fedakârlıklar gösterir ve eşini kendi eliyle evlendirir. Böylece hem eşini mutlu kılar hem de toplum nezdinde Çakırcalı Efe'nin konumunu pekiştirir. Dolayısıyla romandaki kadın tipi, erkek egemenliğini kanıksayan hatta gönüllü bir şekilde pekiştiren bir profil çizer.

Yaşar Kemal'in *Demirciler Çarşısı Cinayeti* romanındaki Mehmet Zeki Rüstemoğlu, çok eşli bir karakterdir. Başlangıçta tek eşli olan Rüstemoğlu, zenginleştikçe eş sayısını dörde kadar çıkartır (Kemal, 2009, s. 155). Roman karakterlerinden Süleyman Aslansoypençe, bölgenin en zengin ağalarından biridir. Süleyman Aslansoypençe'nin dört karısı ve on dokuz oğlu vardır (Kemal, 2009, s. 327). Fon karakterlerden Alicik Selvi Ana'nın kocası da iki eşlidir (Kemal, 2009, s. 194, 201). Eserde çok eşlilikler hakkında ayrıntılı bilgi verilmez.

Yaşar Kemal'in *Yusufoçuk Yusuf* romanındaki fon karakter Rıza'nın iki eşi, her eşinden dörder çocuğu vardır (Kemal, 2012, s. 433). Roman karakterlerinden Tellal'ın amcası ise üç eşlidir (Kemal, 2012, s. 410).

Yusuf Atılğan'ın *Anayurt Oteli* romanındaki Haşim Bey, oldukça varlıklı bir karakterdir ve çiftlik sahibidir. Haşim Bey, eşi Hafsanım'ı evdeki bir beslemeyle aldatır. Hafsanım ise bu aldatılmayı kabullenmez; fakat çocuklarını da babasız bırakmak istemez. Bu yüzden kocasından boşanmaz; fakat bir daha da onunla beraber olmaz. Kocasının yanına başı açık olarak bile çıkmak istemez. Âdeti bir inzivaya çekilir. "*Yüzüne bakmam artık, utanırım. Başkasıyla evlensin*" (Atılğan, 2014, s. 98) sözleriyle kocasının evlenmesine onay verdiğini belirtir. Haşim

Bey de bunun üzerine Nebilanım adında biriyle ikinci evliliğini yapar. Kuma gelen Nebilanım ile ilk eş Hafsanım çok iyi anlaşır. Çünkü Hafsanım ile Haşim Bey arasında aldatma vakasından dolayı zaten karı koca ilişkisi kalmamıştır.

Burada kadın, aldatılmayı hazmedemez. Evliliğini fiili olarak bitirir ve kocasıyla herhangi bir temas kurmaz. Erkek de bunun üzerine yeni bir evlilik yapmak durumunda kalır. Kadın, kocasının yeni bir evlilik yapmasına sevinir; çünkü böylece karılık vazifesini yapmama sorumluluğundan kurtulmuş olur. Kuma haline gelen iki kadın, birbirleriyle çok güzel bir şekilde anlaşır, aralarında herhangi bir iktidar mücadelesi yaşanmaz.

SONUÇ

1971-1980 dönemi romanlarında çok eşlilik örnekleri yukarıdaki şekilde örneklenmiştir. Buna göre romanların büyük çoğunluğunda zenginlik ile çok eşlilik arasında paralellik vardır ve zengin erkekler, çok eşlilik yapmayı kendileri için bir tür hak olarak görmüştür. Çok eşlilik, romanlarda çoğunlukla kırsal kesime yakıştırılmış, kent romanlarında çok daha az işlenmiştir. Dikkat çeken bir diğer olgu ise özellikle kırsal kesimdeki çok eşliliklerde kadınlar arasında herhangi bir geçimsizliğin olmamasıdır. Bu durum kırsal kesimdeki kadınların kentteki kadınlara göre daha eğitimsiz olması ve hak arayışı içerisine girmemesi, çok eşliliği bir tür kader olarak görmesi, kırsal kesimde iş yükünün çok fazla olması ve çok eşliliğin de bu konuda bir çözüm olarak görülmesiyle açıklanabilir. Bu bağlamda toplumsal yaşamda ataerkil anlayışın kabulünün, kadın zihniyetinin erkek egemenliğini kabullenmesiyle perçinlendiği değerlendirilebilir.

Romanlarda karşılaşılan bir başka çok eşlilik olgusu, şehre yerleşen ve köyle bağı koparmayan erkeklerin hem şehirde hem de köyde evlilik yapması şeklinde gerçekleşir. Bu tür erkekler, çoğunlukla şehirlerde milletvekili, bürokrat vb. önemli mevkilerdedir ve kent merkezinde yanlarına yakıştırabilecekleri kadınlarla ikinci bir evlilik yaparlar. Köydeki eşlerini de boşama gereği duymayan bu kişiler, kent ve köy yaşamını birlikte yürütmeye çalışır. Eserlerde yoğunlukla işlenen ve dikkat çeken bir başka olgu ise çocuk sahibi olamayan erkeklerin yeni bir evlilik yapmak suretiyle bu soruna çözüm arayışı içerisine girmeleridir. Kimi romanlarda bu yöntem işe yarar ve çocuk sahibi olunurken kimi romanlarda ise sorun devam eder ve böylece sorunun kaynağının erkekte olduğu ortaya konmuş olur. Romanlarda dikkat çeken bir diğer olgu ise kadınların eşlerini bizzat çok eşliliğe teşvik etmesi olur. Bu durum yine özellikle kırsal kesimde görülen ve eşlerini yüceltmek veya eşlik vazifesini devretmek isteyen kadınların tercih ettiği bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Bu bakış açısı ve çocuk yetiştirme tutumları, ataerkil zihniyeti yeniden üreten ve somutlaştıran işlevler üstlenir.

Yapılan araştırmalara göre Türk toplumunda çok eşlilik yaygın bir evlilik şekli değildir. Romanların yazıldığı dönemde toplumda yüzde ikilerde olduğu değerlendirilen çok eşliliğin romanlarımızda toplumdaki sıklığına göre çok daha yoğun bir şekilde işlendiği değerlendirilebilir (İncelenen yüz yirmi romanın yirmi sekizinde çok eşlilik örneği bulunmaktadır). Bu durum, romancının esere canlılık ve farklılık katma, sıradan evlilikler yerine anomali niteliğindeki unsurlara dikkat çekme, eserdeki entrik kurguyu arttırma vb. arzularıyla açıklanabilir.

KAYNAKÇA

- AKÇAM, D. (2013). *Kanlıdere'nin Kurtları*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- ASLAN, C., UĞURLU, S. B. & BALIK, M. (2009). Ömer Polat'ın Romanlarında Taşra Düzeni. Oktay Belli (Ed.) içinde, *II. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu*, s. 479-487. Ağrı: Ağrı Valiliği Kültür Yayınları.
- ATILGAN, Y. (2014). *Anayurt Otel*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BAYKURT, F. (2015). *Köygöçüren*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- DEMİREL, Ö., GÜRBÜZ, A. & TUŞ, M. (1992). Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı. Ezel Erverdi (Ed.) içinde, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, s. 89-153. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- EDGÜ, F. (2015a). *O*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- EDGÜ, F. (2015b). *Kimse*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- ERBİL, L. (2011). *Tuhaf Bir Kadın*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ERÖZ, M. (1991). Evlenme ve Düğün Töreni İle İlgili Türk Gelenekleri. B. Dikeçligil & A. Çiğdem (Der.) içinde, *Aile Yazıları 4-Evlilik Kurumu ve İlişkileri*. s. 303-308. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- ESEN, N. (1991). *Türk Romanında Aile Kurumu*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- ESEN, N. (1992). Türk Ailesindeki Değişimin Romanımıza Yansımaları. Ezel Erverdi (Ed.) içinde, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*. s. 279-295. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- FÜRÜZAN. (2014). *Kırk Yedi'liler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- GÖKALP, Z. (2012b). *Türk Ahlâkı*. İstanbul: Toker Yayınları.
- GÖKÇEN, A. (2014). Aile Türleri ve Başlıca Aile Sınıflandırmaları. M. Aydın (Ed.) içinde, *Sistemik Aile Sosyolojisi*. s. 93-119. Konya: Çizgi Kitabevi.
- İLHAN, A. (1985). *Fena Halde Leman*. İstanbul: Özgür Yayın-Dağıtım.
- İLHAN, A. (2005). *Sırtlan Payı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İLHAN, A. (2014). *Bıçağın Ucu*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KANTER, B. (2009). *Servet-i Fünûn Romanında Aile, Kadın ve Çocuk* (Basılmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi.
- KAYA, M. (2008). *Dünden Bugüne Çok Eşlilik*. İstanbul: Çıra Yayınları.
- KEMAL, Y. (2009). *Demirciler Çarşısı Cinayeti*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KEMAL, Y. (2012). *Yusufoğlu Yusuf*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KEMAL, Y. (2014c). *Çakırcalı Efe*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KUTLU, A. (2002). *Islak Güneş*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- MİYASOĞLU, M. (1997). *Dönemeç*. İstanbul: Konak Yayınları.
- NADİR, K. (1978). *Kaderin Sırrı*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.

- NADİR, K. (1990). *Bir Çatı Altında*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- NESİN, A. (2013). *Tatlı Betüş*. İstanbul: Nesin Yayınevi.
- ÖZ, E. (2014). *Yaralısın*. İstanbul: Can Yayınları.
- POLAT, Ö. (2011a). *Dilan*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- POLAT, Ö. (2011b). *Saragöl*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- POLAT, Ö. (2013). *Mahmudo İle Hazel*. İstanbul : Evrensel Basım Yayın.
- RİFAT, O. (1992). *Danaburnu*. İstanbul: Adam Yayınları.
- SOYSAL, S. (2013). *Yenişehir’de Bir Öğle Vakti*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- SOYSAL, S. (2014). *Şafak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- TABAKOĞLU, A. (1992). Osmanlı Toplumunda Aile. Ezel Erverdi (Ed.) içinde, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 1*, s. 84-88. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- TAHİR, K. (2013a). *Karılar Koğuşu*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- TAHİR, K. (2013b). *Namuscular*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- TARHAN, N. (2014). *Son Sığınak Aile*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- TİMUR, S. (1972). *Türkiye’de Aile Yapısı*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- TÜRKALİ, V. (2014). *Bir Gün Tek Başına*. İstanbul: Everest Yayınları.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 2, July 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 13.05.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 27.06.2024

DOI: 10.30692/sisad.1483612

OKUL ÖNCESİ SINIFLARINDA HİKÂYE OKUMA ÜZERİNE NİTEL BİR ARAşTIRMA

A Qualitative Research on Story Reading in Preschool Classrooms

Serap EFE KENDÜZLER

Dr.

MEB Burdur Milli Eğitim Müdürlüğü

Bucak Hüseyin Türker Ortaokulu

ORCID ID: 0000-0002-9584-3742

serapefekenduzler@gmail.com

Atf/Citation: Serap Efe Kendüzler (2024), "Okul Öncesi Sınıflarında Hikâye Okuma Üzerine Nitel Bir Araştırma", Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.8, S.2 Temmuz 2024, s.389-406.

Öz: Bu çalışma okul öncesi öğretmenlerinin hikâye okuma etkinliklerini nasıl gerçekleştirdiklerini, kendi uygulamalarını nasıl değerlendirdiklerini ve bu etkinliklere katılan çocukların görüşlerini almak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu gönüllü 5 okul öncesi öğretmeni ve gönüllü 60-72 aylık 15 okul öncesi dönem çocuğu oluşturmaktadır. Amaçlı örneklem türlerinden kolay ulaşılabilir örneklem yöntemi kullanılmıştır. Örneklemin tamamının orta ve düşük sosyo ekonomik düzeyden gelen aileler olmasına özen gösterilmiştir. Araştırmanın verileri gözlem ve görüşme teknikleri ile toplanmış içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. İlk olarak okul öncesi öğretmenlerinin hikâye okuma etkinliklerini nasıl gerçekleştirdiğini belirlemek amacıyla hikâye okuma etkinliğinde gözlem yapılmış, ardından öğretmenler ve çocuklarla görüşmeler yapılmıştır. Gözlem sonuçlarına göre öğretmenlerin hikâye okuma öncesinde, hikâye okunurken ve hikâye okuma sonrasında çeşitli etkinliklere yer verdikleri görülmüştür. Öğretmenlerden elde edilen görüşmeler neticesinde hazırlık, uygulama ve değerlendirme temaları oluşturulmuştur. Çocuklardan elde edilen görüşmeler sonucunda ise çocukların hikâye hakkındaki duyguları, en sevdiği kitap türleri, okuma sıklığı gibi temalar oluşturulmuş, verilen cevaplar bu temalar altında analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erken Çocukluk Eğitimi, Okul Öncesi Eğitim, Türkçe Etkinliği, Hikâye Okuma.

Abstract: This study was conducted to find out how preschool teachers implement story reading activities, how they evaluate the language activities they implement, and the opinions of the children who participate in these activities. The case study approach, one of the qualitative research methods, was used in the study. The study group consisted of 5 preschool teachers and 15 preschool children aged 60-72 months. Care was taken to ensure that all of the sample were families from middle and low socio-economic levels The data of the study were collected through observation and interview techniques and analyzed with content analysis technique. First, in order to determine how preschool

teachers carried out story reading activities, observations were made during the story reading activity, followed by interviews with teachers and children. The observations revealed that teachers incorporated a range of activities before, during, and after story reading. As a result of the interviews obtained from the teachers, the themes of preparation, implementation and evaluation were formed. As a result of the interviews obtained from the children, themes such as children's feelings about the story, favorite book types, reading frequency were created, and the answers given were analyzed and interpreted under these themes.

Keywords: Early Childhood Education, Preschool Education, Turkish Language Activity, Story Reading.

GİRİŞ

Dil sayesinde çocuklar hayal edebilir, düşünebilir ve düşüncelerini aktarabilir. Dil, bilişsel gelişimi sağlayan önemli bir araçtır (Bodrova ve Leong, 2007). Dil gelişimi konusunda araştırmalarıyla bilinen Vygotsky, dilin düşünce ile paralel geliştiğini vurgulamaktadır. Bilişsel gelişimin farklı olduğu düşüncesine katılmayan Vygotsky, dil eğitimi ve öğreniminin kişinin zihinsel düşünme yeteneğine etki ettiğini belirtmektedir. Vygotsky, aynı zamanda çocuğun içinde bulunduğu dil ortamının düşünme düzeyine etki ettiğini söylemektedir. Bu nedenle, sözel düşünmenin, çocuğun geçirmiş olduğu, gelişmemiş, benmerkezci, kısmi, ilkel dil aşamalarını inceleyerek anlaşılabilirliği vurgulanır. Vygotsky (1978)'e göre okuma süreci bireyin yalnızca kendi zihninde olan bir süreç olmayıp diğer insanlarla da gerçekleşen sosyal bir süreçtir ve çocuklar sosyal etkileşim ile kendileri için yeni olan anlamalara ulaşırlar. Sosyal etkileşim mevcut bilginin gözden geçirilmesini ve yeniden yapılandırılmasını sağlar. Çocuklar bu etkileşim ile sınırlarının ötesine geçebilmektedirler. Vygotsky (1978), ortaya koyduğu sosyo kültürel kuramına göre tüm öğrenmeler sosyal temelli olup dil öğrenimi etkileşimsel bir süreçtir. Sosyokültürel kuram bilişsel süreçlerle birlikte sosyal etkileşim yoluyla dil kazanımı gerçekleştiğini savunmaktadır (Güvendir ve Yıldız, 2014). Bu kurama göre çocuğun etkileşimde bulunduğu sosyal ortam dil gelişimi üzerinde önemli bir yere sahiptir. Vygotsky ortaya koyduğu yakınsak gelişim alanı kavramı çocuğun bir yetişkin yardımıyla yapabileceklerini ifade etmektedir (Güvendir ve Yıldız, 2014). Bu bağlamda çocuk bir yetişkinin desteklemesi ve teşvik etmesiyle kendi başına gerçekleştirebileceği gelişim düzeyinden daha iyi bir gelişim düzeyine sahip olabilir. Ona göre çocuğun yakın çevresindeki yetişkinlerle kaliteli iletişim kurması dil gelişimi açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla dil becerilerin desteklenmesinde etkileşimsel çalışmalar önemlidir.

Etkili bir okul öncesi eğitim, çocukların sosyal becerilerden olumlu davranış kazanılmasına pek çok faktörde çocukların gelişimi açısından önemlidir. Okul öncesi dönem çocukların tüm gelişim alanları bakımından kritik bir öneme sahiptir (Arı, 2005). Erken çocukluk yıllarında kazanılan temel beceriler çocuğun sonraki gelişimini de destekler (Mağden ve Şahin, 2002). Çocuğa sunulan nitelikli okul öncesi eğitim çocuğun akademik ve sosyal yaşamını olumlu yönde etkilediğine dair pek çok araştırma mevcuttur (Canbeldek ve Işıkoğlu Erdoğan, 2016). Çocuğun dil gelişimini destekleyecek etkinliklerde bulunmak ve uyarıcı ortamı sağlamakla sorumlu olan okul öncesi eğitim kurumları dil gelişimini desteklemede önemli etkilere sahiptir.

Okul öncesi eğitim programında çocukların dil gelişimini destekleyen en önemli etkinliklerin başında Türkçe etkinliği gelmektedir. Okul öncesi eğitim sırasında çocuğa sunulan çeşitli dil etkinlikleri çocukların dinleme, anlama, soru sorma, hayal gücünü ve yaratıcılığını geliştirme, problem çözme becerilerin gelişimini de desteklemektedir (Tetik ve Işıkoğlu Erdoğan, 2017; Zembat ve Zülfikar, 2006). Okul öncesi eğitimi kurumlarında gerçekleştirilen dil etkinliklerinin büyük bir bölümünü kitap okuma oluşturmaktadır. Özellikle kitap okumanın etkileri ile ilgili alanda özellikle bilişsel ve dil gelişimine odaklanan araştırmalar mevcuttur. Etkileşimli okuma etkinlikleri çocukların sözel iletişim yollarını kullanmalarını destekler (Yıldırım, Turan, Bebek, 2012). Bu dönemde çocukların kitaplarla erken yaşlarda tanışması onların ilerleyen yıllarda iyi okuyucu olmalarını sağlayabilir (Çakmak Güleç ve Geçgel, 2014). Çocuğun kitapla iletişimi ve ona duyduğu merak, okul öncesi dönemde başlar. Çocuğa okunan masallar, ninniler, öyküler,

şairler, şarkılar ile çocuk dünyasında konuşma ve yazma diline dair bir merak uyandıracaktır. Bu tür aktiviteler neticesinde oluşturulan merak, ileride kazanılacak olan okuma becerisinin ilk basamağını oluşturur (Yavuzer, 2011).

Okul öncesi dönemde Türkçe etkinliklerinin özelliklerini, etkilerini ve niteliklerini inceleyen çeşitli araştırmalar alan yazında yer almaktadır. Işıkoğlu Erdoğan ve Akay (2015), okul öncesi öğretmenlerinin dil etkinliklerine ortalama 12 dakika ayırdığını; Gönen, Ünüvar, Bıçakçı, Koçyiğit ve Yazıcı (2011) araştırmasında ise 15 ila 30 dakika ayırdığını ortaya koymuştur.

Dil etkinliklerinin çocuklara olan etkilerini inceleyen araştırmaların bilişsel becerileri artırdığını (Neuman, 2006), matematik becerilerini geliştirdiğini (Casey, Kersh ve Young, 2004) ortaya koymuştur. Türkçe etkinliklerinin niteliklerini araştıran Işıkoğlu Erdoğan ve Akay'ın (2015), okul öncesi eğitim öğretmenlerinin Türkçe etkinliklerinde nasıl hikâye okudukları ve ne tür sorular kullandıklarını inceledikleri araştırmasında; öğretmenlerin Türkçe etkinliklerine sınırlı zaman ayırdıkları ve etkileşimli okuma yapan öğretmenlerin sayılarının az olduğu bulunmuştur. Okul öncesi öğretmenlerinin hikâye okumada kullandıkları yöntemlerin belirlenmesi ve okul öncesi çocuklarının görüşlerinin derinlemesine incelenmesi bakımından yapılan bu çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmalar incelendiğinde araştırmaların okul öncesi öğretmenlerinin hikâye okumada kullandığı teknikler ve araştırmalar bilişsel becerileri artırdığından çocuk bakış açısına yer vermeleri konularında daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle hikâye okuma etkinliklerinin özellikleri, niteliği, bu etkinlikleri yürüten öğretmenlerin ve etkinliklere katılan çocukların bakış açılarının bir arada incelemeyi amaçlayan bu araştırmanın alan yazına bütünsel bir analiz sunacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Türkçe etkinliklerinin özellik ve niteliğini öğretmen ve çocuk gözünden derinlemesine incelemektir. Bu amaçla aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır:

1. Okul öncesi eğitimi öğretmenleri hikâye okuma etkinliklerini nasıl gerçekleştiriyorlar?
2. Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin hikâye okuma etkinliklerine ilişkin görüş ve deneyimleri nelerdir?
3. Okul öncesi çağı çocukların hikâye okuma sürecine ilişkin görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Kitap okuma sürecinin öğretmen ve çocuk gözünden derinlemesine inceleyen bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma çeşitli nitel veri toplama yöntemleri ile verilerin toplandığı, var olan durumu olduğu gibi ve bütün bir şekilde ele alınmasına yönelik yapılan araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada bir durum olarak sadece hikâye okuma sürecine odaklanılmıştır. Sınırları belirli olan bir sistemin süreç boyunca derinlemesine açıklanmasına izin veren durum incelemesi araştırma yöntemi olarak belirlenmiştir. Araştırmanın verilerinin toplanmasında görüşme ve gözlem teknikleri kullanılmıştır. İlk olarak katılımcı öğretmenlerden tipik bir Türkçe etkinliğinde bir hikâye okumaları istenmiş ve gözlemlenmiştir. Ardından çalışmaya katılan öğretmen ve çocuklarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Gözlem ile elde edilen veriler görüşme ile desteklenmiştir (Patton, 2014). Gözlem bulgularını desteklemek amacıyla görüşmelerden sıklıkla faydalanılabileceği belirtilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada okul öncesi öğretmenlerinin hikâye okuma etkinliklerini nasıl gerçekleştirdiğini belirlemek amacıyla gözlem, öğretmenlerin kendi uygulamalarını nasıl değerlendirdiklerini ve çocukların okuma

etkinliği hakkındaki görüşlerini belirlemek amacıyla öğretmenler ve çocuklarla görüşmeler yapılmıştır.

Katılımcılar ve Bağlam

Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019¹ eğitim öğretim yılında 5 araştırma ve onların sınıflarında öğrenim gören 15 çocuk oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenler ve çocuklar amaçlı kolay ulaşılabilir örneklem yoluyla seçilmiştir. Araştırmaya başlamadan önce İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alındıktan sonra, Akdeniz Bölgesinde bir ilde bulunan 3 okul öncesi eğitim kurumu ziyaret edilmiş ve çalışmanın amaçları ve işlemler açıklanmıştır. Bu süreç sonunda araştırmaya katılmayı kabul eden 4 kadın ve 1 erkek okul öncesi öğretmenin ikisi köy, üçü ise ilkokula bağlı anasınıfında görev yapmaktadır. Katılımcı öğretmenler 2 ile 15 yıl arasında değişen sürelerde bu alanda kadrolu olarak öğretmenlik yapmaktadırlar. Araştırmaya katılan öğretmenlerin görev yaptıkları sınıflarda 13-25 arasında çocuk öğrenim görmektedir. Araştırmaya katılmak istemeyen ve ailesi onay vermeyen çocuklar araştırmaya dâhil edilmemiştir. Çocuklar ortalama 66 aylık olup ilk kez okul öncesi eğitimi almaktadırlar. Katılımcı çocuklar orta-düşük sosyo ekonomik düzeydeki ailelerden gelmektedir. Araştırmaya başlamadan önce çocukların kendilerini daha rahat hissetmeleri açısından araştırmacı her sınıfta birer gün geçirmiştir. Ayrıca görüşme sessiz bir ortamda gerçekleşmiş ve görüşme sırasında çocukların kendilerini güvende hissetmeleri için öğretmenleri de yer almıştır. Çocuklarla yapılan görüşmeler veri kaybını önlemek için kitap okuma sürecinin hemen ardından yapılmıştır. Araştırmanın tüm verileri araştırmacı tarafından toplanmış ve analiz edilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Veri toplama aracı oluşturulurken ilk olarak ulusal ve uluslararası alanyazın taranmıştır (Işıkoğlu Erdoğan ve Akay, 2015; Fisher, Flood, Lapp ve Frey, 2004; Flynn, 2011; Goulding, Dickie ve Shuker, 2017). Veri toplama aracı olarak çocuklar ve öğretmenler için ayrı ayrı oluşturulmuş yarı yapılandırılmış görüşme formları ve yarı yapılandırılmış gözlem formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler tüm katılımcılara aynı tür sorular sorarak araştırmacının araştırmaya etkisini azaltmak ve cevapları derinleştirmek amacıyla ek ve sondaj sorular sorarak tam ve sistematik bilgilere ulaşmayı amaçlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Gözlem formunun hazırlanmasında Işıkoğlu Erdoğan ve Akay (2015)'in ve görüşme sorularının hazırlanmasında Alışkan ve Güneyli (2016)'in çalışmalarından yararlanılmıştır. Gözlem formu gözlemin nerede, ne zaman, ne kadar süre ile yapıldığı ve sınıfın fiziksel özelliklerinin yanı sıra öğretmenin hikâye okumada kullandığı yöntem ve teknikleri ortaya çıkarmak amacıyla, giriş etkinlikleri, hikâye etkinliği, hikâye sonrası etkinliği, sınıf içi etkileşim ve çocukların ilgisi bölümlerinden oluşmaktadır.

Araştırma gerçekleşmeden önce çocuklarla ve öğretmenlerle soruların anlaşılabilirliğini ve araştırmanın amacına hizmet edip etmediğini belirlemek amacıyla bir öğretmen ve bir çocuk ile pilot görüşmeler yapılmış, veriler doğrultusunda yeni sorular eklenmiştir. Sorular alanında uzman üç kişinin görüşleri doğrultusunda revize edilmiştir. Öğretmenlere, Türkçe etkinliklerinde hikâye okuma deneyimine yer verme durumlarını, hangi teknikle hikâye okumayı tercih ettikleri, hikâye okumak ile ilgili algı ve bilgi durumları, hikâye okumayı gelişim açısından ne derece önemli bulduklarını, hikâyelerin dil ve anlatım özelliklerini, piyasada satılan hikâye kitapları hakkındaki görüşlerini anlamaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Çocuklara ise okuma etkinliğini nasıl bulduğunu, en sevdiği kitaplarını anlamaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Gözlemler öğretmenlerin hikâye okuma gerçekleştireceği bir hikâye okuma etkinliğinde gerçekleştirilmiştir. Gözlem süreleri her öğretmen için farklı olup hikâye etkinliği süresinde tamamlanmıştır. Gözlemler ve görüşmeler sırasında veri kaybını önlemek

¹ Araştırma verileri 2019 yılında toplanmış olup etik kurul raporu gerekmemektedir.

amacıyla öğretmenlerin ve çocukların ailelerinin izinleri doğrultusunda okuma etkinliği video ile kayıt altına alınmıştır. Veri toplama süreci gönüllülük esasına bağlı kalınarak çocuk ve öğretmenlerle karşılıklı güven içerisinde yürütülmüştür. Öğretmenlere ve çocukların ailelerine araştırmada kimlik bilgilerinin gizli tutulacağı güvencesi verilmiş ve bu bağlamda öğretmen ve çocukların isimleri yerine rakamlar kullanılmıştır. Öğretmenlerle tek oturumda yapılan görüşmeler yaklaşık yarım saat sürmüş çocuklarla yapılan görüşmeler ise ortalama 15 dakika sürmüştür. Katılımcı öğretmenlerin isimleri kodlanarak Öğretmen1, Öğretmen2, Öğretmen3, Öğretmen4, Öğretmen5 şeklinde gösterilmiştir. Çocuklara ise Ç1, Ç2... şeklinde kodlamalar yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler, içerik analizi tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Nitel verilerin analizi dört aşamada yapılır. Bunlar; verilerin kodlaması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlaması, bulguların yorumlamasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Verilerin analizinde ilk olarak hikâye okuma süreçlerinde kaydedilen videolar izlenerek yarı yapılandırılmış gözlem formuna kaydedilmiştir. Hikâye okuma etkinliğini betimlemeye yönelik notlar alınmıştır. Gözlemlerin yorumlanmasında gözlem formları dikkate alınarak genel tanımlamalara yer verilmiştir. Daha sonra katılımcı öğretmenlerle ve çocuklarla yapılan görüşmeler yazılı formata dökülmüştür. Öğretmen ve çocukların kullandıkları ifadeler kodlanarak ortaya çıkan kodlar “hazırlık, uygulanması ve değerlendirilmesi” temaları halinde düzenlenmiştir. Temalar açıklanırken doğrudan ifadelerle yer verilmiştir. Doğrudan alıntılar, çalışmanın güvenilirliğini artırır ve araştırmaya katılanların düşünce ve deneyimlerini etkileyici bir biçimde yansıtır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Daha sonra öğretmenlerin hikâye okuma süreçleri tekrar incelenmiş “hikâye öncesi etkinlik”, “hikâye etkinliği” ve “hikâye sonrası etkinlik” olarak analiz edilmiştir. Çocuk görüşmelerinden elde edilen kodlar ve temalar kategorize edilerek frekanslarıyla birlikte verilmiştir.

Geçerlilik ve Güvenilirlik

Yıldırım ve Şimşek (2013) nitel araştırmaların gücünü artıracak geçerlilik ve güvenilirliğe alternatif bazı stratejiler önermiştir. Bunlar aktarılabilirlik, inandırıcılık, tutarlılık ve teyit edilebilirliktir. Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik kavramları, araştırmanın sonuçlarının inandırıcılığını veya niteliğini gösteren en önemli unsurlar olarak ifade edilmektedir (Creswell, 2009). Bu araştırmada inandırıcılığı sağlamak amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan sorular araştırma ile elde edilen veriler ve yorumları için okul öncesi eğitim uzmanı ve ölçme değerlendirme uzmanından görüşler alınmıştır. Araştırma verilerinin aktarılabilirliğini sağlamak amacıyla çocukların ve öğretmenlerin doğrudan ifadelerine yer verilmiştir. Veriler, sonuçlar ve yorumlar okul öncesi ve ölçme değerlendirme uzmanının onayına sunulmuştur. Aktarılabilirlik için aynı zamanda veriler sonuçlar ve yorumlar alan uzmanlarının görüşlerine sunulmuştur. Araştırmada farklı veri toplama teknikleri kullanılarak veri çeşitliliği sağlanmıştır. Araştırmanın teyit edilebilirliğini artırmak amacıyla (Creswell, 2009) araştırmanın adımları detaylı olarak yazılmış araştırmanın verileri (görüntü ve ses kayıtları, gözlem ve görüşme notları) gerektiğinde incelenebilmek adına dijital ve basılı ortamda saklanmıştır. Araştırmanın sonuçlarının öznel varsayımlara yer vermemek amacıyla analizler tamamlandıktan sonra veriler ve analiz sonuçları öğretmenlere okutulmuş ve onaylamadıkları noktalar araştırmadan çıkarılmıştır. Verilerin, kaynakları ile teyit edilmesi, ulaşılan bulguların geçerliliği artırabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

BULGULAR ve YORUM

Türkçe Etkinliğine İlişkin Öğretmen Görüşmelerinden Edilen Bulgular

Öğretmenlerin Türkçe etkinliğine ilişkin gözlem ve görüşmelerden elde edilen bulgular üç temel tema etrafında düzenlenmiştir. Bunlar: (1) Hazırlık (2) Uygulama ve (3) Değerlendirme olarak düzenlenmiştir.

(1) Hazırlık

Katılımcı öğretmenler hikâye okumanın oldukça önemli olduğunu ve bu etkinliklerin önceden hazırlık gerektirdiğini belirtmişlerdir. Hazırlık olarak ifade edilen bu temada öğretmenler “kitap seçimi” ve “etkinlik planı hazırlama” kategorileri ortaya çıkmıştır.

Kitap seçimi

Katılımcı öğretmenler çocuklara okumak üzere kitap seçerken çeşitli kriterler olduğunu ve bu kriterlere uygun kitap seçmeye dikkat ettiklerini belirtmişlerdir. Bu kriterler biçimsel ve içerik özellikleri olarak kodlanmıştır. Örneğin Öğretmen4 “Çocuklar uzaktan baktıkları için büyük resimli kitapları tercih ediyorum.” ifadesiyle biçimsel açıdan kitap seçiminde resimlerin büyük ve net olmasına dikkat ettiğini belirtmiştir. “Hikâye seçimi çocukların yaş gruplarına göre olmalı küçük yaş grubu daha da belirgin objeler olmalı karışık olduğu zaman zevk alamazlar, anlayamazlar, bunlara dikkat ediyorum (Öğretmen5)” ifadeleriyle de içerik açısından çocukların gelişim düzeylerine uygun kitapları tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte öğretmenler olumsuz ifadeler içermeyen, eğitim akışıyla uyumlu ve yaş seviyelerine göre kitap seçimi yaptıklarını ifade etmişlerdir. Örneğin Öğretmen5 aşağıdaki ifadelerinde kitapların dil ve anlatım özelliklerine dikkat ettiğini açıklamıştır.

Öncelikle [etkinlik]öncesinde okurum... mesela dün.... Siz gelmeden okudum çünkü içinde öğretisi nasıl diye baktım. Örneğin, “ormanın en yaramaz hayvanı maymun” “yaramaz”ı sildim ben en “hareketli” hayvanı diye üzerine yazdım. Çünkü “yaramaz” kelimesini kullanmasını sevmiyorum. Çocuklara da “yaramaz çocuksun” etiketi hoş değil ve sanki öyle davranacakmış gibi düşündüğüm için çocuklara empoze ediyordum gibi geliyor bana [Öğretmen5].

Kitap seçiminde kitapların dil ve anlatım özellikleri ve çocuklara verdikleri mesajları önemli bulan Öğretmen2 “Kitaplar çocuğun yaşına uygun olmalı.” ifadeleri ile kitapların dilinin çocukların anlayabileceği sözcükleri içermesinin gerektiğini belirtmiştir. Katılımcı öğretmenler kitap seçiminde kitabın resimlerinin de belirleyici olduğunu ifade etmişlerdir. Kitapların etkinlik sırasında tüm çocukların rahatça görmesini sağlayan net ve anlaşılır çizimlerin olmasının önemli olduğunu vurgulamışlardır. Öğretmen3 “Çok karışık resimlerde çocuklar uzaktan baktıkları için algılayamıyor.” diye belirttikten sonra kendisinin kitap seçerken resimlerin sade olmasına ve metinlerin resimlerden daha az olmasına dikkat ettiğini ifade etmiştir.

Öğretmenler hikâye seçerken genellikle çocukların fikirlerini almadıklarını ifade etmişlerdir. Bunun nedenin hikâyeyi bir amaca göre okumalarına, konu dâhilinde kitap seçmelerine bağlamışlardır. Öğretmen3 seçtiği kitapların “Eğitim akışıyla uyumlu olmalı”, ifadesini kullanarak seçim kriterinin öncelikle plan doğrultusunda olduğunu belirtirken, Öğretmen2 “Hikâye etkinliği planlarken ilk başa en temel dikkat ettiğim şey günlük işleyeceğim konularla ilgili, uyumlu olmasıdır.” ifadeleriyle kitap seçiminde planları doğrultusunda yaptıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler kitap seçiminde çocukların düşüncelerine yer vermediklerini

Öğretmen1 “Direkt olarak sormuyorum ne okuyalım diye.” ifadeleriyle belirtirken Öğretmen5 “Hikâyeyi genelde kendim seçiyorum.” ifadesini kullanmıştır. Öğretmen4 hikâyeye seçiminde kısıtlı olarak çocukların görüşlerine yer verdiğini şu sözlerle belirtmiştir: “Bugün nasıl bir şey okuyalım gibi bazen soruyorum bunu her zaman yapmasam bile. Ama şunu mutlaka soruyorum: bugün ne yapalım diye.”

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi öğretmenlerin hikâyeyi eğitim programındaki kavramlara göre seçtikleri, çocukların gelişim özelliklerine uygun olmasına, içeriğin ve biçim özelliklerinin çocukların dikkatini çekecek düzeyde olmasına dikkat ettikleri ancak kitap seçiminde çocukların fikirlerini almadıkları görülmektedir. Hikâyeye kitabını seçerken punto cümlelerin içeriği gibi konulardan öğretmenlerin ifade etmemesi ilgi çekicidir.

Etkinlik planı hazırlama

Katılımcı öğretmenler günlük eğitim akışı ve etkinlik planının çok önemli olduğunu ve çoğunlukla plana uygun hareket ettiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmen2 “Bir öğretmenin en büyük yol haritasıdır” derken Öğretmen3 “Bir öğretmen muhakkak hazırlamalı ve eğitime öyle başlamalı” ifadeleri ile okul öncesi eğitiminde plan hazırlamanın önemini ifade etmişlerdir. Benzer şekilde Öğretmen1 “Planların mutlaka olması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü çocuklara direk bir şey verilmesi bir hikâyenin okunması çok fazla amacına ulaştırmıyor ama öncesinde hazırlarsan sonrasında desteklersen çok daha kavramlar oturmuş amaca ulaşılmış oluyor” ve Öğretmen2 “Eğitimin en büyük paydaşlarından birini kuşkusuz eğitim planı oluşturur. (Eğitime) en büyük fayda sağlayan şeylerden birinin günlük eğitim planı olduğunu düşünüyorum” ifadelerini kullanarak planların önemli ve faydalı olduğunu açıklamışlardır.

Öğretmenler etkinlik planının önemli olduğunu Öğretmen3 “Etkinlik planı bence eğitimin verimini artırıyor” ifadesi ile belirtirken eğitimin kalitesini artırdığını ve Öğretmen2 “Elimde bir plan olduğunda kendimi daha rahat hissediyorum” ifadesini kullanarak eğitim durumlarında kendisine güven verdiğini belirtmiştir. Öğretmenler genel olarak eğitim planı hazırlamanın verimli bir eğitim sağladığını, kendilerini daha yetkin hissettiklerini ifade ederek eğitim planı dâhilinde hareket etmenin önemli olduğuna değinmişlerdir. Etkinlik planı hazırlamanın gerekliliğini söyleyen öğretmenler ne sıklıkla plan yaptıklarını ifade ederken Öğretmen1 “Planlarımı her gün kendim oluşturuyorum” ve Öğretmen3 “Haftalık plan hazırlıyorum” ifadelerini kullanarak planlarını günlük ve haftalık olarak yaptıklarını belirtmişlerdir. Öğretmen1, bir eğitim planı hazırlamanın sanıldığı kadar zor olmadığını ve hazır planları kullanmanın uygun olmadığını aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir:

Öğretmen1: Eğitim planı hazırlama konusunda genel olarak ciddi sıkıntılar olduğunu düşünüyorum. Yani öğretmenlerin bir korkusu var yapılamayacakmış gibi. Ben planlarımı üzerinde (defter üzerine) küçük notlar alarak karalayarak hazırlıyorum. Sanıldığı kadar zor değil. Hazır plan da kullandım zamanında. Mesleğe başladığımda mesela kendim yapıyordum ama çok zamanımı alıyordu gerçekten. Zamanım çoktu uğraşıyordum. Bir, bir buçuk saat boyunca akışı yazıyordum. O zaman şimdikinden farklıydı eğitim planlarımız. Sonra “neden böyle yapıyorsun neden eziyet ediyorsun” diyerek hazır plan kullanmaya başladım. Ama hiçbir zaman sınıftaki çocuklara hitap etmediği için bıraktım. Ben köyde çalışıyorum, onların algısı, dünyası çok farklı. Mesela doğa konusunda benden çok daha fazla şey biliyorlar ben onlara günlük eğitim akışında yaprak çeşitlerini vs. anlatmam çok saçma. Ancak hazır bir plan kullanırsam böyle oluyor. Kendime göre, çocuklara göre bir şablon oluşturuyorum. Çocukları tanıdıktan sonra bu şekilde ilerliyorum. Çok da zor bir iş olduğunu düşünmüyorum.

Planları kendi hazırlamanın faydalı olduğunu söyleyen öğretmenlerin yanı sıra öğretmenlerden bazıları hazır plan kullandıklarını ifade etmişlerdir. Hazır plan kullanmanın daha pratik olması nedeniyle tercih ettiğini Öğretmen4 “Çok fazla zaman alıyor” ifadesi ile belirtmiştir. Hazır

planlar kullandıklarını söyleyen öğretmenler planlar üzerinde uyarlamalar yaptıklarını ve plana her zaman bağlı kalmadıklarını belirtmiştir. Bu konuya kaynaklık eden öğretmen ifadesi şu şekildedir:

Öğretmen3: Mutlaka faydaları var ama ben biraz daha fırsat eğitimi kollayan bir öğretmenim çok fazla plana bağlı kalmaktan hoşlanmıyorum. Evet, planlarımız var hazırlıyorum. Daha çok haftalık hazırlıyorum. Ama onun üzerine değişiklik mutlaka yapıyorum yani standart “evet bu uygulanacak” dediğim olmuyor çünkü çocukların o günkü durumlarından, sınıfın enerjisinden bu çok değişiyor.

Eğitim planlarını ihtiyaçları doğrultusunda değiştirdiklerine değinen öğretmenler hazır planların (Öğretmen2) “Kendi sınıfıma uygun olmayabiliyor” ve (Öğretmen5) “Planda yazıyor diye illa ki onu yapmak zorunda değiliz” ifadeleri ile planlara bire bir uymadıklarını belirtmişlerdir.

(2) Uygulanma

Katılımcı öğretmenlerden elde edilen görüşme ve gözlem kayıtlarına göre öğretmenlerin hikâye etkinliği “süresi”, “okuma türü” ve okumaların “desteklenme”si üzerinde durmuşlardır.

Süre

Katılımcı öğretmenler hikâye okuma etkinliklerinin süresinin her zaman standart olmadığını, çocuklardan gelen dönütlere göre değişebileceğini belirtmişlerdir. Sürelerini ortalama 15-20 dakika olabildiğini bu sürenin çocukların hikâyeye olan ilgisine, sınıf mevcuduna göre değiştiğini ifade etmişlerdir. Konuya kaynaklık eden Öğretmen1 “Tipik bir okuma etkinliğim bir saat de sürebilir. Beklediğim tepkiyi alamadıysam 15 dakikada da bitirebilirim. Ama sana bir ortalama vermeme istiyorsan ortalama 40 dakika diyebilirim. Erken bitirdiklerim ve çok uzun tuttuklarım var” ve Öğretmen2 “Hikâye etkinliğim ortalama 45 dakika sürer” ifadelerini kullanmışlardır.

Okuma sürelerinin çocukların ilgilerine göre değişiklik gösterdiğini ifade eden katılımcı öğretmenler çocukların ilgilerinin oluşmaması halinde etkinliği bırakıp başka bir etkinliğe geçtiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmen1 “Hikâye çocukların ilgisini çekmediyse bırakıp başka şeye geçerim” ve Öğretmen3 “Çocuklar sevmediyse (hikâye etkinliğini) atlarım” ifadeleriyle çocuklara göre eğitim durumlarını değiştirdiklerini belirtmişlerdir.

Okuma türü

Öğretmenler çocuklara hikâye okurken etkileşimli okuma, geleneksel okuma ve dijital okuma yaptıklarını ifade etmişlerdir. Geleneksel okumayı daha çok çocukların dinleme ve akılda tutma becerisini geliştirmek, etkinliği kontrol etmek, amacıyla tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu konuya kaynaklık eden Öğretmen3 aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır.

Öğretmen3: Dün de gördüğün gibi benden çok çocukların sorularına maruz kalıyorum. Kalabalık sınıfta çünkü soru, soru soruyu doğuruyor. Hikâyenin çok bölünmesine ve unutulmasına neden oluyor. Buna çok fırsat vermemeye çalışıyorum. Doğru mu yapıyorum bilmiyorum ama hikâyeden kopmamak adına çocuklara sorularını biriktirip hikâyeden sonra sormalarını tavsiye ediyorum. Çünkü hikâye bittikten sonra soru yöneldiğinde çocukların hafızada tutması geri döndükten sonra hikâyeyi hatırlamaya çalışması daha dikkatli dinlemelerini sağlıyor... Bu kazanımı verebilmek için de hikâye sırasında soru sormuyorum. Sorulmasında mutlaka faydalar vardır ama faydasının diğer yönünün daha fazla olduğunu düşünüyorum. Bunun sebeplerinden biri de kalabalık olduğu için.

Öğretmen5 ise etkileşimli okuma tekniğini bilmediğini ancak bundan sonra kullanacağını ifade etmiştir. Bu konuda Öğretmen5’in ifadeleri şöyledir:

Öğretmen5: Aslında şöyle... Geleneksel hikâye anlatmayı daha çok biliyorum. Hani öğretmen okur çocuklar sessizce dinler. Bana bu öğretildi ama zaman içerisinde çok şey değişti.... Hani son 15 yılda belki etkileşimli okuma diye bir şey çıkmış olabilir inanın bilmiyorum. Evet bazen çocuklar soru soruyor.” “Öğretmenim şöyle olsa...” diye. Ona cevap vermek istiyorum. Cevap verirsem yanlış yaparım korkusuyla... Ben böyle yapıyordum açıkçası. Etkileşimli hikâye okuma üçte iki kullanabilirim bundan sonra çünkü çocuklar da çok hareketli eskisi gibi değil.

Geleneksel okuma tercih eden öğretmenler bunun nedenini başka teknik bilmediklerine ve kalabalık sınıfta daha kolay olmasına bağlamışlardır. Bu konuda Öğretmen3 “*Kalabalık sınıfta çok zor*” ifadesini kullanmıştır. Öğretmenlerden üçü etkileşimli okumayı tercih ettiklerini bunu “*Çocukları tanımalarına yardımcı olması*”, “*ifade becerilerinin gelişmesi*” ve “*hayal güçlerinin gelişmesi*” için tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu konuya kaynaklık eden öğretmen ifadeleri aşağıdaki gibidir:

Öğretmen4: Etkileşimli okumayı sık kullanıyorum. Çünkü çocuklarım konuşmasını istiyorum. Hikâyeyi düz bastı okumak bana çok anlamlı gelmiyor. Evet, hikâyenin bir sonu var ama ben sonu çocukların oluşturmalarını seviyorum. Evet, daha sonra hikâyenin sonunu kendim de okuyorum fakat çocukların hayal güçlerini geliştirmek adına cümle kurabilmelerini istiyorum, kendilerini ifade edebilmelerini istiyorum. Çocukları tanımak istiyorum. Farklı fikirler çıkabilecek mi? etkileşimli okumada bu nedenle daha çok tercih ediyorum ve olumlu buluyorum.

Öğretmen1: Benim etkileşimli okumayı da geleneksel okumayı da kullandığım zamanlar oluyor. Çocukların dinleme durumuna yani hikâyenin içinde olup olmama durumlarına göre... Deneyimli öğretmenin hemen tarzını ve tavrını değiştirmesi gerektiğini düşünüyorum... Eğer çok koştularsa öğretmenim bunu kendi tekniği de değil aslında çocukların ihtiyacına göre geliştirmesi gerektiğini düşünüyorum.

Katılımcı öğretmenlerle yapılan görüşmelerde Öğretmen2 sınıfında sahip olduğu olanaklardan dolayı çoğunlukla dijital okuma yaptığını aşağıdaki ifadelerle belirtmiştir:

Ben en çok slayt gösterileri kullanarak anlatma yapıyorum. Köy okulunda öğretmenim iki yıldır. Köy okulunda yeterli imkânlarımız yok... Hikâye kitapları vesaire... Akıllı tahtamız var ve ben bunu değerlendiriyorum. Daha az maliyetli bulduğum için sürekli bunu kullanıyorum. Çocuklara sürekli yeni hikâyeler okumamı sağlıyor. (Öğretmen2)

Desteklenme

Öğretmenler, yapılan görüşmelerde hikâye okuma etkinliğinin mutlaka desteklenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Örneğin Öğretmen2 “*Ne hikâye okursanız okuyun çocukları etkinliğin içine bir şekilde dâhil etmezseniz içeriğin çok fazla bir anlamı olmaz. Ne kadar zengin olursa olsun çocuklarda bir hayal gücü zenginliği zaten yaratmaz*” ifadeleri ile okunan hikâyede çocukların ilgilerinin önemli olduğunu vurgulamıştır. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde öğretmenler hikâye sırasında çocukların dikkatlerini toplamak ve dikkatlerinin dağılmasını önlemek amacıyla çoğunlukla farklı ses ve mimik kullanma, çocuğu ismi ile uyarma, hikâyeyi keserek sorular sorma gibi teknikler kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu konuya kaynaklık eden Öğretmen3 “*Çocuğun ismini söylüyorum. Onu söylediğinde çocuklar dikkatini toplayamaya devam ediyor ve hikâye kaldığı yerden akıyor ya da ses tonumu orda biraz daha vurguluyorum gözlerimle uyarıyorum. Bazen bundan dolayı hikâyeye dönüyor susması gerektiğini anlıyor*” ve Öğretmen4 “*Onların dikkatini çekmek için ne*

yapıyorum...Bazen hikâyeyi durduruyorum ya da hikâyede anlatırken “böyle mi olmuş oğlum” diyerek ya da “kızım” diyerek çocuğun ismini söyleyebiliyorum, bu defa çocuk toparlanıyor mesela... Bu sefer tekrar onu hikâyenin içine almaya çalışıyorum...” ifadelerini kullanmışlardır.

Öğretmenler dikkat çekmek amacıyla çoğunlukla sözel uyarıcıları tercih ettiklerini ve bunun yanında farklı yöntem tekniklerden yararlandıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenler çocukların sınıf içerisinde ve etkinlikler sırasında özgürce davranması gerektiğini belirtmişlerdir. Öğretmen5 “Çocuk illa put gibi oturacak diye bir kural yok. Belki o yatarak dinlemeyi seviyor öyle mutlu oluyor. Buna müdahale edilmesini doğru bulmuyorum” ifadesi ile çocukların etkinlik sırasında hareketlerinin kısıtlanmaması gerektiğini vurgulamıştır. Hikâye etkinliklerinden elde edilen gözlem notları öğretmenlerin hepsi hikâye sırasında çocukların dikkatini çekmeyi büyük oranda başarmış olduklarını, etkinliğe katılmayan çocukların sayısının çok az olduğunu belirtmişlerdir.

(3) Değerlendirme

Öğretmenler hikâye etkinliğini değerlendirirken kendilerine atıflarda bulunmuş, faydalarına ve yaşadıkları zorluklara değinmişlerdir. Bu tema altında hikâye etkinliği, “fayda” ve “öz değerlendirme” alt başlıklarında toplanmıştır.

Fayda

Görüşme yapılan öğretmenlerin hepsi hikâye okumanın Türkçe etkinliklerinin temeli olduğunu, çocuklar için faydalı olduğunu, hikâye etkinliklerine mutlaka yer verilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Faydasının en çok dil becerilerinin gelişmesi, değerler eğitiminde değerlerin kazandırılmasının olduğunu belirtmişlerdir. Kaynaklık eden öğretmen ifadeleri aşağıda verilmiştir:

Öğretmen1: Değerler konusunda çok iyi olduğunu düşünüyorum kitapların. Yani değerler derken biraz daha geniş kapsamda düşünüyorum. Yani yardımseverlik, iyilik falan bunlardan bahsetmiyorum daha insani değerlerden bahsediyorum. Mesela farklılıklara saygı duymayı, bu alana en iyi kitaplarla verebiliyoruz... Yani öyle düşünüyorum. Sonra davranışları da etkilediğini düşünüyorum. Çünkü belli bir rutin yapıyorsun düşünme rutini yapıyorsun kitap öncesinde ve sonrasında çocuk kendine yöneliyor ve kendini düşünüyor. Dolayısıyla kitabın değiştirebilme gücüne inanıyorum. Bunu sadece çocuklarda değil yetişkinlerde de inanıyorum. Kitap insanın kendisini ya da çocuğun kendisini tamamen etkileyen ve bunu kırmızı yoldan yeşil yola geçmesini sağlayan bir araçtır.

Öğretmen5: Mesela hikâyenin içinde bilmediği kelimeler var beş yaş grubu ile ne konuşabilirim ki akademik kelimeler kullanamam onların anlayacağı dilden konuşuyorum. Genelde üst düzey kelimeler kullanmıyorum. Bazen unuttuğumuz kelimeler de oluyor ya da... Her zaman farklı kelimeler kullanamayabiliyoruz. Hikâyede bu farklı kelimeler oluyor. Çocuklar orada onu görüyor anlamlandırıyor, yaşamıyla örtüştürüyor.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi öğretmenler hikâye okumayı değerler kazandırmaya yardımcı olduğu, çocukları düşünmeye sevk ettiği, zengin bir dil kullandığı için faydalı bulduklarını belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra dinleme, yorumlama, dikkatini toplama becerilerinin de geliştiğine vurgu yapmış okuma etkinliği sayesinde kitap okuma alışkanlıklarının temelini atılacağını da belirtmişlerdir. Örneğin Öğretmen5 “Çocuklarda kitap sevgisi oluşuyor” ifadesini kullanmıştır.

Öz değerlendirme

Katılımcı öğretmenlerle görüşmelerden elde edilen bulgulara göre katılımcı öğretmenler hikâye etkinliğinde kendilerini yeterli bulmakla birlikte deneyim kazandıkça daha başarılı olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcı öğretmenlerden bir katılımcı kendisini yeterli bulmakla birlikte kendisini bu konuda geliştirmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bulguya kaynaklık eden öğretmen ifadeleri aşağıdaki verilmiştir:

Öğretmen4: Ben şöyle değerlendiriyorum; yapmam gereken her şeyi hatta yapmam gerekenin üstünde yaptığımı düşünüyorum. Çünkü işimi gerçekten çok severek yapıyorum. Evet benim de hatalarım tabii ki olabilir belki ama bu hataları daha sonra düzeltiyorum... İşte burada bir hata yapmışım gibi. Örneğin Türkçe dil etkinliği ile diyorum ki “Kitap seçimim yanlış olmuş, çocukların dikkatini çekmedi.” diyerek... Yani değerlendirmem şöyle; yıllar geçtikçe bu konuda daha iyi olduğumu düşünüyorum.

Öğretmen2: Öz eleştiri yapacak olursam; genel hatlarıyla kendimi yeterli buluyorum ama illaki daha çok deneyim kazandıkça daha çok geliyeceğimi düşünüyorum. Şöyle düşünüyorum: İlerleyen yıllarındaki deneyimlerle daha çok geliştiğimi düşünüyorum. İlk yıllarda daha yetersiz buluyordum işin açıkçası daha çok acemilikten dolayı çok fazla dikkatlerini çekemiyordum. Ama şu anda baktığımda çocukların daha çok dikkatini çekebilirim ve etkileşimli yaptığım zaman çocukların daha çok dikkatini çektiğimi düşünüyorum. Tabii ki kendimi daha çok geliştirmen gerektiğinin de farkındayım.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı gibi katılımcı öğretmenler çocuklara hikâye okuma konusunda kendi uygulamalarını yeterli bulduklarını, kendilerini geliştirmeye açık oldukları ve kendi deneyimlerinden faydalandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcı öğretmenler çocukların hikâye etkinliklerinde dikkatlerini çekebildiklerini, kitaba bütçe ayırdıklarını, deneyimle birlikte daha iyi okumalar yaptıklarını belirtmişlerdir. Öğretmen3 kitap okuma ile ilgili bir e-twinning projesi yaptığını proje kapsamında her gün ailelere kitap verdiğini ve çocuklara okumalarını sağladığını şu cümlelerle ifade etmiştir: “Ben biraz önce bahsettiğim 100 güne 100 kitap projesi ile çocuklara daha çok kaliteli kitaplar alıp (çocukların) daha fazla ulaşmalarını sağlamaya çalışıyorum. Ben öyle düşünmüyorum mutlaka kitaplar olmalı. Çünkü kitap okuma ülkemizde maalesef büyük eksiklik.”

Öğretmenin kitap okuma ile ilgili bir proje başlatması ve sürdürmesi okuma konusuna verdiği önemi göstermektedir. Okul öncesi eğitiminde aile katılımının önemi göz önüne alındığında kitap okuma deneyimine aileleri de dâhil etmesi olumlu bir uygulama olarak görülmektedir.

Türkçe Etkinliğine İlişkin Öğretmenlerin Gözlemlerinden Elde Edilen Bulgular

Hikâye etkinliğinin genel özellikleri

Çalışma kapsamında derinlemesine incelenen hikâye okuma etkinliğinde okul öncesi öğretmenlerinin uyguladıkları hikâye okuma etkinliğinin genel özellikleri belirlenmiştir. Bu özellikler etkinlik süresi, materyal seçimleri, okuma türleri, dikkati sürdürme olarak kodlanmıştır. Katılımcı öğretmenlerin hikâye etkinliğine ayırdıkları süre kaydedilmiş ve sonuçlar Tablo1’de gösterilmiştir.

	Hikâye öncesi etkinlik	Hikâye etkinliği	Hikâye sonrası etkinlik
Öğretmen1	3	11	4
Öğretmen2	3	15	5
Öğretmen3	Yer vermemiştir.	8	10

Öğretmen4	3	11	Yer vermemiştir
Öğretmen5	15	15	4

Tablo 1: Türkçe Dil Etkinliği Süreleri (dakika)

Tablo 1’de öğretmenlerin hikâye öncesi etkinlik süresi çoğunlukla 3 dakika civarında olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin hikâye etkinliği süreleri ise 8-15 dakika arasında değişmektedir. Hikâye sonrası etkinlikleri ise en fazla 10 dakika sürmüştür.

Öğretmenlerin gözlemlerinden elde edilen bulgulara göre fiziki kitap ile okuma yapan öğretmenlerin hepsinin büyük kitapları tercih ettikleri, materyal olarak akıllı tahtayı kullanan öğretmenin ise hikâyenin resimlerini tahtanın tamamına yansıttığı gözlemlenmiştir. Öğretmenlerin ifadeleri ile uygulamalarının benzerlik gösterdiği görülmüştür.

Öğretmenlerin gözlemleri sonucunda elde edilen bulgulara göre öğretmenler büyük oranda kitap seçimlerini kendileri yaptıkları, çocukların seçim aşamasına dâhil etmedikleri görülmüştür. Gözlemlenen her bir etkinliğin tamamında öğretmenler önceden belirlemiş oldukları hikâyeyi okumuşlardır. Bir öğretmen haricinde diğer dört öğretmen hikâye öncesi etkinliğe yer vermiştir. Diğer öğretmenler hikâye saati olduğunu ve yerlerine geçmelerini belirten cümleler ile çocukları bilgilendirmiştir. Öğretmen5 haricinde diğer öğretmenler okumaya hikâyenin adı ile başlamıştır.

Öğretmen1 okuma öncesi ritim çalışması yapmıştır. Hikâye sonrasında hikâyede geçen karakterlere mektup yazmalarını (resim yapmalarını) istemiştir. Öğretmen2 hikâye öncesinde parmak oyunu oynatmış hikâye sonrasında oyun oynatmıştır. Öğretmen3 hikâye öncesi etkinliğe yer vermeden direkt okuma yapmış hikâye sonrasında ise hikâyede geçen Mō-la-la karakterinin grupla boyama çalışması yaptırmıştır. Öğretmen4 hikâye öncesinde hikâye ile ilgili olmayan şiir okumuş ve hikâye sonrası etkinliğe yer vermemiştir. Öğretmen5 ise hikâye öncesinde çocuklara bilmece sormuş hikâye sonrasında ise hikâye ile ilgili drama çalışması yaptırmıştır.

Öğretmen2 ve Öğretmen4’ün okuma sırasında çocuklarla etkileşim içinde olduğu; okuma sırasında çocuklara sorular sorduğu ve cevaplarını yorumladığı, çocuklardan hikâyeyi tamamlamalarını istediği görülmüştür. Gözlemlere kaynaklık eden ifadeler şöyledir: “*Daha önce hiç fare gördünüz mü? Sence burada fare ne yapıyor? Sizce daha sonra ne olmuş olabilir? (Öğretmen2)*” “*Sen olsan ne yapardın? Neden çekirge kazanmış olabilir? (Öğretmen4)*” Okuma sırasında çocuklarla etkileşim içinde olan öğretmenlerin hikâyeyi tamamlamaya yönelik, çıkarımda bulunabilecekleri sorular sormuşlardır. Etkileşimli okuma yapan öğretmenlerin çocukların dikkatini daha iyi çektikleri, daha az sözel uyarılarda buldukları gözlenmiştir. Öğretmen3 ve Öğretmen5’in gözlemlerinden elde edilen bulgulara göre öğretmenler okuma sırasında çocukları karşısına alarak okuma yaptığı çocukların konuşmadan dinlediklerinde ve okuma bittikten sonra öğretmenin hikâye ile ilgili sorular sordukları gözlenmiştir. Okuma sırasında “*kızım buraya bak (öğretmen5)*” şeklinde sözel uyarılarda buldukları kaydedilmiştir. Öğretmenlerin gözlemlerinden elde edilen bulguya göre, etkileşimsiz okuma yapan Öğretmen1, Öğretmen3, Öğretmen5’in hikâye sonrasında hatırlamaya yönelik kapalı uçlu sorular sordukları gözlemlenmiştir. Örneğin Öğretmen1: “*Ormanda karşısına hangi hayvan çıktı?*”, “*Kime yardım etti?*”; Öğretmen5: “*En çok hangi kahramanı beğendiniz?*” “*Maymun annesinin sözünü dinlememekle doru mu yaptı?*” kullandıkları kapalı uçlu sorulara örnektir. Bunların dışında Öğretmen5 farklı olarak “*Sizce bu hikâyenin başlığı ne olabilir? Hadi birlikte hikâyeye bir başlık bulalım.*” sorusuyla çocukları düşünmeye sevk eden bir soru sorması dikkat çeken bir durum olmuştur.

Öğretmen2’nin gözlenmesi sonucunda okuma sırasında çocukların akıllı tahtanın önüne oturmasını sağladığı, kendi hazırlamış olduğu slaytlardan hikâyeyi okuduğu gözlenmiştir. Araştırmada öğretmenlerin görüşmelerinden elde edilen bulgular ile gözlemlerinden elde edilen bulgular benzerlik göstermektedir. Öğretmenlerin gözlemleri sonucunda geleneksel okuma

yapan Öğretmen3 ve Öğretmen5'in hikâye sırasında dikkati dağılan çocukları ismi ile uyardıkları, bazı olumsuz davranışları görmezden geldikleri öğretmenlerin jest ve mimikler kullanarak ses tonu değiştirerek çocukların tekrar ilgisini toplanmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Diğer öğretmenlerin hikâyeden uzaklaşan çocuklara sorular sordukları gözlenmiştir. Örneğin Öğretmen4 çocuğun ismini söyleyerek "Mehmet sence ne yaptı?" sorusunu yöneltmiştir. Hikâye öncesinde öğretmenlerin üçü çocukların "u" şeklinde yerde oturmalarını sağlamış ve okuma sırasında çocukların yer değiştirmelerine ve oturma şekillerinin değişmesine müsaade etmişlerdir.

Hikâye etkinliklerinden elde edilen gözlem notları öğretmenlerin hepsi hikâye sırasında çocukların dikkatini çekmeyi büyük oranda başarmış oldukları etkinliğe katılmayan çocukların sayısının çok az olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılan öğretmenlerin gözlem kayıtlarına göre Öğretmen1 ve Öğretmen2'nin sınıfındaki çocukların tamamı, Öğretmen3'ün sınıfındaki çocuklardan ikisi hariç tamamı, Öğretmen4'ün sınıfındaki çocuklardan üçü hariç tamamı, Öğretmen5'in sınıfındaki çocukların ise biri dışında tamamı hikâye sırasında hikâyeyi dinledikleri gözlenmiştir.

Türkçe Etkinliğine İlişkin Çocuklardan Elde Edilen Bulgular

Okul öncesi dönem çocuklarının hikâye etkinlikleri hakkındaki görüşlerine yer verilen bu bölümde çocuklardan alınan cevaplar içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. Her soru için alınan cevaplardan birbiri ile uyumlu ifadeler maddeler halinde kodlanmış, kodlardan temalara ulaşılmış ve tablo halinde sunulmuştur.

Sorular	Kodlar	f	Temalar
Bugün öğretmeniniz size bir hikâye okudu. Hikâye etkinliğini nasıl buldun?	Hikâye etkinliğini güzel buldum	10	Hikâye hakkındaki duyguları
	Hikâye sırasında eğlendim	3	
	Hikâye sırasında sıkıldım	1	
Öğretmeninin sana hikâye okumasını seviyor musun?	Seviyorum	14	
	Sevmiyorum	1	
Öğretmeninin hikâye okuması sırasında en çok neyi sevdin?	Öğretmenin sesini	1	Hikâye etkinliğinde sevdiği unsurlar
	Soru sormasını	6	
	Konuşmasını	5	
	Bizi güldürmesini	1	
Öğretmeninin hikâye okuma şeklini beğeniyor musun?	Bilmiyorum	3	
	Beğeniyorum	14	
	Beğenmiyorum	1	
Öğretmeninin sana hikâyeyi nasıl okumasını istersin?	Resim yaparken okumasını	1	Okuma şekli
	Yatarken okumasını	1	
	Akıllı tahtadan okumasını	5	
	Bilgisayardan okumasını	6	
Öğretmeninizin daha önce okuduğu kitapların isimlerini hatırlıyor musun? Bunlardan en çok hangisini sevdin?	Bilmiyorum	2	En sevilen kitaplar
	Gergedanlar Krep Yemez	1	
	Annemin Çantası	1	
	Okula Gitmek İstemeyen Zebra	3	
	Üç Dilek Bir Kedi	2	
	Üç Domuzcuk	3	
Niçin bu kitabı diğerlerinden daha çok sevdiğini anlatabilir misin?	Kendini Beğenen Kelebek	1	En sevilen kitap özellikleri?
	Hatırlamıyorum	4	
	Hayvanların olması	6	
	Hayvanların konuşması	3	
	Resimleri güzel	4	
Öğretmenin ne sıklıkla hikâye okumasını istersin	Bilmiyorum	2	Okuma sıklığı
	Her gün okusun	11	
	Bazen okusun	2	
	Arada okusun	1	
	Okumasın	1	

Tablo 2: Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Hikâye Etkinliği Hakkındaki Görüşlerinden Elde Edilen Temalar ve Kodlar

Tablo 2’de görüldüğü gibi çocukların hikâye etkinliği ile ilgili sorulara verdikleri cevaplar kodlanmıştır. “*Hikâye etkinliğini nasıl buldun?*” ve “*Öğretmeninin sana hikâye okumasını seviyor musun?*” sorularına verdikleri cevaplardan yola çıkılarak oluşturulan kodlardan hikâye hakkındaki duyguları teması oluşturulmuştur. Çocukların büyük çoğunluğu hikâye etkinliğini güzel bulduklarını ve sevdiklerini ifade etmişlerdir. Çocukların bir tanesi hikâye etkinliğini sevmediğini belirtmiştir. Verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Ç1: *Hikâye saatleri iyi geçiyor.*

Ç5: *Hikâye okumasını seviyorum.*

Ç7: *Hikâye saati yapıyoruz... Seviyorum.*

Hikâye etkinliğine ilişkin “*Öğretmeninin hikâye okuması sırasında en çok neyi sevdi?*” sorusuna ilişkin çocukların verdikleri cevaplardan yola çıkarak “*hikâyede etkinliğinde sevdiği unsurlar*” teması oluşturulmuştur. Çocukların büyük çoğunluğu bu temanın altındaki kodlar olan “*konusmasını ve soru sormasını*” cevaplarını vermişlerdir. Verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Ç3: *Bitince bize soru soruyor.*

Ç6: *Konuşuyoruz.*

Okuma şekline ilişkin “*Öğretmeninin sana hikâyeyi nasıl okumasını istersin?*” sorusuna çocukların verdikleri cevaplardan yola çıkarak okuma şekli teması oluşturulmuştur. Çocukların büyük çoğunluğu bilgisayar ve akıllı tahtadan hikâye okunmasını sevdiklerini ifade etmişlerdir. Verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Ç6: *Bilgisayardan okumasını istiyorum.*

Ç8: *Akıllı tahtadan okusun.*

Çocukların “*Öğretmeninizin daha önce okuduğu kitapların isimlerini hatırlıyor musun? Bunlardan en çok hangisini sevdi?*” sorusuna verdikleri cevaplardan yola çıkarak en sevilen kitaplar teması oluşturulmuştur. Çocukların en çok Üç Domuzcuk ve Okula Gitmek İstemeyen Zebra kitaplarını beğendikleri görülmüştür.

“Niçin bu kitabı diğerlerinden daha çok sevdiğini anlatabilir misin?” sorusuna çocukların verdikleri cevaplar doğrultusunda en sevilen kitap türü teması oluşturulmuştur. Çocukların büyük çoğunluğu bu tema altındaki içinde hayvanların olması ve hayvanların konuşması anlamına gelebilecek cevaplar vermişlerdir. Çocukların bir kısmı ise büyük resimleri var anlamına gelen cevaplar vermişlerdir. Verilen cevapların bazıları şu şekildedir:

Ç10: *Zebra vardı.*

Ç4: *Gergedanlıydı..*

Ç7: *Resimleri çok güzel.*

Çocukların “*Öğretmenin ne sıklıkla hikâye okumasını istersin?*” sorusuna verdikleri cevaplardan yola çıkarak okuma sıklığı teması oluşturulmuştur. Çocukların çok büyük kısmı bu temanın altında oluşturulan “*hergün okusun isterim*” anlamına gelen cevaplar vermişlerdir. Verilen cevaplardan bazıları şu şekildedir:

Ç3: *Hergün okusun isterim.*

Ç12: *Hep okusun.*

Ç11: Öğretmenim hergün okusun.

Ç13: Bazenleri okusun.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada, okul öncesi öğretmenlerinin hikâye anlatma deneyimleri ve bu deneyimler hakkındaki öğretmen ve çocukların görüşleri incelenmiştir. Öğretmenlerden elde edilen gözlem ve görüşmeler ile çocuklardan elde edilen veriler ayrı ayrı değerlendirilmiş ve önemli bulgulara ulaşılmıştır. Öğretmenlerin Türkçe etkinliğine ilişkin gözlem ve görüşme verilerinden hazırlık, uygulama ve değerlendirme boyutlarında bulgulara ulaşılmıştır. İlk olarak öğretmenlerin kitap seçimlerinde kriterlerinin olduğunu, biçimsel ve içerik özelliklerine dikkat ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Bu araştırmada okul öncesi öğretmenlerinin hikâye kitabı seçiminde farkındalıklarının olduğu saptanmıştır. Fang, Sun, Chiu, ve Trutschel (2014) yaptığı araştırmada eğitimcilerin çocuk kitapları hakkında farkındalıklarının olduğunu ortaya koymuştur. Benzer bir araştırma Yükselen, Yumuş ve Işık (2016) tarafından yapılmış, okul öncesi öğretmenlerinin kitapların fiziksel özelliklerine ilişkin yeterli bilgi düzeyine sahip oldukları görülürken, kitabın yazarı, yayınevine dikkat etmedikleri bulgusu elde edilmiştir. Ekici (2014), araştırmada öğretmenlerin büyük çoğunluğunun çocuk kitabı seçerken araştırma yaptıklarını ve içerik ve yayınevine dikkat ettiklerini belirtmiştir. Yazıcı Okuyan (2009)'un araştırmada ise öğretmenlerin kitap seçerken eğitsel boyutuna dikkat ettiğini ortaya koymuştur. Çocuk kitaplarının özellikleri çocukların kitaba olan ilgisini etkilemektedir (Hsiao ve Chang, 2016). Bu nedenle okul öncesi öğretmenlerinin çocuk kitapları hakkında farkındalıklığının olması çocuklara okuma alışkanlığı kazandırması açısından görülmektedir.

Araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli bulguya göre katılımcı öğretmenler Türkçe etkinliklerini farklı sürelerde gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir. Öğretmenlerden elde edilen gözlem sonuçlarına göre öğretmenlerin Türkçe etkinliklerinin ortalama 20 dakika sürdüğü ve hikâye öncesi etkinliklere bir öğretmen hariç diğerlerinin yer verdikleri; hikâye öncesi etkinliklerinin ortalama 4,8 dakika, hikâye okuma etkinliklerinin ortalama 12 dakika sürdüğü, hikâye sonrası etkinliklerinin ise ortalama 3,8 dakika sürdüğü gözlemlenmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre okul öncesi öğretmenlerinin 5 saat süren okul öncesi eğitiminin yaklaşık % 6 sını hikâye okumaya ayırdığı görülmektedir. Katılımcı okul öncesi öğretmenlerinin hikâye okuma için ayırdıkları sürenin kısıtlı olduğu görülmektedir. Işıkoğlu Erdoğan ve Akay (2015), araştırmalarında okul öncesi öğretmenlerinin Türkçe etkinliklerine 12 dakika ayırdıkları ve hikâye öncesi ve sonrası etkinliklere çok az yer verdiklerini belirtmiştir. Gönen, Ünüvar, Bıçakçı, Koçyiğit ve Yazıcı (2011), araştırmalarında okul öncesi öğretmenlerinin Türkçe etkinliklerinin 15 ila 30 dakika sürdüğünü ortaya koymuşlardır. Çocuk, Yanpar Yelken, Emsal Aslantürk ve Güçlü (2013)'ün araştırmalarında okul öncesi eğitimde Türkçe dil etkinliklerinin süresinin 30 dakikayı geçmediği bulgusu ortaya çıkmıştır. Alışkan ve Güneşli (2016), okul öncesi öğretmenlerinin Türkçe etkinliklerine 16-30 dakika zaman ayırdığını ortaya koymuştur. Bu araştırmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli bulguya göre katılımcı öğretmenler hikâye okurken etkileşimli okuma, geleneksel okuma ve dijital okuma yaptıklarını ifade etmişler ve gözlemler sonucunda da öğretmenlerin geleneksel okuma etkileşimli okuma ve akıllı tahtadan hareketli resimler ile okuma yaptıkları gözlemlenmiştir. Okuma sırasında çocuğun aktif olarak katıldığı etkileşimli okumanın (Hargrave ve Senechal, 2000; Senechal, 1997; Whitehurst ve Falco, Lonigan, Fischel, Debaryshe, Valdez- Menchanca ve Caulfield, 1988; Wiseman, 2011); diyaloga dayalı okumanın (Şimşek, Işıkoğlu Erdoğan, 2015) çocukların dil gelişimlerini desteklediğini ortaya koyan araştırmalar mevcuttur. Kocaman Karoğlu (2016) okul öncesi öğretmenlerinin dijital hikâye anlatımının çocukların aktif katılımını destekleyen, somut deneyimler sunan ve teknolojik gelişimlerine yardımcı olan faydalı uygulamalar olarak gördüğünü bildirmiştir. Dijital hikâye anlatımı uygulamalarının eğitim ortamlarında kullanımı

dünyada ve ülkemizde artarak devam etmektedir (Kocaman Karoğlu, 2015). Dijital hikâye okumanın okul öncesi çocuklarının motivasyonunu artırdığına (Couse ve Chen, 2010); yeni bir dil öğrenmeye yardımcı olduğuna Verdugo ve Belmonte (2007), bilişsel, duyuşsal ve dilsel becerileri geliştirdiğine yönelik araştırmalar mevcuttur (Vernadakis, Avgerinos, Tsitskari ve Zachopoulou, 2005). Altun (2018), deneysel araştırmasında dijital materyalle hikâye okunan çocukların basılı hikâye ile okunan çocuklara göre hem açık hem de örtük anlama açısından daha iyi performans gösterdiğini, dijital materyallerin metin ve görsellerin zamansal yakınlığını sağladığını ve anlatımı somutlaştırarak hikâye anlayışını geliştirebileceğini ortaya koymuştur.

Katılımcı öğretmenlerin gözlemlerinden elde edilen bulguya göre etkileşimsiz okuma yapan öğretmenlerin hikâye sonunda çoğunlukla kapalı uçlu sorular yönelttikleri, etkileşimli okuma yapan öğretmenlerin ise okuma sırasında açık uçlu sorulara da yer verdikleri saptanmıştır. Işıkoğlu Erdoğan ve Akay (2015), araştırmasında okul öncesi öğretmenlerinin çoğunlukla etkileşimsiz okumayı tercih ettiklerini, etkileşimsiz okuma yapan öğretmenlerin alt düzey cevaplar gerektiren kapalı uçlu sorular sorduklarını, etkileşimli okuma yapan öğretmenlerin ise üst düzey cevaplar gerektiren açık uçlu soruları daha fazla kullandıklarını belirtmiştir. Gönen ve arkadaşları (2010), yaptıkları araştırmada öğretmenlerin hikâye sonrasında en fazla hikâye ile ilgili sorular sorduklarını ortaya koymuştur.

Hikâye sonrasında öğretmen sorularının incelendiği araştırmalarda öğretmenlerin kapalı uçlu soruları açık uçlu sorulara göre daha fazla kullandıkları saptanmıştır (Bay ve Alisinanoğlu, 2012; Büyükalın 2002; Işıkoğlu Erdoğan ve Akay, 2015). Bu araştırmanın bulguları alan yazın ile paralellik göstermektedir. Zucker ve arkadaşları (2010) öğretmenlerin soruları ile çocukların verdikleri cevaplar arasında ilişki olduğunu, çıkarımsal sorular soran öğretmenlerin çocuklarının yanıtlarının üst düzey olduğunu ortaya koymuştur. Hikâye ile ilgili üst düzey, açık uçlu sorular sorulması çocukların dil gelişimlerini daha çok desteklemektedir (Blewitt, Rump, Sheal ve Cook, 2009). Öğretmenlerin çocukların hayatlarıyla ilişkilendirebileceği, çıkarım yapacağı, çocukları düşünmeye zorlayan üst düzey, bilişsel ve dil gelişimini destekleyecek nitelikli sorulara daha fazla yer vermeleri gerekmektedir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulguya göre öğretmenler okuma sırasında çocukların dikkatini toplamak için isimle uyardırmaya sıklıkla başvurmuşlardır. Sadık (2003), araştırmasında öğretmenlerin problem davranışlarla baş etmede daha çok sözel uyarma teknikleri kullandıkları bulgusunu elde etmiştir. Güven ve Cevher (2005), araştırmasında okul öncesi öğretmenlerinin problem içeren davranışlarda öğretmenlerin sözel uyarıları kullandıklarını ortaya koymuştur. Akgün, Yarar ve Dinçer (2011), araştırmalarında okul öncesi öğretmenlerinin sınıf içi uygulamalarında sınıf yönetimi gerektiren durumlarda olumsuz sınıf yönetimi stratejilerini daha fazla kullandıklarını bildirmiştir. Uysal, Akbaba Altun ve Akgün (2010), Sadık, 2003; Dobbs, Arnold ve Doctoroff (2004) tarafından yapılan araştırmalarda da okul öncesi öğretmenlerinin istenmeyen davranışlar karşısında en çok kullandıkları stratejilerin başında “sözel uyarı” gelmektedir. Araştırmanın bulguları alan yazındaki benzer çalışmalarla paralellik göstermektedir. Özdoğan (2000)’a göre, çocuğun gelişim özelliklerine uygun çalışma malzemesi kullanmak, çalışma süresini çocukların yaşına göre ayarlamak, çocukları motive eden bir ortam oluşturmak gerekmektedir. Okul öncesi öğretmenlerinin hikâye okurken çocukların ilgisini çekebilecek kukla, dijital materyaller gibi farklı teknikleri de kullanmaları önerilebilir.

Araştırmanın ortaya koyduğu diğer önemli bulgu ise öğretmenlerin okuma etkinliğini, çocukların gelişimlerini destekleyici ve önemli buldukları, çoğunlukla kitap okuma konusunda kendilerini yeterli olarak değerlendirmeleridir. Katılımcı öğretmenlerin görüşlerinden elde edilen bulguya göre deneyimin hikâye okurken çocukların dikkatini çekme konusunda önemli bir yeri vardır. Okul öncesi eğitimi lisans programlarında öğretmenlik deneyimi derslerinin artırılması önerilmektedir. Araştırmada çocuklardan elde edilen bulgulara göre çocukların çoğunluğu hikâye okumayı seviyorlar ancak hikâye okuma sırasında sıkıldığını ifade eden

katılımcı çocuklar da vardır. Bu durum çocukların hikâye sırasında sessizce oturmak zorunda olmalarından kaynaklanıyor olabilir.

Teşekkür:

Katkılarından dolayı Prof. Dr. Nesrin IŞIKOĞLU'na teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- AKGÜN, E., YARAR, M., ve DİNÇER, Ç. (2011). Okul Öncesi Öğretmenlerin Sınıf İçi Etkinliklerde Kullandıkları Sınıf Yönetimi Stratejilerinin İncelenmesi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 1(3), 1-9.
- ALİŞKAN, E. ve GÜNEYLİ, A. (2016). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Türkçe Dil Etkinliklerine İlişkin Görüşleri: Lefkoşa Örneği. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 4(3), 348-371.
- ALTUN, D. (2018). The Efficacy of Multimedia Stories In Preschoolers' Explicit and Implicit Story Comprehension. *Early Childhood Education Journal*, 46(6), 629-642.
- ARI, M. (2005). Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitimi ve Kalitenin Önemi. M. Sevinç (Yay. Haz.) içinde, *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar 1*. (s. 31-36). İstanbul: Morpa Yayınevi.
- BAY, N. ve ALİSİNANOĞLU, F. (2012). Soru Sorma Becerisi Öğretiminin Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sorularının Yapısı Üzerindeki Etkisi. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 6(1), 1-39.
- BLEWITT, B., RUMP, K. M., SHEALY, S. E. and COOK, S. E. (2009). Shared Book Reading: When and How Questions Affect Young Children's Word Learning. *Journal of Educational Psychology*, 101, (2), 294-304.
- BODROVA, E. ve LEONG, D. J. (2007). *Tools of the Mind: The Vygotskian Approach to Early Childhood Education*. New Jersey: Pearson.
- BÜYÜKALAN F. S. (2002). *Soru-Cevap Yöntemine İlişkin Öğretimin Öğretmenlerin Soru Sorma Düzeyi ve Tekniklerine Etkisi* (Basılmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- ÇAKMAK GÜLEÇ, H. ve GEÇGEL, H. (2014). *Çocuk Edebiyatı Okul Öncesinde Edebiyat ve Kitap*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- CANBELDEK, M. ve IŞIKOĞLU ERDOĞAN, N. (2016). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Kalite ile Çocukların Gelişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 792-809.
- CASEY, B., KERSH, J. E. ve YOUNG, J. M. (2004). Storytelling Sagas: An Effective Medium For Teaching Early Childhood Mathematic. *Early Childhood Research Quarterly*, 19 (1), 167- 172.
- ÇOCUK, H. E., YANPAR YELKEN, T., EMSAL ASLANTÜRK, İ. ve GÜÇLÜ, M. (2013). Okul Öncesi Eğitim Programı Dil Alanı ile İlgili Etkinliklerin Uygulanmasına İlişkin

- Okul Öncesi Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (7), 305-320.
- COUSE, L. J. ve CHEN, D. W. (2010). A Tablet Computer For Young Children? Exploring Its Viability For Early Childhood Education. *Journal of Research on Technology in Education*, 43(1), 75-96.
- CRESWELL, J. W. (2017). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*, 3. Cilt [(S. B. Demir, Çev.)]. Ankara: Eğiten Kitap.
- DOBBS, J, ARNOLD, D. H. ve DOCTOROFF, G. L. (2004). Attention in the Preschool Classroom: The Relationships Among Child Gender, Child Misbehavior, and Types of Teacher Attention. *Early Child Development and Care*, 174 (3), 281–295.
- EKİCİ, S. (2014). *Ankara'daki Anaokullarının Okuma Alışkanlığına Hazırlık Yeterlilikleri Açısından Değerlendirilmesi*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FANG, Z., SUN, Y., CHIU, C. C. ve TRUTSCHEL, B. K. (2014). Inservice Teacher's Perception of Alanguage-Based Approach to Content Area Reading. *Australian Journal of Language and Literacy*, 37(1), 55-66.
- FISHER, D., FLOOD, J., LAPP, D. ve FREY, N. (2004). Interactive Read-Alouds: Is There a Common Set of Implementation Practices? *The Reading Teacher*, 58(1), 8–17.
- FLYNN, K. S. (2011). Developing Children's Oral Language Skills Through Dialogic Reading: Guidelines For Implementation. *Teaching Exceptional Children*, 44(2), 8–16.
- GÖNEN, M., ÜNÜVAR, P., BIÇAKÇI, M., KOÇYİĞİT, S., YAZICI, Z., ORÇAN M., ASLAN D., GÜVEN G. ve ÖZYÜREK A. (2010). Okul Öncesi Eğitim Öğretmenlerinin Dil Etkinliklerini Uygulama Biçimlerinin İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 23040.
- GOULDING, A., DICKIE, J. ve SHUKER, M. J. (2017). Observing Preschool Storytime Practices in Aotearoa New Zealand's Urban Public Libraries. *Library & Information Science Research*, 39(3), 199–212.
- GÜVEN, E. D. ve CEVHER, N. (2005). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (18), 71-92.
- GÜVENDİR, E., ve YILDIZ, I. G. (2014). *Dil Edinimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- HARGRAVE, A. C. ve SENECHAL, M. (2000). A Book Reading Intervention with Preschool Children Who Have Limited Vocabularies: The Benefits of Regular Reading and Dialogic Reading. *Early Childhood Research Quarterly*, 15 (1), 75-90.
- HSIAO, C. Y. ve CHANG, Y. M. (2015). A Study of The Use of Picture Books By Preschool Educators in Outlying Islands of Taiwan. *International Education Studies*, 9(1), 1.
- IŞIKOĞLU ERDOĞAN, N. ve AKAY, B. (2015). Okul Öncesi Eğitimde Hikâye Okuma ve Öğretmen Sorularının İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(36), 34-46.
- KOCAMAN KAROĞLU, A. (2016). Okul Öncesi Eğitimde Teknoloji Entegrasyonu: Dijital Hikâye Anlatımı Üzerine Öğretmen Görüşleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 7(1), 175-205.

- MAĞDEN, D. ve ŞAHİN, S. (2002). Beş-Altı Yaş Grubu Çocuklarının Akademik Becerilerini Değerlendirmeye Yönelik Pilot Bir Çalışma. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi*, 1(6-7), 44-60.
- NEUMAN, S. B. (2006). Read All About It. *Scholastic Parent and Child*, 14(4),30-36.
- ÖZDOĞAN, B. (2000). *Çocuk ve Oyun Çocuğa Oyunla Yardım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÖZTÜRK DAĞABAKAN, F. Ö. ve DAĞABAKAN, D. (2007). Dil ve Çocukta Dil Gelişim Kuramları. *Millî Eğitim Bakanlığı, Üç Aylık Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 155-160,
- PATTON, M. Q. (2014). *Qualitative Research & Evaluation Methods: Integrating Theory And Practice*, Washinton: Sage Publications.
- SADIK, F. (2003). Okul Öncesi Sınıflarda Gözlenen Problem Davranışlar ve Bu Davranışlarla Baş Etmede Öğretmenlerin Kullandıkları Yöntemler. *Eurasian Journal of Educational Research*, 13, 88-97.
- SENECHAL, M. (1997). The Differential Effect of Story Book Reading on Preschoolers' Acquisition of Expressive and Receptive Vocabulary. *Child Language*, 24, 123-138.
- ŞİMŞEK, Z. C. ve İŞİKOĞLU ERDOĞAN, N. (2015). Effects of the Dialogic and Traditional Reading Techniques on Children's Language Development. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 197, 754-758.
- TETİK, G. ve İŞİKOĞLU ERDOĞAN, N. I. (2017). Diyaloğa Dayalı Okumanın 48-60 Aylık Çocukların Dil Gelişimine Etkisi. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25 (2), 535-550.
- TURAN, F. ve ULUTAŞ, İ. (2016). Okul Öncesi Eğitimi Öğretmenlerinin Etkinliklerde Kullandıkları Resimli Öykü Kitaplarının Karakter Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 45(209), 208-222.
- UYSAL, H., AKBABA ALTUN S. ve AKGÜN, E. (2010) Okulöncesi Öğretmenlerinin Çocukların İstenmeyen Davranışları Karşısında Uyguladıkları Stratejiler. *İlköğretim Online*, 9 (3), 971-979.
- VERDUGO, D. R. ve BELMONTE, I. A. (2007). Using Digital Stories to Improve Listening Comprehension With Spanish Young Learners of English. *Language Learning and Technology*, 11(1), 87-101.
- VERNADAKIS, N., AVGERINOS, A., TSITSKARI, E. ve ZACHOPOULOU, E. (2005). The Use of Computer Assisted Instruction in Preschool Education: Making Teaching Meaningful. *Early Childhood Education Journal*, 33(2), 99-104.
- VYGOTSKY, L. S. (1965). *Thought And Language*. United States of America: The Massachusetts Institute of Technology.
- VYGOTSKY, L. S. (1978). *Mind in Society: The development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Pres.
- WHITEHURST, G. J., FALCO, F., LONIGAN, C. J., FISCHER, J. E., DEBARYSHE, B. D., VALDEZ-MENCHACA, M.C. ve CAULFIELD, M. (1988). Accelerating Language Development Through Picture-Book Reading. *Developmental Psychology*, 24, 552-558.
- WISEMAN, A. (2011). Interactive Read Alouds: Teachers and Students Constructing Knowledge and Literacy Together. *Early Childhood Education Journal*, 38 (6), 431-438.
- YAVUZER, H. (2011). *Okul Çağı Çocuğu*. Ankara: Remzi Kitabevi Yayınları.

- YAZICI OKUYAN, H. (2009). Türkçe ve Sınıf Öğretmenlerinin Okuma Saatlerinde Kullanılan Çocuk Edebiyatı Ürünlerini Seçme Ölçütleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(18), 135-159.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMSEK, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YILDIRIM, K., TURAN, S. ve BEBEK, N. (2012). Akıcı Okumayı Geliştirme Dersi: Farklı Bir Dil ve Sosyokültürel Kontekste Etkililiği. *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 2012(9), 40-58.
- YÜKSELEN, A., YUMUŞ, M. ve IŞIK, E. (2016). Çocuk Kitabı Seçme Kriterlerine İlişkin Okul Öncesi Eğitimcilerin Görüşleri. *Başkent University Journal of Education*, 3(2), 161-168.
- ZEMBAT, R. ve ZÜLFİKAR, S. (2006). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Sohbet ve Hikâye Etkinliklerinde Kullandıkları Öğretim Yöntemlerinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6(2), 587-608.
- ZUCKER, T. A., JUSTICE, L. M. PIASTA, S. B. ve KADERAVEK, J.N. (2010). Preschool Teachers' Literal and Inferential Questions and Children's Responses During Whole-Class Shared Reading. *Early Childhood Research Quarterly*, 25, 65-83.